

SABINA WURMBRAND

Richard Wurmbrands hustru forteller
om sitt liv

Ved
Charles Foley

NOMI FORLAG

Originalens tittel
The Pastor's Wife

Oversatt av
Alfred K. Dahl

Copyright by
Nomi Forlag

Trykt og innbundet hos
Dreyer Aksjeselskap
Stavanger 1970

Innhold

FØRSTE DEL

Sovjethæren	9
Terroren	28
Richard forsvinner	47
Arrestasjonen	61
Jilava	85
Min omvendelse	105
Løfter	114

ANNEN DEL

Kanalen	125
Torturskapet	150
Leir K 4: Vinter	160
Donau	180
Leir K 4: Sommer	190
Baragan-sletten	206
Toget	220
Tirgursor	231
Grisfarmen	238

TREDJE DEL

Hjemme igjen	253
Undergrunnskirken	272
Nye angrep	293
Den nye terror	313
Til friheten	334
Epilog	347

FØRSTE DEL

Sommeren 1944, da Hitler-Tyskland holdt på å bryte sammen, strømmet en million sovjetiske soldater inn i Romania. Da de første avdelinger nærmet seg Bucuresti drog vi pr. sporvogn ut for å møte dem.

Det var den siste dagen i august, skyfri og varm. Kanonene var tause. Ett eller annet sted i byens utkant hørte vi kirkeklokker kime.

Min mann Richard, som hadde vært pastor under krigen, var blitt kjent med mange russere i rumenske fangeleirer. Han sa at russerne var religiøse av instinkt og natur, og at de var det fremdeles, tross 25 års rutinemessig trimming i ateisme.

«Vi må dra avsted og møte dem», sa Richard. «Å tale til russere om Kristus er himmel på jord».

Da vi steg av sporvognen ved et hjørne i byens utkant, så jeg en del røde flagg. De ble båret av lokale kommunister som var krøpet ut av sine skjul for å hilse «den ærerike røde armé». De betraktet oss med spørrende blick. Folk flest holdt seg jo unna vegen for «befrierne». Men en stor offisiell mottagelse for dem var planlagt og skulle gå av stabelen i sentrum av Bucuresti.

Richard var en bemerkelsesverdig ung mann. Høy og bredskuldret, og hele hans vesen og utseende var så preget av den troens forvissning han eide. Jeg stod ved hans side,

bare halvt så høy som han. Vi smilte. For nå var jo krigen over og så skulle vi alle være venner igjen.

I skyggen et sted stod to-tre rumenske representanter og ventet. De øvde seg åpenbart – synlig nervøse – på noen ord på russisk. Det var deres oppgave å overrekke den eldgamle gave til en fremmed: et brød og en håndfull salt.

Vi stirret oppover den tomme gaten. Hva ville nå skje. Russerne var jo våre allierte. Men samtidig var de en seirende hær. Og den hæren hadde vel kjente former for smak og atferd, især når det gjaldt voldtekt og plyndring.

Et stykke unna fikk vi plutselig se en gutt komme sykkelende. Han bearbeidet pedalene som for livet mens han skrek: «Nå kommer de! Russerne kommer!»

Kommunistene ordnet seg i formasjon. Opp kom falmete røde flagg. Rumenerne som hadde diskutert planene for mottagelsen, stod som overgitte offer i solsteken. Brølende motorsykler nærmet seg. Og så kom de første tanks.

Fra tårnene viste det seg fler og fler hjelmer med den velkjente røde stjerne. Soldatene remjet Internasjonalen. Asfaltgaten skalv under vekten av invasjonshærens kjøretøyer. Larveføttene reduserte farten og stoppet.

Førertanken raget over hodene på oss. Det var en koloss av støvet, grått og skrammet stål. Et imponerende kanonløp pekte mot himmelen. Etter at den korte velkomsttale var avlevert, lente en offiser seg ned og tok imot brødet og saltet som ble holdt opp til ham. Han stirret på det svarte brødet som om det var livsfarlig og når som helst kunne eksplodere. Så lo han.

En ung sersjant ved siden av ham fikk øye på meg. «Well, sweatheart», gliste han, «hva har så du å tilby?»

Svært få kvinner var utendørs den dagen. Jeg sa: «Jeg har tatt med en bibel til deg», hvorpå jeg rakte ham den hellige bok.

«Brød, salt og bibler! Men alt vi ønsker oss er en dram!» Han rapet og skjøv hjelmen bak i nakken. Det lyse håret hans glinset i solskinet. «Takk skal dere ha, i alle fall!» sa han.

Metallbeltene tok igjen tak i gaten, motorene spydde ut varme eksoskyer, kolonnen tordnet forbi oss og videre innover mot sentrum. Vi hostet og nøs og tørket øynene.

På veg hjemover kunne vi fra sporvognen se russere ivrig opptatt med å plyndre. Vinkagger ble rullet ut på fortau; kyllinger, skinker og pølser forsvant i digre sekker.

Soldater pekte begeistret inn i utkantbutikkernes utstillingsvinduer. Bucuresti var ved denne tid bare et trøstesløst skall av hva byen en gang hadde vært; men for disse giganter av noen russiske barn var den overdådig og ufattelig rik.

Richard snakket til noen av soldatene da vi steg av sporvognen, men det eneste svar han fikk var: «Hvor kan vi få vodka?» Vi gikk hjem for å legge nye planer. Disse arme sjelene var blitt bestjålet. Gud var tatt fra dem, og i stedet hadde de fått løfter om et jordisk paradisi – og slike løfter kan aldri bli oppfylt bare ved hjelp av menneskelige midler.

Det var én ting alle forstod: Nazi-terroren var det endelig slutt på. Folk håpet at russerne snart ville falle til ro og dra til sitt i all fredelighet. Det var få som kunne gjette at et nytt og mer langvarig tyranni hadde begynt. Jeg for min del forstod selvsagt ikke at vi nettopp hadde begynt på en veg som ledet til fengsel, – en veg som også skulle komme til å bli merket av mange venners graver.

Richard hadde advart meg før vi giftet oss. «Sammen med meg får du ikke noe lettvint liv», hadde han sagt. Men jeg trodde ham ikke.

Den tiden brydde vi oss svært lite om Gud. Ikke om medmennesker heller, forresten. Barn ville vi ikke ha. Det vi var på jakt etter, var fornøysler.

Men så ble vi kristne. Richard arbeidet for norsk, svensk

og britisk misjon. Han ble pastor. En tid hadde han visse oppdrag for Kirkenes Verdensråd. Han preket i mange tros-samfunns kirker, i ølsjapper, bordeller og fengsler.

Da russerne kom var jeg 31 år gammel, og ved den tiden var Richard blitt en vel kjent predikant og forfatter.

Vi var begge jøder av fødsel, og av den grunn led vi meget under det rumenske fascist-styre som ble ledet av marskalk Antonescu. Han var en av Hitlers marionetter. Richard ble arrestert tre ganger. Vi ble forresten begge, foruten fem andre, i tur og orden stilt for retten, anklaget for å ha «holdt illegale religiøse møter». En rumensk kvinne kom til politistasjonen og sa til vakthavende: «De har arrestert mine jødiske brødre og søstre. Det ville være et privilegium for meg å lide sammen med dem.»

Det var nok for politiet. Hun ble arrestert og stilt for retten sammen med oss. Gud sendte mange slike venner som denne kvinnen i vår veg. De var som engler i menneskeskikkelse. Natt og dag arbeidet de til beste for oss. Ved mangfoldige 'skarpe hjørner' i vår tilværelse var de på pletten. Gud har tusenvis av slike engler og han bruker mengder av dem for å hjelpe oss til å komme dit hvor han vil ha oss.

En slik engel var en innflytelsesrik prest i den Ortodokse kirke, – den kirken som ble favorisert av Antonescu. Han opptrådte til vårt forsvar under rettssaken ved å bevitne at vi var hans brødre i Kristus. En tysk baptist, pastor Fleischer, og andre vitnet også til fordel for oss. De fremholdt at vi hadde utført et godt arbeid for kristenheten. De våget livet ved sin opptrøden. Dommerne, som visste at vi var uskyldig, ble så skamfulle at de fant det best å løslate oss.

Hver gang Richard kom i vanskeligheter var det en sterk trio som kom oss til hjelp: pastor Solheim og hans hustru, og den svenske ambassadør Patrick Reuterswärd. Det var ambassadøren som hadde presentert oss for Solheims. Uten deres

gjentatte inngripen ville Richard sikkert ha måttet tilbringe hele nazi-perioden i fengsel. Ambassadøren hadde ganske stor innflytelse, blant annet av den grunn at Antonescu benyttet den nøytrale svenske ambassade for å opprettholde sin kontakt med Moskva. (Antonescu forutså nemlig den mulighet at hans allierte, Hitler, allikevel til syvende og sist kom til å tape krigen). En gang ble Richard tatt under en massearrestasjon av jøder og sendt til en tvangsarbeidsleir. Reuterswärd's energiske protester reddet ham. Ambassadøren hjalp oss talløse ganger.

Bucuresti var heldig. Forferdelige pogromer fant sted i mange provinser. I Iasi ble 11 000 jøder myrdet på én dag. Når det gjelder hovedstaden var det kanskje de ti rettferdige som reddet oss, slik som Bibelen forteller om de få som ble redningen for Sodoma og Gomorra. Vi fikk høre at syv unge piker – som alle var våre venner – hadde overlevd redsle-
ne, takket være den norske misjonær søster Olga som ledet dem til Kristus. Men hvordan skulle vi greie å smugle dem inn i Bucuresti før neste massakre brøt ut? Jøder hadde ikke lov til å reise.

Men problemet ble løst, og slik gikk det til: En kristen venn i politiet fikk dem «arrestert» og sendt til hovedstaden. Etter avtale møtte vi ved togets ankomst og bragte dem til vårt hjem og til sikkerhet. En ung mann kom også, sammen med en venninne, fra samme distrikt til hovedstaden. Også de to ble boende hos oss. Den hjelp og oppmuntring alle disse unge, især den unge mannen, ble for oss i årene som fulgte kan jeg vanskelig finne ord for. Han ble min etterfølger som pastor da jeg ble arrestert.

Hvor det er vilje er det veg. Og vår vilje og vårt ønske var dette: Vi ønsket å redde disse unge piker fra de myrderier som truet dem, og vi kunne ha reddet mange! Men det fantes også folk som bare ønsket å unngå å bli innblandet i noe som

var farlig, – de skuffet oss når det gjaldt å utføre sine plikter som kristne. Og dermed ble de medvirkende til at tusener som kunne ha blitt reddet mistet livet. Det fantes ikke en eneste én til å redde de titusener av jøder som ble deportert fra byer i provinsen, blant dem min egen familie som bodde i nærheten av byen Czernowitz, ikke langt fra grensen. Deporteringen skjedde om vinteren. Mange av fangene brøt sammen i snødrivene. Andre døde av utmattelse og sult. Resten ble brutalt myrdet av soldatene. Mine foreldre, min bror og mine tre søstre og dessuten mange slektninger og venner – kom aldri tilbake. Tanken på alt dette forferdelige er som et ulegt sår: det blør hver gang en rører ved det.

Jødisk historie er full av slike sjokkerende tildragelser. Minnet om dem er meislet dypt inn i hver jødes hjerte. Tankene kan overvelde dem slik at de må gråte med de gråtende i andre nasjoner som sørger over liknende tragedier.

Vår eneste sønn Mihai var fem år gammel ved den tiden da nazismen ble styrtet i vårt land. Han hadde måttet tåle mer enn et barn kunne bære under normale forhold. Redsel og død omga ham på alle kanter. Intet av alt dette unngikk hans oppmerksomhet. Vårt hjem var et samlingssted, og hver kveld kom det folk til oss for å fortelle om sine vanskeligheter. Han lyttet, og derfor lærte han tidlig hva grusomhet og lidelser er. Richard underviste ham, og gutten fikk høre mange fortellinger. Mihai beundret sin far, som selv om han alltid var travelt opptatt i misjonsarbeidet, hver dag tok seg tid til å snakke med gutten sin og leke med ham. En gang forklarte han ham om døperen Johannes som preket at en mann som hadde to kapper skulle gi bort den ene til en som ikke hadde noen. «Pappa, du har to dresser», sa Mihai. «Jo, jeg har det», svarte Richard. Da hadde han nylig kjøpt sin første nye dress på mange år. «Da kan du gi den nye til herr Ionescu, han som alltid går med den gamle jakken som det lukter

vondt av.» Richard lovet at det skulle han gjøre, og dermed gikk barnet til sengs tilfreds og fornøyd. Bestandig tok han imot det han fikk høre, og i stort alvor trakk han sine egne konklusjoner. Med intens oppmerksomhet la han merke til hvordan hans far påvirket andre menneskers hjerter . . . Noen ganger fikk de omvendelsesresultater som Richard oppnådde sideresultater for Mihai. Han ble mange nyomvendtes yndling, og de ga ham leketøy og godter.

Under krigen måtte vi forlate vårt hjem og flytte til en mindre leilighet. Våre nye naboer var sterkt anti-jødisk innstillet. Dette hatet bredte seg over hele Romania, delvis også blant kristne – og da især kristne prelater som forresten spilte en ikke uvesentlig rolle når det gjaldt å oppmuntre til jødehat. Det var bare få av dem som ikke bukket under for den fobi som antisemittisme var et utslag av.

På gårdsplassen vår var det klistret opp store plakater av Corneliu Codreanu, – lederen for Jerngarden. Og han var et symbol på alt som anti-jødisk er. Ordet JØDE ble stemplet på våre identitetskort. Og i våre hjerter også –. Vi følte oss alt annet enn vel. Men Richard gikk fra nabo til nabo for å prøve å bryte isen. Han kjente seg så viss på at sjeler *kan* vinnes for Kristus, og han eide en optimisme som ikke så lett lar seg kue eller skremme av verdslig kynisme eller brutalitet. Richard hadde en egen evne til å finne de riktige ordene om Frelseren når han talte med forskjelligartede mennesker. Det samme var tilfelle når han skjønte at han hadde plikt til å advare dem mot Guds dom. Også i slike tilfelle kunne han uttale seg uten å fornærme noen. Han kunne sjarmere og godsnakke – og samtidig tale rett på sak. De blå øynene hans kunne se deg rett inn i sjelen.

Richard benyttet seg av en egen strategi når han gikk til verket. Først kontaktet han den nye husverten vår, deretter «hjemsøkte» han de øvrige naboene, en etter en. Hans tak-

tikk gikk blant annet ut på at han aller først måtte få dem til å le!

Herr Parvalescu som bodde i fjerde etasje eksploderte i et meget sint utbrudd: «Dere jøder har aldri utrettet en eneste ting som det er noe godt å si om!»

Richard, som stod i dagligstuen deres, svarte ganske enkelt: «Det der er en fin symaskin. Hvilket merke? Er det en Singer? Et øyeblikk; – ble ikke den oppfunnet av en jøde? Herr Parvalescu, hvis De mener at jødene er så totalt unyttige burde De vel helst se å bli kvitt den maskinen!»

Tvers over gangen for oss bodde den irritable fru Georgescu, hun som bestandig fnyste om «disse jødene». Men det varte ikke lenge før hun betrodde Richard sine gjenvordigheter. Hennes mann hadde forlatt henne. Den unge sønnen hennes var en villstyring. Hun var livende redd for at han kom til å pådra seg venerisk sykdom. Richard lovte at han skulle snakke med den unge mannen.

«Men skulle nå så galt skje at gutten Deres får en slik sykdom, så kan heldigvis denslags helbredes nå. Skjønt medikamentene er en jødes verk,» sa Richard.

Naboenes forutinntatthet brøt sammen. Og Richard fikk anledning til å bringe dem Evangeliets budskap. Snart viste det seg resultater. Vi møtte en ny høflighet. Noe senere ble det hengivenhet. Plakatene av Codreanu ble erstattet med skriftsteder. Mens helvete raste utenfor kunne vi leve vårt liv i boligblokken som vi var i en annen verden hvor fred og vennskap hersket.

En av våre nye venner var en politimann som hadde motorsykkel. Han drakk. Han slo sin kone. Men Richard fikk kontakt med ham, og mannen ble omsider omvendt til Gud. Etterpå fikk Mihai mang en fin motorsykkeltur. En motorsykkel var en raritet i de dager. Mihai var den lykkeligste blant smågutter.

Da flyangrepene begynte kunne ikke vi forlate byen, for jøder hadde ikke lov til å reise. Men politimannen tok Mihai med seg ut på landet, hvor han fikk være hos venner til det verste var over. Ble det noen spørsmål, skulle Mihai si at hans navn var et fint gammelsk rumensk navn: Jon M. Vlad. Gutten var overbegeistret, for han opplevde jo så mye spennende.

Mihai fikk nok høre om grusomheter og lidelser, men i det hjemmet der han fikk være, var de meget gode og snille mot ham. Han var omgitt av bare venner, og den kjærlighet de viste ham lærte ham mang en god lekse som skulle komme ham til gode senere.

Anutza, en av mine beste venninner, besøkte oss en dag for å ta en kopp kaffe i lag med oss. Hun var liten og lys, pen og munter. Nylig var hun kommet fra Norge, og hun snakket så det ble den rene vårflom av ord.

«Uff, disse russerne! Har dere hørt om vår siste overenskomst med Moskva? De tar all vår hvete, men til gjengjeld gir vi dem all vår olje. Igår så jeg en mann fra den røde hær. Han hadde tre armbåndsur på hver arm! Russerne forsyner seg på gatene, aldeles som de samler inn bussbilletter!»

Hun lo. Men for landet vårt var dette sannelig ikke noe å le av. Sovjetarméen plyndret oss for varer til en verdi av milliarder av dollar. Deretter ble, på Kreml's ordre, vår krigs- og handelsflåte, halvparten av alt rullende jernbanemateriell og alt som fantes av brukbare biler sendt over til Russland. Butikker og forretninger ble tømt. Over alt var det endeløse køer. Men Stalin sa at Den Røde Hær skulle forlate Romania så snart Tyskland var endelig beseiret. Og det ville nok skje snart.

«Kjære, la oss snakke om noe hyggelig! Sabina, jeg hørte deg tale i kvinnegruppen. Tenk hvilken advokat verden har mistet i deg! Det var en nydelig tale. Og din manns preken

var også storartet. Du verden, for en mengde av historie og kunst og filosofi! Og er ikke to timer temmelig lang tid? Vi i Norge er ikke vant med så langvarige møteprogrammer. Men for min del ønsket jeg at han hadde talt mye lenger.»

Anutza elsket å småpludre slik. Hun var egentlig kommet innom for å få med seg enda en bunke av vårt menighetsblad. *Vennen* ble det kalt. Fascistene hadde forbudt det. Men nå jobbet vi alle sammen med å spre så mange eksemplarer som mulig.

I en kort periode nøt vi religiøs frihet. Diktatoren Antonescu var blitt sendt til Moskva. Derfra ble han hentet tilbake – og skutt. Prelater i den ortodokse kirke som hadde opptrådt tyrannisk overfor jøder og protestanter hadde mistet sitt absolutte herrevelde.

Til slutt fikk vi en demokratisk regjering. Noen av ministerpostene skulle riktignok innehas av russere. Dette måtte ordnes slik for å tilfredsstille Moskva. Neppe noen kunne ane hva som lå foran.

«Når alt kommer til alt», sa godtfolk, «så er da dette en nasjon av 20 millioner mennesker. Og blant oss er det ikke kommunister nok til å fylle en fotballplass!»

Under hele krigen hadde vi arbeidet for å hjelpe nazismens ofre, – jøder i konsentrasjonsleirer, barn som var blitt foreldreløse på grunn av massakrene, rumenske protestanter som ble utsatt for nådeløs forfølgelse under Antonescu. Vi organiserte den første hjelpeaksjon for ungarske jøder og en annen undertrykt minoritet, sigøynere.

Men nå var en ny minoritet skapt. Jegerne var selv blitt jaget vilt. Det var restene av flyktende tyske hæravdelinger som måtte prøve å ta seg fram som best de kunne. Mange av dem omkom.

Vi var til det ytterste blitt plaget av nazistene. De drepte

millioner; de hadde lagt hele land øde, de etterlot seg byer i ruiner. Våre venner og slektninger hadde de kastet i krematoriene. Men nå var de selv slått og representerte ikke lenger noen fare. De fleste av de overlevende soldater hadde det omtrent som vi selv: – de var krigens ofre. De var utsultet og skrekkslagne. Vi kunne ikke nekte dem hjelp.

Folk sa til oss: «Dere løper unødig risiko for disse mandrapernes skyld.»

«Gud er alltid på de forfulgtes side», svarte Richard. Det var ikke bare Martin Bormann & Co. som ble jaget som dyr, – det gjaldt også de dumme guttungene som hadde paradert iført sine brune skjorter om søndags-ettermiddagene. Senere var de blitt tvunget inn i rekkene som soldater. Og langt fra alle hadde hatt mot nok til å foretrekke døden fremfor det å delta i nazi-massakrer. Antisemittisme hadde fått overhånd blant tyskere og rumenere. Men det fantes også små grupper som hadde risikert livet for å hjelpe jøder. Hvorfor hate et helt folk på grunn av en Hitler og hans mange tilhengere? Hvorfor ikke elske dette folket for dets varmhjertede troendes skyld og på grunn av de få tyskere som motstod tyrannen?

Bibelen lærer oss hva det egentlig betyr å være jøde. Det bibelske ord for hebreer (*ivri*) betyr egentlig å stå på den andre siden. Mens alle mennesker omkring ham tilba avguder, tilba Abraham den levende Gud. Mens andre viser tilbøyelighet til gjengjeldelse ved å gjøre mer ondt enn sin neste – gir Gud somme mennesker evnen til å gjengjelde ondt med godt.

En gang var det tre tyske offiserer som gjemte seg i et lite uthus i bakgården vår. Det var en mørk liten halvt nedsnødd garasje. Vi ga dem mat. Vi tømte dobøttene deres om natten. Vi avskydde de forskrekkelige ting de hadde vært med på. Og vi hadde selv vært offer for deres adferd. Men nå snak-

ket vi med dem og prøvde å få dem til å kjenne seg mindre lik fugler i bur.

En kveld da jeg snakket til dem sa lederen deres: «Jeg må få lov til å si Dem noe som jeg bærer på. Dere vet at det betyr døden å skjule en tysk soldat. Allikevel gjør dere det, – og dere er jøder! Jeg må få si dere at når tyskerne gjenerobrer Bucuresti, – som sikkert vil skje, – kommer jeg aldri til å gjøre for dere hva dere har gjort for oss.»

Han stirret på meg med et underlig blikk. Jeg tenkte på hva jeg skulle svare ham. Dermed satte jeg meg på en liten kasse, og så sa jeg: «Jeg er deres vert. Min familie ble myrdet av nazistene. Men selv om dette er så: – så lenge dere er under mitt tak skylder jeg dere ikke bare min beskyttelse, men også den respekt som tilkommer en gjest. Dere får nok lide selv. Bibelen sier: 'Den som utgyter et menneskes blod, ved et menneske skal hans blod bli utgytt'. Jeg akter å beskytte dere mot politiet så langt jeg kan. Men jeg kan ikke beskytte dere mot Guds vrede.»

«Humbug», svarte han.

Han klappet meg på skulderen. Jeg drog meg tilbake. Hånden hans hadde utgytt uskyldig blod. Han ba om unnskyldning: «Jeg mente det ikke så ille. Det bare forundret meg hvorfor en jødinne skulle risikere sitt liv for en tysk soldat. Jeg liker ikke jøder. Og jeg frykter ikke Gud.»

«Jeg foreslår at vi lar temaet ligge.» sa jeg. «Men vi skal huske et ord fra Gud i Det Gamle Testamente: 'Elsk de fremmede, for dere har selv vært fremmede i Egyptens land'.»

Han ble høyst forbauset. «Det er to tusen år siden – så sikkert som det er én dag. Hva i all verden betyr det for Dem at Deres forfedre ble plaget i Egypt?»

Jeg svarte: «For Gud er tusen år som en dag. Vismenn kan fortelle oss at vi lagrer tidligere generasjoners erindringer, de er som minnebøker. I vårt ubevisste 'jeg' er fortidens

hendelser oppskrevet. Vi kjenner dem ikke, men de er allikevel med å bestemme våre følelser og reaksjoner. Og dessuten: Gud sier med all god grunn at vi skal elske de fremmede, for når alt kommer til stykket er vi alle fremmede for hverandre, ja, til og med for oss selv.»

«Et øyeblikk!» sa offiseren. «Jødene har begått forbrytelser mot det tyske folk og mot menneskeheten. Det må jeg si Dem midt i Deres ansikt om jeg skal være oppriktig. Men De ser altså på oss som mennesker som har begått forbrytelser mot jødene. Og De tilgir alt sammen?»

Med stort alvor svarte jeg: «Endog de største forbrytelser er tilgitt for den som tror på Jesus Kristus. Jeg har ingen myndighet til å forlate synder. Men det kan Jesus gjøre, dersom De omvender Dem.»

Svake knirk av fottrinn på løs snø hørtes fra gårdsplassen utenfor. Jeg kikket ut gjennom en sprekk. Det var bare den gamle døve portneren som bodde ved siden av. Kapteinen tente en av de sigaretter som Richard hadde skaffet ham (selv om min mann selv ikke kunne utstå røyking). Tyskeren inhalerte dypt og sendte sigaretten videre til nestemann. Så sa han: «Gnädige Frau, jeg kan ikke si at jeg forstår Dem. Men om det var slik at *ingen* hadde denne evnen til å gjengjelde ondt med godt som De snakket om, – da ville det kanskje aldri bli noen ende på det å myrde.»

Da jeg reiste meg for å gå, strammet de tre menn seg opp og avleverte små formelle bukk. Jeg puttet skittentøyet deres i en medbragt bag og gikk ut.

Disse mennene krysset omsider tyskegrensen og kom i god behold til Tyskland. Men mange tusen slike som dem ble fanget og døde etter å ha tilbrakt årevis i sovjetiske arbeidsleirer sammen med russiske kristne – som kanskje fikk lære dem mer om Evangeliet.

Da krigen var slutt, ønsket hver eneste tysk soldat å bli

kvitt sin Wehrmacht-uniform. Hvor stolt hadde de ikke en gang båret sine velsydde tunikaer, med sine distinksjoner og medaljer. Hvor hardt var det ikke for dem nå å måtte bytte sine soldaterantrekk i de usle sivile klær vi var i stand til å skaffe dem.

Ved den tid da dette skjedde, begynte Richard å ta med seg hjem russiske soldater. Han var fast besluttet på at han ville fortelle dem om Frelseren. Andre mente å ha gode grunner til å håpe at vi snart skulle bli kvitt dem.

«Vær forsiktig, Sabina!» sa Anutza. «Hva vil du gjøre dersom de to arméene møtes i ditt hjem?»

Vi ble svært forsiktig, og tok oss vel i vare slik at noe sådant ikke skulle komme til å skje.

Richard begynte å avlegge besøk i de rødes soldaterbaraker. Han ga seg ut for å være svartebørs-mann som «gjorde det» i billige ur. Soldatene var ikke sene om å samle seg omkring ham. Og han på sin side så sitt snitt til å få dreid samtalen over fra handel til bibelske spørsmål.

«Du er ikke kommet hit for å selge et ur!» Det var en eldre kar som plutselig sa dette. «Du har til hensikt å fortelle oss om de hellige.»

Mens Richard snakket, kunne det hende at en advarende hånd ble lagt på kneet hans. «Snakk om klokker! Kompaniets angiver kommer».

Og slike vrimlet det av i Den Røde Hær. De spionerte på sine kamerater og rapporterte alt det som ble sagt. De unge soldatene visste ingen ting om Gud. De hadde aldri sett en bibel eller vært inne i en kirke. Nå forstod jeg hvorfor Richard sa at det var 'himmel på jord' å bringe evangeliet til russerne.

Blant russerne fant jeg noen vel utdannede menn som kunne fransk og tysk. Jeg prøvde å lære dem trosbekjennelsen.

«Den begynner med ordene *jeg tror*. Den ligner ikke en partiordre som forelegger deg hva du skal tenke. Trosbekjennelsen sier deg at du må bli et «Jeg», en personlighet med egne rettigheter. Du må tenke selv.

En hær beveger seg med den fart det langsamste kjøretøy presterer. Og hvis mennesker skal bevege seg i masse kommer det til å skje med den langsamste manns hastighet. Kristus kaller dere til å komme dere ut av massen. Menneskets største privilegium er det å kunne si JA eller NEI, – endog til Gud!»

Det var et betagende syn, dette å betrakte mennesker som er i ferd med å våkne for Sannheten.

Vårt misjonsarbeid grep om seg i snart sagt hele vår menighet. Vi brukte visse knep for å villede sensorene, og det lyktes oss å få trykt tusenvis av evangelieskrifter på russisk. De russiske soldater var alltid flere i følge når de var ute og gikk. Derfor var de vanskelig å få kontakt med. Altså måtte vi finne på spesielle manøvrer. Vi hadde oppdaget at russiske tropper ofte måtte vente i timevis i godsvogner på sidespor før transporten gikk videre. Vi entret togsett som stod på nærmeste spor, og så snart et av togene begynte å bevege seg, skyndte vi oss å dele ut bibeldeler.

Røde soldater sov ofte i vårt hjem. En gang var det seks av dem samtidig. Rummene forekom meg fullstappet av støvler og rifler. Jeg fikk et svare brev med å holde hjemmet rent for lus. Men når det gjaldt nervøsitet – ja, da hadde russerne det verre enn oss. For deres vedkommende var det slik at det var lenge siden de hadde sovet i et hjem. Tross all spenningen syntes de det var vidunderlig å være borte fra det støyende liv i barakkene, om så bare for et par timers tid. Men vår gjestfrihet stoppet ikke tyveriene. En dag kom to typiske landsens unggutter i uniform og ringte på.

«Har dere lyst til å kjøpe en paraply?» spurte de. Vi visste naturligvis at det dreide seg om stjalne paraplyer.

«Aha! Men nå er saken den at vi er kristne,» svarte Richard. «Vi kjøper ikke, vi har noe å selge.» Han ba dem komme inn. Jeg satte frem melk til dem. Plutselig begynte den eldste av dem, en lyshåret kar som neppe var over tyve, å stirre på meg.

«Jaha! Nå husker jeg. Det var De som ga meg Bibelen!» utbrøt han. I samme øyeblikk kjente jeg ham igjen.

«De er sersjanten fra den første tank som ankom til Bucuresti!» sa jeg.

Han hadde Bibelen fremdeles – i sitt lille private skrin. Noe av den hadde han lest, og nå fikk han forklaring på noe i Bibelen som hadde forundret ham.

Under et måltid fortalte Ivan oss hvordan han hadde kjempet seg gjennom Øst-Europa. I hans kompani var det en jøde som, i likhet med samtlige andre i kompaniet, var oppdratt uten religion. En noe eldre kar i kompaniet pleide å erte denne jøden. 'Du drepte Jesus'. Jøden mente den andre måtte være gal. Han, jøden selv, hadde jo drept mennesker hele vegen fra Stalingrad til Bucuresti. Hvordan skulle han kunne vite hvem han hadde drept?»

Kristi navn var fullstendig ukjent for ham!

Ivan fikk jøden med seg til vårt hjem. Richard forklarte ham alt – fra Adam til Åpenbaringen. Stalin opphørte med å være disse soldaters gud.

Senere kom de ofte på besøk til oss. Da Ivans regiment skulle forflyttes, kom han med en avskjedsgave til oss: en skinnende ny elektrisk ovn.

Jeg så på Richard. Vi visste at gaven ikke var blitt betalt for.

«Den er aldeles nydelig», ropte Anitza. «Akkurat det familien Liebmann trenger!» Denne familien var kommet til-

bake fra Auschwitz, fullstendig ruinert. Vi sendte ovnen til dem. Den var blitt stjålet av takknemlighet for at vi hadde vist Ivan vegen til frelsen. En ukomplisert sjels kjærlighet kan vise seg på forunderlige måter. Dersom Gud virkelig ville dømme ethvert menneske for absolutt alt det det hadde gjort, da ville neppe noe eneste menneske bli frelst. Hvor godt var det ikke at Jesu blod skjulte også slike synder.

Richard og pastor Magne Solheim, hans kollega i den lutherske kirke, åpnet en kantine for matutdeling til krigens ofre. Vår lille leilighet som lå to etasjer over kirkesalen var alltid overfylt av venner og fremmede. Mange var tidligere fanger som var blitt vunnet for Kristus mens de var fengslet. De var blitt vunnet ved det arbeid som en annen av våre venner, Milly, hadde utført. I denne tiden var det aldri færre enn et dusin gjester ved vårt søndags-lunsj-bord.

Flere unge piker arbeidet for oss. Enkelte ganger ba noen av dem om veiledning i moralske spørsmål. En av dem stilte meg spørsmål som det falt meg noe vanskelig å svare på, – av den grunn at de samme spørsmål hadde vært mitt eget problem også.

Da jeg var sytten år bodde jeg i Paris. For første gang var jeg utenfor mine foreldres kontroll. Jeg var blitt oppdratt i en strengt ortodoks jødisk familie i en liten by. Jeg var omgitt av forbud, hemninger og vedtekter. Nå var jeg student ved universitetet, og den første gutten jeg ble kjent med inviterte meg ut. Han ville kysse meg, men jeg holdt ham tilbake. Jeg fortalte ham noe om hvordan jeg var blitt oppdratt.

Gutten spurte ganske enkelt: «Dersom du tror på Gud, vil du da påstå at det er den samme Gud som har skapt både hender og lepper? Og dersom jeg kan berøre dine hender, hvorfor er det da så galt å berøre dine lepper og å kysse deg?»

Hverken lærere eller foreldre eller noen andre hadde noen sinne forberedt meg på slike spørsmål. Jeg visste ikke hva

jeg skulle svare. Og gutten var svært tiltrekkende. Det endte med at jeg endret mine overbevisninger, slik at jeg kunne «passe bedre» for det lystige liv i Paris. For en ateist-jente må da ha full frihet til å kysse og oppføre seg slik hun selv ønsker!

Men samvittigheten vil ikke la seg bringe til taushet for bestandig. Problemene plaget meg. Hvorfor skulle en pike streve for å holde seg ren og ubesmittet? Dette spørsmål er det sentrale i mange moralkodekser. Men hvilken hensikt tjener det?

Jeg visste det ikke. Det var først mange år senere jeg visste svaret.

En prestekone diskuterer i alminnelighet ikke seksuelle spørsmål. Og enda mindre formodes hun å ha bryderi med kjønnslivsproblemer selv. Men pastorer og deres hustruer er ikke annet enn mennesker de heller. I vår uomvendte tilstand hadde Richard og jeg levd et tankeløst og nytelsessykt liv. Som nyomvendte var vi usikre overfor ting som mangeårige kristne tok for fullstendig avklart. Seksualitet er noe som hører selve det menneskelige livet til, og i vårt ekteskap var de påkjenninger det forårsaket somme tider store. Richard var så god, så tiltalende og så begavet at jeg fryktet for at den nesegruse beundring han var gjenstand for kunne fordreie hodet på ham. Mange piker ble forelsket i ham. Og i ett tilfelle var han svært tiltalt av vedkommende unge dame. Og jeg må medgi at hun var nydelig. Det var rett og slett en fryd bare å se på henne. Jeg merket meg at Richard likesom ble revet i to. I all stillhet prøvde jeg å hjelpe ham. Synd er ofte resultat av anledning, leilighet. Det er en hustrus plikt å stå ved sin manns side i slike krisesituasjoner.

Han sa ingen ting om det som plaget ham. Men en dag, mens han spilte en sang på pianoet, kom han til ordene 'Jeg trenger deg hver stund'. Alle pianoets strenger syntes å synge

med, og Richard brast i gråt. Jeg la armene mine om ham og sa: «Richard, du er ikke en engel. Du må ikke ta dette så hardt. Du er bare et menneske. Det som plager deg vil snart være over.» Og slik gikk det. Men da jeg ble alene i fjorten år mens Richard var fengslet, meldte fristelsene seg for meg også. Og det var tilfelle da jeg nær hadde gitt etter i min ensomhet. Men da forstod jeg min mann bedre.

I løpet av en natt vokste familien min med tre sønner og tre døtre. Tusener av foreldreløse barn kom tilbake fra konsentrasjonsleirene, ofte iført bare filler og papir. Jeg elsker barn. Derfor var det bare en glede å ta imot seks. Det var så gildt å ha dem omkring oss.

Mihai var over seg av begeistring. Han sa: «Mamma, du sa jo at jeg ikke kom til å få noen bror eller søster; men se nå hva jeg har fått!»

Alle seks var vakre barn, men så ynkerdig tynne. Og så øynene deres: de minte om øynene hos jagede dyr. Og hva hadde de ikke sett! Alle deres slektninger og venner var drept.

Det varte ikke lenge før de ble litt fyldigere i kinnene. De begynte å le og å leke. De russiske soldater var veldig glad i dem. Soldatene hadde selv familier, – familier som de ikke hadde sett på mange år. Rett som det var snakket russere med Mihai og de andre barna på gatene.

«Vil dere ha sukkertøy?» kunne de si. Så klappet de barna på hodet. Barna smilte og takket. Og – til gjengjeld ga de soldatene evangelier.

Å gjøre slikt var farlig for voksne. Men det lot til å være ufarlig for barna. Russerne tilber barn, og mange soldater begynte å bli oppmerksom på dette med Gud, – noe de

ikke ville ha gjort om det ikke hadde vært for påvirkningen gjennom barna. På denne måten begynte også Mihai å virke som misjonær da han var fem år gammel.

Nesten hver kveld gikk flere av vår menighets medlemmer ut og satte opp plakater på vegger, dører, venteværer på jernbanestasjoner og på busser. Alle plakater inneholdt skriftsteder eller korte evangeliske «prekener». Riktig nok hendte det at noen av våre folk ble arrestert for å ha virket blant russerne, men ingen anga oss. En av våre medarbeidere, Gabriella, var en vakker pike. *Hun* hadde ingen vanskelighet med å komme i kontakt med russiske soldater, og hun forærte bibler også til høyere offiserer. Men en dag ble hun arrestert og av russerne overlevert til den rumenske milits. Mens hun satt i sin celle og ventet på rettssaken, kom en mann til cellen hennes. Han spurte hvorfor hun satt der. Da hun fortalte dette spredte det seg et smil over ansiktet hans. «Jeg skal prøve å hjelpe deg,» sa han. Like etter kom en annen ukjent mann og låste opp celledøren. Han førte henne ut gjennom sidedør og ut på gaten. «Nå må du forsvinne, – fort!!» Og hun gikk sin veg mens hun takket Gud. Mannen viste seg siden å være den nyomvendte politimesteren.

Vi opplevde mange mirakler. Fru Georgescu, en av våre venner, var syk, men hun ville ikke oppsøke en lege. Hun tilhørte en forsamling som tok avgjort standpunkt mot det å bruke lege og medisin. Gud skulle helbrede deres sykdommer, sa de. All hennes disponible tid ble brukt til å drive misjonsarbeid blant russerne. Hun ble arrestert og ført fram for kommandanten. Han var en gretten mann med rødsprengt ansikt. Han satte plutselig i å belje en eller annen anklage mot henne, og i samme øyeblikk fikk hun en kraftig blodstyrning. Da offiseren fikk se dette, ble han blek. «Få henne ut herfra!» brølte han. Fru Georgescu ble jaget på dør. Ved Guds vilje slapp hun fri.

«Stakkars føttene mine! Jeg har stått i kø i fem timer i Victoriagaten i formiddag. Og se her, dette er alt jeg fikk tak i.» Anutza hadde litt kaffe og noen gråbleke pølser i bagen sin. Dette var forresten det første vi hadde fått kjøpe på flere uker.

Det var årsdagen for den russiske «frigjøringen» av landet vårt. I to dager var det endel matvarer i butikkene. Men så ble hyllene tomme igjen. Vindusutstillingene bestod av støvete pappesker påtrykt reklame for kjøttvarer – samt noen tomme vinflasker. Romania stod ansikt til ansikt med hungersnød.

På toppen av at russerne hadde plyndret og beslaglagt nær sagt alt («krigsskader» var deres forklaring) – var det blitt en tørkeperiode. Markens grøde visnet, og millioner av mennesker var overgitt til hungeren. Folk begynte å koke supper av bladene på løvtrær og av trerøtter.

Som et hjelpetiltak sendte Kirkenes Verdensråd matvarer, klær og penger, og vi organiserte utdeling til de sultne. Pastor Solheim og Richard fikk i stand en kantine som serverte mat til 200 personer daglig i kirkesalen vår. Å administrere dette arbeidet var alt annet enn lett, spesielt på grunn av at kommunistene prøvde å sabotere vårt arbeid. Men vi hadde mange frivillige hjelpere.

Det ble organisert tiltak som gjorde det mulig at barn fra de verst rammede områder kunne bringes til Bucuresti hvor de fikk midlertidig opphold i hjemmene til våre medlemmer og venner. Til oss kom det en seks år gammel pike. Hun var mager som en fjøl, og hun eide ikke annet enn det hun gikk og stod i. Jeg ga henne god mat. Til å begynne med fikk hun cornflakes med sukker og melk. Men hun ville ikke spise. Hun var bondepике og ville bare ha den mat hun var vant med hjemmefra: *mamaliga*, det vil si en slags maiskake, som var omtrent den eneste matrett hun kjente til. Vi ble nødt til

å snakke meget alvorlig med henne for å få henne til å spise. Langsamt begynte hun da omsider å legge på seg.

Vi ble meget glad i henne. En gang sa hun: «Dere vil jeg være glad i til høsten kommer.» For da, tenkte hun, får vi mais igjen hjemme, og da ville hun tilbake til sine foreldre. Men ordene hennes satte seg fast hos meg.

Da russerne okkuperte Budapest trengte vi en eller annen til å reise dit med pengemidler til hjelpeaksjoner i forbindelse med misjonen der. Richard kunne umulig forlate Bucuresti, og ikke hadde vi noen annen å sende heller. Det ble til at jeg måtte reise.

«Du må ikke!» utbrøt Anutza. «Disse russiske soldater er helt ville etter kvinner. Selv i gatene her kan man finne piker med overskårne struper, og ingen foretar seg noe med slike ting!»

I normale tider var det ikke lange reisen til Budapest. Men den røde hær la beslag på hvert tog og hver bil til sine egne formål. På jernbanestasjonene var det en forvirring og panikk større enn man kan forestille seg. Svermer av sultne og hjemløse mennesker sloss om å komme seg inn i de allerede overfylte vogner. Etter å ha lett og forsøkt både lenge og vel fant jeg da omsider et innsmett i en kupe. I dagevis skranglet toget av sted. Jeg var den eneste kvinne i en vogn med bare russiske soldater.

Da jeg endelig kom fram til Budapest, pågikk fremdeles gatekamper mellom tyskerne og russerne. Alt så ut til å være bare ruiner. Det fantes ikke en buss, ikke en drosje, – overhodet ingen som helst form for transportmuligheter. Jeg trasket avsted langs rykende ruiner, men jeg var ikke i stand til å finne noen av dem jeg lette etter. Tyskerne hadde deportert mange som aldri kom tilbake. Andre var blitt drept i løpet av de siste dagene, da det ble kjempet fra hus til hus. Endelig fant jeg pastor Johnson som var leder for den norske mi-

sjon i Budapest. Sammen med ham var pastor Ungar, en jøde-kristen som ledet virksomheten i en frikirke hvor både jøder og andre hadde gudstjenester. De ville ikke tro sine egne øyne. Det forekom dem at jeg var som en engel sendt av Gud. Og tenk ! – jeg kom med hjelp akkurat da hungersnøden var på sitt verste. Nå begynte folk å kravle ut fra kjellere og andre skjulesteder, og det ble enda vanskeligere å skaffe seg mat. Det fantes jo ikke levdsmidler. En hest som ble drept under gatekampene ble partert, fordelt og spist opp.

Mange kirker var fullstendig rasert. Hundrevis av våre brødre var blitt hjemløse. Den hjelpen jeg bragte med viste seg å være særdeles velkommen.

Jeg møtte professor Langley. Han var Røde Kors' representant i Budapest. Utrettelig arbeidet han for å lindre nød. Vi delte et måltid sammen før jeg reiste fra byen. Før vi skiltes, sa jeg til ham: «Må Herren lønne Dem for det De har gjort.» Langley svarte: «En gang da jeg entret et tog, og siden oppdaget at jeg ikke eide penger til billetten, viste det seg at det var en som ville betale for meg. Og da jeg prøvde å takke ham, sa han: 'Takk ikke meg. Jeg betaler bare tilbake det som en annen betalte for meg her om dagen – og da hadde jeg ikke penger'. Så det er ikke Herren som skal lønne meg, – det er jeg som betaler av på min gjeld til Ham.»

Fra Budapest dro jeg til Wien. Normalt er det en reise på fire timer. Nå tok den seks døgn!

En tidlig morgen fant jeg et tog som skulle til å gå. Folk hang faktisk etter dørhåndtak og hva de ellers kunne få tak i, – eller de satt på vogntakene! Det lot til å være helt umulig å komme med dette toget.

Da fikk jeg plutselig høre noen rope navnet mitt. Vaglet tett sammen på taket av en stor godsvogn var det en flokk piker, alle tidligere Auschwitz-fanger som hadde overnattet hos oss i Bucuresti. «Det fins ikke plass, men vi skal gjøre

plass til deg!» De ropte og de lo – og de fikk meg opp på taket. Der ble jeg værende fra tirsdag til søndag. Og slik kom jeg til Wien. Denne byen var også på hungersnødens rand, og den var fryktelig ødelagt. Jeg kontaktet venner og kristne der, og først etter mange spennende opplevelser reiste jeg tilbake til Bucuresti. Jobben min var fullført.

I ukevis hadde jeg vært helt uten kontakt med mitt hjem. Richard fortalte meg hvor engstelig familie og venner hadde vært for meg. «Vi var fryktelig redd for at noe kunne ha tilstøtt deg. Jeg så deg i syner og dagdrømmer.» Når han åpnet en bok, syntes han å se ansiktet mitt foran den. Og om en gren eller kvist kom borti en vindusrute i nattens løp, våknet han øyeblikkelig og trodde det var jeg som var kommet hjem og stod og banket på. «Jeg gikk turer utenfor byen, opp i lier og fjell, og ropte navnet ditt høyt. Og jeg syntes jeg hørte deg svare,» sa han.

Jeg hadde hørt og jeg hadde svart. Jeg hadde trasket rundt i gater som så ut som avfallshauger, og mer enn en gang ropte jeg 'Richard, Richard!' Vi to stod hverandre så inderlig nær.

Landet vårt ble nå dirigert fra Moskva. Men de hjemlige kommunister bablet stadig om demokrati. «Vi ønsker vennskap med alle!» sa de. «Religionsfrihet? Selvsagt! En regjering med ministre fra alle partier og med Kong Michael som konstitusjonell monark? Hvorfor ikke? Alt dette ble sagt utelukkende for å bedra vestmaktene.

Demaskeringen fant sted da den sovjetiske minister Vishinskij marsjerte inn i slottet og begynte å gi ordrer. Armeen og politiet fratras all makt. Kongen må utnevne pålitelige kommunister til alle nøkkelstillinger, – ellers –! Vi visste hvordan kirken i Russland var blitt et redskap for staten. Hvor lenge ville det vare før liknende tilstander ble etablert hos oss?

Jeg gjorde kirkesalen i stand til søndagens gudstjenester da pastor Solheim kom inn. Han så svært bekymret ut.

«Merkelige nyheter», sa han. «Regjeringen sammenkaller noe de benevner en *kultuskongress*. Alle kirkesamfunn, ja, faktisk hver eneste religion, blir bedt om å sende en stor delegasjon. Og kongressen skal holdes i selveste parlamentsbygningen! Hvem har noensinne hørt om noe slikt? Hva kan det være for planer de har nå?»

Alle mennesker syntes å ha en formodning, eller de hadde et rykte å fortelle. Mange kirkemenn trodde på det regjeringen hadde sagt om 'full religionsfrihet'.

Men Richard var slett ikke sikker. «Det skulle vel ikke være meningen at det skal gå her som det er gått i Russland? Lenin forsvarte med stor kraft de forfulgte grupper av troende – helt til han fikk makten. Men *da* –? Da ble titusener av kristne sendt til konsentrasjonsleirer, hvor de fleste av dem døde. Taktikken er denne: Først skal kirkene lules inn i en søvnaktig godkjenning av statens tiltak. Men så kommer den store stormen!»

Vi konfererte med Solheim. Han var jo misjonens leder, og det var han som måtte treffe beslutningen.

«Vi møter opp! Og vi skal si vår hjertens mening,» sa han.

På den fastsatte dag gikk vi oppover Parliament Hill. I den veldige hallen var en imponerende forsamling på plass. Det var overfylt både på galleriene og nede i selve salen. Der var muslimer og jøder, protestanter og katolikker, – i alt omkring 4000 biskoper, pastorer og prester; rabbinere og mulaher.

Røde flagg hang over alt. Stalin var på forhånd valgt til kongressens ærespresident. Oppe på podiet satt alle kommuniststørrelsene: statsministeren (marionetten Petru Grozza) og innenriksministeren, den mektige Theoharo Georgescu blant dem.

Det holdtes til og med en gudstjeneste til innledning. Den ortodokse kirkes patriarkat stod for den. Kommunistlederne slo korsets tegn! De kysset ikoner. De kysset patriarkens hånd.

Så begynte de mange taler. Groza, som rett og slett var en Moskva-quisling, forklarte at den nye rumenske regjering ville støtte Troen, hvilken som helst tro, og presteskapet skulle lønnes av staten. For øvrig hadde man planer om å heve lønningene. Varm applaus hilste denne nyheten.

Prester og pastorer svarte. Den ene etter den andre bedyret at de var glad for at staten vurderte religionen så høyt. Staten kunne stole på kirken, dersom kirken kunne stole på staten. En biskop bemerket at den kristne kirkes liv og historie kunne lignedes med en strømning med flere farger. Nå, da den røde også kom med, gledet han seg! Alle gledet seg. Og all denne gleden ble kringkastet til verden via radio, med direkte sending fra kongressen.

Dette var meningsløst og forferdelig. Kommunismen var fast bestemt på å ødelegge all religion. Den hadde alt vist sitt sanne ansikt i Russland. De som hadde gitt etter der, talte av frykt for at deres familier skulle lide overlast, eller at de selv kunne miste sine stillinger og sine inntekter. De kunne i alle fall ha latt være å uttale seg i stedet for å fylle luften med smiger og løgn.

Det som skjedde på kultuskongressen var som å spytte i Kristi ansikt. Jeg forstod at Richard like frem kokte innvendig. Derfor sa jeg til ham det jeg skjønnte allerede var i hans tanker:

«Vil du ikke vaske denne skammen av Kristi ansikt?»

Richard visste hva som i så fall ville skje: «Hvis jeg taler rett ut nå, mister du din ektemann.»

Det jeg svarte var ikke diktert av personlig mot, det ble

gitt meg i samme øyeblikk: «Jeg ønsker ikke å ha en ekte-mann som er en kujon.»

Han leverte sitt kort til presidiet. Kommunistene ble svært så begeistret. En representant for Kirkenes Verdensråd og for utenlandske misjonsselskaper ville lage propaganda for dem! Richard gikk opp og fikk ordet. Det falt straks en markant stillhet over forsamlingen. Det var som om Herrens Ånd var over oss.

Richard sa at når Guds barn samles, da er det også engler til stede for å høre budskapet om Guds visdom. Derfor var det alle tilstedeværendes plikt *ikke* å lovprise verdslig makt som kommer og går – men å prise og ære Gud, Skaperen, og Kristus, Frelseren, Han som døde for oss på korset.

Så snart han innledet sin tale begynte atmosfæren i den vel-dige forsamling å forandres. Mitt hjerte fyltes av glede over at dette budskap ble kunngjort for hele vårt land.

Plutselig sprang kultusministeren opp fra sin stol. Burducea het han. «Deres rett til å tale er inndratt!» ropte han. Deretter brølte han ordrer til sine håndlangere på podiet.

Richard ignorerte ham og fortsatte sin tale. Tilhørerne tok til å applaudere. Han sa akkurat det de selv gjerne ville ha sagt.

Burducea hylte: «Kutt ut den mikrofonen!» Men kongres-sens rop overdøvet ham.

«*Pastorul, pastorul!*» ble det ropt, kraftig og rytmisk. «Pas-toren, pastoren!» Fra å være *en pastor* var Richard plutselig blitt *pastoren*.

Lurvelevenet varte i flere minutter. Bifallsrop og hånd-klipp fortsatte lenge etter at ledningene til mikrofonen var ødelagt og Richard hadde gått ned fra podiet. Slik sluttet kongressen den dagen. Vi banet oss veg ut under støy og for-ving.

Hjemme hos oss hadde Richards mor hørt alt sammen i

radio. Da sendingen plutselig ble avbrudt, regnet hun med at hun aldri ville få se ham igjen.

«Jeg gikk ut fra at dere var blitt arrestert begge to. Men hva kommer nå til å skje?»

«Mor, jeg har en mektig Frelser. Han vil gjøre det som er best for meg.»

Noe offisielt tiltak ble ikke gjort. Men ikke lenge etter begynte kommunistiske bråkmakere å forstyrre våre møter. Kort tid før dette hadde vi åpnet en ny og større møtesal. Uke etter uke kom flokker av røfft utseende ungdom inn i kirken og satte seg på de bakerste benker. De plystret, de spottet, de avbrøt møtene gang på gang.

«Vi burde glede oss,» sa Solheim. «Bedre en frekk og råbarket tilhørerflokk enn en taus sådan som bare later som de hører!»

Vi utarbeidet forskjellig slags taktikk for å få folk i tale på gatene. Mange mennesker var jo altfor sky til å komme i kirken. Men på gatene kunne vi nå dem. Vi tok oppstilling på gatehjørner og begynte gjerne med å synge etpar salmevers. Noe slikt som dette var absolutt ukjent i Romania, og folk samlet seg straks de hørte sangen. Etter sangversene holdt jeg en tale. Den måtte være meget kort – og rett på sak.

En ettermiddag hadde det samlet seg en flokk mennesker foran Malaxa fabrikker. De protesterte mot kommunistenes overtagelse av makten. Jeg gikk fram og fikk sagt dem noen ord om frelsen i Jesus. For en del av tilhørerne ble dette deres siste anledning til å høre budskapet. For neste dag åpnet politiet ild mot demonstrantene. Mange av arbeiderne ble drept.

En annen gang talte jeg fra trappen til universitetet. Tilhørerskaren vokste slik at det til slutt ble trafikkaos. Aldri hadde jeg hatt en slik forsamling å tale til. Folk kom løpende ut fra sidegater. Trafikken på en av de travleste boulevarder

i Bucuresti ble korket. Ingen forstyrret «møtet». Men det ble langvarig applaus.

Mens jeg fortalte Richard hva som var skjedd, kom Anutza stormende inn.

«Det ryktes over hele byen at Ana Pauker har holdt en tale fra universitetstrappen. Hun skal være sendt tilbake fra Moskva for å styre Romania for Stalin!»

Fru Pauker var en kommunistisk lærer som hadde reist til Russland. Der ble hun offiser i Den Røde Hær. Hun var mørk, nærmest jødisk av utseende, og da jeg begynte å tale var det altså noen som fikk i stand dette ryktet om at den bemerkelsesverdige Ana Pauker – som personlig hadde myrdet sin mann Marcel på grunn av dennes «avvikelser» – var kommet tilbake.

Men ingen kunne begripe hvorfor kamerat Pauker hadde sagt til mengden at alle måtte omvende seg og angre sine synder.

Vi måtte rett og slett brøle av latter.

I 1947 begynte arrestasjonene. Forhåndsavgjorte valg, preget av enhver tenkelig form for fusk og svik og trusler og list skaffet kommunistene fullstendig kontroll. Opposisjonens ledere, ærlige og uærlige politimestere og sivile tjenestemenn ble likvidert i en bølge av terror. Deretter kom turen til alle katolske biskoper og et forferdende antall av prester, munkes og nonner. Religiøse radioprogrammer, beregnet på Vesten, ble sendt samme kvelden som alt dette grusomme skjedde. Titusenvis av ganske alminnelige mennesker forsvant i fengsler og straffarbeidsleirer. Andre unngikk arrestasjon og sluttet seg til frihetskjemperne oppe i fjellene.

Jøder som hadde greid å forlate Romania under den første forvirring etter russernes ankomst, ble nå sirklet inn og arrestert. Grensene ble stengt. Men før det skjedde hadde tusen-

vis av jøder flyktet. De hadde etterlatt alt de eide. Men de foretrakk å være lutfattige flyktninger fremfor 'frihet' under sovjetstyre.

Fru Anutza hadde grunn til å tro at hun var notert på listen over jøder som skulle arresteres. Men himlen må vite hva det var for en «forbrytelse mot staten» hun hadde begått. Alle som hadde hatt med utlendinger å gjøre var mistenkelige, – til og med barberene som hadde hatt slike som kunder.

Det ble et vemodig farvel. Vi var blitt så inderlig knyttet til hverandre.

«Som David og Jonatan,» gråt Anutza, «men det er jeg som er Jonatan. For han elsket mest!»

Vi omfavnet hverandre og ga tårene fritt løp. Anutza sa at hun ville arbeide det hun kunne for å få oss begge ut av landet. «Vi skal møtes igjen – i frihet.»

Richard var syk og sengeliggende den dagen hun reiste. Hun visste at han svevet i alvorlig fare for å bli tatt. Til avskjed bøyd hun seg over sengen og kysset ham. Også han fikk hennes løfte.

Og hun arbeidet. Og vi møttes igjen! Det er bare det at det tok 20 år.

Terroren økte. Det hemmelige politi brøt seg inn i hjem etter hjem og foretok grundige ransakninger. Deretter ble man tatt med for å «komme med en erklæring». I slike situasjoner sa politifolkene bestandig: «Ta ikke med noen ting. Det tar bare etpar timer.»

Utenlandske reportere så store, lukkede lastebiler kjøre i gatene. Kjøretøyene var forsynt med store reklameskilt. Kjøtt, Fisk, Brød var vanlige «opplysninger». Det avisfolkene ikke visste var at bilene fraktet fanger. Men lesere i andre land fikk høre hvor storartet matsituasjonen var hos oss!

En dag fikk vi den første alvorlige advarsel. Richard var

opptatt med noe arbeid for misjonen da en alminnelig antrukket herre kom inn.

«Inspektør Riosanu,» presenterte han seg. «De er Wurmbrand? Det vil si at De er det menneske jeg hater mer enn alle andre.»

Richard stirret på ham.

«Vi har aldri møttes før. Hva er det De vil?»

«Husker De at De for omtrent ti år siden pleide å invitere med Dem ut en pike som het Betty? En krøllet blondine som snakket svært mye?»

«Nå ja. Og hva så?»

«Fortell meg hvorfor De ikke giftet Dem med henne.»

«Det har jeg aldri tenkt på.»

«Nei. Men det har jeg! Wurmbrand, om De bare hadde giftet Dem med henne ville De ha gjort at jeg var blitt en lykkelig mann.» Han mente øyensynlig det han sa.

«Men for å vise at jeg ikke nærer nag til Dem,» sa den edelmodige inspektøren, «er jeg kommet for å gi Dem en vink. Det hemmelige politi har et ganske fyldig kartotek med Deres rulleblad. Jeg har sett sakens papirer. En eller annen har angitt Dem nå nylig. De har snakket med en hel del russiske venner, har De ikke?»

Riosanu gned seg i sine sandpapiraktige never.

«Men – jeg mente at vi to kunne komme til enighet om et arrangement».

Mot en passende sum ville han ødelegge rapporten.

Jeg sluttet meg til forhandlingene, og vi ble enig om en sum. Idet Riosanu stappet pengene i lommen, sa han: «Vel, vi har gjort en handel. Angiverens navn er . . .»

«Nei,» avbrøt jeg, «vi ønsker ikke å vite vedkommendes navn.»

Jeg ville for all del unngå å føle noen avsky for angiveren.

Kanskje det var dumt. Men den tiden kunne vi ikke vite hvor mange liv angiverne ville ødelegge.

Riosanu trakk på skuldrene. «Som De ønsker,» sa han. Og dermed gikk han.

Kort tid etter dette ble Richard hentet til forhør. Ikke et ord ble sagt om «undergraving av Den Røde Hær». Vi hadde fremdeles noen innflytelsesrike venner, og takket være dem oppnådde vi at Richard ble sluppet fri etter tre uker. Men vi skjønnte godt at dette bare betød en utsettelse.

Flere og flere av våre venner og hjelpere ble arrestert.

Hvor godt jeg husker den dagen da jeg første gang så en mann som var blitt torturert av det hemmelige politi. Han kunne neppe snakke, – leppene hans var purpurfarget og sterkt oppsvulmet. Denne mannen hadde alltid vært en god, vennlig herre. Alltid hadde han et oppmuntringens ord til medmennesker. Nå lyste bare hat og desperasjon ut av øyene hans.

Ved bestikkelser og trusler fikk kommunistene visse kirkeledere til å samarbeide med dem. De kastet mistanke om forræderi på dem som nektet å bli angivere. De mest hårdnakkede måtte gå i fengsel.

Men enda var det én politisk hindring. Vår inderlig avholdte unge konge, Michael, ville ikke gi opp uten kamp. Først i desember 1947 ble kongen tvunget til å forlate landet. Det skjedde etter at USA og Storbritannia hadde godkjent Kremles nikkedukke Groza. Groza og Gheorghiou-Dej, en uhederlig sakfører og ex-jernbanemann, var blitt landets herskere. De ga Kongen ordre om å abdisere. Slottet var omringet av tropper. Michael hadde ikke noe valg. Og på den dagen ble *Den Rumenske Folkerepublikk* født.

Jeg tenkte på ordspråket: Når en trell blir konge, da skjelver jorden.

Det forekom meg bare å være litt hoste. Og jeg hadde jo så meget å gjøre. Men i løpet av en uke var jeg i sengen. Bronkitt. Sult, mangel og den utmattende reisen til Budapest gjorde at jeg gikk ned for full telling. Slik lå jeg da, aldeles uttømt for krefter – eterisk likesom. Akkurat da kom en ikke invitert gjest. En russisk kvinnelig lege. Ansiktet var en maske som uttrykte en eneste ting: tragedie.

Fru Vera Yakovlena kjente oss bare så vidt. Hun var fra en liten by i Ukraina. Derfra ble hun, i lag med utallige prester og kirkemedlemmer deportert til Sibir, til en arbeidsleir der. Og fra den leiren var det få som kom tilbake.

Hun var ikke interessert i min sykdom. Hun hadde et budskap å betro meg.

«Vi arbeidet med å rydde skog, både menn og kvinner. Vi hadde like rettigheter: vi kunne dø av utmattelse eller fryse ihjel.»

Fru Yakovlena rørte ved armen min med en hånd som hadde tykke hvite arr. Hun skalv ved de erindringer hennes egne hender ga henne. «Hver dag var det noen som døde. De falt sammen i snøen av overanstrengelse.»

Hvis vaktene grep henne i det å vitne om Jesus, ble hun straffet med å skulle stå i timevis barbert på isunderlag. Når hun ikke greide å oppfylle dagens arbeidskvote, slo vokterne henne med knyttnevene. Hun falt om i snøen. Og hun måtte unnvære det tynne fluidum som ble kalt suppe når hun kom tilbake til leiren.

En gang gikk hun gråtende og alene ut på gårdsplassen. Og i sin ynkerverdige tilstand kom hun til å forville seg inn på det forbudte område nærmest piggråden. Der kunne fanger skytes uten videre dersom de ble oppdaget.

En barsk stemme brølte: «Hei, du der! Er din mor troende?»

Fru Yakovlena gispet etter pusten. «Hvorfor spør De?»

Det forunderlige var nemlig at akkurat i det øyeblikk hadde hun tenkt på sin mor.

«Fordi jeg har betraktet deg de siste ti minutter, men jeg har ikke fått til å løsne skudd mot deg. Jeg kan jo ikke røre armen min! Og den er da frisk nok. Jeg har beveget den i hele dag. Det må være så at din mor ber for deg!» sa vekten. Stemmen hans ble adskillig varmere da han sa: «Løp tilbake. Jeg skal se den andre vegen.»

Fru Yakovlena så den samme soldaten senere samme dagen. Han lo, og så løftet han armen sin. «Nå kan jeg bevege den igjen.»

Hun overlevde ti år i den leiren. De fleste av medfangene døde. Men hun kom tilbake for å fortelle hvordan Gud hadde vist sin makt midt under all hennes nød og sorg. Nå var hun lege i Sovjet-hæren.

Hodet mitt verket. Men jeg var ikke i stand til å tenke på det mirakel hun fortalte meg. Det var umulig for meg å tenke på noe som helst annet enn hennes lidelser. Og hva betød så alt dette jeg hadde fått høre? Hvorfor var hun kommet hit for å fortelle meg slike ting?

Da hun reiste seg for å gå måtte jeg ta meg sammen for å overvinne min legemlige svakhet, slik at jeg kunne be henne bli hos oss den kvelden. Eller i alle fall vente til Richard kom hjem. Men hun var allerede ved døren. Hun stoppet bare et lite øyeblikk for å si: «Min mann ble også tatt av GPH. Han har vært i fengsel i tolv år nå. Jeg undres om vi kommer til å møtes mer i denne verden.» Og så var hun gått.

Tolv år? Jeg kunne ikke forstå det. Meget senere gikk det opp for meg at denne budbæreren fra Gud sa det hun sa for å forberede min mann og meg på de prøvelser som vi to ville komme til å møte. For to tusen år siden ble også en menighetsleder, Annanias i Damaskus, pålagt å fortelle Paulus om ' – alt det han skal komme til å lide for min skyld –'.

Det var ennå ikke for sent å forlate landet. Selv om det ble vanskeligere dag for dag, var det fremdeles tusener som kjøpte seg muligheter til å unnsnippe. Jeg skjønte at Richard egentlig ikke ønsket å reise fra landet. Men han sa: «Da Antonescu regjerte ble aldri noen holdt fengslet mer enn to eller tre uker hver gang. Nå, under kommunistene, kan det komme til å dreie seg om år. Og de kan komme til å arrestere deg også. Og hva med Mihai? Hvem skal ta seg av ham og de andre barna?»

Slik var stemningen da enda en underlig ting hendte. En pastor som vi ikke hadde sett på et år kom på besøk. Gud hadde brukt Richard til denne manns omvendelse. Pastoren var en forhenværende alkoholiker. Før ravet han fra bar til bar. En kveld møtte Richard denne mannen, og deretter fulgte han ham mens han alt i ett snakket, argumenterte og overtalte. Da denne mannen våknet av sin rus dagen etter, var han et forvandlet menneske.

Nå minnet han oss om dette. Og i samtalens løp gjentok han flere ganger: «Det som satte seg spesielt fast hos meg den natten, var at du om og om igjen sa 'fly for ditt livs skyld, se deg ikke tilbake.' Dette var jo englenes ord til Lot.»

Da vår bror hadde gått, spurte Richard meg: «Mener du ikke at dette *kan* være et budskap fra Gud? Hvorfor skulle han komme akkurat nå, og etter så lang tid; og hvorfor skulle han minne meg så sterkt om dette – 'fly for ditt livs skyld'? Var ikke dette en advarsel, og et vink om at jeg må berge livet ved å flykte?»

Jeg svarte: «Flykte – for å redde *hva slags liv?*» Så hentet jeg min bibel og slo opp det sted der Jesus sier: 'Den som vil berge sitt liv skal miste det, og den som mister sitt liv for min skyld skal finne det.' Dette leste jeg høyt for Richard, og så spurte jeg ham: «Ville du noensinne være i stand til å preke over denne teksten mer, dersom du flykter nå?»

Det ble ikke snakket mer den kvelden om å reise sin veg.

Men bare noen få dager etterpå sa Richard: «Hvis vi reiser til Vesten, kan vi ikke da gjøre *mer* for menighetene i Romania? Dersom vi blir her, havner jeg sikkert i fengsel sammen med mange andre. Og det vil bety slutten av vårt liv sammen. Jeg kommer til å bli torturert, kanskje drept. Og skulle da også du bli fengslet vil det bety slutten også for vår misjon. Solheims er utlendinger. De får neppe lov til å bli her stort lenger. Og Mihai kommer til å få sin oppdragelse gatelangs – og blir kommunist. I det hele tatt: er det noen som helst fordel for noen at vi blir her?»

Jeg svarte: «Jeg tenker vi er nødt til å bli.»

Så kom et siste vink. Vi hadde begynt å holde møter i private hjem i omegnen av Bucuresti. Det var sikrere enn møter i kirken. Og aldri hadde vi opplevd en slik velsignelse over våre sammenkomster. Mange ble omvendt. Det var som om Gud møtte oss med den rikeste trøst, for Han visste jo hva som ventet oss!

En kveld møttes vi i hjemmet til en mann som hadde vært rik, men som nå hadde mistet alt – unntatt huset han ennå bodde i. Men det ville også snart bli tatt fra ham. Vi holdt vakt etter tur. Et hemmelig bønnemøte som dette ville ha betydning for oss alle.

Omtrent femti personer var ilag med oss den kvelden; vi aktet å tilbringe en våkenatt sammen. Da det led mot midnatt ropte plutselig en kvinne som knelte i bønn: «Og du, du som tenker på å reise! Husk at den gode Hyrde forlot ikke sin hjord. Han ble hos den til siste slutt.»

Vedkommende kvinne hadde ikke den minste anelse om Richards problem. Vi så forundret på vår søster. Men hun sa ikke noe mer.

Da det lysnet av dag var vi på hjemveg gjennom kalde

gater. Det var januar, og et fint snøyr falt. «Vi kan ikke dra vår veg nå!» sa jeg til min mann.

Richard erklærte seg enig. Og vi fortalte om vår beslutning til vennene: «Her er vi, og her blir vi.» Alle ble meget glade da de hørte dette.

Kvinnen som uttalte forvarslet om og til Richard, møtte opp på stasjonen da han kom tilbake fjorten år senere. Hun hadde blomster med til ham. Han husket henne godt, og sa: «Jeg beklager ikke at jeg lot meg advare. Jeg er takknemlig for advarselen.»

«Richard, hvordan tror du er i helvete?»

Vi hadde tilbragt kvelden hos noen venner. Det var ikke til å unngå at samtalen også streifet kommunistene. En politiker vi alle kjente – og respekterte som en god og oppriktig mann – var blitt arrestert. Etter få uker hengte han seg i cellen. Hva hadde han gjennomgått? Hva var det som gjorde at mannen begikk selvmord? Det var noen som hadde sagt: «Den mannen må ha vært gjennom et helvete.»

«Helvete er å sitte alene i belgmørke og erindre det onde du har gjort», svarte Richard.

I løpet av noen få dager var han selv i dette helvete.

Om formiddagen, søndag den 29. april 1948, spaserte Richard alene på veg til kirken. En stund etter gikk jeg også dit. I kirkens lille kontor fant jeg Solheim. Han var synlig urolig.

«Richard er ikke kommet», sa han. «Men han har jo alltid så meget i sine tanker. Han kan ha kommet på en eller annen avtale, og så glemt at han skulle være her nå.»

«Men han lovet jo meg at han skulle være her innen en halv time.»

«Kanskje han har møtt en venn som trengte hans hjelp? Han kommer nok.»

Pastor Solheim tok seg av gudstjenesten. Jeg telefonerte til

mange venner. Men Richard var ikke hos noen av dem. Engstelsen tok tak om mitt hjerte.

Om ettermiddag skulle Richard ha viet et par som vi kjente.

«Vær ikke engstelig,» sa Solheim. «Når det gjelder Richard kan du vente deg hva som helst. Du husker vel den gangen på sommerleiren? Han gikk for å kjøpe en morgenavis, og ved lunsjtid ringte han for å si at han ikke kom tilbake til frokosten!»

Jeg måtte smile da Solheim minte meg om dette. Richard hadde den morgenen kommet på en viktig forretning å ordne i Bucuresti, og da han fikk leilighetsskysst drog han til byen. Kanskje det var noe lignende denne gangen også. Søndagslunsjen var litt av en begivenhet i vårt hjem. Mange mennesker. Men ikke noe å skryte av som måltid betraktet. Vi snakket sammen – og vi sang. Og for mange av de som kom til oss var disse samværene ukens store fest.

Nå satt vi der på kontoret. Vi ble tause, – og så ventet vi på Richard. Men han kom ikke. Kvelden før hadde vi også hatt mange gjester. Richard pratet iveri, begeistret som vanlig. Men plutselig tidde han. En av vennene våre sa: «Richard, du ser bedrøvet ut. Hvorfor?» Det svar han ga var forunderlig. Forøvrig var det et sitat fra Predikerens bok: «Til latteren sa jeg: Du er gal.» Denne bemerkningen var helt på siden av vår samtale. Men det han sa kom fra hans dypeste hjerte. Og alle vi andre forstod nå hvilken galskap det var å le. Ingen sa noe.

Pastor Solheim måtte ta seg av ettermiddagens brudevigsel. Deretter ringte vi rundt til alle sykehus i byen. Jeg gikk til alle ulykkesavdelinger, for jeg tenkte på at han kunne ha vært utsatt for en trafikkulykke. Intet tegn.

Til slutt innså jeg hva jeg hadde å gjøre. Jeg måtte hen-

vende meg til innenriksdepartementet. Richard er blitt arrestert, tenkte jeg.

Og slik begynte timene og ukene og årene med leting og forespørsler. Kontor etter kontor oppsøkte jeg. Jeg prøvde meg på hvilken dør som helst, – den kunne jo være ulåst.

Jeg fikk vite at betydningsfulle fanger ble holdt i forvaring i celler i innenriksdepartementets kjellere. Det ble så mange kvinner som lette etter menn, sønner og fedre at myndighetene så seg nødt til å åpne et informasjonskontor. Trappene var overfylt av mødre og barn. Og der stod de da – i denne håpløse ventingen. Et slagord dekorerte den ellers så snau veggen:

VI AKTER Å VÆRE SKÅNSELLØS OVERFOR KLASSEFIENDENE

I tur og orden stilte kvinnene sine spørsmål. Betjeningen forega at de så igjennom sine lister med maskinskrevne navn. Men de kunne ikke finne det minste spor etter de savnede menn. . .

Det spredte seg et rykte om at Richard var blitt ført til Moskva. (Det samme hendte jo med Antonescu og andre.) Men jeg kunne ikke tro at han var forsvunnet fra mitt liv. Kveld etter kveld gjorde jeg i stand et måltid for ham – og satte meg ved vinduet for å vente. Kanskje han kommer i kveld, tenkte jeg. Han har jo ikke gjort noe galt. Han må vel snart bli løslatt. Kommunistene kan da ikke være verre enn fascistene som lot ham gå etter en uke eller to.

Han kom ikke. Jeg lente pannen mot vindusruten og gråt. Sent på natt gikk jeg til sengs, men jeg kunne ikke sove. Det ble morgen, og Solheim ble med meg for å be om den svenske ambassadørens hjelp. Han hadde jo vært oss til så stor hjelp før. Herr Reuterswärd lovet at han straks ville ta kontakt med utenriksministeren, Ana Pauker.

Fru Pauker hadde svaret ferdig: «Våre opplysninger går

ut på at pastor Wurmbrand har stukket av fra landet med en kuffert full av dollar som var ham betrodd til avhjelp av hungersnøden. Det sies at han er i Danmark.»

Ambassadøren tok saken opp med statsministeren. Groza gjentok fru Paukers versjon. Men han la til et jovialt løfte: «Wurmbrand skal, etter Deres mening, befinne seg i et av våre fengsler? Hvis De kan bevise at det er sant, skal jeg løslate ham!»

Så sikre var kommunistene på seg selv. Er en mann først kommet i det hemmelige politiets celler, opphører han å eksistere.

Heretter var det ingen som kunne gripe inn. Det eneste håp vi enda hadde, var bestikkelse.

«Du vet jo hvem Theohari Georgescu, kabinetts-statsråden – er?» spurte Klari Meir, en av mine venninner fra studietiden. «Hans bror er vår nærmeste nabo, og jeg har hørt at han kan åpne fengselsdørene – for en omforenet sum. Jeg skal snakke med hans hustru for deg.»

Herr Georgescu var villig, på betingelse av at alt ble holdt absolutt hemmelig. Men den prisen han forlangte var høy.

Etter hans ønske møtte jeg han i en skitten hytte i byens utkant. Han var en undersetsig liten mann, antrukket i en smart ny dress.

«Jeg er Georgescu», sa han. «Jeg kan arrangere saker og ting. Et ord til min bror – og saken er så godt som ordnet. Garanti? De har mitt ord.»

Vi ble i stand til å skaffe den sum han forlangte, selv om dette var svært vanskelig. Og pengene ble betalt.

Ingen ting hendte.

Dette var hverken første eller siste gang vi ble lurt på denne måten. Og ikke kunne vi gjøre noe som helst for å forfølge saken. Jeg hadde møtt mange tyver og andre kriminelle. Men den type profesjonelle jeg nå hadde møtt var en klasse

for seg. Noen var tjenestemenn i høye stillinger. Bare få var kommunister annet enn i navnet.

«Hvem vet hva som nå er i ferd med å skje», sa en mann som kom til vårt hjem sent en kveld. Han hadde en høy stilling i partiet. «Kanskje britene eller amerikanerne kommer?»

Med dette i tankene (og en belønning i kontanter!) prøvde han å hjelpe oss. Han ville gjøre det han kunne, dersom det ikke innebar noen fare for at han skulle miste jobben sin.

En tredje kommunistpamp ble kontaktet via en kvinne som var blitt kjent med ham i studietiden. Disse to hadde flere hemmelige møter, som om de var et forelsket par, – for å kamuflere forhandlingene.

Det kom ikke noe ut av dette heller.

Etter at vi i flere måneder hadde gjort mange – men mislykte – forsøk, hendte dette: En kveld kom en fremmed på besøk. Mannen var ubarbert og det stinket simpelt brennevin av ham. Han insisterte på at vi to skulle snakke sammen alene.

«Jeg har møtt Deres mann,» sa han. Hjertet mitt gjorde et hopp. «Jeg er fangevokter, men spør meg ikke i hvilket fengsel jeg gjør tjeneste. Men det er altså jeg som bringer mat til ham, og han sa at De ville betale meg godt for en smule nytt.»

«Det beror på – Hvor meget forlanger De?» Alle forsøk hittil var jo en serie av fiaskoer.

«Jeg risikerer jo livet, forstår De nok.»

Den sum han nevnte var mer enn ti tusen kroner. Og for mindre kunne han ikke gjøre det.

Pastor Solheim var like mye i tvil som jeg. Han sa til vokteren: «Skaff meg et par linjer i Wurmbrands håndskrift.» Mannen fikk med seg en plate sjokolade. «Gi denne til Wurmbrand, og kom så tilbake hit med en hilsen fra ham, skrevet av ham selv.»

To dager etter kom mannen. Han tok av seg luen, fant

fram det han hadde gjemt under svetteremmen og leverte meg et sammenbrettet stykke av det papir som sjokoladen hadde vært innpakket i.

Jeg leste: «Min elskede hustru. Jeg takker deg for din godhet. Jeg har det bra. Richard.»

Det var hans håndskrift. Djerv og klar, besluttosom, men samtidig preget av bekymring. Det var ikke mulig å mistolke disse linjer. Stormherjet – men i avklarethet.

«Det står bra til med ham,» sa vokteren. «Noen greier det ikke. Ensomheten tar knekken på dem. De liker ikke selskapet med seg selv.» Det duftet brennevin av ham. «Han sender sine hjerteligste hilsener.»

Vi tilbød å betale ham pengene dersom han fortsatt ville formidle hilsener mellom oss og Richard. Etter litt betenkning sa han: «All right. Men det fins folk som har fått tolv år for dette. Og – forstår dere – det er ikke bare pengene.»

På grunn av delt kjærlighet risikerte han sin frihet: – han elsket penger, og han elsket de drinker han kunne kjøpe for dem. Men det var en ting til: Han holdt av Richard! Noen ganger fikk han smuglet til ham litt ekstra brød. Og han fortsatte med å komme til oss med muntlige budskap.

«Hva gjør De med disse pengene som vi betaler Dem?» spurte jeg.

«Drikker meg full!» Han lo. Men Herren hadde rørt ved hans hjerte, skjønt Han ennå ikke hadde nådd inn til hans alkoholproblemer.

Solheim og hans kjære hustru Cilgia, våre venner i trengselens tid, la nesten alt annet til side for å kunne hjelpe meg til å bevare motet. Og de var bestandig sterkt opptatt med tanken på å redde Richard. Pastor Solheim tok meg med til den svenske ambassade, og der ble vi straks vist inn til ambassadøren. Han fikk lese Richards hilsen. Øyeblikkelig laget han kladd til en note til statsministeren:

«De lovet at De skulle løslate Wurmbrand dersom vi kunne bevise at han er i et rumensk fengsel. Dette bevis er nå i mine hender.»

Groza videresendte noten til Ana Pauker i utenriksdepartementet. Hun sendte bud etter herr Reuterswärd. Han ble rett og slett skjelt ut. Dersom hun hadde sagt at Wurmbrand var reist til Danmark – da *var* han reist til Danmark. Hun ville ikke finne seg i fornærmelser av representanten fra en av de små statene som stakk sin nese i en affære som helt og holdent var et innenriks anliggende. *Hun* var ikke noen løgner!

Ambassadøren ble erklært for *persona non grata*. Og hans overordnede i hjemlandet satte et spørsmålstegn ved om hans inngripen var fornuftig. Richard var jo rumensk borger, selv om han arbeidet for et utenlandsk misjonsforetak. Herr von Reuterswärd svarte at hans samvittighet tvang ham til å forsøke å hjelpe en mann som han visste var aldeles uskyldig. En statsminister hadde løyet ham midt i ansiktet, og det var hans plikt å protestere. Ambassadøren var en Guds mann, og regjeringer tar ikke alltid med silkehansker på slike menn. Han ble hjemkalt til Stockholm og trakk seg tilbake fra diplomatiets tjeneste.

Kort tid etter dette ble Groza forfremmet til å være Den Store Nasjonalforsamlings President. Dette var en paradestilling – med mindre egentlig innhold og betydning enn den han hadde hatt før. En gang møtte han Pastoral, den berømte rumenske satiriker. Groca foreholdt ham det farlige han hadde gjort ved å la ondskapsfulle vitser om ham sirkulere.

«Jeg har krav på respekt! – *Jeg er presidenten!*»

«Det er en vits som *jeg* aldri har laget!» svarte Pastoral.

Hjertet får likesom tatt hevn ved disse beiske vitser. Og av samme beveggrunn er også de tragiske vitser blitt til som

jødene er blitt så kjent for. Nå kunne du bli fengslet for å fortelle en: Pastoral fikk seks års fengsel!

Det neste som hendte var at Solheim – som betraktet Richard som sitt andre jeg og Romania som sitt andre fedreland – fikk ordre om å forlate landet. Han hadde identifisert seg med oss og sin misjonsstasjon. Slik gjør alle gode misjonærer. Men nå kunne han ikke hjelpe oss mer. Da var det godt å vite at vi fremdeles hadde lojale venner. Og det var venner som ved å være vennlig mot oss satte seg selv i fare.

Hustruen til en politisk fange kunne ikke få rasjoneringskort. For slike var bare for 'arbeidere'. En politisk fanges hustru fikk ikke arbeid. Hvorfor ikke? Fordi hun ikke hadde rasjoneringskort. Og det betød at hun ikke eksisterte. Var ikke det klar logikk?

Jeg brød meg ikke om å argumentere mot myndighetene i landet fordi de benektet at Richard var i fengsel.

«Hvordan skal jeg kunne leve? Og hva med min sønn?»

«Det får bli Deres egen sak.»

Igjen var Mihai blitt mitt eneste barn. Før Richards arrestasjon hadde vi mistet våre foreldreløse barn som var kommet til oss fra massakrene i Øst-Romania. Vi hadde fått vite at russerne hadde besluttet å befolke to tidligere provinser (Bessarabia og Bucovina), som de hadde annektert, med flyktninger. Og nå skjønnte vi at før eller siden ville barna bli tatt fra oss. Hundrer av jødiske foreldreløse barn stod nå ansikt til ansikt med denne tingenes tilstand. Hvor meget bedre ville det ikke være om vi fikk dem sendt til Palestina, der den nye staten Israel var i sin vorden. Og selv om vi led angstens kvaler, besluttet vi å la våre piker og gutter reise. Det forekom oss at dette var i alle fall bedre enn vissheten om at

de ville bli fanget inn av Sovjets lange armer dersom de ble hos oss.

De fikk lag med en liten hær av flyktninger ombord i den tyrkiske damperen *Bulbul*. Uker gikk. Ingen nyheter om deres ankomst. For hver dag som gikk så Richard mer og mer forgremmet ut. En internasjonal ettersøkelse begynte. Den arbeidet i Svartehavet og helt ut i det østlige Middelhav. Litt om litt svant håpet. Man gikk ut fra at *Bulbul* hadde gått på en mine fra krigstiden, og at damperen med alle ombord var gått ned. Men til denne dag er det ikke noen som vet med sikkerhet hva som har gått for seg. Alt vi vet er dette: Skipet forlot havnen. Det ankom ikke til bestemmelsesstedet. Ingen overlevende ble funnet.

Smerten var forferdelig. Vi hadde elsket dem som våre egne. Da vi omsider så oss nødt til å godta som sant at de alle var tapt, var jeg så fortvilt at jeg ikke ønsket å se folk eller snakke til noen. De mennesker som kan trøste mennesker – er sjeldne. Alt jeg trodde på, – en oppstandelse, et evig liv – ble satt på en hard prøve. Jeg ble nødt til å forstå at det ikke er blant de døde en skal lete etter sine bortkomne barn, men blant de levende. Mange ganger kjente jeg det som om jeg aldri ville bli i stand til å beseire denne pine. Men Herren ga meg styrke til å fortsette. Så en dag kom plutselig et ord fra Gud til meg, likesom i all stillhet: 'Min fred gir jeg deg.' Da forstod jeg på en ny måte ordet *tålmut* som så ofte er gjentatt i Det Nye Testamente. Det greske ord for *tålmut* – *hypomona* – betyr å *forbli under*, det vil si: å akseptere, å bære smerten som noe Gud har pålagt oss. *Tålmut*, slik forstått, vil bære frukt. Gud gir såvel som tar, og han sender nye unge venner som omgir meg med det som godt er. Nå gjaldt det for meg at jeg ikke måtte glemme dette: – å ha et medfølende hjerte etter alt det jeg hadde fått lære.

Tross min egen sorg og nød måtte jeg trøste Mihai. Å, hvor bittert han gråt. Jeg holdt ham i armene mine. Jeg fortalte ham en beretning som jeg så ofte hadde hørt Richard fortelle. Den er fra Talmud – en bok som inneholder stor menneskelig visdom.

Det fortelles at en gang, da en rabbi var hjemmefra en stund, døde hans to sønner. Begge av dem var meget vakre, og de var usedvanlig vel kjent i loven. Rabbinerens hustru bar guttene til sitt sengekammer og dekket de døde legemer til med et hvitt klede. Om kvelden kom rabbineren hjem.

«Hvor er mine sønner?» spurte han. «Jeg så meg flere ganger om etter dem ved skolen, men jeg fant dem ikke der.» Hustruen ga ham et beger vin. Han priste Herren – dette var ved utgangen av sabbaten, – nøt vinen og spurte igjen: «Hvor er sønnene mine?»

«De er nok ikke langt unna,» sa hun og satte fram mat for ham og ba ham spise.

Da han etter måltidet hadde takket Herren, sa hun til ham: «Med din tillatelse ønsker jeg å stille deg et spørsmål.»

«Si bare fram ditt spørsmål,» svarte han.

«For kort tid siden var det en som betrodde meg noen meget verdifulle juveler. Nå forlanger han dem tilbake. Burde jeg levere dem?»

«Hva?? Nøler du virkelig med å levere til hvem som helst det som tilhører vedkommende?» sa rabbineren.

«Nei,» svarte hun. «Men allikevel fant jeg det riktigst å vente med å returnere dem til jeg hadde fått tale med deg om saken.»

Så førte hun sin mann til sovekammeret. Der fjernet hun det hvite laken fra de dodes legemer. «Mine sønner! Mine sønner!» Faren stønnet i smerte. «Mine sønner, mine øynes lys!» Moren snudde seg bort og gråt bittert.

Omsider tok hun sin manns hånd og sa: «Har du ikke undervist meg om at jeg ikke burde utsette med å bringe tilbake det som er betrodd i min varetekt? Herren gav, Herren tok, Herrens navn være lovet.»

Mange tragedier gjorde sterke og trykkende inntrykk på oss i denne tiden. Men så hendte noe som gledet oss, for vi anså det som en av de største begivenheter i historien: Staten Israel ble en virkelighet i 1948, og det var jo en oppfyllelse av profetiene om jødernes tilbakekomst til sitt hjemland.

'Jeg vil samle dem fra alle de land som jeg har drevet dem bort til i min vrede,' sier Gud gjennom profeten Jeremias. Jødernes hjemkomst var en del av den plan Herren hadde lagt, og den plan hadde Han ferdig alt da Han velsignet Abraham, og lovet at all verden skulle få del i den velsignelsen. Nå fikk jeg se at Guds plan ble virkeliggjort, og at den skulle få evigvarende virkninger. Da profetene lovet at Gud ville samle sitt folk fra alle jordens ender, visste de ikke noe om hvor mange nasjoner og kontinenter jødene skulle komme til å bli spredt til. Folk ble nå ivrig for å tolke de store begivenheter de var vitne til. Mennesker som ikke hadde sett i en bibel på mange år, begynte å granske Skriftene som om disse nettopp var blitt utgitt. Ezekiel, Jeremias og Amos ble gjennomlest i en slags jakt etter vink om hva neste steg skulle bli.

Og fra Romania begynte en veritabel ny eksodus. Nazistene hadde utryddet en halv million rumenske jøder. De som ennå var igjen hadde fått mer enn nok av kommunistene – som en gang ble sett på som befriere. Jøder som bodde i de områder som nå var tatt av russerne ble rett og slett samlet opp – selv på gatene – og i skarevis sendt til arbeidsleirene og minene i Sovjet. Den eneste forskjell denne gang var at russerne tok rumenere så vel som jøder. De ble kjørt bort i lastebiler, uten at slektningene fikk vite det minste om det. Bare få kom noensinne tilbake.

En ung mann fra mitt hjemsted i Bucovina fortalte meg: «Min bror tilbrakte fire måneder gjemt i et hull i veggen bak et skap for å unngå deportasjon. Jeg kom meg ut av landet med bare de klær jeg gikk og stod i. Jeg sa til en sovjetisk byråkrat at han kunne få alt jeg eide av bohaver og penger, dessuten kunne han gratis overta leiligheten min, dersom han kunne skaffe meg et pass. Jeg fikk det – og reiste min veg. Og slik er kommunismen. Den er simpelt hen tyveri av alt mulig ved hvem som helst og fra hvem som helst.»

Og slik var det: Folk ga gladelig alt de eide for å komme seg ut.

Ikke lenge etter at staten Israel var grunnlagt, undertegnet Ana Pauker en pakt med den nye staten. Den tillot jøder å forlate kommunistparadiset – mot hard valuta. Folkerepublikken Romania hadde stort behov for fremmed valuta. Den solgte jøder for så og så meget pr. hode, alt etter den verdi som ble satt på hjernen som befant seg i angjeldende hode. Vitenskapsmenn, leger og professorer kostet mest.

Hver natt ventet lange køer utenfor visumkontorene. Gamle og unge mennesker, besteforeldre og babyer inntullet i ulltepper sov på fortauet. Det ble fortalt en historie om en besøkende som så jødekøen som strakte seg fra politistasjonen til Parlament-gaten. «Hvorfor denne lange køen?» spurte han. «Appelsiner.» «Men i butikken tvers over gaten selger de jo appelsiner – uten kø.» «Aha, jo, men vi ønsker å spise dem rett fra treet!»

Regjeringen ønsket å holde «Operasjon Israel» hemmelig. Spesielle tog gikk fra utkantstasjoner og fra sidelinjer. Ingen fikk reise fra Bucuresti Central. Avreise skjedde bare etter mørkets frembrudd, og da fra uanseelige småstasjoner. Men hvert tog var overfylt.

Natt etter natt tok vi farvel med venner. Det rant mange tårer.

«Neste år i Jerusalem!» Dette hilsningsrop har lydt fra ghettoer og synagoger i århundrer. Å vite at denne gangen var dette sant, fylte mitt hjerte med glede.

I *exodusboken* – Annen Mosebok – heter det at ' – det drog en stor hop av alle slags folk' da jødene forlot Egypt. Nå ble dette sant ennå en gang. Mange flyktet fra kommunismen, utstyrt med falske utreisepass og visum. De ga seg ut for å være jøder. En hæskare av fremmede fant tilflukt i mengden av de som reiste.

En høytstående politiembetsmann sa til meg: «Hvis De skaffer meg penger og hjelper meg til å få visum *som jøde*, slik at jeg kan forlate landet, da kan jeg få Deres mann ut av fengslet.» En venn jeg kunne stole på, sa til meg at denne politimannen virkelig kunne gjøre det han hadde lovet. Tilbudet ga meg nytt håp. Og jeg fortalte Mihai om det.

Nå var han blitt ti år gammel. Han var høy for sin alder, med utstående kinnben og spørrende øyne. På skolen hadde han fått vite at han var «sønn av et sosialt utskudd». Det var en hard lekse. Mihai beundret sin far. Det var ikke lett å forklare for gutten hvorfor hans far skulle bli tatt fra oss og satt i fengsel. Enkelte ganger skalv jeg ved tanken på hvordan det ville gå med Mihais tro. Da jeg fortalte ham om dette nye håpet ble han meget begeistret. Men neste morgen var hans opprømthet forsvunnet. Han sa:

«Mamma, jeg har hatt en drøm. Jeg så naboen vår. Han holdt hatten sin i en utstrakt hånd og ba to fugler sette seg opp i den. De bare flakset rundt – og så fløy de sin veg.»

Han sa at den nye planen vår ikke ville føre til noe. Noen få dager senere fikk vi høre at den politimannen som hadde tilbudt seg å hjelpe oss, selv var under arrest. Mihai hadde mange slike forvarsler i drømme.

Daglig forsvant fler og fler mennesker. En dag kom et antall vel kjente fanger hjem. De var blitt løslatt, og de kom

i ambulanser. De viste sår og arr etter mishandlinger og de fortalte om den tortur de hadde gjennomgått. Da det ønskede inntrykk hadde gjort sin virkning på naboskapet, ble disse stakkars mennesker arrestert på nytt.

Jeg gråt ved tanken på at Richard kanskje var utsatt for tortur i den stund jeg tenkte på ham. Frykten for at han kunne bryte sammen og angi sine venner plaget meg også. Han hadde riktig nok lovet at han heller ville dø enn gjøre noe slikt. Men hvem kan vel vite hva et menneske greier å utstå. Peter hadde jo lovet at han under ingen omstendighet ville forråde Kristus.

Jeg visste at dersom Richard skulle dø, kom vi til å møtes i det hinsidige liv. Vi hadde avtalt at vi ville møtes ved en av den himmelske stadens porter. Vårt stevnemøte skulle skje ved Benjaminporten. Jesus traff også en avtale om hvor i Galilea han ville møte sine disipler etter sin død og oppstandelse. Og Han holdt sitt ord.

En aften sist i august kom jeg sent hjem. Mihai var hos venner ute på landet, så jeg kunne gå mine runder. I all hemmelighet utførte vi kvinner pastoralt arbeid i menigheten. Vi forega å være sykepleiere eller rengjøringskvinner. Det ble ofte lange timer. Klokken var nesten 23 før jeg hadde gjort rent og stelt huset hjemme hos en mann med seks barn. Hans kone lå på sykehus. Han hadde eid både gård og grunn og penger. Nå var alt konfiskert av kommunistene.

Jeg gikk hjemover langs gater som akkurat da ble dekorert i anledning av ettårsdagen for Den Røde Hærs ankomst. Jeg var for trett til å spise og aktet å gå direkte til sengs.

Hjemme hos meg bodde min fetter. Han ventet på leilighet for å reise til Israel. Nå var han svært oppskaket. En mistenkelig besøkende hadde banket på.

Han hadde sagt at han kom fra kontoret for rekvirering av husrom. Det var spørsmål om å plassere flere mennesker i leiligheten. «Men», sa han, «jeg er sikker på at han egentlig ville skaffe seg rede på om det fantes noen ekstra utgang fra leiligheten og huset.»

Da visste jeg hva som var i vente. En politirazzia. Mihai var i gode, trygge hender. Det var det som betydde noe nå. Jeg la meg for å sove, etter å ha anbefalt min mann og sønn og alle mine kjære i Guds varetekt.

Kl. fem om morgenen var de der og dundret på døren. Min fetter åpnet. Jeg hørte rop og brøl. Støvletramp i trap-pene.

«Hva heter De?»

«Hitler,» stotret min fetter, som virkelig bar dette pro-blemskapende navnet.

«HVA! ARRESTER HAM!»

Min stakkars fetter prøvde å forklare. Hans mor var blitt gift med en ortodoks jøde som bar skjegg og krøllet hår. Han het Haskel Hitler, og han nektet å forandre navn til tross for de komplikasjoner navnet voldte ham. Men dette i og for seg løyerlige opptrinn tok da en ende. Politifolkene skjønnte snart at min fetter ikke hadde det aller minste med sin navne-bror å gjøre. Han ble skjøvet brutalt til side, og de banet seg veg til soverommet mitt.

Jeg delte værelset med en kvinnelig gjest, en kjær søster i troen. Vi satte oss opp i sengene mens vi holdt klærne rundt oss.

«Sabina Wurmbrand?» brølte en mann med tyrenakke. Han var lederen, og han fortsatte å brøle så lenge han var i leiligheten. «Vi vet at de har skytevåpen gjemt her! Vis oss hvor de er – FORT! !»

Før jeg fikk tid til å åpne munnen var de i full gang med å åpne kufferter, dra ut skuffer og tømme innholdet på gulvet. En bokreol ble veltet. Min venninne hoppet ut av sengen for å få bøkene på plass.

«Ikke bry Dem om det der! Få på Dem klærne.»

Vi måtte vær så god kle oss i seks menns påsyn. De tram-pet på tingene våre, som for å oppmuntre de andre til å fort-sette med den meningsløse ransakingen.

«Så De vil ikke fortelle oss hvor våpnene er gjemt? Vi skal rive hele kåpen her fra hverandre!»

Jeg sa: «Det eneste våpen jeg har er denne.» Deretter tok jeg opp Bibelen min som var kastet på gulvet.

Herr Tyrenakke brølte. «De har å bli med oss for å skrive en fullstendig redegjørelse om disse våpnene!»

Jeg la Bibelen på bordet og sa: «Vær så vennlig å gi oss et lite øyeblikk til bønn. Deretter skal jeg bli med dere.»

Og der stod mennene, måpende, mens vi to ba sammen. Jeg omfavnet min fetter og hans mor.

«Neste år i Jerusalem!»

Øynene til de to fyltes av tårer.

«*Leshana haba be-Ierushalajim!*» svarte de.

Idet jeg ble ført ut, så jeg mitt snitt til å få med meg en liten pakke som inneholdt et par strømper og litt undertøy. Denne pakken hadde jeg fått som gave fra en pike som tilhørte vår menighet. Jeg hadde lagt den til side uåpnet. Lite ante jeg da jeg fikk gaven at den skulle bli det viktigste jeg kunne få med meg til fengslet.

Jeg ble skjøvet inn i baksetet i en Oldsmobile. Svarte øyebeskyttende motorsyklistbriller ble tredd ned over ansiktet på meg. Det var nok ikke meningen at jeg skulle se hvor de kjørte meg hen. Kjøreturen var kort. Bare noen minutter senere ble jeg løftet ut av bilen og jaget tvers over et fortau. Føttene mine berørte bare så vidt trappetrinnene da jeg ble halvt dradd oppover som en bundet sau. Farten skaffet meg sår på leggene idet de halte meg rundt et skarpt hjørne. Brillene ble tatt av. Så fikk jeg et dytt i korsryggen. En dør bak meg slamret i lås.

Jeg befant meg i et langt og ødslig rom som var overfylt av kvinner. Noen satt på benker, andre på gulvet. Alt i ett ble døren åpnet for å slippe inn flere kvinner. Jeg så hustruen til en liberal politiker. Like så en societetsdame som jeg hadde sett bilder av i avisene. Og der var en skuespillerinne iført en tynn nedringet kjole. Og der var en hoffdame fra slottet.

Vi var de farlige, de «sosialt råtne» elementer i Romania.

Ved kveldstid var flere hundre kvinner stuet sammen i rommet. Utrenskningen foregikk i nasjonal skala i forbindelse med feiringen av 23. august, Frihetsdagen, som kommunistene kalte den. Dagen for Romanias kapitulasjon overfor Russland.

Vi klynget oss sammen under en enslig lyspære i taket. Mat eller drikke fikk vi ikke.

Hver kvinne trakk seg inn i sin egen frykt.

Hvor lenge skulle dette vare? Hva ville skje med våre barn? Mihai hadde mistet sin kjære far. Og nå var hans mor tatt fra ham. Vårt hjem med alt det vi eide ville bli konfiskert. Gutten min måtte helt overgis til venners godhet. Og disse venner befant seg selv i stor fare. Mens jeg ba for Mihai sprang en kvinne opp og ga seg til å hamre på døren med knyttnevene. Hun skrek: «Mine barn! Mine barn!»

Andre ropte på sine menn, kjærester eller sønner. Ved siden av meg brøt en kvinne sammen i et hysterisk anfall. En annen kastet opp. Det eneste avtrede fløt over. Og døren ble bare åpnet for å slippe inn flere kvinner. Alle ropte, sinte og fortvilte: «Jeg har ikke gjort noe.»

Skuespillerinnen var fortrøstningsfull. «Jeg blir løslatt. Dere skal bare se!»

Hun, og flere med henne, mente at deres skyldfrihet skulle redde dem! Som om ikke dette var 1950 – og i en kommunist-stat.

Alle hadde fått den samme beskjed: «Dere skal møte for politiet for å avgi en erklæring.» Det skulle vise seg at det kom til å ta ti år å få avgitt den erklæringen.

Den neste morgen hørte vi hornmusikk. Frihetsdagens parade var begynt. (Tvungent frammøte). Vinduene i rommet det vi befant oss var oversmurt med svart maling. Men i og med at musikkorpene passerte på gaten under oss, visste vi

at vi befant oss i politiarresten i Bucurestis hovedgate. Den heter Victory-gaten (Seiersgaten).

Tusenvis av støvler trampet forbi. Slagord roptes i takt, om og om igjen:

23. AUGUST HAR BRAGT OSS FRIHET.

Et annet slagord var en regle med rim (på rumensk):

DØD OVER TYVENE, OG FORRÆDERNE I FENGSEL.

«Det er skammelig» knurret de råtne elementer.

Den nye nasjonalsang ble brølt i marsjtakt:

BRUSTNE LENKER LIGGER BAK OSS . . .

Aldri før i Romanias historie har så mange mennesker vært i lenker . . .

Å, hvor timene slepte seg hen, uten noe som helst å foreta seg uten det å vente. Den dagen og den natten jeg tilbragte i det rommet var tidløs. Den var som et stykke helvete som aldri tar slutt.

Endelig kom voktere med svart brød og en vannaktig suppe som ble servert i tykke metallbokser.

Neste dag kom det en sersjant som begynte å rope opp navnene våre. Skulle vi løslates?

Navnet mitt var på den første listen. Blindings-brillene på igjen. Jeg ble bragt opp i en lukket lastebil og kjørt til det jeg senere fikk vite var hovedkvarteret til det hemmelige politi i Rahova-gaten.

Før vekten skjøv meg inn i en liten celle, spurte en kvinnelig vakt, henvendt til de som allerede var der inne: «Noen av dere som kjenner denne kvinnen?»

Ingen. Så «fikk jeg lov til» å gå inn til de andre. Taktikken var at venner og bekjente aldri måtte komme i samme celle. Ingen form for komfort måtte betimes deg. Du *skulle* være alene. I forhørsperioden ble aldri noen så lenge i én og samme celle at man fikk tid til å bli fortrolig med noen andre.

Du måtte ikke få en venn du kunne stole på. Og dessuten: Hver nyankommet kunne være en angiver, plassert i cellen for å spionere på fangene.

Bortsett fra en ung medisinsk student var mine medfanger småbonde-koner som var blitt arrestert på slump. Terror var tatt i bruk for å få fart på kollektiviseringen av landbruket. Ville kamper hadde blitt utkjempet mot tjenestemenn som var blitt sendt rundt for å beslaglegge gårder og farmer. Et ikke oppgitt antall småbønder var henrettet etter avgjørelse i standrett, og nesten 100 000 hadde fått fengselsstraffer.

Noen dager senere ble jeg overført til enecelle. Cellen min inneholdt bare en jernkøye. Ingen dobøtte – som er det første en fange ser etter. Hvor jeg sørget over mangelen av en slik dunk. Den betød faktisk mer enn mat eller varme eller lys. Magebesvær forårsaket av maten, «forhørsredsel» som meldte seg så snart du hørte ditt navn bli ropt opp. Dette betød naturligvis ikke det aller minste for vokterne. Du fikk ta en tur til et toalett kl. fem om morgenen, så kl. tre em. og endelig kl. ti om kvelden.

Høyt oppe på veggen var det et smalt vindu, sikret på utsiden ved et jerngitter. Cellen var fuktig og kjølig, til og med i august. Hvor glad jeg var at jeg hadde min lette sommerkåpe og de varme ullstrømpene.

Hvor lenge skulle det vare før de sendte bud på meg? Hva ville de spørre om? Jeg tenkte på tidligere vanskeligheter jeg hadde hatt med politiet, som for eksempel en gang jeg ventet på Richard i en kafe tvers over gaten for den politistasjon han den gang var ført til, – frykten for at han aldri fikk forlate stasjonen. En gang hadde han sagt: «Helvete er å sitte i mørke og erindre synder en har begått.» Jeg hadde begått så mange, og nå stod de levende fram for mitt indre.

Vokteren som kom med maten, – det var kokt havre –.

var en eldre mann. De eldre var bedre enn de yngre. Denne karen sa i blant et sympatisk ord.

«Tykkere i dag!» mumlet han idet han blunket i retning av vellingen. Han var åpenbart en av dem som fremdeles mente at amerikanerne skulle komme og snu opp ned på tingenes tilstand i landet vårt.

En gang tilbød han å smugle ut et brev. Men jeg hadde en mistanke om at brevet kunne bli brukt som en felle for å få slått kloen i noen av mine venner.

Han hvisket med ru stemme da han fortalte meg at han hadde spurt en offiser: «Hvorfor er det så mange mennesker i fengsel?» «Pass dine egne saker, ellers blir det en mer i fengsel!» svarte offiseren.

Vokteren smilte fornøyd. «Og hva tror De hendte? Jo, neste dag arresterte de HAM! Ingen vet hvorfor. Har aldri sett ham siden. Jaja, sann! De som dømmer i dag blir selv dømt imorgen!»

Om natten forsøkte jeg å lukke ørene for de skrallende lyder av dører som slamres igjen, skrapingen av jernbeslåtte støvler og vokternes liderlige språk.

Jeg hørte dører bli åpnet like ved cellen min. Hver gang tenkte jeg: neste gang er det min tur. Men det varte flere dager, – fyllt av den egne redsel som gjerne følger med innesperring i små rom, – før vokterne kom for å hente meg til forhør.

Celledøren ble åpnet.

«Snu ryggen til!»

Svarte briller for øynene. Jeg kjente meg grepet av den svarteste panikk da de tok tak i armene mine og førte meg bortover lange korridorer. Venstre, høyre. Venstre, høyre. Rundt hjørner. Kom de til å skyte meg? Skulle jeg dø uten noe slags forhåndsvarsel – i mørket?

Vi stanset. Av med brillene. Jeg stod, blendet av solskinn, i et stort værelse. En vakt viste meg en stol, og der satte jeg meg. I en virkelig stol! Og mens jeg støtte meg til en virkelig skrivepult. Det var en stor pult, flekket av blekk-klatter. Bak pulten satt to menn iført det hemmelige politis uniformer. En tykkfallen middelaldrende major som tvinnet sine mustasjer. En ung lyshåret løytnant som hadde vært til stede da leiligheten min ble endevendt. Løytnanten stirret på meg med et blikk som syntes å si: – jeg vet noe om deg, jeg! Han hadde klare blå øyne. Hans blonde tiltalende ytre minnet meg om en eller annen. Han smilte. Det var et uforklarlig smil.

Jeg skalv. Da husket jeg plutselig: han lignet den gutten jeg var blitt så forelsket i for så mange år siden i Paris. Likheten var meget bemerkelsesverdig.

Jeg regnet med å få høre at en anklage var utferdiget mot meg. Men majoren sa, med trett tålmodighet: «Fru Wurmbrand! De vet jo hva Deres forbrytelse mot staten har vært. Nå vil De skrive en detaljert erklæring for oss om dette.»

«Men hva skulle jeg da skrive? Jeg vet ikke hvorfor dere har bragt meg hit.»

«Det vet De meget godt,» sa han. På et sidebord var lagt fram papir og skrivesaker. Jeg skrev noen få linjer og gjentok at jeg ikke hadde den fjerneste anelse om hvorfor jeg var blitt arrestert. Han så på mine notater, nikket og ba om at neste fange skulle føres inn.

Hele vegen tilbake til cellen ble jeg skjøvet og dyttet, alt mens vekten ropte og skjelte. Jeg var blindet, så jeg kolliderte rett som det var med veggen. Men det var visst som det skulle være. Da døren ble låst bak meg så jeg vaktens øye inntil kikkhullet.

«Nå kan du sitte og tenke deg om, helt til du skriver det som offiseren ba deg om! Ellers får du *behandlingen!*»

Tortur. Tyrannisering, hån, ydmykelser. Mental tortur for

å «myke deg opp» før forhørene. Lydbåndopptak av nøds-
skrik fra pinte mennesker. Lyden av eksekusjonspeletongenes
geværsalver, gjengitt via høyttalere i korridorene. Og – den
tortur å være mor som er adskilt fra sitt barn!

Fysisk tortur! I diverse celler hadde jeg alt sett restultater
av det torturistene hadde forvoldt.

Problemet om hva en skulle fortelle forhørerne var ikke
nytt. Det var vi blitt fortrolig med allerede i nazi-tiden. Det
fantas dem som trodde at man aldri måtte uttale en løgn,
selv om det gjaldt å redde andre. Og på denne sin tro hand-
let de. Men kjærlighet står over sannhet. Jeg forteller ikke en
tyv hvor i huset penger er å finne. En lege handler rett om
han villeder en sinnssyk som har skytevåpen, slik at den syke
kan bli avvæpnet. Kommunistisk hat er galskap blottet for
evnen til fornuftig reaksjon. Vi har plikt til å villeder slike
som har ødeleggelse som sitt eneste mål.

Neste dag ventet majoren og hans assistent på meg. Han
hadde en liste med spørsmål som han krysset av etter hvert.
Hensikten med spørsmålene var å skaffe seg opplysninger
som kunne bli brukt mot Richard.

Jeg husket spesielt noe majoren hadde sagt: «Hvert men-
neske har sitt svake punkt.» Og løytnanten snudde sitt velfor-
mede blonde hode og sendte meg sitt megetsigende smil.

De ville sikkert prøve å finne Richards svake punkter.
Dette forhøret kom nok til å bli nådeløst. Majoren tok seg
lang tid med å komme til saken. Først holdt han en liten tale
om kommunismens velsignelser. Han forsikret meg om de
var mine venner. Richards venner også. De ønsket å løslate
ham, de ønsket bare å få noen opplysninger først. Han spurte
hva Richard ved den og den anledning hadde sagt til sine
kolleger.

Jeg svarte at vi samtalte om religion, aldri om politikk.

Majoren smilte, meget hjertelig, og sa: «Fru Wurmbrand, Bibelen er full av politikk. Profeter gjorde opprør og klaget over Egypts herredømme. Jesus talte rett ut om de herskende klasser på hans tid. Hvis Deres mann er en kristen må han jo ha et klart syn på regjeringen.»

«Min mann er ikke interessert i politikk.»

«Og allikevel hadde han audiens hos kong Michael før kongen forlot landet. Hvorfor?»

«Det var da ingen hemmelighet! Kongen ga audienser for mange mennesker.»

«Hvor lenge varte denne audiensen?»

«Omtrent to timer.»

«Og i all denne tiden ble det altså ikke referert til politiske problemer?»

«Som jeg har sagt. Min mann er ikke interessert i politikk.»

«Nåvel. *Hva* snakket han om, da?»

«Om Evangeliet.»

«Og hva sa kongen til det?»

«Han uttalte seg fordelaktig om det.»

Løytnanten brast i en småfnysende liten latter, men ved et blick fra majoren var han lynsnar til å ta seg til munnen. Majorens øyne syntes å love ham en reprimande senere!

Majorens smil ble mer elskverdig enn før.

«Hør nå her, fru Wurmbrand. De er en meget intelligent kvinne. Jeg forstår ikke Deres holdning. De og Deres mann er jøder. Vi kommunister reddet dere fra nazistene. Dere burde være takknemlige. Dere burde være på vår side!»

Han trakk øynene sammen. Nå snakket han langsommere:

«Deres mann er anklaget for anti-revolusjonære aktiviteter. Han kunne bli skutt. Noen av hans kolleger har uttalt seg. De støtter anklagene mot ham.»

Hjertet vendte seg i meg! Han løy! Han løy, nå skjønte jeg det som i et lyn. Som godt var, for han stirret spent for å

se min reaksjon. Jeg prøvde å se aldeles «blank» ut. Så fortsatte han:

«Det kan godt hende at disse andre prøver å dekke seg selv. For alt jeg vet kan det være *de* som er kontrarevolusjonære. Det kan ikke vi dømme om, dersom ikke De forteller oss alt de pleide å si, disse som samarbeidet med dere i misjonen. Fortell oss alt sammen. Tal fritt ut. Avslør de virkelige kontrarevolusjonære – og Deres mann blir løslatt imorgen den dag!»

Majoren vendte seg halvt og sendte sin assistent et smil, som for å invitere ham til å dele denne strålende åpenbaring. Majorens elev kom med denne oppmuntringen: «De kunne gå hjem til Deres familie.»

Hvor fristende denne tanken var! Jeg avviste den, og sa: «Jeg vet ingen ting.»

Tilbake til cellen. Der stelte jeg så godt jeg kunne med de skrubsår som hardhendte vakter skaffet meg underveis til enecellen. Jeg kjente hvordan føttene buttet mot fotenden av køyen. Da sukket jeg, og sa: «Stakkars Richard, føttene dine henger og dingler utenfor køykanten. For du er jo så lang.»

Gad vite hva de foretok seg med ham nå? I det ene øyeblikk følte jeg som jeg var parat til å si hva det skulle være for å kunne være i trygghet sammen med ham igjen; i neste øyeblikk skalv jeg. Jeg ønsket at han skulle leve – og jeg ønsket at han måtte gjøre motstand. De to ønskene førte en kamp i mitt indre.

Majoren så trett ut. Øynene var sløret. Men samtidig kunne jeg se et glimt av triumf. Han trommet utålmodig med fingrene på skrivepulten. Forhøret denne gang konsentrerte seg om nazistene. Hvilke tyskere kjente jeg? Hvilken forbindelse hadde vi hatt med dem? Visste jeg at folk var blitt skutt for

å ha skjult tyskere? Hvorfor hadde jeg gjemt tyskere i mitt hjem?

Jeg kunne med full sannhet påstå at jeg ikke hadde skjult nazister. For meg hadde de jo bare vært mennesker. De var i nød, og vi prøvde å hjelpe dem, uansett av hvilken tro de var. Akkurat slik som vi hadde hjulpet sigøynere og forfulgte jøder tidligere.

«De erklærer Dem altså uskyldig i anklagen? Nå vel. Vi har en overraskelse til Dem.»

Han trykket på en knapp under bordplaten. Voktere førte inn en mann som jeg øyeblikkelig kjente igjen: Stefanescu! Han hadde vært hos oss i 1945. Han visste om alt vi hadde gjort for tyskerne.

Han subbet seg fram. De nervøse øynene hans blunket alt i ett mens han så på majoren, så på assistenten, så på meg. Han svelget og lukket øynene – som for å stenge all verden ute.

«Nå, Stefanescu,» sa majoren idet han tente en sigarill, «fortell oss nå hvordan Wurmbrands skjulte nazister i sitt hjem. De kjenner naturligvis denne kvinnen?»

«Nei.»

«Hva behager? !»

«Jeg har aldri sett henne.»

«De lyver!»

«Nei, min herre.»

Stefanescu lukket øynene igjen.

Majoren ropte og skrålte. Han stakk snuten sin like bort i ansiktet på Stefanescu og brølte av sine lungers fulle kraft.

Den fortumlede Stefanescu fortsatte med hårdnakket å påstå at han ikke kjente meg.

Og allikevel kjente han meg godt. Og dette visste jeg: – han hadde ingen blide hensikter når det gjaldt meg. Gud må ha visket ut hans hukommelse for dette øyeblikk.

Omsider ga majoren ordre til at han skulle føres bort. Han stirret på meg med undrende blikk mens han stumpet sigarillen. Det lot til at han balte med vanskelige tanker: – Her var det en jødinne som mister hele sin familie under nazistenes pogromer. Hun gjemmer nazister i kjelleren. Hun risikerer sin manns liv så vel som sitt eget. – – Så gikk han over til å spørre meg om vårt arbeid i Den Røde Hær.

Jeg greide virkelig å manøvrere meg utenom dette farlige spørsmål.

Mens jeg lå våken i cellen senere, tenkte jeg på de lange men skranglete russiske soldater som en gang fylte leiligheten vår. Hvor vidunderlig enkle hadde de ikke vært da vi forkynte dem Evangeliet. En av dem hadde danset rundt i værelset av ren og skjær glede da han fikk høre at Jesus var oppstanden fra de døde.

Dagens hendelser oppmuntret meg. Jeg hadde en sterk kjensle av det Guddommeliges nærvær i min ensomme celle. Gud hadde gitt meg styrke og snartenkhet til å avverge alle spørsmål om trykking av russiske evangelieskrifter og om at vi hadde mottatt midler til hjelpearbeid. Kanskje det verste var over.

Et stykke kalkpuss hadde løsnet fra veggen. Jeg tok det opp, og så tegnet jeg et stort kors på det svarte ullteppe. Jeg måtte vise min takknemlighet på en eller annen måte.

Den neste forhørsleder var en kraftig, svettende, flintskallet mann. En lang stund ble jeg stående foran den blekkflekede pulten mens han leste noen dokumenter i en brun aktmappe.

Den blonde løytnanten gjorde notater fra en tykk lærebok. Nå og da så han på meg. Stjålent, som om han visste noe som jeg ikke visste. Blikket i hans pene ansikt var lystig og opphisset, som hos et barn på kino som vet at nå kommer det snart noe temmelig fælt og kultent.

Den skallete forhørslederens armer var dekket av tykt hår. Endelig begynte han. Det var personlige spørsmål denne gang. Min familie, mine venner, reiser utenlands. Mine dager som student i Paris. Han var varm og vennlig. Glatt.

«Og nå ber vi Dem om å skrive ned Deres seksuallivs historie.» Han sa det med en ubestemmelige kontorstemme som brukes når en skal instruere en annen om hvordan man fyller ut et skjema.

Jeg var sen til å forstå. Han forklarte tålmodig.

«Deres seksuelle liv. Ja, for en slik 'historie' har De selvfølgelig? Deres første erfaring. Den første gutten De var sammen med. Hvordan han kjærtegnet Dem. Hvordan De gjengjeldte hans kyss. Hva som senere hendte. Henga De Dem med en gang? Og hvor? Eller ble det utsatt til neste mann meldte seg? Fortell oss om denne nyes omfavnelser. Sammenlign de to. – Eller tre. Fortsett med å beskrive Deres øvrige elskere. Vi forlanger en fullstendig beskrivelse.»

Den høflige, rolige stemmen var som et slag i ansiktet.

Løytnanten så på meg. Tungen hans slikket langs leppene til den fant et lite rødt arr i munnviken.

«Skriv det ned, alt sammen. Vi forlanger hver eneste detalj. Jeg skulle mene det må være nok av dem.»

Jeg forsøkte å være rolig.

«De har ingen rett til å spørre om noe slikt som dette. De kan anklage meg for å være en kontrarevolusjonær eller hva De måtte ønske. Men dette er ikke en sedelighets sak.»

De hårete fingrene trommet på pulten.

«Dette er akkurat det vi velger at det skal være. Om Dem sies det at De skal være ikke så lite av en helgen. Vi mener noe annet. Og vi *vet* noe annet. Vi har til hensikt å blottlegge Deres sanne egenskaper.»

Han stirret på meg uten å blunke.

«Som en hore,» sa løytnanten.

«Jeg vil naturligvis ikke gjøre som De sier.»

«Vi skal se!»

Den skallete for opp i sinne. Han fyrte løs med uanstendige spørsmål. En strøm skitne doveggsgloser strømmet ut av munnen på ham. Han ga spørsmålene ettertrykk ved å klaske den kjøttfulle neven i bordplaten.

Jeg var gjennomvåt av svette. Hodet mitt svømte. Jeg fryktet for at jeg skulle besvime. Men jeg nektet hardnakket å skrive.

Etter en time tidde han. Da hadde løytnanten det travelt med å studere læreboken sin. En slik forestilling som denne hadde disse to vært igjennom mange ganger. Den kjedet dem.

«Tiden er på vår side,» sa forhørslederen.

Han hadde spart ett eller annet til et siste angrep.

«Deres mann har allerede tilstått at han er en forræder og spion. Og De er på veg til søppelhaugen!» Han gikk fram fra bordet og pustet meg rett i ansiktet. «Men De kommer ikke til å forlate dette stedet uten å ha fortalt oss om Deres seksualliv.»

Han nistirret på meg, lenge.

Jeg skalv voldsomt, nesten som i krampe.

Tilbake til cellen, gjennom illeluktende korridorer. Brillene ble tatt av et lite øyeblikk før jeg ble skjøvet inn i cellen. For første gang så jeg nummeret over døren.

Nr. 7.

Jeg var i celle nr. 7. Det hellige tall. Tallet på skapelsesdagene, Den syvarmede lysestake.

Jeg lå på køyen og hulket. Men etter en stund ble jeg roligere. Kroppen min lå der i mørket. Men min ånd stod opp og gikk gjennom fengselslivets bundethet.

Ordene fra Bibelen: 'Vi er korsfestet med Kristus' kom til meg. Skulle den stund komme da jeg måtte si 'det er fullbragt', ville jeg ønske at jeg kunne få si det siste kjærlighe-

tens ord til foreldre og venner – og til røveren ved min side. Slik gjorde jo Jesus også. Gud var hos meg i min prøvelse.

«Kom Dem opp!»

Mielu, overvokteren med det rødsprenkte fjeset, stod i døren. Jeg reiste meg og snudde meg mot veggen.

«Dette er ikke noe hotell. Hvis alle sammen her bare skulle ligge og dra seg og øke i vekt, hva så? Da ville folk få høre om det, og de ville slåss om å få komme hit. De må lære hva meningen er med fengsler.»

På rumensk betyr Mielu *lam*. Men Mielu var så menn ikke noe lam. Foruten å foreta morgeninspeksjonen hadde han det med å luske i korridorene for å foreta uventede undersøkelser.

«Snu Dem og se på meg! Har De noe å bemerke?»

«Kunne jeg få en skje til å spise suppen med?»

«Hold munn hvis De vil snakke til meg!» Han flirte over sin egen vits. Bemerkningen hadde gjort ham berømt i rumenske fengsler. Det fortaltes at han hadde solgt skolisser på kafeene før krigen. Hans nåværende stilling var belønning for effektivitet som angiver. Og han var utrettelig i det å vise sin betydning, for hvert menneske han møtte, og ved hver anledning.

Ved middagstid kom den oljeaktige suppen. Man skulle vær så god spise opp hele porsjonen. Det var en ordre. Sultestreikerne ble matet med makt. To vakter holdt deg mens den tredje helte suppen i munnen på deg. Når dette hendte fikk du en suppe som var litt bedre enn ellers: Eggplomme og sukker var tilsatt suppen for å øke «patienten»s styrke. Denne tvangsforings-suppen inneholdt like mye næring pr. måltid som tre dagers vanlig kost. Flere av fangene nektet å spise den vanlige i håp om å bli tvangsforet.

Jeg smilte ved tanken på hvor kresen Richard hadde vært like etter at vi var blitt gift. Hvor lykkelig ville han ikke ha vært for å kunne reise hjem til mitt kosthold nå!

Vi kunne begge utenat flere avsnitt fra 2. Mosebok, som forteller om hvordan Israels barn ble fridd ut fra slaveriet i Egypt. Gud befridde dem.

Disse vers siterte jeg hver aften i celle nr. 7. Jeg visste at Richard, der han var, gjorde det samme. Gud ville utfri oss.

«Parat til å besvare mine spørsmål nå?» Forhørslederen kom helt bort til meg. Det dunstet alkohol og tobakk av ham. «Skal vi så bli opplyst om en helgens seksuelliv?»

Den blonde løytnanten sendte sin eldre kollega et blikk. Han lot til å være en smule sjokkert over denne ufine innledning.

Han hadde sin lærebok og skrivesaker foran seg igjen. Jeg antar at han var en av de nye 'proletar-ledere'. En oppvakt gutt, hentet fra fabrikkgulvet. Strevet med å forberede seg for å få sine eksamener – mens forhørsmøllen malte rundt ham.

Den flintskallede lirket av seg sin vanlige lekse av ufor-skammede og uanstendige spørsmål. Det tok omtrent 20 minutter. Og jeg fortsatte med å påstå at han ingen rett hadde til å stille meg slike spørsmål. Han tok en pause for å tenne en sigarett. Jeg gikk ut fra at løytnanten skulle overta. Men da den eldre karen gikk ut, konsentrerte løytnanten all sin oppmerksomhet på læreboken.

Jeg stirret på ham. Det var ikke fritt for at jeg var litt skjelven. Øynene mine ville ikke holde fast ved det jeg så på, og det kjentes som om knærne ikke kunne bære meg. Jeg hadde ikke sovet på lenge.

Hvor denne løytnanten minte meg om gutten i Paris som jeg hadde møtt for så lenge siden. Undres på hvor han kunne være nå? Begge disse to var så kjekke og pene å se til. Men et pent ansikt kan jo gjemme så mange ting. Nå og da så han opp fra boken og så på meg med sitt megetsigende blikk. Det

var som om han hadde svarene på alle sin grove kollegas spørsmål.

I tre timer måtte jeg stå der. Det var så omtrent vanlig praksis. For å unngå ødsling med sin fritid kalte de til seg en fange og lot denne stå mens de leste sakens dokumenter. De undertegnet en kvittering hver gang de fikk en fange utlevert, og fikk kvittering når fangen ble avlevert vakten. På denne måten fikk de offisielle bevis for hvordan tjenestetiden deres var blitt benyttet.

Den eldre kom tilbake. Han holdt meg på grillen en time til. Hvem hadde jeg ligget med? Hva hadde jeg foretatt meg med dem?

Jeg var meget trett. Utmattelsesfornemmelsene kom i bølger. Men jeg fant styrke til å si: «Jeg vil ikke fortelle Dem det de De ønsker.» Allikevel kunne jeg gi ham én opplysning, nemlig den at den verste seksuelle historie kan ikke hindre at en person blir en av Guds hellige dersom det er Guds vilje. Maria Magdalena var en skjøge tidligere. Men hun kommer til å bli erindret med ærbødighet lenge etter at vi er glemte.

Forhørslederen gryntet en uanstendighet. «Få henne vekk,» sa han.

Den blonde løytnanten gjespet og strakte seg idet jeg ble ført ut.

Noen dager senere ble jeg overført til en celle for flere fanger. Den var kald som et isskap. Vinteren nærmet seg nå. Sommerkåpen min og ullstrømpene skapte misunnelse i cellen. Jeg var rik!

Jeg forsøkte å dele min rikdom med andre. Kåpen gjorde tjeneste som teppe, eller som slåbrok – gallaantrekk ved forhør som noen kalte den -. En ung pike som ikke hadde annet enn en tynn bomullsdrakt fikk ullstrømpene. Tårene falt uhindret ned over hennes hvite ansikt.

De fire andre kvinnene i cellen var til min store forundring iført selskapsantrekk. Ja, det vil si: antrekket var ikke helt fullkomment. Det bestod av fotside sterkt nedringete ermeløse kjoler av hvit atlask. Og dette er ikke det ideelle antrekk når en skal bevege seg på skitten og ru cementpuss i et fengsel.

«Vi hadde vært til stede i den amerikanske ambassade for å se en film,» fortalte en av damene. «Filmen handlet om polarbjørner. Vi var på veg hjem i drosje, da denne plutselig ble stanset, og vi ble beordret ut på fortauet. Så ble vi tatt med til hovedkvarteret for det hemmelige politi. «Vi vet alt! Dere er amerikanske spioner!» sa de.»

De ble forhørt natt og dag, de fikk ikke mat, de fikk ikke lov til å sove. Men de nektet seg skyldig etter tiltalen. Nå ventet de på den egentlige rettssak. De elegante kjoler var forvandlet til filler. De hadde revet strimler av klærne for å bruke dem til lommetørklær, håndklær og andre nødvendige artikler.

Alle kvinner handfor etter tur kåpen min. De kom med små hvin av begeistring. Kappen kunne ha vært en minkstola.

«Vil De låne den ved Deres neste forhør?»

«Åh! Det er *veldig* snilt av Dem. Jeg kjenner meg så naken med bare skuldrer foran de bestene. Kåpen vil gi meg mere mot.»

«De,» sa vokteren. De lærte aldri å uttale navnet mitt. Det samme var tilfelle med mange andre jødiske navn. Wurmbrand er av tysk opprinnelse, og 'W'-lyden forvirret dem.

«Ta brillene på.»

Marsjen i blinde bortover stinkende korridorer begynte.

Jeg kom inn i et rom der jeg hørte flere mannsstemmer. Så ble det stille med ett. Jeg kunne føle at mennene stirret på meg. Det var nifst. Jeg hørte ikke en lyd. De svertede bril-

lene blindet meg. Jeg fornemmet alles blick rettet på meg. Hva skulle nå skje?

«Ta brillene av!»

Kraftige lyspærer blendet meg. Dette nye, lange forhørsrom hadde ingen vinduer. Det lot til å være under bakken. Bak et veldig bord satt ti uniformerte menn, og blant dem de tre jeg allerede hadde gjort bekjentskap med. De stirret på meg.

«Vet De hva som er hendt med Deres mann?»

«Men vet ikke dere?» spurte jeg. «Dere burde fortelle meg det.»

«Sitt ned,» sa majoren med mustasjen. «Hvis De samarbeider med oss og besvarer spørsmålene våre, kan det hende at vi tillater Dem å få møte ham.»

Jeg trodde virkelig at de kunne. Vi hadde ikke begått noen forbrytelse. Kanskje han var blitt stillet for en rett – og frikjent. Hvor naiv jeg var den tiden.

De hadde bunker av fotografier som lå spredt ut over bordet. Fotoene forestilte menn og kvinner. En sersjant holdt dem opp, ett etter ett.

«Hvem er dette?»

«Hvem er dette?»

«De kjenner vel denne mannen?»

«Kjenner De denne mannen?»

Av alle fotografiene de viste meg, forestilte ett en mann jeg kjente. Jeg prøvde å sette opp et uttrykksløst ansikt, og fastholdt at jeg ikke kjente en eneste en.

Mannen jeg kjente igjen på bildet var en kjær venn, en russisk soldat som ble døpt i vårt hjem. Bildet var tatt av politiet, – det var forresten to fotos, ett profil og ett en face. Ikke særlig gode bilder. Men hvor russeren var blitt forandret! Hvor var han nå? Jeg fortsatte med å si nei, nei, nei – alt imens jeg ristet på hodet.

De skrek og truet. Spørsmål, spørsmål. Noen av dem kunne jeg ikke svare på. Andre ville jeg ikke besvare. Det var et langvarig forhør, og jeg ble forvirret av alt bråket, og det sterke lys var svært sjenerende. Det begynte å gå rundt for meg.

«Vi har metoder som kan få Dem til å snakke. Jeg tror ikke De kommer til å like disse metodene våre særlig godt. Prøv Dem bare ikke med å være for skarp for oss! Det kaster bort tiden for oss. Og det kaster bort livet for Dem.»

Gjentagelsene og den uopphørlige påståeligheten fra forhørernes side var til å bli gal av. Nervene mine ble som strukket til bristepunktet.

Det gikk flere timer før de sendte meg tilbake til cellen. Jeg lå på en halmmadrass og hulket vilt – uten å kunne beherske meg.

«De har ikke lov til å gråte.»

Vakten stod i døren.

Men jeg kunne ikke stoppe. Og mine tårer påvirket de øvrige. De begynte å gråte, de også.

Vokteren, mannen med det stive blikk, snudde seg og lukket døren.

Jeg hulket i to timer. Da greide jeg omsider å ta meg sammen og begynne å tenke. Utspørringen ledet fra emne til emne, fra person til person. Hvem som helst jeg kom til å nevne, ville bli utsatt for den langpiningen som slike forhør er. Jeg *måtte* ikke nevne noen navn. Men jeg var redd jeg ikke ville greie mange forhør maken til de siste jeg hadde vært igjennom.

Den neste krysseksaminasjon foregikk ved benyttelse av en ny taktikk. Den flintskallede forhører var alene. Og han smilte.

«Fru Wurmbrand, De er bare 36 år gammel. De beste år av en kvinnes liv ligger foran Dem. Hvorfor er De så gjen-

stridig? Hvorfor motsetter De Dem å samarbeide med oss? De kunne løslates imorgen, bare De ville si oss navnene på disse forræderne . . .»

Jeg svarte ikke.

«La oss nå snakke fornuft. Hver mann har sin verdi; det har hver kvinne også. Har De hørt historien om mannen i nattklubben? Han spurte servitøren 'Hvor meget koster den blonde ved bardisken?' 'Hun forlanger 100 francs'. 'Og brunetten?' 'Hun er en spesialjente. 500 francs'. 'Vel, vel. Men hva med piken i hjørnet der borte, hun som er sammen med en mann?' 'Ånei, sir, hun er gift med ham. Henne får De ikke under 1000'.»

Han storskrattet over sin egen vits og tørket pannen med lommestørkleet.

«De er en ærlig kvinne. De kan forlange det De vil. Judas var en tosk som solgte sjefen sin for tredve sølvpenger. Han kunne like gjerne ha forlangt 300. Bare si hva De forlanger. Friheten for Dem og Deres mann? Et godt soknekall for ham? Vi kunne ta oss av familien Deres. Og De kunne bli verdifull for oss. Nå, hva sier De til dette?»

Da han hadde sagt dette ble det stille i rommet. Til slutt brøt jeg stillheten.

«Takk. Men jeg har allerede solgt meg. Guds Sønn ble torturert, og Han ga sitt liv for meg. Ved Ham kan jeg komme inn i Himmelen. Kan De tilby en høyere pris enn dette?»

Den skallete mann så meget trett ut. Stemmen hans var hes; var synlig skuffet. Han knyttet den hårbevokste neven sin, og jeg trodde et øyeblikk at han ville lange ut og slå meg. Men han trakk hånden til seg. Han strøk seg over sin blanke isse og sukket dypt.

Den 23. oktober var vår bryllupsdag. Men det å minnes de lykkelige dager vi hadde hatt fikk meg til å kjenne meg enda mer forkommen.

Vinteren var kommet. Jeg tenkte på Mihai som hadde så lett for å bli forkjølt. Han sov unnguttens søvn, ofte avbrutt av små, raske bevegelser, og ofte havnet dynen hans på gulvet. Hvem passet på å få den på plass igjen?

Enkelte ganger var Mihai trossig. En gang vi var ute på tur drakk han av en stillestående vannpytt, enda vi hadde advart ham mot det. Han fikk besvær av det flere dager etterpå. Så klatret han opp i et tre – og falt ned. Han slo seg så stygt at vi fryktet for hans liv. Hvem ville verge ham for farlige situasjoner nå? Tante Suzanne, som han var svært glad i, gjorde sikkert sitt beste. Men hun hadde massevis av bekymringer ellers. Tvilstanker og engstelser i hopetall martret og plaget meg hver dag.

I november kom kommandanten personlig på besøk i cellen. En liten flokk kvinner ble bedt om å gjøre seg ferdig til avreise om ti minutter. Det var ikke tillatt å stille spørsmål. Fulle av engstelse samlet vi sammen våre få og små eiendeler. Vi antok at vi enten skulle løslates – eller bli skutt.

Det viste seg at jeg hadde fått en dom på straffarbeid. En domstol hadde ganske enkelt besluttet at jeg skulle ha to år. Ingen rettergang, ingen vitner eller noe sådant. Og når den tiden utløp kunne jeg risikere å få en ny dom. Jeg var en av de mange tusen fanger som ble klassifisert som «administrative», det vil si: *forvaltningsfanger*. Vi måtte finne oss i å bli sendt av gårde til en slaveleir uten den rettssikkerhet som en skikkelig saksbehandling var formodet å skulle gi. Ved tidspunktet for avreisen visste vi i det hele tatt ikke at det var avsagt noen dom over oss.

Slaveleirene, straffarbeidskoloniene, var en vesentlig del av statens økonomi nå. Leirer var blitt opprettet rundt om i

hele landet. «Sabotører» som ikke greide å oppfylle de daglige arbeidskvoter, sigøynere, forbrytere, prester, prostituerte og velstående folk fra bourgeoisiet –, kort sagt alle avskyninger av slike som herskerne fant ut ikke passet inn i det kommunistiske system, ble sendt til leirene for å bli omskolert. Leirene var kolossalt store. De hadde et permanent belegg på 200 000, – menn, kvinner og barn. Alderen varierte fra tolv til sytti år – og mer. Ved hjelp av slike metoder hadde den «sosialistiske rekonstruksjon» rik fremgang i alle satellitt-stater.

Staten gjorde akkurat det den ønsket, og den offentliggjorde det som passet den. Ikke et ord forekom i avisene om rettergang og domsavsigelser. Derimot inneholdt avisene gratulasjoner til regjeringen som hadde skaffet arbeid til alle! Tenk, hvilke mirakler vår regjering hadde utført – i motsetning til de vestlige land, der millioner var arbeidsløse.

Prominente personer fra Vesten fremholdt Romania som et strålende eksempel på en nasjon som hadde løst sitt arbeidsløshets-problem.

Før jeg skulle ta del i denne tilfredsstillende løsningen, ble jeg flyttet til et gjennomgangsfengsel, Jilava, som var det mest fryktede fengsel i landet vårt.

Lastebilen, som hadde høye karmen og tett tak, gjorde plutselig en brå sving, og så bar det ned en bratt skråning. Alle kvinnene hylte av forskrekkelse. Alt lys var slukket. Bilen stanset, vi hørte bare lyden av slamrende stål. Deretter en vennelig stillhet, Venting.

Men så kom første ordre: «Av med brillene!»

Vi befant oss i en svær underjordisk kjelleraktig plass uten vinduer. Veggene «svettet» fuktighet. Stengulvene var sleipe. Uniformerte kvinnelige voktere maste rundt i flokken. En undersetsig tettvokst skikkelse med rødblondt hår viftet med en finger mot oss og kom med denne advarselen:

«Jeg er sersjant Aspra *), hard av navn og hard av natur. Det er best for dere at dere ikke glemmer det!»

Hun og en kollega, like inntagende som hun selv, satte seg bak et bord som bestod av en lem lagt over to bukker. En kontorist noterte navn i en stor protokoll.

Aspras rustne stemme deklamerte igjen: «Alle overflødige bekledningsartikler deponeres ved ankomsten til dette etablissement. Altså: kom dere ut av ytterklærne deres.»

Fra meg tok de min sommerkåpe. Den tynne kjolen og de nå så hullete strømper fikk jeg beholde. En liste over eien-

* *Aspra* betyr på rumensk harsk, beisk.

deler ble laget. Flere timer senere trasket vi gjennom mørke passasjer med buhvelv og pillarer. En dunst av forfall hang igjen i den fuktige luften. Bak stålgittere stod sikkerhetstropper iført leirluer av khaki.

Jeg var ikke helt ukjent med Jilava. Det var et fort, bygd i forrige århundre. Cellene lå dypt nede under jorden. Jeg hadde vært her etter at massearrestasjonene hadde tatt til. En pike jeg skulle prøve å hjelpe, mente at en venn av henne var blant de innsatte her. Men det ble påstått at vedkommendes navn ikke fantes på listene.

Og den samme milelange reise fra Bucuresti gjorde jeg etter at Richard var forsvunnet. Jeg fylte ut flere skjemaer – og ventet i lange timer. Omsider fikk jeg svaret: De visste ingen ting om Richard Wurmbrand.

En gang hadde jeg i et annet fengsel vært i samme celle som to femtenårs piker i forhørssettret. De hadde sluttet seg til en hemmelig patriotisk gruppe. «Gud hjelpe dere, hvis dere noen gang får erfare hvordan det er å være i Jilava, i celle nr. 4,» hvisket en eldre pike.

Sersjant Aspra låste opp en tung dør forsynt med jernsprinkler.

«Denne gjengen skal i celle 4!»

Det var midt på formiddagen, men det var nesten mørkt i cellen. En svak lyspære hang ned fra taket. To lange rekker trekøyer stod ut fra sideveggene i det store ødslige rummet. Midtetter dette var det så en trang passasje. I den bortre endeveggen var det et vindu. Det var overmalt og forsynt med sprinkler.

Flere dusin øyne stirret på meg.

«Jeg er Viorica, romsjefen,» sa en stemme. En hånd vinket. «Gi henne plass i den bortre ende.»

I den mørkeste ende av cellen stod det en do-dunk og ved siden av den var det et åpent avløpsrør. Den køyen jeg ble

anvist var like over disse nødtørftsinnretninger. Femti kvinner skulle dele disse bekvemmeligheter. Og de fleste kvinner hadde magebesvær på grunn av feil og ufullstendig ernæring.

Det var svært dårlig luft og kvelende varmt, især oppe ved de øverste køyene. Svettende kvinner lå halvnakne. Hvor en snudde sine øyne så en tynne armer og krokete ben, innfalne bryst – og sår. Dette kunne gjerne gå for et likhus fra middelalderen.

Flere kroppor var merket av sår og arr etter tortur.

Noen kvinner lå på harde cementgulvet i nærheten av døren i det håp at de skulle få litt friskere luft.

«De er noen tullinger! Fuktigheten fra gulvet er livsfarlig!» sa en pike i nærheten av min plass.

Jilava er forresten det rumenske ord for *fuktig* eller *klam*. Fortet var omgitt av en vollgrav, og et sted ved denne var det reist noe som mest minnet om en galge. Et stykke av en jernbaneskinne var hengt opp i den. Skinnen gjorde tjeneste som «vekkerklokke», og hver morgen kl. 5 ble det slått på den som signal til å stå opp. Så var det tid for kø ved døbtten. Cellen fyltes av prating og småkrangel. Det slamret av små blikkfat som fyltes med vann. Morgenvask.

Den første dagen jeg var i *Jilava* hørte jeg noen synge en salme.

«Der har vi nonnene!»

Jeg syntes det var oppløftende å høre. «Nonner? Her i *Jilava*?»

«Ja. Og hvis *Aspra* hører dem synge får de sine hender bakbundet igjen. Forrige gang måtte de stå slik i tre timer.»

En ung pike som tygget på et stykke skorpe, stanset tyggingen og sa: «Å, *det* er vel ingen ting å snakke om! I det forrige fengsel jeg var innsatt i pleide de å binde de religiøse kvinnene og tvinge gassmasker på dem. Det var forskrekkelig!»

Andre nonner ble holdt i tilstøtende celler. Gjennom nesten tre meter tykke vegger greide disse kvinnene å ha kontakt med hverandre. Risikoen var stor. Men de holdt blikkmugger inntil veggen, og ved at disse virket som membraner klarte de virkelig å oppfatte bankesignaler. Lyden ble faktisk forsterket og kunne høres ganske tydelig. Men noen måtte hele tiden være på vakt. Vokterne lusket stadig i korridoren og kikket ofte inn gjennom «spionhullet» i døren.

Budskap og hilsener ble utvekslet ved hjelp av et slags morsesystem. Senere fikk vi vite at i vår fløy var det 200 kvinner. Ellers var det opp til 3000 menn i fengslet. Og det i en gammel festning som var beregnet på 600 mann!

I fengslet lærte en hva det vil si å være i denne verden uten noe som helst å foreta seg. Ikke vaske, ikke sy, ikke arbeide. Kvinnene snakket med lengsel om det å koke mat og gjøre rent. Hvor skulle de ikke ønske at de kunne bake en kake for barna sine. Eller gå omkring i sitt hjem med støvklut, eller å vaske vinduer eller skure kjøkkenbordet. Vi hadde ikke en gang noe å se på. Tiden gikk ikke. Den stod stille.

«Tenke seg til! En gang i tiden klaget jeg over at jeg var overarbeidet. Jeg må ha vært gal som kunne si slikt!» Ja, det sa en kvinne i nabokøyen.

Når barna forlater hjemmet, forstår en mor hvilken glede det hadde vært å arbeide for dem – og hvor trøstesløst det er å ikke ha noe å gjøre.

Kl. 11 om formiddagen stod vi oppstilt og ventet på suppen. Hver kvinne fikk dessuten en skive svart brød. Beroliget ved tanken på maten som snart ville komme ventet vi tålmodig.

Og så kom suppekaggen. Men ikke før var suppen øst opp og kaggen bragt ut – så brøt det ut et lurveleven av krangel. Kvinner sloss om størrelsen på brødskivene. Og hver gang begynte det på samme måte. «Din satans bikkje! Din brød-

skive er større enn min! Enda du vet at det var min tur å velge skive i dag.» Stygge fornærmelser ble hylt, cellen var et pandemonium av skjelling og jammer.

Så fløy døren opp. Voktere stormet inn og slo om seg med stokker. Aspra bæljet: «Vi er alt for snille mot dere, dere ? ? ?! Hvis dette fortsetter får dere ikke matbiten imorgen!»

Små dammer av sølt suppe lå bortover gulvet. Gråt og hulk kom fra flere køyer. Da vokterne hadde gått og døren slamret i lås bak dem, brøt opprøret løs igjen, og det varte til Aspra kom inn igjen for å bekjentgjøre: «Ikke mere mat i dag, ingen mat imorgen heller!»

Endelig var vaktene borte. Men beskyldninger og motbeskyldninger skjøt som lyn veggimellom.

Piken ved siden av meg rørte ved armen min: «Stakkars deg, du fikk jo ikke spist noe?» – «Det gjør ikke noe. Maten var ikke særlig appetitlig.»

«Å, de elendige, råtne gulrøttene. Statens grønnsakformidling tømte 300 tonn her! De var ikke salgbare, ikke en gang som grisefor. Men vi har måttet svelgje denne elendigheten i ukevis. Se her, huden min er faktisk gul. Vi kaller det «gulrotitis!»»

Hun fortalte meg at hun het Elena.

En kraftig, myndig dame stirret på meg.

«Hvem er du? Hvorfor er du her?» forlangte hun å få vite. «Du har ikke sagt et ord siden du kom.»

Jeg sa mitt navn, og jeg fortalte at jeg var en pastors hustru.

«Religiøs, hva? Kan du noen bibelske fortellinger?» spurte en gråhåret bondekone.

«Å ja-a-a. Fortell», kom det fra andre kanter av cellen. «Det er så drepande kjedelig her.»

Men den maskuline kvinnen ble mer og mer fiendtlig.

«Jasså! Skal det bli som en prestegård her nå da.»

Og dermed gikk hun sin veg – så langt bort hun kunne –. Hun var illrød av sinne.

«Ikke bry Dem om Elsa Gavrilovu,» sa Elena. «Hun er gammelt partimedlem. Nå er hun så overlag takknemlig for den sjanse hun har fått til å studere sine ideologiske feiltalinger. Og det kan hun jo gjøre her i Jilava omskoleringsinstitutt!»

De andre kvinnene fikk seg en latter, og for en kort stund kjente de seg oppmuntret. Helt til de husket at det ikke ble aftensmat denne dagen og ingen mat imorgen. Trettiseks timer uten mat.

For å hjelpe dem ut av mismotet fortalte jeg dem om Josef og hans brødre. Den fortellingen lærer oss om hvordan livets hjul dreier seg, og at alt kan forandres selv om tingene for øyeblikket synes håpløse. Da jeg så at ansiktene lyste opp en smule av interessert optimisme, benyttet jeg anledningen til å forklare dem beretningens mange dypere meninger.

«Dere husker kanskje at Josefs far ga ham en fin kjortel i mange farger. Både mørke og lyse tråder var vevd inn i stoffet. Og begge deler hører med til livet. Selv om Josefs misunnelige brødre solgte ham som slave til Egypt, endte det hele med at han ble herre over hele den store husholdning i landet.

Men så dreide hjulet enda en gang. Og Josef havnet i fengsel. Men atter vendte det hele seg, og Josef ble hersker i landet og reddet hele nasjonen fra en truende hungersnød. Da så brødrene hans, som nå ikke kjente ham igjen, kom for å kjøpe korn, fryktet de for at denne strenge herre ville stjele eslene deres. Slik er det ofte med oss også. Vi er svært så bekymret for mindre viktige ting, og vi har ikke begrep om de dypere ting som kan være skjult i dem. Noen sorger blir så store for oss fordi vi betrakter dem i en slags sneversyntetens perspektiv. Vi evner ikke å se gjennom det som hender

oss, gjennom dette og helt fram til hensikten og målet. Josef ble til slutt Egypts statsminister, og han ble omsider redningsmann for de brødre som hadde solgt ham.»

Noen få kvinner lyttet. De øvrige i cellen skvatret og kranglet, som fugler i bur.

Plutselig fikk jeg et glimt av den rødhårede Viorica.

«Vær forsiktig,» hvisket bondekona. «Hvis Aspra hører at De taler om Gud her inne, da får vi vanskeligheter.»

Neste morgen kom Viorica gående innover passasjen mellom rekken av køyer. «Jeg vet hvem De er!» Hun pekte på meg. «I timesvis har jeg strevet med å komme på det. Nå vet jeg det.»

Jeg tenkte straks at hun hadde fått høre om min lille preken, og at nå ventet det meg straff.

«Jeg visste at det var noe kjent med navnet. Og jeg sa til meg selv: Hvor *kan* jeg ha hørt det navnet før?»

De andre stirret. Jeg satt oppe i topp-køyen min – det var nesten som å være statist i en forestilling på en biscene.

«Ja,» sa den senete Viorica triumferende. «Hun er predikant. Hun er fru til pastor Wurmbrand!»

Celle-sjefen forklarte stolt at onkelen hennes hadde ansvaret for en ortodoks menighet i Bucuresti. Han hadde hørt Richards tale ved Kultuskongressen.

«Han var den eneste av 4000 som våget å stå fram som en Guds mann mens alle de andre ropte hurra for kommunistene,» sa Viorica. «Vet De at kultusministeren ble avsatt etterpå?»

Hun snudde seg mot meg.

«Jeg har vært i Deres kirke. Jeg syntes gudstjenesten var vidunderlig.»

Og dermed ble jeg stundens heltinne. Jeg kom ned fra skjærsildstilværelsen i køyen rett over dobøtten. Viorica an-

viste en bedre køy vel tre meter borte. Der var det blitt en ledig køye. Og der avla hun meg «statsbesøk».

«Det er så menn ingen spøk å være tillitsmann for cellen. En dag til maken til den igår – og jeg går fra forstanden.»

Viorica hadde stor makt. Det var hun som kom med forslag til sersjant Aspra om hvem som skulle få jobbene i vaskeriet. Det var stor rift om oppgavene. Kvinnene ba pent og ydmykt om å få lov til å vaske vokternes temmelig udelikate undertøy. Det var en hard jobb også, men uendelig langt å foretrekke fremfor å sitte i halvmørket og stanken i celle nr. 4 og ikke ha noe å gjøre.

Jeg fikk min første porsjon *tertch* – en rett som består av mais kokt i vann –, og så meg rundt etter en skje til å spise den med.

«Hun vil ha en skje», gliste fru Gavrioloju. «Du får lepje det i deg!»

Jeg forsøkte å spise den litt klebrige velling av den flate blikktallerken. Men jeg sølte suppen ned over hake og kinn. Det forekom meg å være litt for dyrisk å skulle fores som en hund, så jeg ga bort min morgenporsjon *tertch*.

Men en reddende tanke kom til meg. Hvorfor ikke gladelig finne seg i å bli ydmyket? Vår Herre og Mester var ydmyk til det aller ytterste. Og jeg mintes Gideon, en av Bibelens helter, som drog ut i striden mot Israels fiender. Gud lot ham vite at han som sine elitesoldater bare skulle velge ut de som lepjet vann, slik som en hund gjør det, – det vil si: slike som var parat til å tåle en hvilken som helst ydmykelse.

Da det neste måltidet kom, lepjet jeg maten i meg.

Senere lærte jeg av Elena hvordan et lite trestykke ved hjelp av en liten glassbit kunne hules til så det på sett og vis kunne gjøre tjenesten som en skje.

En kvinne fortalte at i Mislea-fengslet hadde gravide kvinner fått litt ekstra mat. Men så ble dette stanset.

«Hvorfor det? Hva hendte?»

«Halvparten av kvinnene erklærte at de var svangre. Og de øvrige ble misunnelige, og dermed hadde en det gående.»

Ingen av oss var stovommet nok til at vi kunne gå for å være gravid, selv om flere av oss svulmet opp på grunn av hunger. Det var først etter noen tid vi oppdaget at anstaltens politikk var at vi skulle holdes på sultegrensen. Da ble vi mer eller mindre apatiske, og følgelig mindre brysomme. Men så, når myndighetene fant at de trengte folk til arbeidsleirene, viste det seg at det lønte seg for dem å friste oss med mer og bedre mat. Da meldte noen hver seg frivillig til slavearbeidet.

Vi samlet oss som regel rundt nonnens køyer.

«Fortell oss nå om Deres erfaringer fra kvinnegruppearbeidet i menigheten. Det vil avholde oss fra å komme i klammeri,» sa fru Stupeanu, Elenas nærmeste allierte.

En av cellekameratene var en statelig dame. Hun var enke og hadde hatt endel midler. Til kommunistene kom. Etter at hun var blitt fratatt alt hadde hun oppholdt livet ved å utføre visse tjenester for sin kirke. Hun solgte lys og hun feide kirken – den kirken som hun tidligere hadde tilgodesett så rikelig med gaver. Hun fortalte en merkverdig historie.

En formiddag i kirken, mens hun stod ved siden av bordet med lysene som skulle selges fikk hun se en fremmed mann. Han slo korsets tegn, men ikke fra høyre mot venstre, slik de ortodokse gjør, men fra venstre mot høyre, etter romersk katolsk skikk.

Han kjøpte et lys, men syntes ikke å være fortrolig med rumensk skikk, og han kunne svært lite rumensk. Det viste seg at han var en teologistuderende fra Frankrike, og at han gjorde en rundreise i Europa. Han var dypt foruroliget over det han hadde sett av forfølgelse av kirken!

Fru Stupeanu brukte det lille hun behersket av fransk og

fortalte ham mer. Til og med dette at i denne selvsamme kirke, foran selveste alteret, hadde politibanditter torturert presten på skjendig og uanstendig vis!

Den neste dagen ble fru Stupineanu arrestert. Franskmannen var en kommunistisk agent. Hun fikk et tilbud. Hun skulle velge mellom to alternativer: Enten å holde det hemmelige politi underrettet om de kirkebesøkende – hvem de var, hva de sa – eller å gå i fengsel.

«Jeg har vært i Jilava et år nå,» sa hun. Hun var 46 år gammel. Håret hennes var hvitt.

I cellen vår var det også to katolske søstre. De formelig glødet av godhet. Og så rolige og stillfarende som de var! Uten noen gang å klage tok de seg av de eldre kvinnene. De vasket såre kropper. De sang salmer. De bragte trøst og oppmuntring der ingen ventet seg noe slikt.

«Men får dere lov til å synge?» spurte jeg da jeg hadde møtt dem personlig for første gang.

«Vi får lov til å synge, og *de* får lov til å piske oss,» svarte søster Veronica.

Søster Sophia, den yngste av de to, bar tydelige merker etter mishandling som var gått sterkest ut over armene og nakken hennes.

«Vi sang svært dempet, men det var noen som hadde angitt oss,» sa hun. «Og dermed kom vaktene stormende inn. De sparket og slo og fiket til oss. Etterpå forbød sersjant Aspra all samtale. Men hvordan kan noen klare å holde femti kvinner aldeles tause?»

Sophia hadde spilt orgel i flere kirker. Hun førte an i salmesangen. Noen andre kunne sanger som var skrevet for Herrens Hær, en slags Frelsesarmé som var særlig utbredt blant bøndene.

De fleste kvinner tilhørte den ortodokse denominasjon. De av dem som ikke var lese- og skrivekyndige, levde i en evig

redsel for å skulle dø uten å få besøk av en prest som kunne forrette de siste ritualer. De trodde de ville bli fredløse ånder, uten mulighet til å komme inn i Himmelen. Nonnene gjentok om og om igjen de ritualer som hørte med til beredelse for døden, og selv om de engstelige kvinner tvilte på om dette var godt nok, fant de at det var i alle fall bedre enn ingen ting.

«Herre, gi Din tjener, som er falt i søvn, hvile blant Dine hellige», messet nonnene. «Gi henne hvile på grønne gressganger.»

Grønne gressganger. Vi befant oss under jorden. Over cellene våre grodde gresset. Kuer beitet der. Hvor godt hadde de det ikke, i solskinet og med mer enn nok av gress til å ete!

Nonnene i Jilava inkluderte priorinner, noviser, legsøstre som skulle ha gått inn for sosialarbeide. Det var piker på atten år, tilårskomne kvinner på seksti. Da regjeringen oppløste den greskkatolske kirke, ble munkes, prester og nonner som nektet å slutte seg til den ortodokse kirke (som var under kommunistisk kontroll) – satt i fengsel. Der fant de romersk katolske trosfeller, og sluttet seg til dem.

Sersjant Aspras nestkommanderende var korporal Georgescu, en treg og langsom pike med et kjedelig ansikt og en enda kjedeligere stemme. Hun mønstret fangere til gymnastikk.

«Når jeg sier: Kom dere ut, da betyr det at ingen må komme sist. Alle skal ut med på en eneste gang!»

Femti kvinner kan umulig bruke en dør samtidig. Men det gikk heller ikke an å motsi Georgescu.

«Når jeg gir en ordre, da adlyder dere,» messet hun. Mange kvinner flirte bak hennes rygg, andre etterlignet den nasale stemmen hennes. Det hendte at noen eksploderte i hysterisk latter. Men de oppga sine muntrasjons-forehavender

så snart korporalen begynte å rope. Hennes mest harske utbrudd gikk bestandig ut over de eldste og svakeste, fordi de var de langsomste til å parere ordrene hennes.

«Kjenner De da ikke til hva barmhjertighet er?» ropte jeg. «Det står skrevet at de som ikke viser barmhjertighet skal heller ikke selv finne barmhjertighet på den ytterste dag.»

«Nei, det kjenner jeg ikke til, og ikke vil jeg kjenne til det heller.» Hun hoverte bare.

Men selv Georgescu hadde sitt ømme punkt. Skjønt hun aldri ga tillatelse til noen form for medisinsk behandling så lenge jeg for min del var i celle 4, tillot hun faktisk at kvinner med tannpine fikk besøke tannlegen.

Hun hadde hatt svære plager med tannpine selv, så hun visste hva det ville si.

Hvor harde og sjelløse disse kvinnelige vaktene var!

Mennesker som elsket eller hatet eller reagerte på en eller annen personlig måte, – ja, slike var jeg vant med. De var da tross alt «normale». Men disse uniformerte monstre av noen kvinnemennesker var som døde dukker. Hvis ordren gikk ut på å slå, da slo de deg. For den sakens skyld kunne vi like gjerne være gulvtepper. Hvis ordren var å ta det med ro, ignorerte de oss. De hadde gjennomgått sikkerhetspolitets skoler, og der hadde de lært blind lydighet. De fleste av dem var av bondefamilie, og aldri i sitt liv hadde de vært iført noe så smart som en ny uniform. Og ikke hadde de eid så eksklusive leketøy som revolverne sine heller. De hersket over Romania, og Romania var deres verden. Når de skulle demonstrere hvordan proletariatets diktatur fungerte, lot de sine handlinger i alt vesentlig gå ut over lærere, professorers hustruer og andre kultiverte personer. Det var ikke egentlig det at de foraktet de ulærde heller. De var ganske enkelt indoktrinert med den idé at 'bourgeoisiets intellektuelle' var

en hindring for kommunismens fremgang. De trodde fremdeles blindt på Partiet og dets løfter.

Når en så på Sanda måtte en tro at hun var en av de klareste hjerner i cellen. Hun var ung, og hennes åpne blikk tydet på en meget klar forstand. Slank og med langt mørkt hår. En måned før hun ble arrestert hadde hun tatt en vitenskapelig grad, fortalte hun meg. Hennes lette, lyse stemme syntes å svømme på tingenes overflate. En kunne aldri vite hva den i neste øyeblikk ville feste seg ved. Hun var blitt arrestert på grunn av at hennes bror hadde sluttet seg til oberst Arsenescus frihetskjemper som holdt til i fjellene. Noen bemerkninger hun hadde latt falle ved universitetet var blitt rapportert til politiet.

Det forekom en og annen gang, mens vi snakket sammen, at noe skremmende sløret la seg over øynene hennes. Blikket ble glassaktig. Stemmen kunne dø bort midt i en setning. Jeg hadde sett noe lignende hos andre fanger, og synet gjorde meg redd.

En kveld flyktet fangene i køyene nærmest hennes. En kvinne klatret opp i køyen til meg.

«Vær så snill å la meg sitte her hos deg,» sa hun. «Sanda er blitt så underlig. Jeg tror hun får enda et av sine anfall.»

Jeg gikk bort for å se til piken. Tårene rant nedover ansiktet hennes uten at hun gjorde det minste for å hindre det. De lange fingrene tvinnet en hårløkk. Hun var synlig nervøs.

Plutselig skrek hun: «Jeg vet ikke! Jeg husker ikke! ! Jeg har aldri sett ham før . . .»

Viorica løp bortover midtgangen.

«Dette er for galt!» hylte hun. «Hvorfor tar de henne ikke ut herfra? Har jeg ikke nok å stri med allikevel?»

Flere kvinner korset seg i redsel.

Sanda pustet tungt. Ansiktet ble ildrødt. Og så, idet hun utstøtte et høyt hyl – som fra et dyr som har fått et ben i en

felle, sprang hun fram fra køyen sin. Armene foretok noen abnorme bevegelser. Hun slo rundt seg som en rasende etter alt som fantes i hennes veg. Hun grep noen blikkmugger på en hylle og kastet dem mot Vioricas hode. De traff ikke og brakte rett i celledøren.

Hoder forsvant under teppene. Skrik og støyende gråt fylte luften.

To sterke piker prøvde å holde Sanda. Basketaket foregikk i den smale passasjen mellom køyeradene. Viorica ropte nyteløse ordrer.

«Hold henne! Spenn bein under henne! Å Gud, å Gud!»

En legion usynlige demoner syntes å være sluppet løs.

Det var søster Veronica som til slutt hadde åndsnærværelse nok til å få kastet et teppe over hodet på henne bakfra. De tumlet rundt på gulvet, og de to pikene holdt Sanda nede. Hun ble omsider roligere, hun vred seg ikke så kraftig mer. Så ble hun helt stille. Da hun ble løftet inn i køyen sin var hun bevisstløs, klærne var i filler og hun var våt av svette.

Da begynte det å gå kaldt nedover ryggen på meg.

For fra den motsatte enden av cellen hørte jeg en mannsstemme! Det var den kalde, beherskede stemmen til en forhører. 'Han' stilte spørsmål. De samme spørsmål. Om og om igjen.

Skjelvende var jeg, men jeg gikk bort til den andre enden av cellen. Der fant jeg en ung pike sammenkrøpet i en køye. Hun hadde trukket knærne opp under haken, stiv av skrekk.

Så begynte hun med sin egen stemme å svare: «Jeg vet ikke! Jeg var ikke der!»

Og så kom de hjerteskjærende skrikene: «Ikke slå meg! Vær så snill! Nei, nei, ikke slå! VÆR SÅ SNILL! ! Ååååh! !»

Øynene var åpne. Hun gjennomlevet, som i en trance av redsel, forhøret i det hemmelige politiets celle. Med en uhyggelig, truende nøyaktighet gjenga hun forhørslederens dype

stemme, og svarte om og om igjen med dette nifse litani, dette selsomme «jeg vet ikke, jeg vet ikke,» ledsaget av lyder som fra en som er i ferd med å kveles på grunn av smerter fremkalt av en eller annen form for tortur.

Men dette var bare begynnelsen.

I en hel time var cellen fylt med den forferdeligste kaka-foni av skrik og hulking. Den ene kvinne etter den andre brøt sammen. Det var som om en ond makt syntes å omringe oss i det ekle mørke. Vemmelige utdunstninger gjorde ikke situasjonen bedre. Selv den eneste svake lyspære syntes å kaste demoniske skygger i taket.

Til å begynne med kjente jeg meg helt nummen. Det var så sjokkerende. Og så kom det: Det var som et jernstykke ble gjort rødglødende i mitt bryst, det svulmet – det svulmet og lot seg ikke beherske. Jeg fant meg selv i en gjenopplevelse av et forhør. Redselsnettene med engstelse for hva de gjorde med Richard og hvordan det gikk med Mihai – alt dette stormet inn på meg.

Av all min evne kjempet jeg i bønn mot vanviddet. Jeg handlet ikke bevisst, jeg bare ga etter for en strøm av ord. Nonnene gjorde det samme.

Som om køylene til nonnene og meg var det eneste noen-lunde sikre sted i dette helvete, trengte de andre kvinner seg sammen omkring oss. Fanger presset seg inn i køyen ved siden av meg, noen holdt meg i hendene. De syntes å forsøke å flykte fra et mareritt av pogromer.

Vokterne hadde opplevd slike ting som dette før. De holdt seg på avstand.

Sanda som hadde satt fyr på luntene, lå og sov. Hun hørte ingen ting nå.

De hulkende lyder ble svakere etter hvert. Etter en time kunne vi bare høre utmattede hikst i mørket. Følelsen av redsel fortok seg omsider.

En lang stund ble jeg liggende våken. Jeg ba i stillhet: «Herre, dersom Du har gitt meg en smule innflytelse blant disse kvinner, så gi meg også visdom til å vinne deres sjeler for Deg.»

Utenfor, i korridoren, ble lyden av vokternes skritt svakere etter som de fjernet seg fra vår fløy. Like etter hørte vi lyden av en stor dør bli slått i lås. Fra en annen celle syntes jeg å kunne høre en kvinne hoste. Svake, nesten uhørlige lyder ga så vidt ekko i en veldige kaserne Jilava, mens 300 sjeler prøvde å sove – og glemme.

Neste morgen kom jeg til å stå ansikt til ansikt med Elsa Gavrioiu, gammelt medlem av Partiet. Ryktet fortalte at hun var en tidligere offiser i det hemmelige politi. Nå var hun falt i unåde. Og det var mange som var falt som offer for parti-utrenskninger. Nå ble de puttet i fengsel.

Elsa satte den store haken sin ut i retning meg.

«Bare våg noe mer av den prekingen din her igjen! Da skal jeg dundre på celledøren til vekten kommer.»

Jeg sa: «Elsa, tror du fremdeles på Partiet?»

«Selvfølgelig. Jeg har ikke forandret mine overbevisninger. Min arrestasjon var helt og holdent en misforståelse.»

«Min arrestasjon har ikke endret min tro heller. Min overbevisning er i virkeligheten sterkere. Jeg ønsker å fortelle alle mennesker om hvilken venn de har i Jesus.»

«Du kan forårsake at hele cellen blir straffet. Og jeg har ikke til hensikt å lide for deg og din gud. Han har i alle fall ikke hjulpet meg stort.»

«Denne gud som du misliker,» undret jeg, «hva slags vesen er han? Hvis du sier 'jeg liker ikke Jack' må du vel vite hva slags type eller karakter han er og har. Hva er din idé om Gud?»

«Phø!» Hun satte pris på å ha fått sjansen til å avlevere et læreboksvar. Gud var en fanatiker som ikke ville tillate vi-

tenskapen å fortelle sannheten. Han var beskytteren av de som utplyndret proletariatet. Og med de pengesummer som de suget fra arbeiderklassen bygget de kirker for ham. Han velsigner ødeleggelsesvåpen osv., osv.

Jeg sa: «Det du kaller Gud er selvsagt ikke verd noens kjærlighet. Men den Gud jeg elsker er helt anderledes. Han delte arbeidernes fattigdom. Han ble oppfostret blant de undertrykte. Han skaffet mat til de sultne og helbredet de syke. Han lærer kjærlighet. Han døde for oss . . .»

«Kjærlighet!» Stemmen hennes formelig knatret. «Hva skal den være godt for? Jeg skal fortelle deg en ting: Jeg *er* hat, hat helt igjennom! Dersom du visste hvor inderlig jeg forakter de forræderske kamerater som stengte meg inne her. Jeg skulle ønske de alle var i helvete! Hele mitt liv har jeg skjenket Partiet, og dette er hva jeg får som takk.» Hun bøyde hodet. Det var antydning til tårer i øynene hennes. Men det syntes ikke å være noe mer jeg kunne gjøre for øyeblikket.

«Å be? Fader, forlat dem?» Hun hveste ordene. «Jeg godtar ikke det der med tilgivelse. Det er bare løgner!» Men så begynte hun å gråte.

«Alt, alt er gått galt for meg,» småhikstet hun. «Kommer amerikanerne, blir jeg hengt. Og blir kommunistene værende, blir jeg holdt i fengsel. Tilgivelse?»

Tårene trillet. Etter en stund satt hun og tørket sitt grå ansikt med en snipp av skjørtet sitt. Så satte hun seg til å se på meg med grunnende øyekast.

«Sabina Wurmbrand, du er utspekulert. Her forlanger jeg at du skal slutte å preke! Og før fem minutter er gått – preker du til meg.»

Men fru Gavrioliu truet ikke med å rope på vaktene denne gangen.

Nå var jeg blitt kjent med alle kvinnene i cellen. Flere av dem kom til meg for å lære fransk og tysk.

«Alle fru Wurmbrands undervisningstimer begynner med ordet 'Dieu' (Gud)» lo Fanny Marinescu, min flinkeste elev.

Noen av de som kom til 'timene' ville bare få tiden til å gå. Andre mente de kunne få bruk for sine kunnskaper når de ble løslatt. Når Bucuresti ble fylt med utenlandske tropper, ville det bli stort behov for tolker.

Fannys mann og mor var begge i fengsel. Hun selv var 25 år gammel, stille og sky, med kortklipt hår og store runde øyne.

Første gang vi vekslet ord var på gårdsplassen, etter morgenparaden. Sersjant Aspra og hennes assistenter drev på å skråle om sine påfunn og målsettinger. De minte om bookmakere.

«Se, et gress-strå,» hvisket Fanny. «Tenke seg til at slikt vokser her nede. Hvilken kraft det er i livet!» Hun løftet strået til sine lepper.

Vi to ble gode venner. Fransktimene ble gjennomført på den måten at vi skrev på skosålene våre som vi først hadde gnidd inn med såpe. Det var jo ikke sørget for noe som helst i Jilava. Ikke papir, ikke klær, ikke lintøy. Ikke pakker hjemmefra heller. Men med mellomrom ble det sprøytet med DDT. Om du passet på å få sprøytet stoffet på en innsåpet skosåle, kunne du etterpå skrive noenlunde tydelig på den med en flis.

Enkelte ganger måtte vi avbryte leksen, for Fanny hadde smerteanfall. «Jeg vet ikke hva det er», sa hun. «Det kommer likesom i bølger.»

Men å få snakke med en lege var ganske og aldeles ugjørlig. En og annen meget sjelden gang kunne en kvinnelig lege-assistent vise seg. Syke kvinner stimlet sammen om henne. De ropte, de ba om hjelp og medisiner. Assistenten tillot tre

eller fire 'øyeblikkelig hjelp-tilfelle' å bli innlagt på sykestuen. De innlagte var alltid slike som laget mest bråk.

Behandlingen bestod av to slags kur: svovelpiller mot diaré, aspirin mot alt ellers.

En dag falt Fanny helt sammen. Hun ble båret ut i et teppe. Om få dager var hun tilbake. En lege hadde stillet diagnosen: Innvollstuberkulose.

«De lovet at jeg skulle bli operert,» hvisket hun. Hun prøvde å smile. Det ble et blekt smil.

Noen uker senere ble Fanny flyttet til et fengselssykehus. Der døde hun.

Sykdommen viste seg å ikke være tuberkulose, men kreft.

Senere møtte jeg Fanny Marinescus mor i en arbeidsleir, og jeg måtte meddele henne den tragiske nyheten.

Tvers over midtgangen i cellen, i køyen rett overfor min, lå fru Ioanid. Sønnen hennes var oppe i fjellene som en av oberst Arsenecus *maquis*. Hennes to døtre var også i fengsel, – den ene i Mislea og den andre her i Jilava, men i en annen celle.

Moren kunne se sin datter gå ute i mosjons-gårdsplassen. Hun hadde klort et bitte lite kikkhull i det overmalte vinduet. Hvis noen ble grepet i å være bare i nærheten av dette lille 'utsikts'punktet vanket det hard straff. Men den seksti år gamle fru Ioanid var parat til å ta hvilken som helst risiko for å få et lite glimt av sitt yngste barn. Og mens hun stirret, rant tårene ned over hennes trette ansikt.

Enkelte ganger klatret hun med stort besvær opp til køyen min og fortalte om sin mann og sine barn. Hun spurte etter Richard, som av navn var kjent for mange av fangene. Hvordan hadde vi først møttes? Hadde han hele tiden vært pastor? En jøde omvendt til kristendommen? Var ikke det svært sjeldent?

«Det er en lang historie,» sa jeg. «Og den er både stygg og bedrøvelig, men allikevel er det en lykkelig historie.»

Helt til da hadde jeg ikke sluppet meg selv til med å la tankene gå tilbake til gamle minner. Men fru Ioanid lyttet så stille der hun satt i det dystre halvmørke. Jeg kunne se hvordan furene i det gode ansiktet hennes kastet skygger. Og jeg snakket, – snakket som om jeg talte til meg selv.

Fra tid til tid kunne hun mumle «– og så?», eller komme med et svakt utrop av forundring over det jeg fortalte. Og jeg måtte selv medgi at det sannelig var forunderlige ting hun fikk høre. Jeg begynte med å fortelle om det første møte mellom Richard og meg. Richard var 27 og jeg var syv år yngre.

En av mine onkler var en hyppig gjest hos familien Wurmbrand, og en gang ble jeg med onkel for å hilse på. Familien bodde i Bucuresti. Det var første gang jeg skulle dit, og da vi nærmet oss huset fikk seg se en ung mann som stod på en veranda. Men han så så forarget ut at jeg hadde mest lyst til å snu. Den unge mannen fikk øye på onkel. Han vinket og kom straks ned for å hilse. Da dette var gjort og presentasjonen besørget, fortalte han meg uten omsvøp hvorfor han hadde sett så morsk ut.

«Mor gnåler og maser om at jeg bør gifte meg. Hun har allerede «ordnet med» den piken jeg skal ha, – en arving til sin families gode forretning, to hus og en million i medgift.»

«Men dette høres jo strålende,» sa onkel.

«Jo da. Jeg kunne godt tenke meg forretningen og medgiften.» Han lo. «Men det er piken jeg ikke liker! Men mor sier at dette er den greieste ordning hvis jeg ønsker at vi alle skal bli rike! – Men jeg gikk altså ut på verandaen. Og så fikk jeg se dere!»

I en spøkefull tone la han til, henvendt til meg: «Da slo den tanken ned i meg at dersom jeg kunne få en pike som Dem ville jeg ikke bry meg om millionen!»

Jeg reiste ikke tilbake til Paris. I Bucuresti fikk jeg en post, og Richard og jeg møttes hver kveld. Vi fant snart ut at vi hadde felles interesser. Begge hadde vi vært fattige som barn. Vi var jøder begge to, men vi hadde sagt farvel til vår religion.

Richard var en geskjeftig forretningsmann. For første gang i sitt liv forstod han å bruke sitt gløgge hode for å tjene gode penger. Men han var samtidig uvøren når det gjaldt å bruke penger. Vi besøkte nattklubber og teatre, – vi tenkte ikke meget på morgendagen. Allikevel var det noe som fikk ham til å si til meg en kveld: «Jeg er ikke noen lett fyr å ha med å gjøre. Du kommer ikke til å få det godt i lag med meg.»

Men vi var gjensidig altfor forelsket til å tenke på noe som helst ellers.

Vi ble viet etter religiøst jødisk ritual. Tradisjonen tro ble et vinglass knust i gulvet. Det skulle minne oss om at Jerusalem skulle ligge nedtrådt av hedningene.

Lykken varte mindre enn ett år. Richard begynte å bli plaget av en lei hoste. Da han kom tilbake fra et besøk hos lege, var han hvit i ansiktet. Det var tuberkulose. En flekk var funnet på en av lungene. Han måtte straks reise til et sanatorium.

På den tiden var tuberkulose en langvarig sykdom, og i mange tilfelle viste den seg å være fatal. Jeg følte det som om Richard var dømt til døden. Dette var mitt livs største tragedie, en nådeløs og grusom skjebne som rammet meg i en tid da jeg kunne ha nytt den største lykke.

Da Richard ble innlagt på sanatoriet, reiste jeg for å bo hos hans mor. Hun var så vennlig; men mangen natt gråt jeg meg i søvn.

En gang hver annen uke reiste jeg for å besøke ham. Stedet var nydelig. Det var så stille, og det var en herlig utsikt som favnet inn åser og daler dekket av grønn skog. Etter en tid

lot det til at Richard fant seg til rette der. «For første gang i mitt liv hviler jeg,» sa han.

Han virket takknemlig, og han kom seg. Men det begynte å skje en merkverdig forandring med ham.

«Jeg har tenkt mer og mer på fortiden, – på alle de mennesker jeg har bedrøvet. Min mor. Og piker fler enn jeg vet om. Jeg har tenkt på meg selv også.»

«La ikke dette gå så inn på deg,» sa jeg. «Jeg har også levd et slikt liv. Det du nevner hører jo ungdomstiden til.»

En gang fant jeg ham opptatt med å lese en bok som en kvinnelig medpasient hadde gitt ham.

«Den handler om Ratisbonne-Brødrene,» sa han. «De stiftet en orden som skulle arbeide for å omvende jøder. Og – så er det noen som har bedt for meg, mens jeg bare ødslet bort livet mitt.»

Han snakket om Jesus Kristus. Og det var det største sjokk han kunne gi meg. I den tiden var det – i ortodokse jødiske familier som min – forbudt å nevne Jesu navn. Vi var pålagt å se en annen veg dersom vi gikk forbi en kristen kirke. Jeg hadde vokst ifra min strenge jødiske oppdragelse. Nå hadde jeg fått noe for meg helt nytt å tenke på. At Richard i det hele tatt noen gang skulle ofre slike ting en tanke, gjorde meg helt bestyrtet.

Jeg kjente til hele historien om kristnes forfølgelse av mitt folk. Jøder var blitt døpt ved tvang, og heller enn å forlate eller endre sin religiøse tro, hadde de tatt livet av sine barn og deretter seg selv. Tusenvis av jøder døde på denne måten. I mange tilfelle var de blitt tvunget til å høre katolsk messe; men da stoppet de ørene igjen med voks for å unngå å høre det som de anså for å være gudsbespottelig.

Og det vi så rundt oss var ikke oppmuntrende. Den ortodokse kirke var i sterk grad antisemittisk. Det samme var tilfelle med den lutherske. Den sterkeste antisemittiske bevegelse

se i landet vårt kalte seg *Den Nasjonale Kristne Forsvars-Liga*. Dens viktigste aktiviteter syntes å bestå i det å pryle jøder og å ramponere jødiske butikker.

På grunn av dette var det meg umulig å forstå hva det var som skulle kunne bevege Richard til å bli en kristen. Intet menneske hadde hittil forklart meg hva det i det hele tatt var for noe, – dette å bli en kristen.

Richard ble langsomt bedre. Jeg forsøkte å snakke med ham om hvor festlig vi skulle få det igjen når han kom tilbake til Bucuresti. Han prøvde å forklare meg at han hadde gjort en veldig oppdagelse – Det Nye Testamente! Og at i det ble det fortalt om Kristus. Før hadde vi ikke tenkt på å få barn. Nå begynte Richard å snakke om hvordan vi skulle oppdra barna våre!

Han tilbragte rekonvalesenstiden i en landsby oppe mellom fjellene. Der hendte det noe som jeg syntes var uhyggelig. En gammel mann, – tømmermann var han – tilbragte en dag sammen med oss. Da han fikk vite at Richard var jøde, lyste øynene hans av begeistring. Han la en ru hånd på Richards arm, og så holdt han denne lille talen: «Jeg har bedt Gud om å unne meg en spesiell velsignelse på mine gamle dager. Jesus var jo jøde, og jeg ønsket så inderlig å få lede en jøde til Ham. Og etter som det ikke fins noen jøde her – og jeg kan ikke forlate denne landsbyen – måtte Gud sende meg en jøde. Og her er du! Som svar på min bønn!»

Richard ble dypt beveget, men hjertet sank i brystet på meg. Før vi reiste fra stedet forærte tømmermannen ham en slitt bibel, idet han sa: Min kone og jeg har tilbragt mange timer over denne hellige boken, i bønn om at du må bli omvendt.»

Richard leste og leste i Bibelen.

Jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre, jeg kjente meg ytterst nedslått. For ikke-jøder er det vanskelig å sette seg inn i hvor

sterkt tak ikke-kristelige følelser kan ha på et jødisk hjerte. Foruten de historiske årsaker til dette var det nesten alltid også rent personlige grunner. Da jeg var småpike måtte jeg daglig på hjemveg fra skolen passere et hjørne hvor to større piker stod på lur for å lugge meg i håret fordi jeg var «en skitten liten jødeunge.» Og disse pikene var jo kristne. For dem var det en slags lek. Og senere, da jeg ble større, begynte den nazistiske jødeforfølgelsen i Tyskland.

Richard fortalte meg at Jesus selv falt som offer for urettferdighet. Men jeg holdt ikke ut å høre min mann ta det forbudte navn i sin munn.

«Jeg trenger ham ikke!» sa jeg. «Og du trenger ham ikke du heller. Det er ikke naturlig for oss! Vi er jøder – vi tilhører en helt annen måte å leve på!»

Da han nevnte noe om å la seg døpe, mistet jeg hodet fullstendig. «Jeg vil heller dø enn å se deg bli en kristen. *Det er ikke naturlig!*»

Jeg sa også at hvis han absolutt måtte ha religion, så fikk han holde seg til den jødiske tro. Og for en tid gjorde han det. Han besøkte synagoger, men også der snakket han om Jesus. Så fikk han overtalt meg til, – selv om jeg var redd, men også litt nysgjerrig, – å avlegge besøk i en kristen kirke.

Den var full av helgenbilder, og Richard forklarte at over halvparten forestilte jøder, som for eksempel Jesus og hans hellige mor, Maria. Budene, som hvert barn ble undervist i, var jo skrevet i den jødiske bok skrevet av Moses. Salmene var de jødiske salmer diktet av kong David. Det gamle testamente var fullt av argumenter og profedier om Jesus Kristus.

«Sannheten er at den kristne religion simpelthen ikke er annet enn vår jødiske tro åpnet og gjort tilgjengelig for alle verdens nasjoner,» sa Richard, mens han førte meg rundt i den eiendommelige, hvelvede bygning.

Hvem var det som hadde gjort det mulig at alle moralver-

dier og all visdom hadde holdt stillingen verden rundt? At disse sannheter skulle kunne rekke ut til så mange hundrer av millioner mennesker gjennom 2000 år? Bare Kristus kunne ha utrettet alt dette. På grunn av Hans verk var jødernes hellige bok blitt oversatt fra hebraisk til 1300 forskjellige språk og dialekter. Og nå kunne Bibelen leses av ulærde, enkle småbønder så vel som av de største vitenskapsmenn – som Newton og Einstein

Med sine tålmodige argumenteringer kveld etter kveld nedkjempet Richard mine innvendinger. Jeg begynte å lese Det nye testamente. Jeg begynte å beundre og elske Frelseren. Men samtidig nærte jeg stor sympati for Gandhi, når han sa: «Fra kristendommen kan du gi meg Jesus, men resten kan du beholde selv.» Jeg ønsket ikke å ha noe å gjøre med Hans etterfølgere som hadde gjort mitt folk så meget ondt.

Dette kunne ikke Richard la stå uimotsagt. «Du kan ikke motta Jesus uten å godta Hans disipler. Han ville *aldri* forlate dem for å komme til deg! Og ikke kan du godta Hans disipler uten å kalle selv Judas «venn». For det gjorde Jesus.»

Etter som tiden gikk ble mine intellektuelle innvendinger overvunnet. Men jeg visste at de følelsesmessige fremdeles var der. De ble ikke svakere, men tvert imot sterkere. For mens mitt sinn hvisket: «Han har rett», var mitt hjerte og hele summen av min oppfostring et eneste opprør. Denne indre strid hos meg raste i ukevis.

En kveld kom Richard hjem fra et bønnemøte i den Anglikanske kirkes jødemisjon. Han tok mine hender i sine og sa at han «hadde overgitt sitt hjerte til Kristus». Han ville snart la seg døpe.

Jeg hadde ment om meg selv at jeg var preget av en sterk, motstandsdyktig karakter. Men disse nyheter var mer enn jeg orket å bære. I timevis holdt jeg meg innelåst i mitt eget

rom. Og der bestemte jeg meg for at den dag Richard ble døpt, ville jeg ta mitt eget liv.

Da dagen kom, og jeg var blitt alene, låste jeg døren og kastet meg i gulvet, hikstende av gråt. En forferdende tomhet, som gufs fra ørkenen, spredte seg i min indre verden. I desperasjon ropte jeg høyt: «Jesus! Jeg kan ikke komme til deg, jeg vil ikke at Richard skal tilhøre deg. Nå orker jeg ikke mer!»

Jeg ble redd på grunn av mine egne høye skrik. En lang stund lå jeg slik, hulket og gråt.

Langsamt ble jeg roligere.

Et eller annet var blitt forandret i mitt sinn. Det var som om livet begynte å strømme tilbake i mer normalt leie.

Richard skulle døpes i en naboby. Jeg visste når han var ventende hjem. Da tiden for togets ankomst nærmet seg, tok jeg med meg en blomsterbukett og gikk for å møte ham på stasjonen. Han var så lykkelig. Vi ble sittende oppe til langt på natt for å samtale om alt som hadde hendt. Nå gikk det opp for meg at også jeg var blitt dratt hen imot en forandring av en kraft som jeg ikke hadde forstått, selv om jeg hele tiden hadde ment at mitt eget sinn, – mine egne tanker –, hadde bestemt kursen!

Men selv om jeg hadde gitt etter, var jeg enda ikke villig til å erklære meg som en kristen. Jeg var ung. Jeg var så glad i selskaper, dans og kino. Å sitte i kirker og høre prekener ønsket jeg ikke.

For å få meg til å kjenne meg lettere til sinns, gikk Richard med på å føye meg. En søndagskveld var vi til stede i et selskap. Men der og da oppdaget jeg plutselig at jeg aldeles ikke hadde det hyggelig. Ikke det spor! Støyen og drikkingen og røyken og vitsene ble verre og verre. Og alt som skulle forestille konversasjon ble mer og mer kjedelig – eller det

som verre var. Tankene mine tok flukten. «Kan vi ikke gå?» sa jeg til Richard.

Til min forundring sa han at det ville være uforskammet å gå så tidlig. Han skjønte jo hvordan jeg hadde det, men under ett eller annet påskudd hevdet han at vi burde bli en stund til. Til slutt kjente jeg meg direkte uvel, – ja, nesten fysisk skitten.

Langt om lenge ble det da endelig til at vi skulle gå hjem. Plutselig og impulsivt sa jeg til Richard: «Jeg vil gjerne bli døpt – straks!»

Han smilte. «Du har ventet lenge. La oss vente til i morgen tidlig.»

Neste dag tok han meg med til sine nye venner i den anglikanske misjon. Det var pastor Adency, en helgenaktig mann, og pastor Ellison, som forekom meg å høre til i en annen verden. De hadde begge oppgitt alt og ofret seg helt i tjenesten, og av disse fine kristne menn lærte jeg at kristendom betyr offer og forsakelse.

Jeg kjente meg så overstrømmet av lykke at jeg måtte dele den med noen. Dagen etter at jeg var blitt døpt skyndte jeg meg med å begynne å virke. Det var en jødisk pike jeg henvendte meg til, og jeg tvilte ikke et øyeblikk på at jeg straks skulle vinne henne. (Jeg hadde allerede glemt hva jeg selv hadde vært igjennom!) Jo mer jeg sa til piken om den forandring som var skjedd med meg, dess mindre ønsket hun å høre.

«Nå har jeg altså mistet deg!» sa hun, idet hun snudde seg fra meg og gråt. Vi hadde vært meget fortrolige venner.

Dette var bare den første av mange lekser jeg måtte lære.

Etter min omvendelse fikk jeg et barn. Tidligere hadde vi ikke ønsket barn, for vi var redd for at barn ville spolere våre fornøyelser. Vår sønn Mihai ble født i 1930. Ved den

tiden hadde det samlet seg mørke skyer over Romania. Vi befant oss i Hitlers livsrom, og vi visste at jødene snart kom til å bli utryddet. Alle fornuftige hensyn pekte imot det å ha barn. Men vi fikk Mihai. Hvor glad er vi ikke i dag over å ha ham!

Richards mor var nesten like stolt som vi var. Allerede på Mihais fødselsdag hadde hun det travelt med å fortelle alle slektningene: «Han er Richard opp av dage. Og så intelligent han er!»

Til meg sa Richard: «Han er mørk, akkurat som du, – og meget vakker. Men han skriker jo bare. Når kommer han til å si noe fornuftig?»

Vi var så lykkelige.

Da jeg hadde endt denne fortellingen, var kvelden gått. Rundt i cellen gikk krangel og diskusjon sin vanlige og uunngåelige gang. Gestikulerende hender og armer laget fantastiske skygger i taket. Cellen summet som en sint kube. Litt etter litt falt kvinnene til ro for natten.

Mannsstemmer i korridoren. Støvletramp. Den store døren ble åpnet.

«Reis dere!»

Et oppbud av vakter kom i rekke inn gjennom døren. Etter dem kom ni offiserer. De stilte seg i en halvsirkel like innenfor døren. Tresser og gradsmerker glitret på deres rene og nypressede uniformer. Midt imot dem stod så vi, den fillete flokken kvinner med langt, uflidd hår. Ingen sa noe. Offiserene stirret på oss med alle tegn på ubehag. En av dem holdt et lommeterkle for nesen. Så gikk de ut igjen, alle sammen. Ikke ett ord var blitt sagt. Døren braket i lås.

Vi var blitt inspisert for første og siste gang i Jilava.

Oppstyr i cellen! Alle syntes å ha sin egen teori om hva dette kunne bety. For i fengsel betyr det noe ganske spesielt dersom man en dag finner tre bønner i suppen i stedet for to!

«Snille dere! Ikke spør meg *hvordan* jeg vet det,» sa Viorica til sine venner, «men amerikanerne har levert et ultimatum til Moskva! Jeg hørte det igår, men jeg trodde ikke noe på det da. Men husk: dette er bare for deres ører!»

«Hemmeligheten» var kolportert til samtlige i cellen i løpet av et øyeblikk. Ivrig pratende kvinner i hver eneste køye laget et endeløst antall variasjoner over temaet. De «så» seg selv som løslatt. Og ikke bare løslatt: de var blitt utropt som

nasjonale heltinner. Amerikanerne var under vegs. Hvis de ikke allerede var kommet, da!

Denne nyheten gjorde oss lykkelige – helt til døren ennå en gang ble slått på vid vegg.

«*Kom og forsyn dere. Gulrotsuppe, mine damer!*»

Stanken fra kaggen med kokende suppe hadde allerede forhåndsvarslet måltidets ankomst. Men flere av de eldre kvinnene rørte seg ikke. De var allerede kommet til et stadium av så markert svakhet at de simpelt hen ikke orket mer. Denne dødelige diett var en del av vår forberedelse til arbeidsleirene. Men det visste vi ikke akkurat da. Denne maten avslørte de meget svake. «Inspeksjonen» hadde nok også vært en opptakt til flyttingen. Vår skjebne var blitt avgjort uten at amerikanerne hadde hatt noen som helst innflytelse på den.

«Slavearbeid, naturligvis,» fortalte en ung lærer oss. «Men ved Kanalen får du ett og et halvt pund brød pr. dag. Og makaroni!»

Hvilken lykksalighet! Jalava ble oversvømmet av rykter. Alle nykommere hadde ett eller annet å meddele om de under som kanalprosjektet avstedkom. Dette enorme foretagende, som det så lenge hadde vært snakket om, ville komme til å koste milliarder. Kanalen skulle graves i en lengde av nesten 65 km. tvers over de grissent bebodde sletter i Sør-Romania. Kanalen skulle danne en vannveg mellom Donau og Svartehavet.

Millioner av tonn fjell måtte mineres bort. Spesielle fabrikker oppførtes for sementproduksjon. Hele fabrikanlegg ble leid fra Russland – mot astronomiske avgifter. En hær av ingeniører, kontorfolk og administratorer var allerede i arbeid. Regjeringen hadde opprettet et helt nytt departement, og landets hele økonomi ble konsentret om kanalprosjektet.

I de arbeidsleirer som var opprettet langs ruten ble det sagt at man til og med fikk motta pakker.

«Hva som helst som dere ønsker å få tilsendt hjemmefra!»
«Sjokolade!»

Sjokolade var alles drøm.

Ved kanalen ville det bli sørget for varme klær – gratis –, like så medisinsk tilsyn.

Men bedre enn alt dette: Ved kanalen ville det bli tillatt å få besøk av sine barn og sin mann, og da ikke bare for et kort besøk, men for en hel dag.

Alt dette trodde vi på! Vi tenkte nesten ikke på noe annet.

«Men det er ikke hvem som helst som får rett til å bli overført til kanalen,» advarte Viorica. «Den politiske offiser sa til meg forleden dag at 'i et sosialistisk samfunn er arbeid et privilegium som ikke er tilgjengelig for banditter'.»

Jilava ble mer og mer overfylt. I celle 4 var det ordinært plass til tretti personer. Ved juletid 1950 var vi åtti i cellen! En kunne ikke bevege seg uten å trække på kroppene som lå på gulvet i den smale passasjen mellom køyeradene. Og slik en stank luften i rommet var stinn av!

En morgen ble det stor begeistring i cellen. Vi ble ført ut, for vi skulle få et bad! Men denne fryd, så vel som alle fengselsgleder, fikk kort levetid! Vi skyndte oss bortover mørke korridorer, skubbet og jaget av mannlige voktere. Denne plutselige eksersis ble for meget for avkreftede kvinner som hadde ligget i sine køyer i månedvis, og noen av dem brøt sammen.

«Fem minutter! FEM MINUTTER!» beljet en ung løytnant med sigøynerfjes. «Av med klærne, dusj, og ut herfra igjen. Og ingen samtale! Ellers blir dere alle straffet.»

I samme øyeblikk satte en kvinne i å illskrike, og hun snudde seg lynrapt til kvinnen som kom bak henne.

«Du trampet på den såre helen min!»

Den «skyldige» stammet fram en undskyldning.

«Kanskje du ikke vet hvem jeg er?»

Men det visste vi alle. Hun var en av de verste angivere i

cellen. Kvinnen som ble påstått å ha forvoldt det inntrufne, svarte så rolig hun kunne til tross for ilmarsjen bortover korridorene: «Men kjære deg, jeg vet neppe hvem jeg selv er. Hvordan skal jeg kunne vite hvem du er?»

En øresønderrivende lyd flerret luften. Løytnanten hadde blåst av all sin lungekraft i en varselspipe. Rød av sinne ropte han:

«Ingen dusj! Tilbake til cellene. Marsj!!»

Og marsjen gikk gjennom de mørke, urinstinkende korridorer, mens vaktene bante og svor – og slo.

Tilbake i celle 4 hørte vi rop og skrål fra cellen ved siden av. Noen krevde hevn over angiveren, andre forlangte straff for den skrøpelige eldre dame – som forresten viste seg å være hustruen til en forhenværende leder av det såkalte Nasjonale Parti. Han var en av vårt lands fremste demokrater. Stakkars fru Mihalache! Hun kom bare i skade for å spille en rent tilfeldig rolle i denne farsen.

Den hele og fulle sannhet fikk vi greie på senere: Dusjen virket ikke! Sanitæranlegget var brutt sammen. Allikevel var ordren kommet fra øverste hold: Bad, dusj! Men hvordan skulle man få vasket så mange kvinner uten vann? Overvokteren løste problemet ved å arrangere at angiveren sørget for å få i stand dette oppstyret.

Fru Mihalaches noe sarkastiske svar var snart spredt over alt i fengslet. Hvordan skulle vi kunne vite hvem vi var? Våre familier, våre eiendeler, vår identitet – alt var tatt fra oss. Men vet en larve at den skal bli en sommerfugl? Vi i celle 4 kunne kanskje sammenlignes med kokonger. Våre lidelsers tid kunne modne oss, og etter overstått «kokong-tid» skulle vi få fremstå som helgener, – det vil si som «hellige». Neste morgen kom korporal Georgescu anstigende med en liste i hånden. «Alle på denne liste må straks gjøre seg i stand til avreise!»

Forventningsfull stillhet.

«Kan vi få vite hvem som står på listen?» våget fru Gavrioiu å spørre.

«Kom ikke med ordrer til meg!» Hun tok tak i fru Gavrioius kjole. Det var trussel i blick og grep. «Her!» Hun skjøv listen bort til en kvinne. «Sett i gang. Les listen for dem. Jeg blir kvalm av dere!»

Med besværlighet leste Georgescu navnene. Listen var håndskrevet.

Navnene ble ropt opp, og gruppen forlot cellen. Det ble ikke gitt noen opplysning om grunnen til flyttingen. Nå var det få som trodde at de skulle få reise hjem. Men hva som helst ellers måtte da være bedre enn Jilava!

Vi andre så med en viss misunnelse på dem som skulle reise. Noen av disse ga bort diverse småting til oss andre. De syntes hjertelig synd på oss som måtte bli her.

«Vil du ha dette håndkleet, Sabina? Jeg er redd for at det ikke er helt rent.» Fru Ioanid forærte meg tøyestykket som hadde gjort tjeneste som håndkle, serviett og forskjellig annet.

Søster Veronica, nonnen, ga meg et langt svart foldet underkjørt. «Ta det. Bare ta det!» overtalte hun meg. «Jeg har ett til, og det må da visst være nesten tyve kuldegrader ute.»

Jeg tok imot skjørtet. Det rakk helt ned på gulvet, men det betød jo bare at leggene ble beskyttet mot kulden. Søster Veronica kysset meg, glad og ved godt mot, og så skyndte hun seg avsted, – kanskje til sin død.

Og jeg? Jeg ventet, ventet dag for dag at også mitt navn skulle bli ropt opp.

Den 6. januar 1951 husker jeg godt. Jeg lå i køyen min med hodet fullt av minner, for det var Mihais fødselsdag. Richard hadde allerede på forhånd «bestemt» at vi skulle ha en sønn. Ja, han bestemte til og med dag og tid for guttens ankomst. En kveld sa han: «Nå kan det være nok! Hvis

gutten ikke viser seg innen kl. 9 i kveld, ringer jeg etter drosje og får deg innlagt på klinikken.» «Men jeg har jo ikke veer.» «I denne familien er det jeg som avgjør når du har veer!» Altså fikk han sendt meg på klinikken, og da han kom på besøk neste morgen hadde han en sønn å se på!

Da fødselen var over ble jeg flyttet til den post-operative avdeling. «Hvordan ville det være med enda en sønn,» sa Richard. «Jeg skulle ønske vi fikk en til. Men hurtigere denne gangen.» Jeg hadde smilt til ham i det jeg sa: «Jeg er lei for det, men vi kan nok ikke få flere barn.» Men hvor lykkelige vi hadde vært. Og nå var Mihai blitt elleve.

Denne dagen, 6. januar, var navnet mitt kommet med på listen.

Jeg var ute av celle nr. 4 kl. 8 om morgenen og stod og ventet i korridoren. Georgescu og vokterne var høflig inntil det komiske mot de ventende kvinnene. Vokterne visste ikke mer om vår fremtid enn vi selv visste. Og vi cellekamerater gikk jo med det håp at vi skulle møtes igjen under lykkeligere forhold. Amerikanerne kunne enda komme!

Hele dagen gikk vi og drev. Det var fryktelig kaldt. Kvinner fra andre celler sluttet seg til oss. Omsider ble vi kommandert opp i lastebiler som kjørte oss til Ghencea, en gjennomgangsléir i nærheten av Bucuresti.

Jeg så barakkelignende hytter hvor menn og kvinner satt og arbeidet med ett eller annet. Vi ble ført gjennom barakkebyen på steinharde grusveger. Men over oss lyste stjernerne. Å, for en himmel! Etter alle disse måneder under jorden i Jilava kunne jeg se opp. Og der seilte månen over små skydotter. Ja, du måne! Alle forelskede pars gamle venn. Hvor ofte hadde du ikke vist den hensynsfullhet å gjemme deg bak en sky mens Richard kysset meg ute på gaten! Det var i «de gode, gamle dager» det.

Ghencea var en samling gamle tyske armé-barakker. Leiren

utgjorde et stort område inngjerdet av piggråd. Hyttene var temmelig nedslitt av vind og vær. Alle hadde utendørs avtreder. Disiplinen var slapp. En kunne gå inn gjennom hvilken som helst dør og slå av en prat med de som bodde i en nabo-barakke. Nedtryktheten var for en kort stund som strøket av oss. Glade gjensynsrop kunne alt i ett høres gjennom den klare, kalde luften.

«Løslatt?!» skrek en ulenkelig pike med mørke øyne. Hun hadde hørt den optimistiske pratingen fra de nettopp ankomne. «For en tullede ide!» Dette er jo avgangsstasjonen på veg til kanalen. Om få dager blir dere pakket og stuert sammen for å transporteres dit.»

Her fikk vi høre flere nyheter fra og om kanalen. Nye arbeidsleirer og nye byer vokste opp som paddehatter langs kanalens prosjekterte rute. Ved Tasaul skulle det bygges en dypvannshavn. Hele Karasu-dalen skulle tørrlegges.

Den tredje dagen i Ghencea ble jeg fremstillet for kommandanten. Han het kaptein Zaharia Ion og hadde vært parti-medlem siden tyveårene. Hans radmagre kropp beveget seg slapt inni rikeligheten av den storslagent flotte uniformen. Jeg må ha sett svært forundert ut. Han smilte. Men hodet hans minnet mest av alt om et kranium.

«Vet De hvorfor jeg ser ut som jeg gjør? Jo, fordi jeg holdt på å svelte ihjel under bourgeoisiet! Det vi si: på grunn av slike som Dem!»

Jeg sa det gjorde meg ondt hvis han var urettferdig idømt fengselsstraff. «Men jeg tilhører ikke bourgeoisiet.» Han så på meg, tankefullt.

«Jeg vil gjøre Dem et tilbud.»

I stedet for å bli videresendt til kanalen kunne jeg bli her jeg var som 'internert' og ha det forholdsvis komfortabelt. Alt jeg hadde å gjøre av i fortrolighet å rapportere til ham om fangene fra tid til tid.

«Takk,» sa jeg. «Men i Bibelen kan De lese om to angivere. Den ene forådde kong David og den andre forrådde Jesus. Begge hengte seg. En slik utgang av livet ønsker jeg ikke å få, så jeg vil ikke bli angiver.»

«Det betyr at De aldri kommer til å se friheten igjen!»

Når det gjelder kaptein Zaharia Ion selv, så kom det til å vise seg at ingen av hans 'bourgeois'-forfølgere var så nådeløse som hans kommunistiske kamerater viste seg å være. For de anklaget ham på falske premisser, og han døde i fengsel. Nå er han riktig nok blitt rehabilitert. Men blir det til noen trøst for hans sjel – som hverken han eller hans brutale herrer trodde eksisterte?

På en rangeringstomt ved en utkantstasjon entret vi omsider toget som skulle bringe oss til kanalen. De lange, svarte 'uba'-vogner, dvs. vogner forbeholdt fanger, var fullpakket, ikke bare av politiske fanger, men også av tyver, gatens klientel og sigøynere. Vi ble skubbet og skjøvet gjennom skyvedører av voktere som lot til å være i særdeles dårlig humør. Vi ble sittende i halvmørke og vente på at toget skulle gå. Det var sparsomt med lys, for vinduene var overmalt og dertil forsynt med solid gitter. Endelig begynte toget å knirke seg langsomt i sydlig retning.

Et øyeblikk fikk jeg et glimt av skinnende vann. Og en elvebredd der gresset grodde tykt. Da mintes jeg elven Prut som fløt nær hjembyen min. I skogene nær ved kunne vi plukke ville jordbær som vi siden spiste med sukker og fløte på.

Etter mange timers uavbrutt reise stanset toget og vi tumlet ut, trette og støle. CERNAVODA leste vi på et skilt på plattformen. Det var navnet på en liten by ved Donau. Leiren lå flere kilometer derfra. Og så begynte marsjen gjennom den svarte vinternatten. Langt om lenge ble vi dirigert inn gjen-

nom porter som var tett besatt med piggråd. Rett over porten var det et høyt vakttårn. Lyskastere saumfór rader av hytter som var akkurat like.

ANNEN DEL

Vår gruppe ble dirigert til en av hyttene ved enden av rekken av barakker. Ikke før gikk døren opp for vår entre – så ble det oppløftet det rene rop av hilsener fra dem som allerede befant seg i hytten.

«Nela! Gode gamle Nela!»

Og hun løp fram for å la seg omfavne.

Nela var en sigørnerpike, omtrent 26 år gammel. Hun var fullt utlært i sitt «fag»! Hun var en fenomenal ekspert i det å stjele. Det var mange sigøynere som stjal, men Nela (hun het egentlig Valiea) var berømt for sine bragder. En eldre sigøynerkvinne, som åpenbart var lederen, tok henne under sine vinger. Hun hadde en fint krummet nese og rene kaskader av ravnsvarthår. Den nyankomne ble anvist en seng, hun fikk mat og snart gikk praten. De småskvatret som en flokk stærunger.

Jeg kjente ingen, og ingen kjente meg. Eller så på meg. Vi ankom sent en lørdag kveld, og alle slengte seg ned hvor det falt seg etter dagens arbeid. Jeg så meg om etter en plass å ligge, men det viste seg at det var flere fanger enn senger i hytten. Det var ikke annet for meg å gjøre enn å sette meg på gulvet. Straks begynte en kvinne i den nærmeste køyen å fortelle om sin datter. Hun visste ikke om datteren også var blitt arrestert eller om hun var kastet på gaten.

«Men det er da i alle fall én god ting vi kan vente oss her: vi kan håpe på en *vorbitor* (offisiell besøkstillatelse). Vi kan til og med skrive hjem og be dem ta med klær til oss!»

Disse nyheter, og med dem tanken på at jeg kanskje skulle få besøk av Mihai, holdt meg våken hele natten. Jeg gjennomgikk det muligé besøk i mine tanker om og om igjen. Det var nesten morgen da jeg dormet av. Jeg våknet ved at jeg hadde voldsomt hjertebank. Flere av kvinnene fløy om hverandre i vill forvirring, og noen hvinte i mørket.

«Et dyr!» gispet kvinnen ved siden av meg. «Det hoppet opp på sengen min!»

Da kjente jeg igjen den bitter-stramme lukten av dyr. Rotter!

Et stykke borte fra hørte jeg en dannet damestemme si – med mildhet i røsten: «Hør her. Rottene har bedre årsak til å anse oss for å være en plage enn vi har til å mene det samme om dem. De har vært her lengere. Sikkert flere generasjoner.»

En annen sa, ikke uten humor: «Dere skulle legge til side noen brødsmuler for dem om kvelden. Det ville få dem til å la være å bite.»

Søndag morgen, etter å ha ligget på harde gulvfjelene hele natten, håpet jeg inderlig at jeg skulle få litt hvile, og at jeg kunne få vasket og reparert klærne. Det var et håp som forsvant brått.

Hele avdelingen for kvinnelige fanger ble hersket over av en kvinnelig fange som selv hadde et langt synderegister over kriminelle forbrytelser. «Føyelige Rina» var blitt valgt av kommandanten på grunn av sitt innbitte hat mot politiske fanger. Mens de kriminelle fanger på sett og vis fikk nyte søndagen, måtte de politiske vær så god ligge på sine knær og skrubbe gulvet.

«Alle nyankomne samles utenfor, de skal til badehuset,» skrek hun.

Vi stilte på linje og ble marsjert avsted over stivfrossen søle bevoktet av bevegnete voktere.

Blant kvinner med god utdanning og unge piker med god oppdragelse var det også noen prostituerte. De kaklet og vrælte, og de overgikk hverandre i å prestere de verste uanstendigheter som tenkes kan.

Vokterne lo og akkompagnerte de språklige utgytelser med dundrende støvletramp. Rina hadde tullet inn hodet sitt i et hulørt skjurf, slik at bare hennes lille nesetipp stod ut som et lite grisetryne. Alt imens hoiet hun sine kaklende ordrer.

Da begynte all verden å gå i spinn! Alle ting svirret rundt og rundt. Og så kom det våte gulvet mot meg og traff meg. Reisens anstrengelser, sulten og skammen over det jeg hadde sett og hørt gjorde at jeg besvimte. Jeg ble båret tilbake til hytten og lagt i en seng.

Nå hendte det noe merkelig. En jakke og et skjørt av sekkestrieaktig, skittengrått stoff med hvite striper ble kastet bort til meg. Strømpene mine var fulle av huller. Men jeg hadde fremdeles det lange foldeskjørt som nonnen i Jilava hadde gitt meg. Med mitt sorte hår og jødiske utseende må jeg ha forekommet noen hver som utenlandsk.

De «politiske» betraktet meg fra topp til tå og fant ut at jeg ikke var en av dem. Sigøynerne overveide samme spørsmål, men de kom til det resultat at jeg *var* en av deres!

Jeg prøvde å si til dem: «Jeg forsikrer dere, jeg er ikke det. Jeg kan ikke snakke deres språk.»

Den gamle med høkenesen så ut til å være en dame med visdom. Hun klappet meg på armen. «Vi vet det, kjære deg. Vi vet det.» De var overbevist om at jeg, av en eller annen privat årsak, ønsket å skjule hvilken rase jeg tilhørte. Fra den stund av, og så lenge jeg var i Cernavoda, var jeg godtatt som sigøyner.

Hvor som helst sigøynere oppholder seg, lever de helt og

fullt sitt eget liv. Men i Øst-Europa var Romania det landet der de trivdes best. De fartet rundt i sine busser og tilhengervogner. Mennene med sitt lange, velpomadiserte hår og kvinnene i ankelside skjorter og vide underskjorter. De eide en egen skjønnhet. Men alt de kunne ta i med sine hender – stjal de!

Kommunistene sendte tusenvis av dem i fengsler eller til arbeidsleirer. Der fortsatte de å stjele! Det var aldeles umulig å henge fra seg en bekledningsgjenstand eller en fille. Hva som helst, alt mulig forsvant under de rommelige underskjortene.

Blant de politiske fanger ved kanalen var jeg nesten den eneste som ikke mistet noen ting!

Richard og jeg hadde hjulpet mange sigøynere da de kom i skarevis fra nazi-leirene ved krigens slutt. Nå fikk jeg min belønning.

De spådde at jeg kom til å bli gjenforenet med min mann og mitt barn, og at jeg kom til å reise over store hav og der finne lykken. Men jeg regnet ikke med at det skulle ta femten år før spådommen gikk i oppfyllelse.

Som spåkoner gjorde de gode forretninger. Kvinner ga gladelig avkall på sine daglige brødrasjoner for å få vite at de snart kom til å bli løslatt og at deres familier skulle bli rike. Sigøynerne hadde ikke kort, men de spådde om fremtiden ved hjelp av metoder som er meget eldre, kanskje så gamle som tiden under Tamerlan og Djengis Khan. De kastet hvetekorn på gulvet og fant håpfylte under i det mønster kornene dannet.

Som typiske nomander kunne sigøynerne innrette seg hvor det skulle være. Selv i fengsel var de som en stor familie. Senere, da vi fikk lov til å sende kort til slektninger, var jeg deres «skriftlærde» – ingen av dem kunne lese eller skrive

-, og hvert brevkort begynte slik «Til alle sigøynermennesker, Hilsen!»

Det forekom at de skrekkeligste krangler oppstod blant dem. Det er ikke oppdiktet, det som er fortalt om to sigøynerkvinner som brukte hvert sitt spebarn som klubber mens de sloss, og de stanset ikke slagsmålet før begge barna var døde. Andre ganger opptrådte de med ville sanger og danser for å glemme hvor de var.

Etter som tiden gikk, ble jeg kjent med alle kvinnene i hytten. Det gjaldt også gatepikene. Noen av dem hadde faktisk et meget tiltalende vesen, og da de fikk merke Jesu kall, prøvde de å gjøre sitt beste for å reise seg av den søle som livet hadde kastet dem ut i.

Tidlig om morgenen neste dag forlot vi leiren. En kald vind blåste innover flatlandet mellom oss og Svartehavet. Vaktene gned nevene for å holde varmen. De var sure og gretne over å måtte forlate de varme sengene sine. Hvis vi så meget som rørte oss, skaffet de seg avløp for sine følelser ved å slå oss og banne og sverge.

Ved hovedutgangen for leiren, under vakttårnenes jernskjeletter, ropte vaktlederen: «To tusen kriminelle og kontra-revolusjonære banditter meldes ut!»

Den bitende vinden blåste oss i ansiktet og flagret med klærne våre. Marsjkolonnen syntes å være uendelig. Jeg så fremover, men kunne ikke se begynnelsen av det trøstesløse tog av fanger, passet på av bevegnete vakter på begge sider. Det hendte at jeg våget meg til å se bakover (det var forbudt) og så kolonnen strekke seg langt, langt avsted i det fjerne. Denne endeløse rekken minte mest av alt om et eneste, enormt dyr, et vesen med eget liv. Et blindt, håpløst dyrevesen, summen av alle disse legemer med armer og ben, uten annen mening enn å slite og streve til det ikke var mer. Jeg måtte tenke på slavene i forlengst henfarne tider. Som for eksempel

mine forfedre i Egypt, de som hadde arbeidet ved de farao-niske anleggene.

Vi skulle lage en demning, en kanalbredd. Menn og kvinner arbeidet sammen.

Jeg skulle fylle en trillebår med grus og jord. Hver gang båren var full skulle en mannlig fange skyve den noe over hundre meter og deretter løpe opp en bratt skråning til kanten av demningen. Der tømte han lasset og skulle løpe tilbake for å hente mer. Mennenes jobb var tyngre enn kvinnenes, men etter noen få lass ble det uhyre vanskelig for meg å greie å få en spadefull over kanten på trillebåra.

Hver gjeng hadde flere 'brigade-sjefer' som sammen med diverse hjelpere skulle kontrollere hvor mye arbeid den enkelte kunne klare. «Normen» kunne være hva som helst opp til åtte kubikkmeter pr. dag. Hvis det lyktes oss, etter umenneskelige anstrengelser, å oppfylle dagens kvote, ville den neste dag bli økt med noen bærelass ekstra. Greide vi så ikke å oppfylle dette, vanket det straff.

Disse «brigaderer» var pålitelige fanger. De fikk spesielle matrasjoner og til og med litt betaling. Aldri tok de sin hånd i arbeid selv. De hersket faktisk over liv og død blant fangene. Rina utnyttet sin autoritet til det ytterste.

Samtaler og enhver form for menneskelig kontakt var forbudt. Men jeg tok risken på å si noen få oppmuntrende ord til min medarbeider mens jeg fylte trillebåren hans. Jeg siterte et bibelvers. I stor undring så han på meg. Han var en middelaldrende mann, antagelig en småbonde. Så grep han tak og trillet avgårde. En annen mann kom med en annen bære. Og en annen – og en annen –.

«Småbonden» viste seg å være en ungarsk aristokrat fra Transsylvania som var en rumensk provins, tett befolket med ungarere som hadde vært under habsburgernes herredømme

i århundrer. Jeg ble så overrasket at jeg for et øyeblikk satte spaden fra meg i grusen.

«Hei der! Nå får du våkne!» Det var Rinas stemme. Hun stod femten meter borte. «Eller har du kanskje lyst til å tilbringe natten i *carceret*?»

Jeg begynte å grave med nesten hysterisk styrke. Mannen tok tak om bårearmene og sjanglet bort.

Carcer . . ! Det ordet kunne få ens blod til å fryse til is. En kasse, to meter høy og ca. 75 ganger 75 cm. vid, det var *carceret*. Og dette var et vanlig torturredskap i alle arbeidsleirer ved kanalen. I en slik kunne du risikere å bli plassert etter dagens arbeid, og slik skulle du stå hele natten. Neste dag, tilbake til arbeidet igjen, og da var sjansen stor for at det vanket enda en natt i torturkammeret fordi du ikke hadde greid å oppfylle dagens arbeidskvote.

Ved middagstider pleide vi å få litt under 500 gr. brød med litt suppe og havregryn. Det var en forbedring i forhold til Jilava, men en hån i sammenligning med det som var lovet oss. På denne rasjonen måtte vi arbeide til dagens slutt.

Jeg så meg rundt og tenkte ved meg selv at i denne utmagrete flokken var det ikke å vente at jeg skulle kunne utpeke en greve. Det var i det hele tatt vanskelig å skjelne en mann fra en annen. Alle var like, – like elendige, i sine lappete og fillete klær. Og alle hadde samme ansiktsuttrykk: enten uttrykksløs venting eller frykt.

Og allikevel hadde noen vært universitetslærere, andre redaktører, atter andre prester eller forretningsmenn eller embedsmenn i høye stillinger. Nå var det ikke mulig å skjelne dem fra flokken av tyver, halliker og lommetyver som arbeidet ved siden av dem.

Så strevet vi og slet i enda fire timer til. Dagslyset svant, og vi stilte opp for marsjen tilbake til leiren. Under vegs

var det flere av fangene som brøt sammen. En falt om like ved siden av meg. Uten et ord tok to karer tak, fikk anbrakt ham mellom seg slik at de hadde hver sin av mannens armer over skuldrene sine, og på den måten halvt bar – halvt drog de ham med seg. En småvokst eldre dame ble båret på ryggen av en annen. De tynne stive leggene sprikte ut til sidene. Det var en ynke å se de hullede strømpene hennes. Enda en mann stupte i bakken. Han var ikke til å få liv i, så han ble dratt til side og deretter lempet opp på skuldrene til tre protesterende skapninger. Og elendighetenes marsj fortsatte i halvmørket. Vinden, ville den aldri holde opp å blåse? Nei, den ville ikke det.

Ved hovedporten ropte lederen for vekten igjen: «Retur med to tusen kriminelle og kontrarevolusjonære!»

Det var blitt mørkt nå. I vest hadde himlen fremdeles et svakt rødtlig skjær.

«Forfriskende bris!» sa en av de flirende vaktene. Han holdt den varme ytterfrakken sin godt om seg.

Jeg var frossen til marg og ben. Hender og føtter var opphovnet og svulne. Hver muskel verket og det var som om hodet mitt tilhørte en annen kropp enn min. Imorgen har du en kraftig forkjølelse, tenkte jeg ved meg selv.

Men nå måtte vi vente, en dyster hjord som hutret i vinden. For det var blitt «kork» fremme ved porten der de første av toget presset på for å komme seg inn. Dessuten kom det andre kolonner fra andre arbeidsfelter, og gjennom samme hovedport skulle vi alle. En kan lett tenke seg at det ble en langvarig forsinkelse.

Da vi langt om lenge kom oss inn gjennom døren til hytten vår, brøt det ut et større lurveleven. En av gatepikene hadde oppdaget at noe hun hadde gjemt under madrassen var borte.

«De tyvaktige sigøynerne,» skrek hun. «Kan så være at jeg

er en hore, men jeg holder da hendene borte fra andre folks ting!»

Men svaret, som kom fra sigøynerpiken Tania, lot ikke lenge vente på seg: «Kan så være at jeg har stjålet, men jeg har da i alle fall aldri gått til sengs med noen annen mann enn min egen!»

Lisa – hun var fra Moldova –, hylte: « – og hvem er det? Bror din, kanskje?» Hun kaklet en slags latter etter den vitsen hun trodde hun hadde laget. Sigøynere må ofte sove mange i ett rom: Man og hustru, mor, svigermor, svigerinne – enkelte ganger alle disse kanskje i en og samme seng.

Men hva Lisa angår: Hun var selv en morderske. Av sjalusi hadde hun skutt sin mann fordi han fløy etter andre kvinner.

«Kom ikke og lær meg hvordan en skal oppføre seg!» ropte Tania. «Hvis jeg vil kan jeg gi tilbake noe jeg har tatt. Men du som har tatt en manns liv, kan du gi det tilbake?»

Jeg prøvde å lukke ørene for den høyrostedede moraldebatt. Etter noen fler rampete utvekslinger av replikker, skred Tania med verdighet tilbake til tyvenes hjørne. Hun ble der hilst med hurrarop, som hun mottok med et smil.

Tanias kolleger hadde stor respekt for henne, høy og vakker som hun var med sitt glinsende sorte hår. Men de var litt redd for henne også. De bravader hun fortalte om seg selv med slikt velbehag skaffet henne klengenavnet *Tania Med Den Sorte Hånd*. Den som våget å fornærme henne løp den risiko å bli utelukket fra kretsen. Og ve den som prøvde å lure eller snyte henne: Det kunne bety en natts *carcer*. For Tania unnså seg ikke for gi vaktene vink om en begått eller oppdiktet uregelmessighet hvis hun ønsket hevn over en fiende. Men samtidig var hennes lojalitet overfor venner absolutt og ubrytelig. Den var rørende. Og så stolt som hun var over sine ferdigheter i sitt «fag». Hennes fan-

tastiske og høyst levende skildringer om hvordan hun for eksempel en gang halvveis hadde tømt en konfeksjonsforretning, skaffet de andre pikene de rene latteranfall. De mest begavede blant disse pikene ble utvalgt som hennes elever og kom under hennes personlige opplæring. Hun la for dagen en utrolig skarp teft når det gjaldt å velge de riktige folkene.

De andre pikene nærte en nesten mystisk beundring for hennes ferdigheter. Når Tania var ute av fengsel, sa de, var hun ivrig etter å lese bøker. En gang hadde hun brutt seg inn i et hjem der herskapet var borte. Hun fant en bok i biblioteket, og hun ble så interessert i å lese at hun falt i søvn i en lenestol med boken i fanget. Slik fant herskapet henne da de kom hjem fra teateret. Tania selv ville ikke vedgå at hun kunne lese. For det ville ødelegge hennes berømmelse, mente hun!

Man lærte forholdsvis fort å sortere mellom tyver, prostituerte, gangsterjenter og så videre. År levd i en spesiell synd etterlater seg dype merker i et menneskes sjel. Det er noe eget utspekulert ved måten de ordlegger seg eller opptrer på som en kommer under fund med temmelig snart, slik at man uten å stille spørsmål kan få en klar oppfatning av den person en har å gjøre med. Men Tania var noe aldeles for seg selv. Hun var ikke blottet for edelhet.

Hun kunne for eksempel si til meg: «Tro ikke at vi tyver er uten moral. Av moralske grunner er jeg så avgjort en mostander av hvilket som helst tyveri som blir begått av en annen gjeng enn min egen!»

Med forsiktighet prøvde jeg å banke på hjertets dør hos henne. Jeg ønsket å forstå henne bedre. Jeg spurte om hun, i likhet med så mange andre – både jøder og andre som flyktet fra kommunismen – hadde noe ønske om å komme seg ut av landet.

«Til helvete med hele den greia der!» Hun så bebreidende på meg. «Alt jeg venter på er å kunne komme ut av den derre . . . dolpa av et høl, så jeg kan være i lag med kjæresten min. *Ham* kunne de aldri i verden fakke! Jeg skal vise disse . . . kommunistene hva vi kan klare.» Med sublim troskyldighet la hun ut om sin kjærestes – dette dydsmønsters – undergrunnsbedrifter, hvordan han så ut og hvilke fenomenale evner han hadde.

Men hva med hennes foreldre, undert jeg.

«Aha. Mine *foreldre!*» Og så kom ordflommen. Det var som om hun snakket om noe skrammel av kassable møbler. «Det paret er til ingen nytte. Min mor så visst pen ut som pike, og hun hadde mannfolk også. Og så fikk hun meg. Dermed: Ut og vekk med papsen! Hvem han nå kan ha vært. Til slutt kom hun i lag med en skitten gammel drukkenbolt som dengte henne hver kveld. Og en bråte med flere unger ble der også.»

Tania pepret og saltet sin tale med så mye fælt prat at etter en stund la du mindre merke til språket hennes. Det var som å bli vant med å høre en som led av en talefeil. Jeg syntes inderlig synd på henne. Jeg lengtet så etter å kunne røre ved en streng i hennes sjel og å kunne slå an en tone der som ga ekko. Det ble meg mer og mer motbydelig å være vitne til hvordan hun forpestet andre pikers sinn uten å vise noe tegn til å beklage sin adferd.

Og den strålende kjæresten hun skrøt så av – viste seg å være hennes svoger. Den prostituertes finte hadde truffet svært nær blinken. Hun hadde tidligere måttet dele et rom med seks andre, og seng med sin søster og dennes mann. Og så hendte det. Hun var tolv år den gangen. Og hun hadde lært å stjele siden hun var fem år gammel.

En annen dag utbrøt hun plutselig:

«Jo da. Jeg vet det nok. '*Du skal ikke stjele*'. Det var jo det

politifolka sa til meg da de ga meg juling, de satans purkesvina! Men jeg sa til dem at 'dere er noen - - - s tjuvnegler selv, sa jeg. Dere har pint og utpresset hele landet, alle hjemmene, hele denne - - - nasjonen, sa jeg. Og *dere* forteller meg hva jeg skal gjøre? Dere som ikke gjør annet en å sitte på den feite baken deres i plysjmøbler på kontorene deres, sa jeg. Dere burde få prøve hva det vil si å skulle sove under Bucurestis bruer, og så komme og belære meg om at jeg ikke skal stjele, sa jeg til dem!» Hun satte i en bitter latter. «Men trøste meg, som de dengte løs på meg. Jeg mistet alle fortennene mine. Nå har jeg fått denne nye protesen.» Hun tok den ut for å vise meg.

Øynene skjøt lyn. Noen få av hennes beundrere hadde samlet seg rundt henne. De nikket for å vise sin sympati.

«Tania, du er storartet. Jeg hadde aldri i verden våget noe slikt.» sa Joanna, en «er-med-på-hva-som-helst-type» av en pike. Hun hadde vært elskerinnen til en Bucuresti-gangster. Han hadde latt henne i stikken da politiet kom, og selv var han nå i trygghet i Paris.

De andre pikene så på meg. Jeg skjønte at de ventet noen anerkjennende ord fra meg også. Jeg sa:

«Tania; mot mangler du sannelig ikke. Med din energi og din skarpe forstand kunne du greie deg meget bedre helt på egen hånd. Om nå dine foreldre var mislykte individer betyr jo ikke det at du også skal være det. Mange virkelig store personligheter hadde forskrekkelig dårlige foreldre, eller de vokste opp foreldreløse. Om du valgte den riktige kursen kunne kanskje du også nå fram til sann storhet.»

«Jeg? Berømt? På grunn av hva?» Hun antydet noen profane muligheter. «Vær så snill å ikke misforstå meg. Jeg ELSKER å stjele! Det er mitt liv, det er det jeg ble født til:»

Jeg prøvde meg med et eksempel. «En meget stor mann begynte sitt liv som en svindler, en pengeutpresser. Han

het Matteus. Men da han møtte Herren ble han så grepet, så begeistret over Hans godhet at han forlot alt han hadde, og så ble han disippelen Matteus. En tyv ble en hellig mann. Han fikk tilgivelse for sine synder. Og han er elsket over alt i verden til denne dag. Det er han som er forfatteren til et evangelieskrift som leses over hele kloden. Til slutt ble han en av kirkens martyrer.»

«Disippel. Hellig. Martyr! Kan dere begripe hvor hun har alle de fine ordene fra,» spottet Tania.

Alle som var arrestert av religiøse årsaker ble betraktet som politiske forbrytere. Kløften mellom disse på den ene side og de kriminelle på den annen – lyktes det ikke ofte å slå bro mellom. Det var alltid de domfelte, kriminelle kvinner som ble tildelt jobben som dagsnorm-kontrollører eller barakkesjefer. Og de kunne gjøre livet til et helvete for folk fra middel- eller overklassen. Og disse igjen ble ofte sarkastisk tiltalt av tyvene som 'Madam'. Dette var en av de hundrer måter de kunne få gjennomført sine små hevnaksjoner på. De politiske fanger hverken prøvde eller ønsket å etablere kontakt med sine naboer. Jeg for men del måtte finne meg i strenge, ja fordømmende blick fra begge sider. Og det var jo ikke så rart, når en tenker på at jeg var en sigøynersk-jødisk-kristen kvinne som talte om kjærlighet til de verste kriminelle forbrytere i hytten – samtidig med at jeg refset synd hos de «pene» damer av høyere rang.

Cernovada var full av berømte navn. En sosietetsspalte om deres gjøren og laden kunne sannelig ha blitt en temmelig sterk affære. Sannsynligvis i tredje person! I køen foran toilletet i morges fikk vår medarbeider snappet opp at grevinne X lot falle en bemerkning til tidligere hoffdame, baronesse Y om et rykte som stammet fra kjøkkenet, og som gikk ut på at gravene til alle som hadde opptrådt på en sosialt skam-

melig måte, skulle åpnes, og at gull og juveler og smykker som kom for dagen skulle tilfalle staten»

Hvilke forunderlige sammentreff fikk vi ikke se!

Et arbeidslag bestod av fascist-kvinner. Lederen deres var fru Codreanu, hustruen til den Jerngarde-lederen som hadde hjulpet til med å få lirket Romania inn i allianse med nazistene. Han hadde en gang skrevet en bok, og i den skrøt han av at han aldri hadde håndhilst på en jøde eller vært inne i en jødisk butikk.

Nå utførte fru Codreanu slavearbeid for kommunistene, side om side med jødiske kvinner. Men hennes fordommer var uforandret.

«Den forbryteren Churchill!» raste hun. «En Zionist, en jødisk medløper! Og Roosevelt? Han er sikkert jøde selv! Det er disse som har skylden for at vi er her i dag.»

Vokterne var nådeløse mot disse kvinner. Og deres medfanger angrep dem. Men de hadde mot. På grunn av at jeg prøvde å vise dem forståelse og kjærlighet, var det en av dem som henvendte seg til meg en dag: «Kjære Dem. Mine venner og jeg har besluttet at når alle rumenske jøder en dag skal utryddes, skal De og Deres familie bli spart.»

Hun ble overasket da jeg ikke mottok nyheten med begeistring.

Hustruer til andre politikere, og kvinner som selv hadde vært innblandet i politiske affærer holdt lange samtaler om hvordan verden burde regjeres. En sa til meg: «Jeg har vært våken hele natten. Jeg har tenkt ut en plan for fremtiden. Har De lyst til å høre den?»

Det ble ikke levnet meg noe alternativ.

«For det første må det bli en fullstendig militær reform. Alle uniformer skal være kongeblå, og *shakoene* (hjelmlignende soldaterluer) skal ha fjærpynt.»

«Tusen takk skal De ha, sa jeg, «men det er ikke nødven-

dig å utdype planen i detaljer. Hvis alle uniformer skal være kongeblå, er det fullstendig nok.»

Men andre ganger kunne en lære noe av slike som syntes å være dumme eller loddrett dårlige. En *søster* i hytten vår som tilhørte Den ortodokse Kirke bante rett som det var. Hun fortalte temmelig krydrete historier og hun stjal som en sigøyner.

Jeg spurte henne: «Du må tenke deg om? Hvordan tenker du deg at du kan bli frelst?»

Hun lo. «En munk lærte meg hvordan jeg skal bli frelst. Jeg holder to av budene, og er meget nøye med å holde dem! Jeg dømmer aldri et annet menneske. Og så tilgir jeg bestandig de som synder mot meg. Og dermed er Gud forpliktet til å tilgi meg også!»

Dette var jo ikke den beste teologi jeg kunne tenke meg. Men jeg var allikevel glad over å høre dette. Denne kvinne var virkelig i besittelse av de dyder hun gjorde krav på å ha, nemlig!

I 1951 ble det fler og fler kommunistkvinner å se i leirene og fengslene. I Cernavoda møtte jeg Marioara Dragoescu. Hun var blitt fengslet av det tidligere regime som en ledende revolusjonær. Nå var hun satt til hardt slavearbeid av sine kamerater som kontrarevolusjonær.

Men hun aktet å fortsette kampen for det kommunistiske ideal. Det store, marxistiske samfunn var like om hjørnet. I Mislea, det store kvinnefengsel, hadde hun stelt og matet sitt to måneder gamle barn. Deretter ble det att fra henne og anbragt i et av statens barnehjem. Hun visste intet om hvorvidt hun noen sinne fikk se det igjen.

Hun hadde gitt uttrykk for sin medkjensle med George Cristescu, en av partiets stiftere. I 1907 ble han idømt sin første fengselsstraff for sosialisme. Senere ble han den første

generalsekretær i kommunistpartiet. Nå var han 72 år gammel og arbeidet ved siden av oss ute i snø, regn og vind, fra morgen til solnedgang.

Somme ganger fylte jeg trillebåren hans med grus. Han spente seg for den som et trekkdyr. Det var vel lettere å dra enn å skyve den opp motbakken. Jeg måtte tenke på noe Richard sa like før han ble arrestert, og det gjentok jeg nå til arbeidskameraten min: «Under et tyranni er fengsel det mest ærefulle sted å være.»

Ansiktet hans lyste opp i et smil. En vokter brølte til ham, og han skyndte seg så fort han kunne, knuget av det tunge lasset. Neste dagen arbeidet vi også sammen. Jeg så mitt snitt til å hviske til ham: «Jeg er så lei for at jeg skaffet Dem bryderi i går.»

«Nei», sa han, «snakk til meg! Det er som musikk å høre noe slikt etter så lang tid. Jeg har lengtet så etter å høre en vennlig stemme, og jeg hungrer etter farger etter å ha sett så mye grått.»

Ved en senere anledning fortalte han meg om hvor desillusjonert han var blitt: «Denne kommunismen som praktiseres nå er ikke det ideal jeg kjempet og led for. Det ble til slutt slik for meg at jeg følte det ville være uærlig av meg ikke å protestere.»

De av oss som eide en personlig tro oppdaget for første gang hvor rike vi var. Den yngste og svakeste kristen hadde flere resurser å falle tilbake på enn de mest velstående eldre damer og de mest skarptenkte intellektuelle.

Mennesker med førsteklasses hjerner, god utdanning og godt vett syntes likesom å tørke bort som innendørs planter som blir utsatt for vind og vær, når de måtte unnvære sine bøker og konserter. Hjerte og sinn var tomme.

Fru Nailescu, en professorfrue fra Cluj, sa en dag:

«Hvor lykkelig dere må være som er i stand til å tenke og

å holde sinnet opptatt med noe – og så det å kunne be! Dette kan ikke jeg. Forsøker jeg å erindre et dikt, kan det godt hende at en vokter kommer larmende inn, og straks går tankene mine til denne evindelige leiren. Jeg kan ikke konsentrere meg. Jeg eier ikke selvdisciplin.

Kvinner fra «sosieteten» var det i grunnen mest synd på. Livet var hardere for dem enn for hvem som helst ellers. Hva det timelige angår, så hadde jo de mistet mest. Og det var nettopp disse samme som hadde minst av indre resursser som kunne fylle det oppståtte tomrom. Et sammensurium av tanker og minner som kunne gjelde bridgeselskaper, hatter, hoteller, premierer, mislykte turer og ditto kjæresten, – alt dette og mere til raste rundt i hodene på dem som skrammel man hiver inn i baksetet på en varebil. Nervene deres klikket først, akkurat som deres myke, hvite hender.

Etter arbeidstid kom slike kvinner ikke så sjelden til religiøse fanger og spurte, ja, de ba instendig, om vi ikke kunne fortelle dem noe av det vi husket fra Bibelen. For slike ord kunne gi håp, trøst, liv.

Vi hadde ingen Bibel. Vi selv hungret etter Den hellige skrift mer enn etter brød. Å, hvor jeg ønsket at jeg hadde lært mer av Bibelen utenad! Men vi gjentok daglig de avsnitt vi husket. Ikke minst i sene kvelds- og nattetimer, da vi hadde våre våkenetter for å be sammen. Andre kristne hadde, i likhet med meg, med vel berådd hu «overgitt» lange avsnitt av Guds Ord til hukommelsen. Dette beflittet vi oss på spesielt i den tiden da vi skjønnte at arrestasjoner forestod. Det at vi husket slike skriftavsnitt ble til stor velsignelse i fengslene. Mens andre kranglet og sloss, kunne vi ligge i våre køyer og meditere over bibelsteder og be. Og vi gjenga etter hukommelsen mange vers for oss selv gjennom de lange netter. Vi lærte bibelvers av de nye som kom, og vi lærte dem

hva vi selv kunne. På den måten sirkulerte faktisk en uskrevet bibel i alle fengsler i Romania.

Meditasjon når dypere og dypere. Til å begynne med er det ikke ditt egentlige selv som mediterer. Det er det du har misoppfattet som deg selv, – det vil si: et konglomerat av det du vet fra aviser, bøker, filmer fjernsyn osv. Det egentlige DEG i ditt selv er meget lite. Neste stadium i meditasjonens kunst består i å legge bort mer og mer av det som ikke er DEG, det vil si alt som bare er lånt, slik at du kan nå inn til den endelige virkelighet i DEG. Så snart du er blitt et slikt DEG SELV vil du oppdage at det er forholdsvis enkelt å ha en forunderlig kontakt med en person du elsker. Det er som hos forfatteren: i et gitt øyeblikk blir en idé i hans sinn til et bilde. Slik kan du *se* den du konsentrerer deg om eller mediterer om. Jesus sa: «Salige er de rene av hjertet, for de skal se Gud.»

Jeg «konverserte» ofte med Richard, især i løpet av de år han tilbrakte i ensom celle. Han «kringkastet» budskap og hilsener til meg. Jeg hadde en dyp, indre forvissning om at vi hadde kontakt med hverandre, ja, at han var tilstede hos meg. Og jeg var aldeles sikker på at han mottok mine budskap og hilsener også. Slike øyeblikk forekom om og om igjen i de fjorten år han var fengslet – og lenge etter at jeg ble løslatt. I Bibelen min har jeg et blyantskrevet notat, datert en dag i 1953, noen måneder etter at jeg slapp ut av fengslet: *Richard kom og besøkte meg i dag. Han bøyde seg over meg mens jeg satt og leste,*

Jeg var så redd for at også han var blitt sendt til en tvangsarbeidsleir. Hvordan ville han klare slike påkjenninger? Jeg visste jo at selv det å skrive og å preke krevde all hans styrke. Da en kvinne fortalte meg at han var død, trodde jeg henne ikke.

Jeg spurte alle jeg fikk anledning til å snakke med ved

kanalen om de hadde hørt noen tidende om Richard, og samtidig var jeg svært redd for å få et uriktig svar. Men jeg traff ikke ett eneste menneske som visste noe om ham. Men så kom det tre kvinner fra Vacaresti, et fengsel der mange av de syke ble anbragt. Hver gang en ny kom til hytten vår var det som å få besøk av postbudet. Vi stilte de vanlige spørsmålene, og håpet på opplysninger om våre slektninger i andre fengsler. Ingen hadde hørt noe om Richard.

Noen få dager senere kom en av disse nyankomne kvinner bort til meg.

«Hver gang De snakker om Gud, må jeg tenke på Vacaresti,» sa hun. «Jeg var der bare en kort tid, men vi hadde en predikant der.»

Vacaresti var et ominnredet kloster. Vegger mellom munneceller var revet ned for å skaffe større fangerom. Men noen få ganske små alkover var blitt værende som før. Det ble celler for spesielle fanger som skulle isoleres.

«Vi ventet ute i en gang på tur til å bruke toilettet,» sa hun. «Der hørte jeg en gang en mann som snakket bak en låst dør. Han sa: 'Elsk Jesus og stol på Guds godhet.' Vi ble veldig forundret. Alle i fengslet spurte hvem mannen var, men det ble hemmeligholdt, naturligvis.»

Nå, etter at hun hadde møtt meg, var hun sikker på at det måtte ha vært Richard. Han lot til å være meget syk. Etter noen få dager sluttet han å preke. Hun hørte at han skulle være død.

Hvor mange tårer som rant nedover ansiktet mitt! Hvor smerten syntes å skulle rive hertet mitt i stykker. Men gjennom denne fortvilelse vokste håpet også. Jeg fortsatte å be. Jeg bønnfaldt Gud om å legge år til Richards liv, og gi ny helse til en mann som så trofast tjente Ham, til og med fra sin ensomme celle.

Det bekymret meg sterkt å tenke på Mihai. Kanskje han også ble arrestert og sendt til kanalen. Han var tolv år nå. Og gutter, ikke eldre enn Mihai, var der allerede. Hver dag så jeg en gutt som het Marin Motza. Han var også tolv år. Denne guttens søster, fjorten år, var der også. Deres far hadde vært en av lederne i Jerngarden. Han hadde blandet sammen anti-semittisme og Den ortodokse Kirkes tro. Han fikk vite at under den spanske borgerkrigen hadde anarkistene vanhelliget kirkene. Da hadde han sagt: 'De skyter Jesus i ansiktet! Dette orker jeg ikke å være vitne til.' Så reiste han til Spania, der han døde i kamp på den fremtidige diktator Francos side.

Hvilke motsetninger det kan være i menneskets hjerte! Mannen etterlot seg et vakkert kristent testament. I dette sier han: 'Da Kristus lovet at dødsrikets porter ikke skal få overhånd over Hans menighet (kirke), da gikk han ut fra at Hans kirke skulle kjempe. Det løfte Han ga står ikke ved makt dersom ikke de kristne gjør sin plikt.' Det var virkelig en sannhet han hadde tenkt!

Og nå var hans hustru og barn fengslet, rett og slett fordi de tilhørte denne mannen. Fru Motza hadde en sykkelig ide som ikke ville slippe henne: «Min sønn Marin skal bli konge over Romania når kommunismen er styrtet. Og kong Michael kommer jo aldri mer tilbake.»

Hele Jerngarde-bevegelsen hadde vært full av indre motsetningsforhold. Bevegelsens stifter, Codreanu, myrdet mennesker – og bifalt mord på mennesker – som ikke en gang hadde begått den forbrytelse å være jøder. Men blant hans siste ord finnes disse: «Det spørres ikke etter hvordan en mann dør, men etter hvordan han oppstår!» Han ble kvalt til døde av sine motstandere.

I Cernavoda fikk vi utlevert postkort, og fikk beskjed om at vi kunne skrive og innby våre familier til å komme og besøke oss en bestemt søndag. Jeg hadde en mistanke at dette

kunne være en felle: – blir ikke vi nå lurt til å navngi en venn som så kom til å bli skygget av det hemmelige politi? I mange dager spurte jeg meg selv: Hvem kan jeg skrive til? Og bor de fremdeles på samme sted som før, slik at de mottar kortet fra meg? Det var så mange som var blitt arrestert.

Alle sammen omkring meg skrev postkort. Og alle spurte seg selv: Gad vite om det i det hele tatt er noen hjemme som kan motta kortet mitt? Hjemme? Er det noe hjem der mer? Sønner kunne bli arrestert, eller hadde vaklet i sin tro og stod nå i fare for å bli arrestert. Ektemenn var kanskje fengslet – eller sett at de hadde forent seg med en annen kvinne? Jeg forutså mange tragedier.

Men da den store dagen kom, ble jeg ikke vitne til noen tragedier. Det ble nemlig ingen! For selv om våre slektninger kom, fikk vi ikke tillatelse til å møte dem!

Den søndagen våknet jeg lenge før reveljen gikk kl. 5. Lyset var på. (Det var forbudt å slokke det om natten). Ute var det fremdeles mørkt som midt på natten. Det var is på vindusrutene. Jeg lengtet etter at morgenen skulle komme.

Endelig kom den. Jeg løp ut i det håp at jeg skulle få se besøkende i sørpen ved hovedinngangen. Porten var ganske langt borte. Den var adskilt fra selve leiren med tre gjerder av piggråd, og utenfor denne var det i tillegg et stykke ingenmannsland. Den sonen ville det være aldeles umulig å komme over.

Der! Jeg så sønnen min! Han var blitt høyere. Og tynnere. Klærene var dårlige og slitte. Jeg drog kjensel på mannen som var i følge med ham. Det var pastoren i kirken vår. (Siden da har tragiske hendelser skapt en kløft mellom ham og oss; men vi erindrer med takk den store hjelp han og hans hustru ga oss i vanskelige tider. Og skulle det være så at han hater oss nå, så vil vi aldri holde opp med å elske ham.)

Jeg vinket og vinket. Men de kunne ikke få øye på meg

mellom alle de kvinner som dannet linjer ved piggråden. Jeg skyndte meg tilbake til hytten for å fortelle alt dette til kvinnen som lå i køyen ved siden av min.

Hun så på meg. Hun betraktet den flekkete drakten min, skoene mine (som var av to forskjellige par), restene av sommerkappen min, hyssingstumpen som utgjorde beltet.

«Du kommer til å vettskremme den stakkars gutten hvis han får se deg slik,» sa hun. «Lån blusen min – den er da i alle fall så noenlunde i ett stykke.»

Tania tilbød et langt, lyst sigøynerskjørt. Valia draperte et hvitt hodetørkle rundt håret mitt. Strømper – og til og med et ikke altfor rent lommetørkle – fikk jeg låne. Mens vi beurdret mitt elegante antrekk, brøt det ut et sant pandemium i rommet.

Lina var midt i den støyende flokken, og hun riktig brisaket seg og triumferte. Vi skulle straffes! Det var så mange som ikke hadde oppfylt sine dagsnormer i løpet av siste uke at besøket var avblåst.

Hele natten hadde de reist fra Bucuresti. Alle sine spare-skillinger, som de trengte så sårt, hadde de brukt til ingen nytte. Vi fikk ikke fram et ord. Vi fikk ikke en gang lov til å motta de klær og den maten de hadde hatt med til oss.

Gruppen av besøkende, omtrent tretti personer, ventet hele dagen ved porten i det håp at kommandanten ville forandre mening. Det gjorde hun ikke. Vi fikk ikke en gang lov til å vinke til dem eller se på dem! Vaktene fikk det travelt med å jage oss vekk fra gjerdene. Geværene på vakttårnene siktet på oss. Et par ganger i løpet av dagen hadde faktisk en kvinne greid å komme slik til at hun kunne se ut mot porten. «De er der enda,» rapporterte hun. Men om kvelden var de borte.

Det lot til å bli usannsynlig at jeg noen gang skulle få se Mihai, hvis leirledelsen insisterte på at dagsnormene skulle oppfylles. Et stort antall fanger var kommet fra Jilava. Ut-

sultning og sykdom gjorde at de var altfor svake til å hamle opp med det alltid økende krav til arbeidsytelse.

Men vi kunne skrive igjen. Det ble utdelt postkort en gang til.

Etter atskillige uker, en søndag da også, gjorde Mihai turen til Cernavoda enda en gang. Og nå var det ingen straffeforføyninger. Men! Besøkene skulle skje etter alfabetet. Og navnet mitt kom alltid sist. Dagen kunne gå uten at det ble min tur.

Lånte klær gikk fra kvinne til kvinne.

«Hvordan er jeg ut?»

«Storartet!»

De fleste av kvinnene hadde vært våkne hele natten for å tenke ut hva de skulle si. De hadde hørt seg selv i leksen sin om og om igjen. Men så gikk det jo slik, at da øyeblikket kom var de for overveldet til å få fram et ord. Og prøvde du å spørre etter slektninger og venner, ville vaktene stoppe deg. Selv gavene som vi var blitt lovet at vi skulle få motta, ble nektet oss – under ett eller annet påskudd. Møtet med de besøkende ble for mange av fangene mer elendighet enn glede. De skynte seg tilbake til hytten, hvor neste «mann» snappet til seg det lånte utstyret, for så å løpe bort til gjerdet.

De andre, de som ikke fikk besøk, så bedrøvet på oss. Men kanskje, på neste besøksdag, om to måneder eller mer, ville det bli deres tur.

Vi som fikk ta imot besøk ble ført til en annen barakke, i nærheten av porten. Det ble naturligvis ikke noe av dette med 'en hel dag med familien'. Besøket skulle vare femten minutter, og vi skulle stå i det samme rom, men sju meter fra hverandre, og hele tiden var det voktere til stede for å høre hvert ord vi sa.

Men da jeg så min sønn glemte jeg at jeg var en fange. Jeg glemte hvordan jeg så ut og hvor jeg var. Jeg ganske

enkelt omfavnet ham – med øynene mine. Hvor tynn han var. Og så alvorlig. Jeg stirret på ham og han på meg. Og før vi visste ordet av det var femten minutter gått. Vår sinnsbevegelse visket tiden ut. Det var bare så vidt vi snakket. Og så var det jo ikke mulig å si noe fortrolig.

Jeg husker at jeg ropte tvers over avstanden mellom oss: «Mihai, tro på Jesus av hele ditt hjerte!» Ved å si dette ga jeg ham det beste råd jeg kunne gi. Fra min egen erfaring visste jeg at i fengsel, sammen med så mange mennesker, gamle og unge, er det bare Kristus som kan gi oss det håp som opplyser de mørkeste steder.

Nå var gutten min alene som så mange tusen andre gutter og piker som ikke hadde noen til å lede seg. Og kommunistene ville gjøre alt de kunne for å skaffe seg gevinst av dette. I lignelsen om den tapte sønn fortelles det jo at denne sønnen satte over styr alt det han eide, og at han så ble nødt til å henvende seg til en som var eldre, og som satte ham til å passe svin. Slik hendte det nå med mange av våre barn. De så seg nødt til å henvende seg til «de eldre» som ga dem «åndelig» mat å ete som var beregnet på svin. Jeg hadde sagt: «Tro på Jesus», for jeg visste at bare Jesus har det evige livs ord, og at Han er den beste veileder for et morløst barn.

Jeg syntes at Mihai var meget vakker. En hver mor er overbevist om at hennes sønn er den peneste. Det som hadde noen betydning i denne hendelse, vokste ut i full blomst senere. Hvordan Mihai hadde reagert på det råd jeg ga ham fikk jeg vite først etter at jeg var blitt løslatt.

Vakten ga meg en noe hardhendt dult på skulderen og førte meg ut av besøksbarakken. I hytten vår ble jeg omringet av alle de andre. De spurte og grov. Hva hadde Mihai sagt? Hvordan så han ut? Jeg kunne bare riste på hodet. I flere timer etterpå var det umulig for meg å si noe. Jeg var et annet sted. Jeg var ikke i fengsel.

Da kvelden kom, viste det seg at det var noen som hadde ventet på en eller annen som aldri kom. Nå gråt de høyt og hjerteskjærende, der de lå på halmmadrassene sine.

Torturskapet

Hver natt skulle det i hver hytte være en kvinne som hadde vakt. Hva hun egentlig hadde som sitt ansvar, fikk vi aldri noe instruks om. Jeg antar at hun skulle passe på at ingen begikk selvmord. Hun skulle holde seg på bena hele natten, og å falle i søvn var forbundet med streng straff.

En enslig svak lypære som hang i en ledning fra midt i taket pendlet svakt på grunn av trekken. Kvinnene i køyrekene lå og vred og snudde seg hele tiden. Noen snorket tydelig, andre skrek rett som det var i mareritt. Hvert eneste ansikt bar preg av lidelse og redsel. Det var lange nattetimer. Ulingen av den evindelige vinden var så trøstesløs å høre på. Hadde den blåst sammen alle disse fremmede menneskene, gamle og unge, kvinner med dannelse og uteliggere som vanligvis hadde tilhold under broene? Det eneste de hadde til felles var lidelse.

Da jeg var barn mislikte jeg bestandig nettene. Nå lengtet jeg etter dem, for de var den eneste fritagelse fra det daglige og drepende arbeidstempoet. Og allikevel var det vanskelig for meg å sove når natten falt på. Helst ville jeg stå opp og be til Gud for kvinnene jeg delte hytte med og for alle andre i leiren, for millionene i verdens kommunistfengsler og for kristne som sov fredelig i den vestlige verden – og for de som jeg gikk ut fra var i bønn for oss.

En natt, da jeg allikevel var våken, tilbød jeg meg å overta vakttjenesten. Det var Tanias vakt. Men hun av slo, litt brysk.

«Sov selv, du», sa hun. Men hun mente det bare godt.

Senere på natten, da hun så at jeg fremdeles var våken, kom hun bort til sengen min. Vi talte hviskende med hverandre. Hun fortalte meg om en av sine tyveriopplevelser. Det var da hun satt innesperret i en fengsel hvor det var 4000 kvinner. Blant dem var det en som hadde vært direktør for akkurat det samme fengsel hvor hun nå selv var fange, – og det var fullt fortjent, mente Tania. Det var ikke så å forstå at hun fusket med bøkene eller knep inn på kostpengene. Det gjorde de riktig nok alle. Men denne dama lot noen av de smarteste jentene få «fri» noen dager, deretter måtte de stande til rette og levere til direktrisen en god del av det de hadde stjålet.

Da jeg forsøkte å snakke til henne om Gud, svarte hun: «Før du når fram til Gud vil helgnene drepe deg!»

Dette var en alminnelig talemåte i Romania. Ikke så at rumenerne før i tiden manglet den ytre prespekt for helgener, men det var bare få som hadde noen forståelse av *hva* de var. Jeg fortalte henne – noe hun var opplært i å tro – at helgenene kan hjelpe oss mennesker ved å gjøre forbønner for oss og på den måten bringe oss til Gud. Helgener dreper ingen.

«Det fins to verdener», sa jeg, «den materielle og den åndelige. Men det er bare i den materielle verden at Guds lov sier 'du skal ikke stjele'. I den åndelige verden gjelder en annen lov: 'Stjel så meget du kan. Stjel alt du kan av kunnskap, oppførsel og forstand. I den materielle verden er det slik at dersom du stjeler fra meg, da mister jeg noe. Men i den åndelige verden mister jeg ingen ting. Jeg er ikke imot at du er en tyv. Problemet er at du ikke forstår *hva* du skal stjele. Det du stjeler i dag av materielle ting – du vil miste det imorgen, eller i alle fall på din siste dag. Men visdom og kunnskap

om Gud som du en gang har tilegnet deg, «stjålet» fra en eller annen, det eier du for evig.»

Kanskje mine ord ikke var helt uten frukt. Gjemt dypt i oss ligger den viten at 'DU SKAL IKKE STJELE' – med den unntagelse som er nevnt foran – er en av universets fundamentale lover. Det er noe i oss som sier 'Du skal ikke begjære din nestes eiendom'. La ham være i fred med sitt. Ikke bare hans eiendeler, men selveste han selv er noe hellig som er bare hans. Gud har ordnet det hele slik at det mellom oss mennesker, som mellom himmelens stjerner, skal være en viss avstand. Han har gitt oss blygsel, skamfølelse, stolthet, verdighet og age. Alt dette er der som et gjerde, en beskyttelse rundt ens individualitet. Og intet medmenneske bør stige over det gjerdet. Hvert menneske er som et atom. Det kan sprenges med makt. Men det medfører forfall, og da frigjøres ødeleggende, omstøtende krefter, krefter som kan ødelegge verden.

Tania var ofte sulten. Men det hendte aldri at hun glemte småfuglene. Hver fange spiste sine brødrasjoner til den aller siste smule og skorpebit. Hvert eneste fnugg av alt spiselig var så verdifullt: – det var det eneste vi hadde til livsopphold. Men Tania samlet av sitt beskjedne forråd noen smuler og drysset dem ut på vinduskarmen til småspurvvene.

En gang sa hun til en nabo: «Hva slags kristne er dere? Det er bare talemåter med dere! Dere gir jo aldri noe til fuglene.»

Å se piker som henne gi fuglene disse dyrebare smulene, fikk meg til å tenke på at intet menneske er helt ondt, – bare ondt. Menneskenaturen, når den er helt overlatt til seg selv, vil legge for dagen godvilje, i det minste når det gjelder et problem som dette: – brødsmuler til småfugler mens en selv holder på å svelte ihjel!

Det gjorde inntrykk på meg, da jeg hos tyver fant et karaktertrekk som er et instinkt hos tibetanere. Dette folket har i

årtusener hatt en sterk sans for det metafysiske. Sven Hedin forteller at mens vi i Europa gir mat bare til husdyr og fjærkre i den hensikt at de senere skal bli mat for oss – har tibetanerne den skikk at de legger små kaker eller brødbiter på knauser og fjell for de ville dyr og fugler. Sven Hedin selv hadde levd av slike kaker da han gikk seg vill i Tibet. Er ikke også villdyrene en del av Brahman, Det Store ALT?

Til og med i kvinnelige mordere og i enhver type av kriminelle forbrytere, kunne du finne en liten smule uselvisk godhet.

I Cernavoda måtte vi finne oss i å høre omskoleringsforelesninger hver søndag. Og søndag skulle jo være fridag. Om ettermiddagen kom barakkesjefen og marsjerte oss av sted til en stor møtesal, hvor en kvinnelig taler holdt foredrag. Hun begynte med å fortelle oss hva hun mente om Gud – og det var ikke meget. Vi ble advart mot å snakke om Gud. De som gjorde det, ville bli straffet.

«De der ute i friheten er kommunister nå,» forklarte hun. «Det er bare dere som er så påståelige at dere holder fast ved denne religiøse dårskapen deres. Vi har til hensikt å skaffe dere utdanning og opplysning som vil befri dere fra religionen. Nå er det Partiet som har makten, og det vet hva som er best for dere. Dere er ikke i fengsel her. Jeg vil ikke engang høre ordet fengsel! Dere er i en omskolerings-institusjon. Dere skal nå bygge deres egen fremtidige lykke! Og dere arbeider for kommende generasjoner. Og ved å overskride de daglige arbeidsnormene kan dere fremskynde dagen for deres egen frihet som rehabiliterte borgere.»

Etter foredraget fulgte en propagandakonsert. Blant fangene fantes kabaretsangerinner og nattklubbskuespillerinner. Noen av dem kom fra den tyske minoritet. Nå ble de tvunget til å synge kommunistiske sanger som latterliggjorde Tyskland

og lovpriste de russiske seierherrer. Det var pinefullt å være vitne til den ydmykelse disse kvinner måtte gjennomgå. Fysiske sår kan nok smerte, men de kan da omsider leges. Men dyp fornedrelse, selv om den kan synes triviell, sårer selve hjertet. Det var først nå jeg begynte å forstå hva Jesus mente da han talte om at Han skulle bli 'spottet og korsfestet'. Tidligere hadde det forundret meg at det å bli spottet var verd å nevne i samme åndedrett som å forutsi selve korsfestelsen. Nå visste jeg hvordan spott og hån kan søre – og fortsette med å søre.

På plattformen ved fondveggen i salen stod det en tysk kvinne. Hun var middelaldrende. En gang hadde hun vært pen. Det var patetisk å se hvordan hun foldet hendene mens hun sang. Stemmen sprakk på de høyeste tonene.

Offiserene i forreste rekke huiet av latter. Hva kan vel være morsommere enn en falmet fraülein som gjør seg selv til latter? Tårene randt nedover kinnene mens hun kjempet seg igjennom repertoaret med skjelvende stemme.

Deretter kom en yngre kvinne. Hun leste et dikt som oste av takksigelse til Sovjet som har frelst oss fra nazistene:

Moder Russland! Takk, takk
for hva Du har gjort i dag.
Den ærerike Røde Arme
har vist oss alle vegen . . .

Dette rimsmedproduktet ble livlig applaudert av alle som var til stede. Barakkesjefene førte an, og det ble vaktet meget nøye over at alle ga sitt bifall. Angivere var svært ivrige i å spionere på eventuelle «sabotører».

Jeg kunne ikke være hard i min dom over kvinnene som deltok i dette hykleriet. De var aldeles kraftløse etter så meget av lidelser. Det som for noen av oss var en times bedrøvelighet, var for andre en times flukt fra daglig elendighet.

Og de fant jo også unnskyldning for sitt hykleri: – hadde ikke den fremste av Romanias religiøse komponister, Aurel Baranga, stilt sin begavelse til disposisjon for det å lage kommunistiske hymner? Nå var han forresten fange i en av arbeidsleirene ved kanalprosjektet.

Det var få som motstod trykket. Og de få var heller ikke upåvirket av disse indoktrinerings-timene som ble holdt hver søndag i nesten hver eneste arbeidsleir ved kanalen. Det var ikke til å unngå at noe av den skitten som ble kastet på deg – ble sittende fast.

Jeg kunne ikke applaudere ved disse møtene. Alle sa til meg: «Lat som du er begeistret. Hvilken rolle spiller det? Er din holdning verd en omgang tortur?» Men da jeg hørte at Gud og fedreland ble ærekrenket, og måtte se på at skjønnhet ble trampet ned i lorten, da kunne jeg ikke. Bakerst i salen var det alltid mange som stod, og jeg gjemte meg mellom dem så godt jeg kunne.

Men jeg unngikk ikke min skjebne. Det var en eller annen som rapporterte meg, og om kvelden måtte jeg møte fram på kommandantens kontor. Øynene hennes blunket ikke under skyggeluen.

«Jeg har opplysninger om at De unnlot å applaudere ved foredraget i ettermiddagens omskoleringstime, Wurmbrand. Hele Deres oppførsel har avslørt Dem som en kontra-revolusjonær person, upåvirkelig for egnet indoktrinering.» Hun lirket av seg de vanlige frasene, så slikket hun seg om leppene. «Vi har forsøkt å være vennlig mot Dem. Nå kommer andre metoder til å bli brukt.»

Jeg fikk ikke lov til å gå tilbake til hytten den kvelden. Jeg ble ført til vaktrommet og skjøvet inn i *carcer*-et. Det er et trangt skap som er bygget inn i veggen. I et slikt *carcer* er det bare så vidt plass til å stå. Jerndøren hadde noen små hull, slik at luften kommer til. Dessuten var det en smal sprekk

nederst. Der skulle maten leveres. Men hvordan skulle en få tak i den?

Slike torturskap fins i alle fengsler. For tyrannene var de gode hjelpemidler når det gjaldt å bryte ned motstanden hos fangen, og fremkalle en tvunget og falsk tilståelse. Ved kanalen var dette det hyppigst brukte straffemiddel.

Etter etpar timer kjentes det som om føttene mine holdt på å ta fyr. Ved tinningene kjentes hvert pulsslug som et smertende slag. Hvor mange timer tenkte de å beholde meg her? Hvor mange år ville jeg greie å holde ut under slike forhold? Jeg tenkte: Dette onde brer seg over hele verden, det kommer til å pine stadig nye millioner. Ingen vil unnslippe. Men dette måtte da være vanviddets veg? Og jeg kjente mennesker som hadde mistet forstanden i slike torturskap. De hadde latt seg overvinne av redselsfulle tanker. Men hvordan unnslippe? Hvordan skulle *jeg* greie dette?

Richard hadde fortalt meg om munkene på Athos-fjellet. De gjentar ustanselig noe de kaller 'hjertets bønn'. Ved hvert hjerteslag sier de «Herre... Jesus... Guds... Sønn... Miskunn... Deg... Over... Meg.» Denne bønningen hadde jeg selv brukt før også.

Så kom jeg til å tenke på at Richard hadde brukt noen kvelder til å undervise meg om tallenes hemmeligheter i Bibelen. Hverken gresk eller hebraisk språk har talltegn. Bokstavtegnene er også tall. Vi kan lettest forklare det slik at $a = 1$, $b = 2$, osv. Men dessuten har tallene i Bibelen også sin spesielle symbolske betydning. Og nå, i carceret, prøvde jeg å telle.

Jeg hørte vandråper falle på taket av skapet. Det var en trøstesløs lyd. Men jeg tellet dem for å få tiden til å gå.

En: Det er en Gud.

To: Lovens to tavler.

Tre: = treenighetens tall.

Fire: Kristus skal samle sine utvalgte fra alle fire verdens-
hjørner.

Fem: Det er fem mosebøker.

Seks: Dyrets tall i Åpenbaringen.

Sju: Det er et hellig tall.

Men lyden av vandrdåpene holdt på, og da jeg var kommet til femten-seksten betød tallene ingen ting lenger. Jeg begynte forfra igjen: En, to, tre, fire . . .

Hvor lenge jeg holdt på med dette vet jeg ikke. Men plutselig begynte jeg rett og slett å gråte høyt i et forsøk på å holde fortvilelsen på avstand.

«En, to, tre, fire,» skrek jeg. Og om igjen: En, to, tre, fire . . . Etter en stund ble ordene uartikulerte lyder. Jeg visste ikke hva jeg sa. Mitt sinn hadde flyttet inn i en slags hviletilstand. Det ble total mørklegging. Og allikevel fortsatte min ånd å si ett eller annet til Gud.

Jeg skjønner at jeg burde forklare dette litt nærmere, for nå vet jeg at dette har å gjøre med det å overleve fengselsopphold. På grunn av all den elendighet og de bekymringer som fulgte med, kunne man ofte ønske at ens sinn og tanker like-
som ble koblet ut. Man kan prøve inntil det desperate å flykte bort fra lidelsene, men blir stadig forfulgt og besatt av tanker som i verste fall kunne føre til alvorligere mentale forstyrrelser. En skadet fot eller legg kan legges i gips for å skåne den for ytterligere påkjenninger. På lignende måte trenger et sønderrevet, sykt og inntil døden fortvilet sinn hvile, hvis det igjen skal bli normalt og friskt.

Det er vel kjent at i den første kristne menighet (så vel som i de greske mysterier) forekom det et fenomen som kalles glossolali, det vil si tungetale. Religion har aldri kunnet finne seg også i musikken, dansen og malerkunsten. Språket er et ufullkomment redskap. Om jeg sier at jeg elsker eplepai, jeg

elsker min hustru, jeg elsker Gud, da uttrykker jeg helt forskjellige følelser ved hjelp av ett ord. Og mellom kjærlighet og hat er det like mange følelsesnyanser som det ikke finnes ord for, som det er utelleglige brøker mellom tallene en og to. Det en mor føler for sitt barn lar seg rett og slett ikke beskrive med vanlige ord, og rett som det er blir det henne umulig ved hjelp av forståelig språk å si det hun ønsker å få sagt. Da tyr hun til 'ba-ba-ba-du-du-du, hopsi-deisi-tudlidei-san' – eller hva det nå er hun babler. Men barnet «forstår» – og er lykkelig.

Fenomenet tungetale er en virkelighet, en tale i ukjente tunger. Ut fra hjertets dyp, enten det skjer i ekstasens øyeblikk eller ut fra forferdelige lidelser, kommer det ordlyder, – uttrykk for kjærlighet til Gud og til medmennesker. Men slike ord finnes ikke i noen ordliste. Ens sinn sjaltes ut, eller – som Bibelen forklarer det: «den som taler med tunger, taler ikke til mennesker, men til Gud».

Min forstand ble reddet, da jeg innestengt i torturskapet gjennomlevde hva det vil si at jeg ved en evne som ikke var kontrollert av forstanden uttalte ellers ubegripelige ord.

Etter en time eller to vendte sinnets våkenhet tilbake. Da hadde det – mitt sinn – hvilt. Dessuten fant jeg ut at dette å uttale uforståelige ord har en stor fordel: I slike stunder lyver du aldri, og du bedrar ingen.

En dag, kort tid etter at dette hendte, kom oberst Albon på inspeksjon. Han foretok en sådan til alle arbeidsleirene ved kanalen. Han dro fra leir til leir ved Cernavoda, uten å si noe som helst. Med forakt i blikket betraktet han rekkene av elendig utseende grå kvinner, og han var i ferd med å avslutte inspeksjonen, da en sigøynerpike plutselig løp ut av rekken og bort til ham. Og det tok henne ikke lange stunden å fortelle hva hun hadde på hjertet. Hun hadde i hemmelighet

hatt møter med en løytnant fra det hemmelige politi, og nå var hun gravid.

Resultatet av dette var at Albon sendte en rapport til Bucuresti. Forhør ble holdt, og meget av det som hadde hendt kom ut. Enden på det hele ble at alle kvinner ble flyttet fra Cernavoda til en arbeidsleir et godt stykke fra mennenes leir. Vi havnet adskillige kilometer lenger nede ved kanalanlegget. Det nye sted var *Leir Kilometer 4*.

Leir K4: Vinter

Vi forlot leiren tidlig om morgenen for å arbeide på bredden av Donau. Et steinlag skulle dumpes i vannet. Fra morgen til kveld slet vi med å laste store steinblokker ombord i en lekter. Så ble den slept ut i elven til anvist plass, og lasten dumpet. Dette arbeid lot seg naturligvis ikke gjøre uten at det ble veldige plask og kraftig vannsprut. Etter bare minutters arbeid var vi gjennomvåte til skinnet. Den iskalde vinden som evig og alltid blåste over Barguasletten sørget for at klærne våre ble stivfrosset på kort tid. Det kjentes som vi ble pansret med metall. Fingrene mine fikk hard medfart og hovnet opp av kulden, og de fikk mange skrubb og sår av de tunge, uhåndterlige steiner.

Da vi kom tilbake til hyttene om kvelden, var det ikke annet å gjøre enn å gå til sengs i de våte klærne. Noen mulighet for å tørke dem fantes ikke. Og om du hengte fra deg et plagg – ville det straks bli stjålet. Som regel sov jeg med mine våte klær som hodepute, og neste morgen var det å ta dem på igjen – fremdeles fuktige. De ble noe tørrere under marsjen til arbeidsstedet, men etter første steinlasset var de like våte igjen. Akk, hvor jeg lengtet etter litt solskinn, der jeg gikk og skalv i vinden som fikk lekteren til å slingre. Jeg var skinnmager, og det kjentes som om vinden blåste tvers igjennom meg.

Neste uke ble jeg satt til å løfte steiner opp i kjerrer, mens andre kvinner trillet dem til lekterne og tippet dem derfra ut i elven. Da var jeg i det minste tørr. Men steinene hadde skarpe kanter, og til stadighet rev jeg flenger i hendene. Knokene ble hudløse, neglene brakk og jeg blødde. Men smertene var ikke så intense – og det kom av ren og skjær utmattelse. Jeg hadde en besynderlig fornemmelse av at jeg beveget meg noen få tommer over bakken, som i en drøm.

Ta en stein. Løft den i det du bøyer deg, sleng den ??? desimeter. Opp i haugen med den. Ta en stein. Løft den . . . Jeg begynte å lure på om jeg noensinne skulle greie å rette meg opp igjen.

Om ettermiddagen viste det seg en bil i horisonten, omtrent i midjehøyde (målt etter vaktens belte. Høyere hadde vi ikke lov å se). Kvinnene stjal seg til å kaste forte, redde blikk mot bilen. Ingen sa noe. Til og med vaktene var redde. En kraftig lyskaster viste at det var en ny og blankpolert bil. Dette kunne bare bety en ting: Det hemmelige politi. En eller annen fange skulle vel avhøres for ett eller annet.

Hver eneste kvinne ba en stille bønn. Ikke tilbake til cellene! Ikke tilbake til tortur-netter!

Plutselig begynte vaktene å rope. Norm-kontrollørene som alltid var enda mer slavisk ondskapsfulle enn sine herrer, vimset rundt og gjentok deres ordrer.

Men til vår store lettelse var det for en gang skyld ikke noen av oss som ble tatt. I stedet ble en ung kvinne overlevert til vaktene. Vinden fikk hennes tynne bomullskjole til likesom å klistre seg fast til hennes tynne kropp. Hun stirret på oss, redselsslagen, grå i ansiktet. Og våre ansikter var dekket av hvitt steinstøv, og av den grunn virket øyene våre unaturlig store og nifse. Vi så sikkert ut som dødsmasker på et karneval.

Vaktene skjøv henne fremover. Da så jeg at hun var bar-

bent. Hun begynte å arbeide. Det var en ynke å se på. Hun slet og drog på en stor stein. Noen tommer – så sviktet benene og hun falt på knærne og skrubbet seg stygt. Opp igjen for å prøve å flytte steinen noen tommer til. Den uhyggelige blekheten i ansiktet hennes kunne bare bety at hun hadde tilbragt måneder, kanskje år, i en underjordisk celle.

Den ettermiddagen var det helt umulig å få sagt noe til henne. På en eller annen måte overlevde hun marsjen tilbake til leiren. Vi passerte inngangen under vaktårnet, og vakten ropte: «Rapporterer tilbake med 350 banditter.»

Sent samme kveld, etter at jeg hadde fullført to timers potetskrelling for kjøkkenet, kom jeg tilbake til hytten. Der fant jeg piken liggende i en køye som var satt inn mellom min og den neste. Det hvite støvet var plastret til ansiktet hennes, bortsett fra de strimer som tårene hadde laget nedover kinnene. Jeg fikk tak i noe vann og hjalp henne så hun fikk vasket seg på et vis. Hun blunket mange ganger før hun fikk øyefeste på meg. Det så ut som hun var halvt blind.

Litt etter litt kom hun seg en smule. Andre kvinner samlet seg rundt oss.

«Stakkars tingest. Hun kan neppe være tretti!»

«Men hun er da virkelig pen, er hun ikke?»

«Vi må finne noe hun kan få på føttene.»

«Og kjolen – den er jo en eneste fille.»

En av de tyske skuespillerinnene, Clara Strauss, rumsterte i bunten sin og halte fram en skrukket gammel kjole. En annen skaffet til veie et par sandaler. Disse dyrebare skatter, gitt med slik generøsitet, bevirket nye tårestrømmer. Og langsomt begynte hun å fortelle oss litt av sin historie.

I to år hadde hun sittet i ensom celle under Innenriksministeriet. Under forhørene i Bucuresti var hun blitt holdt våken i ti døgn, mens inkvisitoren hadde forhørt henne på

skift. Kraftige lyskastere blendet henne, natt og dag. Nå var hun bare i stand til å se gjenstander på en armlengdes avstand.

Men ingen ting av alt dette var så mye å bry seg om, lot det til, – bortsett fra det ene store spørsmålet:

«Er det sant at vi kan få se barna våre her? Jeg har en gutt og en pike, og jeg har ikke sett dem på to år. Ikke hørt noe om dem heller. Jeg overlot dem til min mor, men hun var da nesten sytti, og ikke frisk. Fins det noen mulighet for å skaffe seg nyheter?»

Det hun ba om var som å rekke tiggerskåler fram mot oss. Vi prøvde å trøste henne. Jeg fortalte om mitt møte med Mihai. Det skulle jeg ikke ha gjort.

«Mener du at vi ikke kommer barna nærmere enn så mange meter? Men jeg kan jo ikke se så langt!»

Hun gråt, og snudde ansiktet mot den grå puten.

De følgende dagene var det flere som forsøkte å få vite resten av hennes historie. Men hun hadde trukket seg inn i seg selv, bak en mur av reserverthet. Hun var jo så forferdelig svak. Derfor ga vi henne all den hjelp vi kunne. Men det var desverre ikke så meget. Jeg fikk henne til å spise litt av min brødrasjon, og jeg småpratet med henne.

«Nå vet vi hvorfor Jesus, da han spiste det siste måltid i lag med disiplene, velsignet brødet først – og så kalken. I allminnelighet ber en bordbønn som gjelder hele måtidet, og dermed basta. Men her har jeg lært at hver ting har sin egen verdi. Her er det aldri noen som sier: «Jeg har fått litt bønnesuppe» hvis det hadde vært et aldri så lite stykke brød til den. Da heter det: «Jeg har fått litt bønnesuppe med et stykke brød til.» Det er en godbit for seg selv som en skal takke Gud for».

Plutselig falt hun i armene mine og hulket.

Etter en stund ble hun litt roligere.

«Min mor er religiøs, akkurat som du. Hvor jeg ønsker at jeg kunne se henne nå! Eller røre ved henne. Hun eide så stor

en styrke. Hun var klippen vi klynget oss til. Og jeg som har vært så dum! Tenk om jeg bare hadde hørt på henne.»

Hun fortalte meg resten av sin historie. Det var en variasjon av et tragisk tema som ved denne tiden ble mer og mer alminnelig: Den trofaste kommunistes tragedie. I 1951 ble fler og fler partimedlemmer fengslet, etter å ha blitt angitt av tidligere kamerater. Det var patetisk å være vitne til deres forvirring. Fascister kunne velte seg i forakt og hat. De hadde hatt sine storhetsdager. Kristne kunne reagere med kjærlighet, – deres hedersdager lå foran. Men for de kommunistiske kvinner var alt tapt. De hadde stolt på Partiet som på en gud. Nå var alt blitt som en massakrering av uskyldige. Disse led mer enn slike som jeg selv, for vi hadde sett og forstått hva slags regime som nå fikk makten over oss, – men vi var forberedt på det som skulle komme.

Stakkars Helena Coliu! Hun hadde vært høyt på strå i Undervisningsdepartementet. Hennes mann var også en lojal partimann med en god stilling i regjeringen. Uselvvisk hadde Helena arbeidet for kommunismen. 'Proletarisk ånd' var hennes valgspråk. De to barna var blitt oppdratt som trofaste små medlemmer i Kommunist-Ungdommen.

«Ærlig talt: Jeg kunne ha gitt mitt liv for kommunismen,» sa hun. «Jeg trodde at når Partiet kom til makten ville det gjøre Romania til et paradys.»

Så kom hun bort i en kjærlighetsaffære med en billedhugger.

«Han gjorde virkelig suksess – i alle fall hvis du dømmer etter det antal av Stalin-byster han var i stand til å lage på en uke.»

Men skulptøren ble lei av henne og strøk sin veg. Helena, som hadde tatt denne affæren meget alvorlig, kjente seg bitter. I et ubevoktet øyeblikk nevnte hun dette for en venninne ved å si: «Han er den slags slubbert som godt kunne

tenke seg å hjelpe partisanene oppe i fjellene. Jeg har spolert mitt liv på en kontrarevolusjonær.»

Denne hennes venninne var også en fanatisk kommunist. Hun anga skulptøren til det hemmelige politi, og han ble noe aldeles forferdelig torturert. Så fryktelig behandlet ble han, at han mistet forstanden.

Så ble Helena selv arrestert. Hun hadde jo vært til sengs med denne mannen. Hun hadde kjennskap til på hvilken måte han hadde hatt med de kontrarevolusjonære å gjøre. Og nå skulle hun være så god å snakke! Det var nytteløst for henne å si at hun hadde diktet historien opp i en tilstand av raseri overfor mannen, og at hun selv var et lojalt medlem av partiet. Slik begynte hennes toårige mareritt.

Til slutt ble hun stilt for en rett. Billedhuggeren var til stede han også. Ti minutters rettssak, ti års fengsel. Mannen var fullstendig knust. Han hverken så på henne eller så et ord under saken.

Men verst av alt: Hennes mann var også tilstede – med de to barna. Naturligvis hadde ikke det hemmelige politi spart dem. Han mistet sin gode stilling. Barna ble bortvist fra skolen. Lekekameratene i gaten betraktet dem som vilt de kunne jage.

«Jeg drømmer om alt dette hver eneste natt. Til og med om dagen får jeg halusinasjoner. Jeg ser Gregory. Jeg ser ham som han var i rettssalen, grå i ansiktet, øynene hans minte om en død fisk. Hvorfor kom jeg til å gjøre det jeg gjorde? Hvordan kunne det skje at vi møttes i det hele tatt?»

Enda en gang måtte jeg minnes Richards ord: Helvete er å sitte alene i mørket og erindre de synder du har begått. Gamle minner kan brenne som ild. Og ingen ting hadde du å forsvare deg med. Ingen bøker, ingen radio, ikke fjernsyn, ikke noe sted å skjule deg når alle ufysiske minner drev jakt på deg. Hennes selvbedrag smuldret. Teorier om nye

moraloppfatninger hjalp henne ikke. Her forstod du at det nye moralsystem viste seg å være gammel vellyst. Helenas samvittighetsnag var forferdelig. Jeg ante hvorledes hun hadde det.

Nesten hver eneste kvinne i fengsel kjente en lignende brennende anger. De aller fleste var til en viss grad religiøse. Freidige ateister forbauset seg selv ved å påkalle Gud. Og hver eneste en ønsket at hennes bønner måtte bli hørt.

Men det var noe galt med bønnene deres. Det var som å be om at to pluss to måtte bli noe annet enn fire. Opphopning av synder kan bare føre til at en kjenner seg ulykkelig og plaget av selvbekreidelser. Og slike kjensler var aller mest bitre når det gjaldt seksuelle feiltrinn – utukt, utroskap, svangerskapsavbrytelser. Kvinner lengtet etter å få snakke ut om slike ting for å bli kvitt sin indre pine. Jeg måtte tenke på de ord David sa, etter at han hadde begått en slik synd: «Salig er den hvis overtredelse er forlatt, og hvis synd er skjult.» Det vil si: så skjult av Gud at det ikke er behov for å blottlegge den mer for mennesker.

I hytten vår var det en kvinne som het fru Radu. Hennes mann var en vel kjent forretningsmann i Bucuresti. Før krigen hadde hun vært ikke så lite av en størrelse i selskapslivet. Men nå ville nok ikke hennes fordums venner ha kjent igjen den lystige Zenaida Radu, som tidligere hadde gjort dem grønne av misunnelse på grunn av det utvalg av hatter og parisermodeller og juveler hun kunne opptre med.

Sosietetsaksenten hennes lød fremmed. Den stemte likesom ikke med hennes herjede ansikt.

Om kvelden la hun merke til at jeg så meg om i flokken av den høyst merkelig samling av forbrytere, prostituerte, nonner, bondekoner og professorer omkring oss. Hun hadde satt seg ved siden av meg på halmmadrassen.

«Hva er Deres konklusjon?» spurte hun, idet hun strøk

sitt pjuškete hår bakover med en bevegelse som ennå kunne minne litt om hennes eleganses dager. «De har jo sett alt dette. Hva mener De? Hva meg selv angår, så har jeg bare en tanke: – ble jeg så sant løslatt skulle jeg gladelig til mine dagers ende være lykkelig over å kunne spise skorper.»

Som så mange av hennes type, hadde hun en dyp kjensle av skyld og skam på grunn av et ødslet, bortkastet liv. Ofte snakket hun til meg, nølende, men klart nok til at jeg forstod at det var noe spesielt hun ønsket å betro meg, noe som martret og plaget henne. Jeg for min del prøvde å smile oppmuntrende til henne, enten hun kom og satt hos meg eller hun så på meg tvers over rommet.

Det gikk uker. Men så fortalte hun meg hva det var som plaget henne. Da kommunistene overtok makten, var hun blitt enke med et lite barn. De lystige selskaper var det slutt med, pengene var forsvunnet, hennes skjønnhet falmet.

«Alle de ting jeg var glad i ble tatt fra meg.» Hun hulket ved tanken og minnene. «Jeg måtte begynne å arbeide. Hende mine ble ødelagt. Alle minge gamle venner unngikk meg. Og så – fikk jeg en sjanse til å gifte meg igjen.»

Enda en håndbevegelse for å holde orden på det pjuškete håret.

«Men herrer peier ikke å like andre menns barn. Jeg visste at min stakkars Jenny – hun var tre år den gangen – var hindringen. Og jeg . . .»

Svetten stod henne i pannen. Hun kjempet en hard kamp. Skal jeg fortelle? Skal jeg ikke? Men så kom det:

«Jeg begynte å forsømme henne. Hun fikk ikke nok og riktig mat. Til å begynne med var jeg meg ikke dette bevisst. Til slutt . . . gråt hun for meget. Jeg pleide å skrike til henne 'hold opp med det der, ditt lille krek!' Hun ble tynnere og tynnere, men jeg brydde meg ikke om det.»

Da hun sa dette, virket det nesten som hun skulle sette

livet til for å få dette fortalt. Hun grep hånden min og klemte og vred den så hardt at det var som om hun hadde fødselsveer. Og hun ante – det skjønte jeg siden – at dersom hun nå holdt noe tilbake av sin bekjennelse, ville det ikke bli noen lindring å få.

«Jeg brød meg ikke om det,» sa den tørre, forhutlede stemmen, «jeg lot henne være alene hjemme. Jeg gikk ut. For å more meg! Sammen med ham! Jeg trodde at kanskje han kunne bli min redning.

Så begynte jeg å sette vinduet åpent etter at min lille pike hadde sovnet. Det betød jo at hun kunne sparke dynen av seg og bli forkjølt. Nå forstår jeg alt dette, naturligvis. Men den gangen sa jeg til meg selv noe i retning av at – 'frisk luft er jo så sunt. Og jeg må ikke la henne bli for tykk.' Jeg drepte henne ikke. Men jeg lot henne dø av mangel på omsorg.»

De siste ord av hennes bekjennelse ble hvisket, knapt hørbart. Ikke så å forstå at det var noen som lyttet. Femti stemmer var i full aktivitet med de vanlige klager, den daglige krangel, de evindelige erindringer som endelig måtte fortelles om. Det var noen som bante. Andre sang liderlige viser.

«Dette har jeg aldri fortalt til noen. Og jeg vet allerede at det ikke fins noen tilgivelse for meg.»

Jeg forsøkte å overbevise henne om at slik var det nå allikevel ikke. Jeg sa til henne at i evangeliens gresk heter Kristus *Christos*, og det navnet er nesten identisk med ordet *chrestos* som betyr *nådig, barmhjertig*. Og vi skal ikke tenke på Ham på noen annen måte. Nåde og tilgivelse fins i selveste Hans navn!

Hun svarte: «Kommer jeg noen sinne ut herfra, har jeg bare ett eneste ønske, og det er å være god. For her har jeg på alle måter sett hva det betyr å ikke være god.»

«Ingen kan være virkelig god,» svarte jeg. «Derfor sier apostelen til oss at dersom vi sier at vi ikke har noen synd, da

er vi løgnere. Men hvis vi bekjenner våre synder, da gjør Jesus rett i å tilgi oss.»

Zenaida avsluttet sin historie. Den vordende ektemann viste seg å være en flanør, en kurtisemaker. Men hun ble hans elskerinne, og han ga henne en liten «lønn», slik at hun slapp fabrikkarbeid. Dette forhold, i tillegg til at hun var en bourgeois, var den eneste anklage mot henne. Hun var blitt angitt av en misunnelig nabo som en av de «sosialt råtne». Og så fikk hun to års «administrativ dom», uten retts sak.

I løpet av mine opphold i mange leirer og fengsler hadde jeg møtt mange som var blitt arrestert av helt meningsløse og fantastiske årsaker. Ved Leir K.4 var det en gammel dame alminnelig kjent som Bestemor Apostol. Hennes forbrytelse var at hun en gang hadde vært vennlig mot en åndsvak mann!

Den gale var en eldre metallurg som hadde laget noen små mynter. På disse hadde han preget ordene NICOLAI, KEISER AV ROMANIA. Han het Nicolai, naturligvis, og hans største fornøyelse var å forære slike mynter til folk. «Ta vare på denne,» pleide han å forklare. «For alle som har slike mynter vil en gang bli med i mitt ministerium når jeg kommer på tronen.»

Det hemmelige politi arresterte denne arme keiseren, og alle hans venner og bekjente ble tatt i forhør. Når som helst politiet fant en slik mynt, ble en mann eller kvinne stillet for retten. Dommer på femten og tyve års fengsel ble utstedt på løpende bånd av de såkalte «gummi-stempel-tribunaler».

Den hengivne parti-arbeider Helena var aldeles utav seg da hun fikk høre om Bestemor Apostol. «Hvor skammelig! Kunne du ikke bevise at du var uskyldig?»

«Selvfølgelig kunne jeg bevise det. Men hvem skulle jeg bevise det overfor? Gud og kongen er langt borte, pleide folk å si da jeg var liten pike. Og slik er det nå også. Hvordan skal

en komme noen veg når en har å gjøre med slike folk som de som hersker nå? De er uvitende. Eller redd.»

Bestemor Apostol, den gamle ting, hadde et meget godt hode, selv om hun hele sitt liv hadde vært tjenestejente. Hun eide en sinnets enkelhet som så tvers igjennom forstillelse og til sakens virkeligheter.

Det var ikke bare det at våre nye herskere var uvitende. De var så selvgode i sin uvitenhet. Kontorbud var blitt offiserer i det hemmelige politi. Og denne forfremmelse av uvitenhet hersket hele vegen opp gjennom departementene, helt opp til toppen, der forhenværende jernbanearbeider Georghiu-Dej var i ferd med å installere seg selv som partisjef. Vitsmakeriet forneker seg aldri. Her er en vits fra den tiden: Georghiu-Dej skrøt overfor general deGaulle av at han hadde utryddet analfabetismen i Romania. Han spurte: «Har dere fremdeles analfabeter?» Til det svarte generalen: «Ja, men ikke i regjeringen.»

Offiserene ved kanalen ville ikke drømme om å snakke med fillete og skitne kvinner. Men hvis spesielle forhold gjorde at de måtte nedlate seg til å snakke til oss, fikk vi alltid høre dette papegøye-skvaldret deres som partiskolene hadde lært dem. Hvor ofte har jeg ikke fått høre: «Menneskeheten har frembragt fire store genier, Marx, Engels, Lenin og Stalin.» Kunne du ha spurt dem om Plato eller Bergson eller Edison, ville de ikke ha noe å svare. Av den simple grunn at de aldri hadde hørt om disse!

Dumheten hos dem som hadde makten og frykten hos de forvirrede byråkrater som stod under dem, gjorde at listen over uskyldige og harmløse personer i fengslene ble større og større.

For å nevne et eksempel: En kvinnelig lege hadde tilfeldigvis bemerket at hun alltid brukte termometer som var fabrikkert i Vesten. Det var så meget lettere å avlese slike enn de som var

av russisk fabrikat. Kort tid etterpå ble hun satt i fengsel for å ha kommet med denne kontrarevolusjonære påstand. Hun hadde følge av en pleierske som var dømt for ikke å ha fordømt sin overordnede. Hun hadde unnlatt å rapportere de skrekkelige ord som legen hadde uttalt. Men de ble rapportert av en annen og mer «lojal» pleierske.

En annen merkelig konfrontasjon fant sted mellom to «finere» horer. Den ene av dem hadde en kort tid vært kong Carols elskerinne. Og den andre hadde stått i liknende forhold til den kommunistiske innenriksminister Georgescu. Begge hadde begått den bommert å skryte av sine glansdager. Hun fra det kongelige selskap ble automatisk ansett som «besmitet» (dvs. av politisk villfarelse) ved sin kontakt med hoffet. Georgescus elskerinne hadde avslørt for meget om den luksus som ministeren selv omga seg med, – hans femti dresser, hans sjampanje- og kaviarselskaper. Han fikk henne arrestert og satt i fengsel. Senere kom han selv i fengsel, dømt av sine egne kamerater.

Jeg møtte hundrevis av mennesker fra forskjellige trossamfunn og sekter som blankt nektet å omstille seg. Det var f. eks. kvinner fra Christian Science, teosofer og Jehovas Vitner.

«Det er lørdag,» gråt lille Annie Stanescu. «Det må det være. For nå pisker de adventistene!»

Hver eneste lørdag ble kvinner fra adventistsamfunnet oppstilt og kommandert til arbeid. Og hver gang nektet de å adlyde. De ble mishandlet på det forferdeligste, men de var ikke til å rokke. Ortodokse og Romersk katolske og protestanter utførte arbeid på søndager for å unngå juling, men adventistene holdt ut sine lidelser uten å mukke, lørdag etter lørdag.

En hel skare kvinner ble fengslet på grunn av påstått likhet mellom dem og Jomfru Maria! I en av Bucurestis gater hendte dette: Noen pekte på et vindu i en kirke og ropte: «Se! Jomfru Maria!» Øyeblikkelig samlet det seg hundrer

av mennesker som bedyrte at de også kunne se det samme syn. Prestene kom med advarsler. Politiet foretok arrestasjoner. Men mengden fortsatte med å komme.

Politiet mente de kunne gjøre en ende på galskapen ved å knuse det vinduet det gjaldt. Det ble gjort, men øyeblikkelig viste hun seg i et annet vindu. Deretter ble en hel serie vinduer knust i samme kirke. Da «Flyttet» Jomfruen opp Victoria-gaten og viste seg i vinduene til politiets hovedkvarter!

Også politimenn erklærte at de selv hadde sett synet. (Mange av dem hadde ortodoks bakgrunn.) Så begynte masserarrestasjonene.

Og de fortsatte. «Dette er et stort lotteri,» sa Clara, den tyske kabaret-dronning. «Somme ganger kommer kupongen din ut merket FENGSEL, og somme ganger er den merket FRIHET.»

Zenaida Radu sa: «Den kupong jeg ønsker å få, må være merket VESTEN.» Så snudde hun seg mot meg og spurte hva jeg hadde å si.

Jaeg sa: «Jeg trakk min kupong for lenge siden. Den er merket PARADIS.»

Kl. 11 om kvelden ble døren åpnet med et brak. Et halvt dusin vakter marsjerte inn, mens de skrek av alle krefter.

«Stå opp! Alle sammen!!»

«Kommandanten skal inspisere!»

Klang, Klang-ng, KLANG-NG!! Kraftige slag på skinne-stumpen som gjorde tjeneste som varsel ved revelje og ellers.

Søvndrunkne forskrekkede kvinner hoppet skjelvende ut fra de grå ulltepper. Vi strevde og rumsterte for å få med oss våre eiendeler. Kanskje vi skulle flyttes?

Vår bredskuldrede (kvinnelige) kommandant kom inn, iført full uniform, lue medregnet, og med blankpolerte støvler, som om hun skulle avmarsjere en større militær oppstilling.

«Kvinner! Jeg ber om at alle som taler et fremmed språk tar et skritt fram. Og jeg mener *fremmed* språk. Ikke russisk eller Serbisk. Engelsk, fransk – den slags språk.»

En del av kvinnene gikk fram. Lærere, journalister, forhen-værende hoffdamer, – et slags tverrsnitt fra bourgeoisiets dager. Navnene våre ble omstendelig skrevet ned. Vaktene ble komiske i sine anstrengelser for ikke å skulle se så dumme ut. Denne oppvisningen var bestandig en blanding av farse og elendighet. Til slutt ble 'dobbelv Wurmbrand' oppført på listen over dem som behersket fransk og engelsk.. Og dermed strøk alle sammen på dør. Vi hadde mistet to timers søvn. Og de to neste timer gikk med til livlig diskusjon og engstelig argumentering. Hva kunne dette bety?

«Tolker. Oversettere. Det er det det betyr,» fastslo Clara.

«Amerikanerne kommer!»

«Og franskmennene!»

«Heldige bikkjer!» sa en av de prostituerte. «Hvorfor skulle dere få de fine jobbene bare fordi dere kan bable noen ord fransk?»

«Og hva med deg, Clara Strauss? Du som sier at du kan snakke fransk. Vi vet at du er en surkåleter (tysker)!»

«Ikke snakke fransk?» Clara avleverte sin beste skuespillerinnelatter. «Min elskede, min Phedre var berømt.* *Oui, prince, je languis, je brule pour Thesée.*» Hun foldet hendene og løftet dem opp under haken og nistirret på Bestemor Apostol. «*Que dis-je? Il n'est point mort puisqu'il respire en vous. Toujours devant mes yeux . . .*»

«Kjære snille deg, la oss få litt søvn!»

Men de kriminelle fangene var sprekkeferdige av ondskapsfullhet og misunnelse. Det var nesten morgen før jeg falt i en søvn fylt av urolige drømmer.

* «Ja, prins, jeg lengter, jeg brenner av lengsel etter Thesée.» . . . «Hva er det jeg sier? Han er slett ikke død, for han lever i dag. Alltid for mine øyne.» (O.a.)

Men tross alt, da vi trasket avsted til vårt arbeid på andre siden av sletten neste morgen kjente jeg meg lett om hjertet. Kunne det være sant? Arbeid som oversetter eller tolk i et varmt kontor, utenfor rekkevidde av den evindelige vind? Hadde en eller annen internasjonal omveltning funnet sted? Arbeidsgjengen vår var full av rykter.

Den dagen arbeidet jeg ved siden av en liten jødisk kvinne som het Jessica. Jeg hadde lagt merke til henne mange ganger i leiren. Hun hadde et vakkert, rolig smil. Blant så mange angstfylte ansikter var det som et løfte om fred. Mens jeg hele tiden holdt øye med vaktene, fikk jeg fortalt henne det som hadde hendt i hytten vår kvelden før.

«Slikt hender i alle hyttene,» fortalte hun meg. «Og i alle leirene. Somme ganger kommer de inn og spør hvem som er utlending. Og tyskerne og jødene skynder seg å oppgi sine ikke-rumenske navn. De tenker at de kanskje vil få anledning til å emigrere. Men alt dette oppstyret betyr i det hele tatt ingen ting – annet enn å skulle øke våre lidelser.»

Det gikk ikke lang tid før jeg forstod at hun hadde rett. Det var bare enda et forsøk på å pine og utmatte oss og margstjele vår vilje. Mange ganger ble hytten vår alarmert etter midnatt, og enda en akt av denne bitre farsen ble foredratt. En gang kom de for å lage en liste over sportskvinner! Ryktet fortalte at Romania manglet deltagere til De olympiske leker. Alle som kunne løpe eller hoppe eller svømme, hadde sjansen til å bli valgt og trenet! De fleste av oss kunne neppe gå. Allikevel ble dette budskapet mottatt som en trosartikkel!

Meningen var nok at vi skulle bli mer mottagelig for omskolering. Et damekor var dannet og holdt på å lære kommunistiske sanger. Den første var *Internasjonalen*:

Opp, alle jordens bundne treller,
Opp, I som sulten knuget har . . .

«Og hvorfor ikke begynne med oss?» sang Annie Stanescu.

Et skuespill med tittelen 'Den Sanne Lykke' ble også fremført. Det skulle vise hvordan sann lykke bestod i å bygge en kanal for sosialismen. Den versifiserte tekst fortalte om den kapitalistiske utbytting. Og da vi ble bedt om å gråte over Amerikas sultende millioner, så jeg faktisk kvinner ta til tårene.

Etter at den skurkaktige Uncle Sam's anstrengelser for å sabotere kanalprosjektet var tilintetgjort, reiste en ungdoms-kommunist seg og sang med en sopran som minnet om hvinende glass:

Hvor vi elsker vår Fader, Stalin,

Aldri skal vår glede over Partiet blekne . . .

Den bedrøveligste del av det hele, var hurrarop og klappsalver til slutt. Men, rett skal være rett, det var noen som applauderte i oppriktighet. Mellom den torturerte og torturisten kan det oppstå en tilstand av kjærlighets-hat. Voktere som slo og forhånte oss ble ikke sjelden tiltalt med ømme kjæle-navn.

«Før huset kan bli bygget må sumpen dreneres tørr, og alle skadedyr i den ødelegges!» De yngre vaktene, som var blitt opplært til å tro at vi alle var *banditter*, gjentok disse nøkkel-ordene ved enhver anledning. Og vi lærte å passe oss for klar-øyde piker først i tyveårene. De kunne være mer brutale enn noen mann. Det vil si: så lenge deres indoktrinering varte.

Men så ble de plassert ved kanalen, og i månedsvis måtte de leve ved siden av sine fanger på disse ødslige steder. De marsjerte de lange kilometrene med oss til steinbruddene. De stod over oss mens vi arbeidet. Og selv om det var strengt forbudt å snakke til oss, hendte det at de gjorde det.

Etter noen tid skjønte de at de ikke hadde å gjøre med bare *skadedyr* og *banditter*, men i mange tilfelle med enkle bonde-

kvinner – som også mange av deres egne slektninger var. Dette var i den tiden da intensivert kollektivisering pågikk, da jorder og buskap ble brutalt tatt fra de tidligere eiere. Det kunne ikke unngås at disse unge vokterskene fikk vite at deres egne slektninger sultet og ble arrestert. Og så begynte de å tvile.

De mistet stoltheten over den jobb de hadde. Deretter mistet de sin tro på Partiet. Anslagene mot kirken gikk hånd i hånd med beslagleggingen av alle de ting de hadde kjent seg så knyttet til. Denne økende og voldsomme reaksjon mot kommunismens konsekvenser skapte en nesten underfull forandring hos noen av våre vakter.

Vi hadde ganske mange skolepiker i Leir K4. De var blitt sendt dit fordi de hadde sluttet seg til patriotiske studentgrupper. Blant disse var den femtenårige Maria Tilea en stor skjønnhet. Slavearbeid syntes bare å gjøre henne enda vakrere. Huden ble mer gjennomskinnelig, øynene livligere, den fine benbygningen klarere markert. Og det er naturlig at hun hadde den selvtillit som kom av en voksende bevissthet om at hun var godt likt og beundret av alle.

Nina, voktersken med eplekinnene, hun som hadde vist meg en og annen vennlighet i tiden som var gått, viste en spesiell omsorg for denne fint dannede pike fra en annen verden.

«Det er forferdelig! Stakkars pike, hun er jo bare et barn! De sa til meg at her kom jeg til å passe på tyver og mordersker, og så viser det seg at Maria er en virkelig dame!»

En dag henvendte Nina seg til Carine, en av mine kristne venner. «Er du en av nonnene?» spurte hun.

«Nei, jeg er hustruen til en pastor.»

«Jasså. De andre har fortalt meg om deg. At du gir bort av din brødrasjon og sånn. Dette har du ikke helse til. Hør her: Om et minutt går du på toilettet. Der strekker du hånden opp til karmen over vinduet på høyre side.»

Carine gikk. Og oppe på vinduslekten kjente hun noe bløtt. Det var et innpakket stykke smørbrød. Ble noe slikt som dette oppdaget, ville det sende Nina selv til en arbeidsleir for lange tider.

Carine og jeg hadde mange samtaler med henne. Hun fortalte oss at da hun var barn gikk hun ofte i kirke. Og selv etter at hun ble tvunget til å slutte seg til Kommunistisk Ungdom, fortsatte hun sin kirkegang. – Men hun gikk flere kilometer til en annen landsby hvor ingen kjente henne.

«En gang da jeg var på hjemveg møtte jeg en av våre ungdomsledere. Hun spurte og grov for å få vite hvor jeg hadde vært. «Det er jo søndag. Du har kanskje vært i kirke?» Jeg svarte at det hadde jeg sluttet med for flere år siden. Jeg skulle ønske jeg hadde vært modig nok til å be henne passe sine egne saker. Men hva hadde det nyttet? Da jeg kom hjem brast jeg i gråt. Jeg følte meg som en Peter som hadde fornektet Jesus.»

Hun hadde grått. Men å angre slik Peter hadde gjort, det var noe som lå hinsides Ninas styrke. Hun fant seg i at hun ble skilt fra kirken, og så endte det med at hun kom inn i militsen og ble leirvokter. Hun svelgjet det som ble budt henne, – det om å bygge en bedre verden (og herunder utrydde skadedyrene fra middelklassen). Hun hadde slått og mishandlet fanger når hun fikk ordre om å gjøre det. Nå så hun hva kommunismen hadde gjort i småbyer som den hun selv kom fra. Og hun kjente seg skyldig.

Carine var ikke den eneste hun hjalp. På grunn av visse iakttagelser skjønnte jeg at hun prøvde å bli venner med Maria Tilea. Skolepiken fortalte meg flere måneder etter at Nina ikke lenger var hos oss, at hun (Nina) hadde våget meget for hennes skyld.

«Mine foreldre hadde fremdeles litt penger igjen. Og noen få ting lyktes det å berge unna da vår eiendom ble overtatt.

Jeg spurte Nina om hun kunne formidle en hilsen til mine kjære om at jeg var frisk. Hun gikk med min hilsen, og da hun skulle forlate hjemmet mitt lovet pappa henne penger eller en gave hvis hun kunne greie å få med seg aspirin, sjokolade og en ullpullover til meg.»

Dette kunne ha kostet Nina livet. Men hun gjorde det. Hun smuglet de nevnte ting inn i leiren og ga dem til Maria. Og ikke ville hun motta noen form for belønning heller. Besøket i Marias hjem hadde vært en åpenbaring for Nina. De nydelige tingene, det fredfulle hjem, familien Tileas vennlighet, – alt dette var en ny opplevelse for henne. Hennes tro på kommunismen ble ytterligere svekket.

Mine første forsøk på å snakke med Nina viste meg at her hadde jeg fått en hard nøtt å knekke. Ved den tiden lirt hun av seg de slagord mot religionen hun hadde hørt på kommunistenes opplæringskoler. Hjertet hennes var så lukket. Da jeg snakket til henne om Kristus, sa hun: «Men vi kommunister er jo de beste venner Kristus har! Hvis det er en himmel og Kristus er dommeren, vil vi bli mest foretrukket av alle. Deres mann er pastor. Hvor mange mennesker tror De han har bragt til Kristus? Noen få snes? Noen få hundre? Men vi kommunister sørger for at Kristus hvert år mottar tusener av kunder som dør med hans navn på leppene sine. Vi fyller himlen hans. Han burde være takknemlig!»

Jeg pekte på at dette kunne vise seg å bety mer enn hun tenkte seg. Den onde mannen som fikk Maria Magdalena til å bli en synder, beredte henne dermed også til å bli en helgen. Den onde som fikk Saulus fra Tarsus til å hate kristendommen, la også grunnvollen for tilblivelsen av den fremtidige Paulus. Bibelen sier at hvor synden ble stor, der ble nåden enda større. Og jeg undret om ikke kommunistene med sine vitser om å sende kristne til himmelen, også rører ved him-

melens forbarmelse over dem for deres ondskap. Dette viste seg å bli et steg på vegen til hennes omvendelse.

Nina ble en kristen igjen. Og slikt er det ikke lett å skjule. En forræder som Kim Philby kan arbeide uoppdaget i to tiår, fordi det er ondskap rundt ham alle vegne og han kan skjule seg i den. Under hver sten er det en bille eller larve. Men godhet er den sjeldne sommerfugl som tiltrekker seg oppmerksomhet også fra øyne som ikke er så ømfintlige lenger. Ingen kan unnvære godhet. Men noen ønsker å drepe den.

En gang i løpet av 1951 forsvant Nina fra Leir K4.

I lang tid visste vi ikke hvor det var blitt av henne. Så kom det tre nye fanger som viste seg å være tidligere voktere fra kanalleirer. De var blitt domfelt fordi de hadde latt seg bestikke av fanger. Nina kom for retten sammen med dem. Hun hadde fått ti år.

Stakkars Maria ble forferdelig oppskaket.

«Det er min skyld alt sammen!» gråt hun.

«Du må ikke ta det så tungt,» sa jeg. «Hun gjorde det hun fra sitt innerste hjerte ønsket å gjøre. Hun skal få erfare større gleder som fange enn hun noen sinne hadde som vokter.»

Vi snakket ofte om Nina. Carine sa at hun visste hva som forestod for Nina, og at hun ville komme ut av striden som seierherre – som en meget sterk kristen. Lidelsen ville gi henne stor myndighet til å snakke med andre. Men om hun nå døde i fengsel? Ja, da ville det være for en god sak. Og Gud lar ikke noe, – selv om det bare er et beger kaldt vann, gitt til en som har det ondt, – miste sin lønn. Han vil lønne henne også. Alle som dør for sin tro, etterlater seg den største arv. De influerer alt det som godt er.

Det hadde snødd kraftig hele natten. Og tykke snøfnugg fylte fremdeles luften da vi stilte opp foran rekken av hytter. Vaktårnenes skjeletter var nesten usynlige gjennom det hvite slør. Men vinden hadde stilnet. Alle lyder var dempet, – likesom døende.

Fra kjøkkenbarakkene et stykke unna strømmet damp ut av ventilatoren. Anelsen om innendørs varme var bare en prøvelse i tillegg til våre øvrige. Bare få «politiske» fikk nyte den forrett å bli satt til kjøkkentjeneste. Vaskeriarbeid kom som en god nr. to på ønskelisten. Der var arbeidskvoten pr. dag temmelig hard: 30 lakener, 30 putevar pluss skjorter og underbenklær, og alt skulle vaskes for hånd og med bruk av svært dårlig såpe. Men det var da i det minste innendørsarbeid.

Denne morgenen var det flere kvinner enn vanlig som prøvde å rapportere seg syke. Ana Cretzeanu, leirlege og selv fange, var ikke interessert.

«De feiler ingen ting,» sa hun. «Kjent arbeidsdyktig.»

Hvor fangene avskydde den skjærende stemmen hennes. Dr. Cretzeanu hadde solgt seg for retten til å få være innendørs så hun slapp snøen og regnet og vinden. Hun hersket over liv og død på en måte som måtte være ny innenfor den medisinske profesjon. Hun visste godt at hun, ved å sende

visse kvinner ut til dagens arbeid, faktisk avsa dødsdom over dem. Noen av dem var så svake at de besvimte bare ved å høre at de måtte gå ut igjen til steinbruddene. Men hun hadde sine ordrer fra det medisinske råd. Og jo flere kvinner hun tillot å gå sykmeldt, dess mindre var hennes egen mulighet for løslatelse.

I hytte nr. 10 var det en annen kvinnelig lege. Hun hadde ikke gitt sin integritet på båten. Hyttens beboere brukte ethvert tenkelig påskudd for å få holdt henne inne på leirområdet, om det så bare var for noen dager. Hun var over 60 år, og helt uskikket for den lange marsj til steinbruddene, for ikke å snakke om det arbeid hun ville bli pålagt der. Dessuten kjente hun sin medisinske befatning langt bedre en Cretzeanu. Men leirkommandanten var svært så fornøyd med sitt eget valg av leirlege. Legen fra hytte 10 *skulle* skyve trillebårer!

Et aspirinpulver, noe varmt å drikke, hva som helst som kunne lindre smerter – alt dette var bare drømmer for oss. Tannpine måtte utholdes uten å kny. Over hele leiren herjet en mangfoldighet av kvinnesykdommer forårsaket av altfor hardt arbeid. Disse sykdommer ble korrekt diagnostisert av team av fengselsleger. Men behandling? Se det var et helt annet spørsmål.

Mens vi trasket gjennom snøen, sa Carine til meg: «La oss ikke tenke på Cretzeanu. Man skulle helst ha medynk med henne. Men hver gang jeg hører henne gneldre: 'kjent arbeidsdyktig' må jeg minnes en venn av meg, en kvinnelig lege. Med fullt overlegg sluttet hun seg til militsen. For Kristi skyld trakk hun i den forhatte uniformen og spilte den overbeviste kommunist. Men dette gjorde hun bare for å hjelpe andre. Hun utførte et storartet arbeid for de syke før hun ble angitt av en forræder. Nå er hun i fengsel.»

«Arme sjel! Hun må ha vært noe bort imot en helgen.»

Vi tumlet i veg over den hvite sletten under en mørk himmel. I stillheten som nesten ikke ble forstyrret, kunne vi så vidt høre lyden av bråket fra steinbruddet.

I løpet av formiddagen fikk jeg to fingrer i beknip mellom to store steiner. Det var nesten som en dødskamp å løfte hver enkelt av de store steiner opp i kjøretøyet. En eldre kvinne som nylig var kommet til leiren, så hvordan jeg slet og kom for å hjelpe meg. Hun spurte om jeg noen gang i ett eller annet fengsel hadde hatt kontakt med en pike som het Fanny Marinescu.

«Ja,» svarte jeg, «henne kjente jeg godt. Jeg underviste henne i fransk mens vi var i Jilava. Vi ble gode venner.»

«Hvordan gikk det med henne?»

«Hun er gått hjem til Himmelen,» sa jeg. «Hun døde av kreft som hadde fått utvikle seg alt for langt til å kunne behandles.»

Da begynte kvinnen å gråte, og jeg ante at hun måtte være den unge pikens mor.

En vakt tok oppstilling nær ved oss, så vi måtte tie. Man skulle naturligvis ikke slutte å arbeide fordi om ens barn var avgått ved døden! Hun stolpret omkring som i blinde, mens hun strevde med en rullestein. Tårene rant nedover kinnene hennes. Våre hjerter og våre flengede hender blødde, – blødde. Hjertene mest.

Noen få trøstens ord kunne jeg ikke komme til med før neste dag. Vi ventet på middagsmaten.

«Fanny er i Himmelen nå,» sa jeg. «Hun døde i troen på Forløseren, Han som gir evig liv.»

«I Himmelen? Det er lett å si. Men hva dersom hun var din datter?»

Da fortalte jeg henne hvordan jeg hadde mistet min egen familie under nazitiden, og mine pleiebarn som gikk ned med et skip undervegs til Israel.

«Allikevel behøver en ikke å miste fred og sinnsro. Vi er alle forgjengelige skapninger; men det fins en evig eksistens – hos Gud. Det er vår trøst.»

Der satt vi i lag og prøvde så godt vi kunne å stelle med våre såre, blødende fingrer mens vi ventet på den sleipe suppen. Ben og armer skalv av utmattelse. Hun fortalte meg at hun het Cornelia.

Jeg sa til henne: «Datteren din hjalp mange mennesker gjennom deres depresjonsperioder, og hun fortalte dem om det evige liv. Jeg prøvde å hjelpe andre. Og du hjelper meg med disse tunge steinene. Og i Himmelen har vi den store hjelper som så ømt tar seg av disse som vi har mistet.»

Hun lot til å kjenne seg en smule trøstet.

En kveld kom hun til hytten der jeg var. På kalde kvelder var det ikke så tett med vakter, og hun hadde greid å lure seg usett over plassen.

Jeg kjente at noen satte seg på køyen og rørte ved armen min. Jeg åpnet øynene og satte meg opp.

Cornelia smilte – en smule fryktsomt. «La meg få sitte her litt. Djevlene synes ikke å ha så stor makt her i nærheten av deg.»

Fra hver eneste kristen går det et lite gjenskinn av Herrens herlighet. Ikke minst i trengselstider kan dette vise seg.

«Alle i hytten vår er blitt straffet, derfor kunne jeg ikke komme meg ut derfra før nå,» sa Cornelia. «Vi har måttet skrubbe gulvet hver kveld denne uken.»

Hun gned de tynne armene sine inne i ermene på sin gamle sweater for på den måten å varme dem litt.

«Men jeg kom ikke hit for å klage. Jeg ønsker bare å fortelle deg noe som jeg aldri noen sinne kommer til å fortelle noen annen så lenge jeg lever.»

Det sarte ansiktet hennes ble likesom gjennomsiktig. Hennes

lidelser gjorde at hun likefrem ble som forklaret. Av en indre fryd!

«I går aftes falt jeg i søvn uten å ha kledd av meg. Straks var jeg på en stor eng, like stor som Baragan-sletten der vi arbeider. Men så langt øyet kunne se var sletten full av blomster. Luften var fylt av en intens, vidunderlig duft. Det anget som av *dalens liljer*, og jeg følte at min datter var der. Selv om sletten var umåtelig stor, var den samtidig på en måte hjemlig. Jeg har aldri sett så mange urter og planter og blomster på ett sted. Jeg hørte lyden av vepser og bier. Og der var skyer av sommerfugler, store mengder av dem, alle i de mest fantastiske farger. Og de kom i retning mot meg. Jeg kjente en slik ro og stillhet i min sjel. All jordens skjønnhet og majestet syntes å være samlet på samme sted.

Mens jeg stod der alene i et hjørne av sletten så jeg en kvinne komme bortover mot meg. Øynene hennes var så vennlige, så vennlige, og de så meg rett inn i hjertet. Og så la hun et bukett av dalens liljer i armene mine. Å, hvor herlig duften var! Jeg synes jeg kjenner den ennå. Fra midt på sletten hørte jeg en mannsrøst, sterk men øm, uttale ordene fra Salomos Høysang: *Som en lilje blant torner, så er min venninne blant de unge kvinner.*

Så våknet jeg, og jeg forstod straks at jeg fremdeles var ved kanalen, og at disse redde somme gale mennesker, vaktene, ventet på meg. Men da de slo det vanlige revesignalet, stod jeg opp og gikk ut til steinbruddene. Nå kjentes det som om jeg danset av pureste fryd i en eng for å glede min elskedes hjerte.

«Ennå ser jeg sletten med blomstene, og jeg fornemmer duften, – og jeg hører røsten som snakket til meg.»

Erindringen levde i hennes hjerte. Nå kunne hun med nye øyne se de tusener av små vennligheter, de skjønnene tingene og alle de vidunderlige beviser som vitner om Hans nærhet.

Somme ganger viste det seg altså at de stener som vår hukkommelse tok med seg fra tårenes dal, var skjønne.

Få dager senere kom tøværet. Jeg våknet ved lyden av vann som dryppet fra takskjegget. Den jernharde jorden var blitt forvandlet til søle. Skitne snøflekker satt ennå fast i hytteveggene der det hadde vært snøfaner. Men den milde luften skaffet snøen ben å gå på. Hvor hadde vi ikke alle sammen lengtet etter at denne vinteren måtte slippe taket!

Til og med vaktene kjente seg mer spretne. De ropte og skvaldret til oss og til hverandre, og oppførte seg som lekne hundehvalper. En svak bris fra sør førte med seg en udefinierbar duft. Fra havet, kanskje? Eller var det våren?

Nå skulle jeg igjen arbeide ved lekterne. Vi måtte bli med ut der lasten skulle over bord. Det var en forferdelig tung jobb å få kastet de store steinene i vannet. Og som vannspruten stod om oss! Store flak av mørk is fløt forbi oss. Hendene og føttene mine var numne og blå. Store deler av mild, blå himmel viste seg mellom skyer som åpenbarte en ny hvithet.

Mannlige vakter ledsaget alltid arbeidsgjengene til og fra arbeidsstedene. Det var de eneste menn disse kvinnene så, og rå og rampete vitser flagret dem somme ganger om ørene. I dag var det flere enn noensinne.

Annie Stanescu, en arrig liten prostituert, førte bestandig an ved slike anledninger.

«At du tør!» sa Zenaida. «Den derre Peter har hender som en gorilla. Og se på alt det svarte håret nedover nakken på ham. Jeg er sikker på at han er helt bevokst med det, fra topp til tå. Den som nå bare fikk se!»

«Det fins kvinner her som *har* sett!» Annie viste en munnfull gullplomberte tenner. Et latterbrøl fulgte.

«Uff!» Zenaida var plutselig bare forfinet forskrekkelse.

«Men kan dere begripe hva de ser i oss som kan virke tiltrekende på dem? Kan dere tenke dere noe så uappetitlig og kjønnsløst som en slik flokk av skapninger som vi er? Jeg er sikker på at vi alle sammen lukter forferdelig vondt!»

Det Annie repliserte til dette utløste det rene illskrik av latter. Skitne ord og uttrykk fór fram og tilbake. Og det nyttet ikke å stenge dem ute fra ørene sine.

«Vår lille helgen liker ikke slikt stygt snakk!» skrek Annie. Vaktene som drev rundt oss og røykte mens vi arbeidet, fikk det plutselig med å se på meg. De flirte. «De synes vi er fæle», fortsatte Annie.

Jeg sa ingen ting. Og det ble naturligvis oppfattet som en irretesettelse. Rappmunnete Annie, som egentlig aldri mente noe ondt med sine noe dristige utgytelser, hadde gjort meg meget mer vondt enn hun hadde hatt til hensikt.

Da arbeidsdagen var slutt, stilte vi på linje, slitne og såre på både føtter og hender.

«Still opp! Still opp!» beljet vaktene. Fra vår nåværende arbeidsplass skulle vi marsjere til et samlingssted hvor lastebilene ventet.

Den sølete stien gikk langs elvebredden. Jeg var oppmerksom på at øynene til en bestemt mann, Peter, var festet på meg. Et stygt lite flir trakk seg sammen om øynene hans. Han dyttet med albuen borti sin ledsager, en lavtgiret unggutt med flat nese. Plutselig stakk Peter sin bestøvlede fot fram slik at jeg snublet og falt i sølen som nå var blitt til gjørme.

De kvinnelige vaktene hylte av latter.

En hånd grep tak i meg og drog meg opp. Sleip av søle som jeg var, kjempet jeg for å komme fri av Peters hardhendte tak.

«Det du trenger nå, min gode lady, er et bad,» gryntet han.

«Kast henne i Donau!» remjet en kvinnestemme.

Jeg kjente labbene til den andre karen tok tak i meg. Den

ene holdt om håndleddene og den andre holdt om ankene. Så ble jeg løftet opp, pendlet etpar ganger frem og tilbake – og deretter ble jeg kastet gjennom luften. Jeg landet i det steinete, grunne vannet med et veldig plask. Det var som pusten ble slått ut av kroppen min. Jeg var bedøvd, men fremdeles ved bevissthet. Iskaldt vann hvirvlet over meg. Strømmen var imidlertid så stri at den tok meg med over steinblokkene. Jeg snurret rundt og rundt som i en evje. Noen ropte ett eller annet fra bredden, men jeg oppfattet ikke hva de sa. Hver gang jeg prøvde å få fotfeste, ble strømmen for sterk for meg, og jeg falt igjen. Jeg kravlet og prøvde å klore meg fast, men alt jeg oppnådde var å skaffe meg flere sår enn jeg allerede hadde fått.

To hender grep meg under armene. Jeg ble dratt gjennom det grunne vann. Mannen som hadde tak i meg snublet og falt baklengs slik at han ble sittende i vannet. Men da var jeg blitt hjulpet opp på elvebredden der jeg ble liggende.

Noen tvang meg til å sitte opp og dasket meg i ryggen. Jeg kjente meg aldeles tom innvendig, syk og elendig. Først da ble jeg var at det gjorde skrekkelig vondt i siden. Svimmelhet tvang meg til å legge meg ned igjen. Da kvalmen og svimmelheten ga seg litt, ble jeg liggende; jeg lyttet til elvebruset. Var det livets vann som flyter gjennom Paradis? Men så så jeg opp mot skyene gjennom mørke nakne busker. Det var nok ikke Himmelen enda.

«Hun er all right. Kom deg opp!» Det var en kvinne som snakket. Hun stod og så ned på meg. «Kom deg på beina. Du må røre på deg, ellers kommer du til å fryse.»

En ung vakt med bondeansikt hjalp meg til å sitte opp. Den hårete Peter var intet sted å se. Jeg prøvde å vri den nederste del av det lange skjørtet mitt.

«Kom nå, kom nå!»

De drog meg opp. Jeg skalv voldsomt, men nå var det

mere av sjokk enn av kulde. Kolonnen beveget seg mot samlingsplassen. Jeg var noen hundre meter etter. Jeg hinket etter, «hjulpet» av skump og skubbing fra den kvinnelige vakten.

Da jeg nådde de andre igjen, la jeg merke til at kvinnene sendte meg medfølelse blikk. Så ventet vi på lastebilene.

Hårete Peter ropte: «Sånn ja, det er bedre. Ingen ting er som et kaldt bad!»

Klærne mine var kalde og klistret seg fast til kroppen. Det surklet i skoene. Jeg holdt armene stramt inntil kroppen min, og undret over hvorfor det gjorde så vondt i siden. Det ble verre og verre. Og da jeg kom meg opp i lastebilen og kjøreturen begynte, kjentes det som rødglødende redskaper stakk meg ved hver dolp vi humpet over. Den slingrende bilen gjorde at jeg kjente meg meget syk.

«Peter, det umennesket!» Zenaida mumlet indignert. Sjeften for arbeidsgjengen vår, en kriminell fange, var på lastebilen. Jeg var blitt hjulpet på land ganske fort etter at de hadde fått ha sin latter. Når alt kom til alt måtte de jo se til at de rapporterte tilbake til leiren med det samme antall fanger som de rapporterte ut. En slavearbeider mindre ville jo ha betydning for staten.

Omsider kom vi da tilbake til leiren, og i hytten fikk jeg vrent av meg det meste av de våte klærne. Siden min var stygt opphovnet, og skinnet var flere steder skrappt av både armer og ben. Det gjorde redde som å løfte litt på armene. Med få minutters mellomrom prøvde jeg hele natten å finne en behageligere liggestilling. Men noen slik fant jeg ikke.

Neste morgen ble jeg fremstilt for «doktor» Cretceanu. Et stort rødt og gult sår som minnet om et kart over Afrika bredte seg over hele den ene side av kroppen, og det var en umulighet for meg å løfte armene høyere enn til midjen.

«Kjent arbeidsdyktig!» bekjentgjorde hun.

Jeg stilte opp sammen med de andre.

«Hva er i veien med deg?»

Den kvinnelige befalhavende stirret på meg. Kanskje jeg hadde svaiet et øyeblikk. Det kjentes som jeg ville besvime. Jeg sa: «Jeg kan ikke gå til arbeidet i dag. Jeg har fryktelige smerter. Jeg må ha brukket noen ribben.»

Men den hårete Peter var på utkikk etter meg. Han grep armen min og drog meg ut av geleddet. «Det som er i veien med henne er at hun ikke oppfylte dagsnormen i går. Kom deg i gang med arbeidet!»

Han snudde meg rundt og plantet en diger støvel i ryggen min. Jeg ble mer hivd enn sparket fremover så jeg kom på linje med de andre kvinnene.

Så måtte jeg altså gå til arbeidet den dagen – og de følgende dagene. Jeg hadde brukket to ribben. Legene konstaterte det etter at jeg ble løslatt.

Men den gode Gud helbredet mine ribben. I fengsel har vi fått se mange mirakuløse helbredelser.

Våren kom. Små flekker med det blekeste nye grønt lyste opp inne mellom fjorårsgress som hadde vokst langsmed vegen til steinbruddene.

Ved middagstid skulle transporten med mat komme. Suppe! Og hvilken suppe! Lunkent vann tilsatt ubestemmelige ingredienser. Bare vi kunne greie å få nappet med oss litt av det spede, nye, nesten søte gress – og ha det i suppen, da ville det bedrøvelige fluidum langt på vei bli en lekkerbiskken. Men nå hadde vi langvarig regn, og på den ødselige sletten der vi arbeidet var spiselig gress sjeldnere å finne enn den bittert smakende ugressplanten ambrosia. Bare de mest hardføre former for planteliv greide overvintring her. Vinden var alle edlere veksters fiende nr. en. Vinden, ja! Den var enkelte dager så sterk at den bokstavelig talt blåste suppen ut av skjeen før vi rakk å få den til munnen.

Å spise gress var forbudt! I likhet med alt som kunne bedre de politiske fangers livsmuligheter. Men så godt vi kunne, foret vi oss med gress, som husdyr, – når vaktene ikke så det. Vi måtte også passe oss for angivere, for slike spionerte på oss selv når det gjaldt å finne noen strå spiselig gress. Spionene trodde på løfter de hadde fått om at de ville slippe fri tidligere dersom de var flinke til å rapportere noe om oss.

Frosker var god mat ved K4. Men de var som oftest ikke noe lett bytte. Deres rå kjøtt ble betraktet som en stor delikatesse. Når en frosk forvillet seg inn i selve steinbruddet – var den dødsens.

Ved elven vrimlet det av frosker. Om kveldene kunne en høre kvekkingen deres på flere kilometers avstand, hvis det var helt vindstille. Jeg kom en dag til å tenke på at Bibelen nevner noe om 'padde-ånder', og jeg husker hvordan jeg undret meg over denne underlige sammenligningen, padde = ånder. Forklaringen fikk jeg da kommunistene kom med sin evindelige «kvekking» av parti-slagord: Lenge leve Partiet, kvekk, kvekk; Lenge leve Folkerepublikken, kvekk, kvekk; Ned med de imperialistiske krigshisserne, kvekk . . .

Som tillegg til kostholdet var slanger mindre populære. Men den fete, grønne grass-slangen (en slags snok) ble spist. Imidlertid lot det til at den skydde steinbruddene, antagelig på grunn av forholdene der. Noen få snoker ble fanget av de som arbeidet med å renske opp og fjerne den forkrøblede krattskogen og i dens sted plante marehalm for å forhindre jorderosjon. En gang løp en villkatt tvers over transportvegen med en slange i munnen. En veritabel skur av steiner og spader ble sendt etter det forfjamsete dyr. Men katten ble ikke truffet, og den forsvant som et lyn – og uten å slippe sitt bytte.

Den suppen som var vårt daglige hovedmåltid, var i høy grad uten styrkende ingredienser. Dette gjorde at vi kjente en meget sterk trang etter kjøtt eller hva som helst som inneholdt proteiner. Selvsagt ble det skrytt av både poteter, bønner og kål i den nevnte suppen, men all smak og kraft var bokstavelig talt «kokt bort i kålen.» Sykdommer som skyldes vitaminmangel ble mer og mer alminnelig. Nesten alle fanger ble plaget av omgangssyke. Skjørbuk forekom, og dessuten også en mystisk hudlidelse. Kjøttår og merker etter skrubb

og arr ville ikke gro. Resultatene ble som regel stygge sårkaker på opp til fire tommer i diameter, især på legger og føtter. Det hele endte i blant med former for forgiftning som syntes å bre seg til hele blodsystemet. Vi ble prisgitt den ytterste utmattelse.

Men vi kvinner led mindre enn mennene. Et sted som ble kalt Peninsula-leiren (Halvøya-leiren) hadde spesielle avdelinger for prester og Jerngarde-menn. Mennene i disse avdelinger var fullstendig isolert fra andre fanger. Halvøya-fangene hadde lengere arbeidsdager og fikk mindre mat enn oss andre. Det å overleve var rett og slett spørsmål om oppfinnsomhet. Eller hensynsløshet.

Alt som beveget seg ble spist.

«Hundekjøtt er ganske godt.» En prest som var kommet levende fra Halvøya forsikret meg om dette. «Men», la han til, «skal jeg være ærlig – vil jeg ikke anbefale rotter.»

Cape Midia var en annen leir. Tvangsarbeiderne der var for det meste eldre menn, mange av dem over sytti. De ble ganske enkelt ved hjelp av seletøy forspent jord- og grusbårer, og ofte måtte de arbeide barbent. De greide aldri å oppfylle dagnormen. Men om en unntagelsesmann greide det, ble normene for samtlige øyeblikkelig økt. Dette var den rene utryddelsespolitikken.

De som brøt sammen, men ikke døde, ble ofte slått ihjel. Vi fikk senere vite at 'kirkegården på Halvøya er to ganger så stor som selve leirområdet'.

Arbeidsnormen er ikke en kommunistisk oppfinnelse. Bibelen forteller at jødene i Egypt var slaver som også måtte oppfylle dagnormer, og at disse stadig ble økt. Til å begynne med fikk de utlevert halm til bruk ved fremstilling av murstein. Siden ble de pålagt å samle halmen selv, men de skulle lage det samme antall murstein pr. dag som før.

Det er altså et meget gammelt spørsmål: Hva med dem som

mener at de ved å utbytte mennesker kan virkeliggjøre et paradys her på jorden.

De nyheter vi fikk ble snappet opp ved at nye fanger kom til stadighet. En kveld ble døren til vår overfylte hytte åpnet for å slippe inn tyve kvinner til. De var alle prostituerte, samlet opp på gatene eller tatt i sine hjem. En politirazzia hadde vært i virksomhet. Dette var kommunistenes måte å 'likvidere kapitalismens sosiale problemer' på; som regel ble behandlingsresultatet verre enn kuren. Denne nye sending av fanger kom alle fra samme fengsel. De var de mest forsimplede kvinner vi til da hadde stått ansikt til ansikt med. Og at de var som de var, skyldtes kanskje at de i lang tid hadde vært henvist til sitt eget avvekslingsløse selskap.

Her i hytten gikk de øyeblikkelig til verks med robuste midler. Ved hjelp av skrik, slåssing på bare nevene og et språk så hemningsløst råttent at det sjokkerte selv temmelig råbarkede typer, ryddet de seg et område som skulle være deres eget. En liten gruppe nonner ble uten videre jaget vekk. Nonnene tok sin tilflukt hos «de politiske» på andre siden av rommet. De politiske prøvde optimistisk å snakke fornuft med nykommerne. Horene hylte av latter, mens de imiterte aksentene til de andre. De som var dømt etter sedvanerett, så på det hele med sykelige flir. Hva sigøynerne angår, så lot de til å være helt upåvirket av nonnens problemer. Like lite brød de seg om andre former for inntrengen på deres område, bare de fikk ha sin egen verden med småpratning, småkrangel og sang for seg selv.

Mange av de prostituerte hadde åpne syfilitiske sår på leppene. De skulle bruke de samme mugger og tallerkener som oss. Der de samlet seg syntes det som om luften ble et par ekstra grader mer stinkende. Og det tristeste av alt: Noen lot til å ha hjerter som var mere syke enn kroppene deres.

De snauklipte nonnene klynget seg sammen under den rødlige glød fra rommets eneste, svake lyspære. De minte om en flokk hårløse kyllinger som samler seg hos moren. Søster Maria var en eldre nonne. Kroppen virket asketisk, og ånden var klar og våken. Ansiktet var som skulpturert av lidelser og prøvelser. Hennes noe dominerende nese og de runde stålinnrammede brillene (som var blitt reddet ved et mirakel av tålmodig utspekulerthet!) minte meg bestandig om pave Pius XII. Hennes lykkelige, smittende smil, sart som hos et barn, var for mange av oss i hytten en virkelig og uvurderlig skatt.

«Gid hun bare ville holde opp med sine forelesninger om kjødet!» klaget Zenaida. «Hun selv, arme kreket, kan da ikke ha hatt så mye besvær med det?»

Hvor trofast vocket hun ikke for å bevare sin lille troende hjord. Kveld etter kveld gikk horene til angrep. De prøvde på de mest tarvelige måter å få splittet nonnene fra hverandre. Det gjaldt å få tankene deres på avveier.

Gamle søster Maria fortalte om Bernhard av Clairveaux. Han hadde en gang, i et øyeblikks uoppmerksomhet, sett på en kvinne. Skrekkslagen over det han hadde gjort, «dødet han kjødet» ved å stå i iskaldt vann til opp under haken.

«Hvorfor gjorde han det?» Horene hørte bestandig etter med et halvt øre. «Er det ikke utrolig hva folk kan ha noen fornøyelse av?»

Hvor de fniste og dyttet i hverandre – og klødde seg.

Den gamle søster advarte sine yngre søstre mot selv det å løfte øynene for å se på en mannlig vakt . . . Bare selve tanken kan også være synd . . . Vend øynene bort. Se heller på helgenenes eksempel . . .

«Er det ikke merkelig hvordan enkelte mennesker skal ha alt hellet? Jeg for min del har aldri møtt en eneste helgen. – Skjønt, – jeg har jo sett det alt sammen! Hvordan helgener

oppfører seg, mener jeg. Hvilke påfunn kan ikke folk kose seg med? Husker dere biskopen?»

Omsider husket de ham. Nonnene rødmet.

En av de sist ankomne var rett og slett litt av en bombe.

Den barmfagre Victoria hadde på en eller annen måte fått gjort om sin fangekjole så den oventil ble mere vid og rommelig, slik at den på en spesiell måte demonstrerte hva som var under kjolen, – mens den nedenfor midjen var ettersittende og trang, som barken rundt en trestamme. Enten det var hun som hadde forandret kjolen, eller om det var den som hadde tatt fasong etter hennes utfordrende personlighet – var ikke klart.

«Da jeg gikk til den ukentlige kontroll (prostitusjon var statskontrollert) plukket politifullmektigen meg ut av rekken. Akk ja, den gangen var jeg litt av en jente, da. Men nå vil dere vel bare le av meg. Og den derre purken drog av gårde med meg og avleverte meg i biskopens palass, der jeg skulle tilbringe natten. Gamle svartskjeggen! Jeg måtte møte opp iført bukser, som en gutt.»

Jentene lot til å godkjenne den råtampen av en biskop. Han betalte godt, og han bestyrket samtliges mening om hvordan verden var.

«Ærbarhet», fortsatte den gamle nonnen, mens hun gned den ene visne hånden sin mot den andre, «er som et speil. Selv det å puste mot det etterlater spor på overflaten. La aldri en ond tanke få skjemme ditt sinn . . .»

Hun må ha vært som skåret i hardt, solid tre. Og det var denne soliditeten som inviterte til angrep.

«Jeg vet ikke mye om prestene deres. Gjør De?» Det var en av de yngste pikene som på denne måten deltok i bespottelsesleken. «Jeg er da blitt tatt med, jeg også, for å gjøre det med noen av dem. Jøss, de visste alt om kvinner. De tenkte

så visst ikke mye på sin sjel. Et speil? . . . Speil meg her og speil meg der!!»

«Og den hellige Thomas mottok ærbarhetens gave i en sådan grad at en engel lovet ham at han aldri skulle tape igjen, for han skulle aldri mer bli fristet. Til tross for dette løfte unngikk han å se på en kvinne, for det tilfelle at en anledning til å synde kunne oppstå.»

Horene lo så de nesten lå i en haug. De hvinte og hylte, og ble liggende sammenfiltret i utfordrende kroppsstillinger.

«Stakkars gamle Thomas-fyren! Et nydelig løfte, må jeg si. Og det var jo slett ikke *det* han hadde bedt om i det hele tatt!» ynket Victoria seg, mens hun presset hånden mot sin uregjerlige mave. Alle hylte igjen. Victoria tørket øynene.

«Aha! Vi kan se gjennom deg!»

Hvem det nå kunne være som ble sett tvers igjennom, – søster Maria avlyste resten av forelesningen og gikk over til noe som var enda mer gjennomiktig. Med urokkelig mot sa hun:

«La oss lese rosenkransen.»

Sammen med hverandre sa nonnene med svake stemmer:

«Ave Maria, full av nåde . . .»

Alle horene gjorde også korsets tegn. De spottet ellers alt som var hellig. Men seremoniell, det å delta i ytre tegn og handlinger, det avvepnet dem. Eller bragte dem til respektens utgangspunkt.

Å lese rosenkransen tar sin tid. Og de ventet til lesningen var slutt. Men de kunne likesom ikke tenke seg å slutte kvelden slik. For da ville rosariet likesom bli for påståelig, det ville stirre dem inn i ansiktet.

En yngre pike med kruset rødlig stridt hår begynte igjen. Men denne gang ble det sagt bespottelige ord om Jomfru Maria.

Men ved dette brøt det ut et slikt gny av roping og protester

blant hyttens øvrige beboere at de forskrekkede prostituerte slo en skvaldrende ring om den rødhårete spotteren for å unnslette og beskytte henne.

«Nå har vi fått mer enn nok av deg!» ropte Annie Stanesco. Dermed drog hun til spotteren midt i fjeset og fortalte henne i særdeles tydelige ordelag hva hun var, hvor hun kom fra og hvor hun etter all sannsynlighet ville havne.

«Noen kvinner er lave, simple,» forklarte hun.

Horene overveide tankefullt sin grad av lavhet. For øyeblikket var de fullstendig lamslått av dette voldsomme raseriet. Da det gikk opp for dem at dette lille brushode var en som tilhørte deres eget yrke, ble de temmelig konfus.

Annie var ellers ikke den som lot religion få blande seg i hennes «yrke», og ikke var hun på talefot med evangeliet og Gud heller; men ingen skulle ustraffet fornærme Jomfru Maria i hennes påhør. Det med Jomfru Maria forstod og respekterte hun, og hun ville forsvare den hellige jomfru som sin egen mor.

Hvordan kan det ha seg at Jomfruen utløser denne dype kjærlighet hos så mange som ellers er blinde for det som hører Gud til?

De prostituerte hadde i sin livsførsel kastet alle moralnormer over bord. Dette kunne jeg naturligvis ikke anføre noen undskyldning for. Men på den annen side var jeg heller ikke enig med nonnenes synspunkter, for så vidt som disse var i strid med selve livet. Også i det onde er det noe potensielt godt.

Jeg sa at det hebraiske ord *kedesha* har en rot som betyr både *prostituert* og *hellig*. For hellighet består i det å gi seg selv i kjærlighet til alle, uansett rase eller tro; den består i det å gi det beste i din sjel.

Maria Magdalena var en *kedesha*. Men hun ble forvandlet. Og siden falt hun ikke i armene på den ene mann etter den

andre. Hun ga helhjertet det gode som var skapt i hennes sjel, – ga det til alle.

Det fins en virkelig kjærlighet som kan hjelpe andre. Den kjærligheten betyr at du kan leve og dø for å hjelpe medmennesker til å bli høyerestående vesener. Utgangspunktet her må være forståelsen av forskjellen mellom kjøtt og ånd. Kjøtt forfaller og blir omsider spist av ormer. Den åndelige kjærlighet er evigvarende.

Hva angår den biskopen som de prostituerte hadde gjort seg lystige over: Jeg kjente ham! Tross alle sine svakheter, kunne han si da kommunistene arresterte ham: «Jeg har ikke levd noe kristent liv. Jeg kan dø en kristen død.» Den synder som disse kvinnene hadde hånet og spottet, var nå i Himmelen. Han døde under tortur.

To av de unge kvinnene i den sist ankomne gruppen var av en annen type. De kjente godt til disse gatens løse fugler, men de snakket lite til dem. Og de fant seg køyer i et hjørne lengst borte fra dem.

De to var søstre, mørke sterktfølende piker med gode manerer og rolige stemmer. Men disse, så vel som prostituerte, var blitt samlet opp for å sone såkalte «administrative» dommer ved kanalen.

En aura av bedrøvelse og mystikk omga disse søstrene. Ingen visste noe særlig om deres fortid. Mange prøvde å fritte dem ut. De håpet på personlige betroelser.

Victoria holdt på å frisere håret ved hjelp av vann, eller undersøke hvordan det gikk med åreknutene. Imens sa hun:

«Det er noen piker som ikke vet hvordan de skal blande seg med de andre. Men vi er jo alle i samme båt, mener jeg. Hvis vi ikke kan betro våre venner det som er vanskelig for oss, si meg da hva vi har venner for? Det skulle jeg gjerne ville vite.»

Men Diana, som var nitten år, og den syttenårige søsteren

hennes fortalte ikke noe til Victoria. Og Victoria fortsatte fremdeles, muligens ut fra en indre trang som hadde sammenheng med hennes profesjonelle vaner, å vise ivrig omsorg for pikene. Men forgjeves.

En slik utakknemlighet gjorde at Victoria ble sint. Og når hun ble det, kunne hun – billedlig talt – trampe på andre folks eiendeler eller privatliv eller tanker. Da lo hun særlig demonstrativt av svinske historier, og røykte på en egen uappetelig måte. Jeg har sett kvinner slåss om en sigarettstump som en vakt har kastet fra seg; men det lot til at Victoria hadde sitt private forråd.

De to søstre slet og slavet som oss andre. Og de kunne ha fortsatt med å være et mysterium, hvis det ikke hadde hendt at navnet mitt ble ropt opp ved en anledning. Hun spurte straks om jeg kjente Richard Wurmbrand. Jeg fortalte da at jeg var hans hustru.

«Å!» sa hun. Og så, plutselig: «Hva må De ikke synes om meg?»

Jeg spurte henne hva hun mente. Hun fortalte da at hennes far var legpredikant. Han pleide å lese for henne av Richards bøker, og disse kalte han sin 'åndelige føde'. Han var blitt satt i fengsel for sin tros skyld. Hjemme hadde han en syk hustru og seks barn. Diana og Florea var de eldste. Begge mistet jobbene sine i en fabrikk da faren ble fengslet. Snart stod familien ansikt til ansikt med hungeren.

En kveld ble hun invitert på kino av en ung mann som het Silviu. Han sa at han kunne skaffe henne en arbeidstillatelse. De gikk på en restaurant. Etter et måltid med mye vin til, begynte han å bli svært nærgående. Og hun ga etter.

Noe lignende hendte snart igjen. Det ble ikke sagt noe mer om arbeidstillatelsen, men han ga henne en pengegave. For å hjelpe sin familie nektet hun ikke å motta gaven. En uke senere presenterte han henne for en venn – og lot de to bli

alene. Da også denne mannen ble overelskverdig ble hun sint. Men også han tilbød henne hardt tiltrengte penger, og sa at han handlet etter vink fra Silviu. Hun ga etter igjen.

Skamfølelsen forsvant litt etter litt. Og hun fikk kontakt med en hel rekke av «klienter» som Silviu introduserte. Hun ble vant med dette livet, – hun foretrakk det faktisk fremfor det kjedelig arbeidet i fabrikk.

Av måten hun fortalte sin historie på, skjønte jeg at det var noe hun holdt tilbake. Hun tidde og så undersøkende på meg.

«Jeg trodde De kom til å vise vemmelse. Blir De ikke svært opprørt over at jeg ble – prostituert?»

Til dette svarte jeg: «Du er ikke en prostituert. Du er en fange. Og ingen er prostituert eller helgen, eller for den saks skyld kokk eller tømmermann – hele tiden. Enhver er seg selv. De ting du gjør er egenskaper ved bare en del av ditt vesen. Og de kan forandre seg når som helst. Og jeg tror at du allerede har gjennomgått en forandring ved å fortelle meg om deg selv.»

Men Diana var ikke trøstet. Hun satt på den smale køyen i den ukoselige hytten. Hendene var knyttet, ansiktet var spent. Nød og skyldfølelse speilte seg i det.

«Hadde det enda vært bare meg,» brast det ut av henne. «Det ville ikke ha vært så forferdelig. Men jeg fikk søsteren min med på det samme. Det var Silviu som antydte at det ikke var riktig at jeg skulle bære alle byrder for familien alene. Til slutt forestilte jeg min søster og Silviu for hverandre og lot ham ta henne med seg ut.»

Ganske snart var Florea også kommet med i den samme skitne affæren. Den største vanskeligheten var å bevare sine hemmeligheter for sin eldste bror, en femtenåring, som tilbød søstrene sine. Han var religiøs, som sin far, og han hadde et skarpt følelsessterkt temperament. Men verdens ondskap og

elendighet kjente han lite til. Han ville ikke drømme om å gjøre en flue fortred, sa Diana.

Men søstrenes nye måte å leve livet på, og det at de fikk det med å komme svært sent hjem – og at det var slutt på familiens pengemangel, fikk naboene til å ane hva som gikk for seg. Og dette fortalte de gutten. Sjøkket gjorde at han mistet forstanden. Han måtte anbringes i et sinnssykehus.

Ikke lang tid etter ble deres far løslatt. Da han også oppdaget sannheten om døtrenes liv, sa han: «Bare en ting ber jeg Gud om, – at Han vil sende meg tilbake til fengslet så jeg slipper å se på dette.»

Nå rant tårene nedover Dianas ansikt uten at hun gjorde noe for å holde dem tilbake.

«Det gikk slik som far ønsket. Han begynte å lære barn bibelske fortellinger. Så ble han angitt og arrestert. Angiveren fortalte meg senere at han hadde gjort det for at 'gammer'n' skulle fjernes fra våre veier og vår befatning. Det var Silviu!»

Ansikt til ansikt med et så tragisk forræderi var det ikke lett å finne ord. Men til slutt sa jeg:

«Du kjenner skam på grunn av det du har gjort. Og det er helt naturlig at du kjenner det slik. I en verden full av lidelse, hvor Gud selv blir naglet til et kors, kan du ikke være med på at Hans navn – som du jo bærer som en kristen – blir besmittet. Men denne følelse av pine og skyld kan lede deg til en skinnende rettferdighet. Husk at de romerske soldater ikke så meget gjennom boret Jesu side som de *åpnet* den, slik at syndere lettere kan nå til Hans hjerte og få tilgivelse.»

Hun tenkte en stund. Så svarte hun – langsomt. «Skam, lidelse. Ja jeg vet om dem, jeg kjenner dem. Men det er enda noe mer jeg må si. Jeg hatet ikke bestandig det 'arbeid' jeg gjorde. Og nå er det hele tiden slik at stygge, dårlige tanker

herjer i hodet mitt. Jeg greier ikke å holde dem ute. Hva kan jeg gjøre?»

Diana ba om hjelp. Og hjelp fikk hun. Noen har sagt at jo mer fullkommen en sjel er, dess mere intenst føler den smerte. Det var en forferdelse å høre hvordan sjeler som Dianas spurte i fortvilelse hvor de kunne søke tilflukt, nå da kjønnsdriften hadde fått slikt et tak på deres hjerter. Hvem skal stå til doms over Diana, en av mange døtre hvis fedre er martyrer? Hun syndet for å skaffe brød til sin familie. Kanskje en vel så stor synd hviler på de kristne i den frie verden som ikke gjorde seg noen umak for å sende den porsjon brød som kunne ha reddet slike som henne.

Vårdagene tok til å bli lengre. Skjønne gule og blodrøde farger fylte skyhimmelen ved solnedgangen i vest, på andre siden av Donau. Det ble en glede å marsjere av sted til arbeidet. Store 'bed' av brennesle og hundekjeks vokste langs dikene, og mens de var fuktige av duggen duftet de godt. Jorden ble svart og gjørmet. Trærne våget seg til å slippe ut de aller første små skinnende blad. En fikk slik lyst til å berøre dem, de var så små.

Den deilige luften påvirket oss alle. Lys, blad, gress, solskinnenet – alt undergikk en forandring. Det var ikke fritt for at vi forandret oss også. Nye vennsksforbindelser ble knyttet.

Maria satt og flettet håret sitt til skolepike-musefletter en morgen. Hun hadde satt seg på en solbeskinnet flekk i det tidlige morgenlyset.

Paula Vieri, som likte å mene om seg selv at hun var en kyniker, hjalp henne og snakket om bøker. Marias øyne lyste av interesse mens hun spurte om den og den forfatteren.

Zenaida og Clara hang sammen som erterris. De fortalte skiftevis om praktfulle antrekk, båret ved store operaaftener

før krigen, om selskaper som ble overvært av de kongelige, om sladding og diskusjoner som gjaldt hatter og skjortelengde.

Alle lot til å ha lettere for å vise godhet. Det var ikke så dagligdags å såre de andre.

Men en av dagnormkontrollørene forbauset meg med en sterk bebreidelse: «Wurmbrand holder seg bare for seg selv. Hun søker ikke vennskap med noen.»

Jeg sa: «Alle sammen her er mine venner.»

Kvinnen ble sint.

«De og den durkdrevne snakkingen Deres!»

Jeg lurte på om hun hadde rett. Men jeg prøvde da å hjelpe andre. Noen av kvinnene – syntes jeg – overdrev sin takknemlighet. Som om jeg var en engel sendt direkte fra Himmelen. Andre ble forundret, og mistenkte meg for å handle ut fra skumle motiver. I vide kretser i Romania ble det trodd at det eksisterte en jødisk sammensvergelse som ønsket å ødelegge kristendommen ved hjelp av infiltrering. Jeg var jo jøde. Kanskje jeg tilhørte den sammensvergelsen!

Men jeg hadde i alle fall en venn som virkelig stod meg nær.

Det var ikke det å snakke som fra først av bandt oss sammen, men det å tie. I tider da til og med nonnene sukket og klaget, var hun taus. Og det sa meg mer enn omgivelsenes evindelige prating. Rett som det var hvilte øynene mine på henne mens hun satt og strevet med å reparere klær om kveldene.

Hun kunne se opp og møte blikket mitt – rolig. Det hendte også under arbeidet i steinbruddene at jeg rett som det var faktisk kunne sanse at hun var i nærheten. Det eksisterte en udefinerbar forbindelse mellom oss.

Hun var i begynnelsen av trettiårene. Liten og mørk. Hennes sorte øyne var meget dype – og vennlige.

«Jeg var ganske sikker på at du var en kristen.»
Hun smilte og så på meg en slags utfordring i øynene.
«Og jeg undret på om ikke du muligens var en av oss.»
Jeg lo, ja jeg kjente meg nesten lystig.

«Har du mange år å sone?»

«Nei. Bare tolv.»

«Bare! Det ser ikke ut som du tar det så tungt?»

«Gud kan fri meg ut hvis det er Hans vilje. Og ønsker Han at jeg skal være her, da vil jeg være her.»

Fru Djamils mann var *hodja**). Hun hadde arbeidet for en organisasjon som kalte seg: *Hjelp Crimea*. Den hadde prøvd å hjelpe mennesker som hadde lidd under den nazistiske okkupasjon av Crimea-området. Altså hadde Djamil og frue hatt fascistiske forbindelser! Hun og hennes mann ble arrestert og deretter fengslet.

Kommandanten i Leir K4 spurte henne en gang hvorfor hun var der. Hun forsøkte å forklare. Men kommandanten hadde aldri hørt om Crimea.

«De mener naturligvis Korea,» sa hun. «Dere har hjulpet sør-koreanerne!»

Fru Djamil kom fra Ada-Kaleh som er en øy i Donau. Hun lot til å være aldeles uforferdet over å finne seg blant så mange kristne.

Katolikker, adventister, Jehovas vitner, teosofar og andre forklarte den islamske tros feiltagelser og vranglære. Men fru Djamil ga seg aldri inn på å diskutere.

«Muhammed kalles *al amin* – den trofaste – , så jeg stoler på det han sier,» svarte hun. Hun kunne ikke godta Herrens bønn.

«Å kalle Gud en Fader får oss til å huse en for mild og menneskelig ide om guddommen. For oss er Gud *Mesteren*, den øverste *Herre*.»

* *hodja* = muhammedaner som har foretatt pilgrimsferd til Mekka. (O.a.)

Selv under de forhold vi var undergitt, vasket hun alt det hun skulle spise. Hvis det fantes fnugg av mistanke om at det var fleskefett i suppen, da rørte hun den ikke. Ortodokse jøder handlet som henne hva suppen angikk.

«Overtroiske fordommer!» sa Paula. «Kanskje det var noe riktig i det der for to tusen år siden . . .»

Men den ubestikkelige helhjertethet som fru Djamil og andre med henne la for dagen når det gjaldt deres religion, avtvang respekt for dem hos alle andre.

Og det var slike som fru Djamil – og ikke Paula – som fikk jobben med å sørge for lik fordeling av matrasjonene.

Med så mange religiøse oppfatninger representert, var endel debatt ikke til å unngå. Men ondartetheten som ofte hadde preget diskusjonene før, var blitt borte – eller nesten borte. En ny forståelse overfor andre var blitt skapt, i alle fall blant kvinnene. Ute, utenfor fengselstilstanden, kunne vi ikke leve sammen uten å krangle. Men her? Her delte vi en hytte, en dobøtte – alt. Her var vi søstre.

Baragan-sletten

Under planleggingen av kanalen var det gjort en feil. De mindre irrigasjonsanleggene ville bli oversvømmet av vannet fra Donau, hvis det ikke ble laget kunstige og adskillig høyere elvebredder som ble beplantet med rotfrukter, slik at jorderosjon kunne forebygges. Og dermed ble vi flyttet fra steinbruddene og ut på sletten. Der skulle vi grave og hakke i midtsommerheten.

Augustsolen stekte hett over den enorme Baragan-sletten. Vi stod opp kl. fem og skyndte oss ut til oppstilling. Hakker og spader – de fleste av dem svært dårlige – ble utlevert.

Så satte det lange slangelignende toget seg i bevegelse. Det hvirvlet opp en hvit støvsky som kunne minne om en ildsøyle.

Jeg arbeidet ved siden av Valeria. Hennes far var en tidligere bankier. Hun skulle bli en av mine nærmeste venner og medarbeidere i undergrunnskirken. (Hun er nylig kommet til Vesten, og hun vil selv fortelle sin historie.) Hun presterte å fullføre dagsnormen både for meg og andre som ikke greide arbeidstempoet. Det viste seg at hun og jeg var født på samme dag. På fødselsdagene ga vi hverandre – tradisjonen tro – en gave. Gaven var en rå potet!

Et stort område med kruspersille strakte seg foran oss. Det

ble varmere og varmere etter som dagen led. Trærne syntes å dirre i den flimrende luften. Ikke en kjerre, ikke en levende sjel var å se. Det var bare oss, de fem hundre kavende og gravende kvinner, strukket utover et veldig område. Og så vaktene da.

Og de var påpasselig med å bruke seg. Men de virket en smule slitne, de også.

«Hold munn! Arbeid hurtigere! Hei, der! Dette er ikke eselskryting! Det er en vakt som gir dere ordrer. Heng i!»

De passerte vårt linjeavsnitt og gikk vidre mens de skrålte.

Valeria sa: «Hvor vi lengtet etter sommer!»

Vi kjente oss svimle i den brennhete solen. Og det fantes absolutt ingen skygge for oss, halvt våkne, halvt drømmende kvinner som hakket og spadde ute på den tomme, ødslige sletten.

Jeg måtte minnes Jobs ord: « – en trell som higer etter skygge».

Skolepiken Maria Tilea arbeidet ved siden av oss. Hennes tynne, solbrente armer bearbeidet den knusk tørre jorden.

«Vi greier ikke å holde tritt med deg!» gispet Valeria.

«Prøv hakken min! Den er bedre».

«Takk! Men det betyr bare et nytt sett vannblemmer.»

Vaktene nærmet seg, brølte sine trusler og gikk videre.

Maria ville så inderlig gjerne høre om det festlige liv Valeria hadde levd. Lunsjene, veddeløpene, velgjørhetsballene.

«Nå tenker jeg aldri mer på de tingene,» sa Valeria. «I ensom celle lærte jeg at et vennlig smil er mere verd enn alt det du har nevnt.»

Vi arbeidet oss noen få hundre meter fremover. Svetten rant nedover ansiktene våre og blandet seg med støv og smuss. Valerias ansikt så ut som en maske fra antikkens tragedier.

«I ensom straffecelle fikk du fryktelig ekstrastraff hvis du

laget det aller minste merke på veggen. Og allikevel var det noe som fikk meg til å løpe risikoen. Jeg fant en stift, og begynte å skrape bibelsitater, især ord fra Salmene. Og så dette: «Du skal elske din neste som deg selv». Jeg så hvor bortkastet mitt liv hadde vært. Ja, jeg kjente meg skitten og nytteløs. Hvordan skulle Gud kunne ta imot en som meg? Jeg sa til meg selv at dersom jeg noen sinne kommer til å forlate denne cellen, og senere møter et menneske som har lest disse bibelversene, da ville jeg ta det som et tegn på at Gud hadde tilgitt meg.»

Og hva skjer? Ved kanalen møtte hun en kvinne som fortalte om hvordan hun var blitt omvendt i fengslet. På veggen i en vinduløs straffecelle var det risset inn skriftsteder. Minneversene som Valeria hadde skrapet på veggen hadde hjulpet denne kvinnen til å få oppleve en forvandling i sitt liv.

Denne fortellingen oppmuntret oss meget. Og slik som vi hadde det akkurat nå, var det en hellig plikt å holde håpet oppe hos hverandre.

Akk, hvor sakte timene gikk der ute på sletten. Selv åndedrettet vårt irriterte vår tørre strupe, og tungene kjentes som filt. Vi hakket og hakket. Samme bevegelse i det uendelige – som maskiner som uavladelig utfører bare en og samme ting hele tiden.

«Kan dere se den?» kvekket en stemme et stykke unna.

«Den må komme snart nå.»

Men vognen med vannet kom ikke.

Selv vaktene, som hadde vannflasker med seg (til eget bruk) stirret engstelig mot horisonten. Det begynte å vare svært lenge nå, sytens de vel. De var aldeles hese av å marsjere frem og tilbake langs linjen av arbeidende kvinner og bruke munn. De slappet av.

Og dermed kunne vi også lure oss til å rette ryggene. Hvilken vederkvegelse!

«Jeg besvimer hvis vi ikke snart får noe å drikke.» Maria var svært blek. «Besvim ikke! De kommer bare til å sparke deg.»

Solen steg på himmelen.

Mens vi arbeidet videre tenkte jeg på Mihai. Jeg så hans tynne skikkelse, hans magre ansikt og tårefylte øyne. Kommunistene elsker å stjele ungdom, og jeg fryktet for at gutten min også ville bli stjålet. Og hva ville de forvandle ham til, disse menneskene som ikke vet hva vennlighet er?

Hvor mange fortvilelsens bønner steg det ikke opp fra mødre ved denne kanalen?

Jeg ble bragt tilbake til virkeligheten ved at det ble ropt like bortenfor oss. En kvinne hadde besvimt. Vaktene slo løs på henne for å få henne til å stå. Hun subbet hit og dit, etter som vaktene hev henne mellom seg – som en sprellende fisk.

Maria ble redd for alvor. Hun grov enda mer energisk enn før.

«Maria! Se! Vannvognen!»

Transportvognen var jo utsatt for solvarmen hele formiddagen. Vannet ville sikkert være lunkent ved den tiden vi fikk det. Nå kunne vi se den gamle hesten som trakk vognen.

Vi stirret som om det var en luftspeiling som kunne forsvinne i den hetedirrende luften.

«Jeg kunne godt tenke meg et dusin kjølige glass med iskaldt vann,» sa Zenaida. «En fet svinekotelett og et bjerg av grønnsaker, appelsiner, grapefrukt . . .»

«Hold opp,» ropte de andre.

Fanger måtte rett som det var sette seg på huk i utkanten av feltet mens vaktene så på. Dysenteri florerte i leiren – og dermed også fluer og spyfluer. Mange ble smittet. Lemmene deres ble tynne som stilker, og huden ble grå av all den besværighet som kom både fra magen og det tunge arbeidet.

Vi hadde ikke spist eller drukket siden daggry. Nå var det over middag – sletten var glovarm som en ovn. Åtte timer.

En av vaktene gikk i møte med vognen som nærmet seg. Så snudde han og kom tilbake.

«Det er matvognen,» jamret Zenaida. Kvinnene begynte sint å protestere.

Fanger som var dømt etter den såkalte sedvanerett – «de administrative» kallet – kastet redskapene sine og begynte å rope og skrike. Vaktene grep til sine våpen. En horde av skrikende kvinner gikk løs på vaktene. En salve fra et automatvåpen inn i flokken ville selvfølgelig kunne drepe temmelig mange. Maria gjemte ansiktet ved skulderen min.

Fanger mot voktere. Konfrontasjonen varte i ti minutter. Kvinnene nektet å gjenoppta arbeidet.

«Vann!» De hylte. «Vi vil ha vann!»

Geværpiper ble stukket inn mellom ribbenene på oss. Vi ble jaget som en annen krøtterflokk inn i gruppen av 'de administrative' fanger. En kjede av sterke armer og kaldt stål tvang den rasende hopen tilbake. Jeg holdt Maria inn til meg.

Nå ankom matvognen til stedet. Men kusken var vettskremt av det han så, og dermed ble han svært uoppmerksom og uvøren med kjøringen. Et vognhjul tørnet mot en stor stein, kusken trakk i den forkjærte tømme, så hesten gjorde en brå sving slik at vognen var på nippet til å velte. Vaktene skrek og forsøkte å redde situasjonen. Men på grunn av alt dette ble hesten enda mer redd. Den steilet – og gjorde så et voldsomt rykk.

Og alle matbehodere veltet og falt ut av vognen!

Ca. 25. kg. kokt makaroni deiste tungt ned i støv og skitt.

Et sant hyl av raseri ljomet over sletten. Vann, vakter og varme var glemt. Maten, den dyrebare maten lå og fløt utover i støvet!

Kvinnene brøt sperringen og kastet seg over restene av maten. De grafset til seg noen håndfull av makaroni, og uansett hvor meget den var blandet med smuss stappet de den i munnen. De skjøv og dyttet og sloss. Andre kvinner så med forferdelse på det som foregikk.

Valeria begynte å le. Det var en uhyggelig, homerisk latter. Hun lo så den benete kroppen hennes rystet.

«Lunsj er servert!» gispet hun. Så tok hun seg med hendene til hodet.

Vaktene ble roligere. Faren var over.

En time senere ble det blåst i signalflyetene igjen. Vi gikk tilbake til arbeidet.

Det kom ikke noe vann den dagen.

Derimot kom det to billass med forsterkninger fra militsen.

Mens jeg arbeidet, merket jeg at det likesom kom skyer av mørke for øynene mine. Jeg syntes at tungen min hadde fått en enorm størrelse. Jeg husket Jesu ord på korset:

Jeg tørster.

Det fins ikke vann i helvete. Jeg kom til å tenke på det eiendommelige *pizzicato* i begynnelsen av avsnittet *Jeg tørster* i Haydns oratorium *Kristi syv ord på korset*. Komponisten ønsket å skape en fremstilling av hvordan den korsfestede Jesus syntes å tenke på dråper av fallende regn. Jeg var misunnelig, jeg som ikke engang hadde noen slik illusjon.

Endelig, henimot solnedgang, stilte vi opp på vegen for å marsjere tilbake. Et par kilometer fra leiren passerte vi noen vannpytter i et myraktig søkk.

Den ene kvinne etter den andre falt på hender og knær og leppet i seg dette stillestående, mudrete fluidum

En vakt ble postert der for å forhindre at flere drakk av dette vannet.

Neste dag begynte undersøkelsene i leiren. Vårt 'opprør' ble straffet med noen timers ekstra straffarbeid på søndag.

«Dette er ikke en helseheim!» sa kommandanten.

«Venner! Klassekampen nærmer seg nå et klimaks!» Paula fanget vår oppmerksomhet. «Nå er det bare to klasser igjen i Romania: optimister og pessimister. Optimistene mener at alle rumenere vil bli transportert til Sibir. Pessimistene sier at de blir nok nødt til å gå.»

Men nå var det få av oss som kjente trang til å le. Hver dag var det noen som brøt sammen ute på arbeidsfeltet. Og om nettene, i den stinne heten i hytten, lå de halvnakne i køyene sine. Alle var preget av den ytterste utmattelse. Det forekom oss at vi neppe hadde lagt oss før den forhatte reveljen gikk. En natts uavbrutt søvn var meget sjelden.

En gang ble jeg vekket ved at noen ristet meg i armen.

«De har mishandlet Diana! Kom, fort; hun er stygt torturert.»

På harde gulvet lå piken, besvisstløs. Hun pustet tungt. Det rant blod fra nesen, og hårtet hennes var sammenfiltret og klebrig. Leppene var oppsvulmet. Vi løsnet på klærne hennes og fant at kroppen hennes var grusomt forslått.

Hvilket spill er det de har underholdt seg med nå, disse vaktene?»

Paula skalv. Diana ynket seg, men viste tegn til å komme til seg selv. Så åpnet hun øynene.

«Det er all right . . . Jeg lot dem ikke . . .» hvisket hun.

Vi fikk henne til å drikke litt. Da hun var kommet seg en smule, fortalte hun hvordan to prostituerte hadde narret henne fra hytten og bort til et sted hvor noen av vaktene ventet. Hun var nitten år, vakker var hun også. Og ærbarheten hennes utfordret dem. Hun ville ikke gi seg over. Omsider slengte de henne inn i den nærmeste hytten og sprang sin veg.

Vi bredte begge teppene våre over henne, for selv om det

var stekende hett, skalv hun. Paula og jeg satt hos henne til daggry og snakket hviskende sammen.

«Hun har et intelligent ansikt. Hun kunne ha blitt lærer.» Paula var bestandig på utkikk etter beslektende ånder. Selv hadde hun studert, og deretter hadde hun hele sitt liv vært lærer.

«Jeg drømmer om å skulle undervise en klasse,» sa hun ofte. «Jeg ser for meg elever på rekke og rad, og de venter på at jeg skal fortelle dem noe. Jeg ser meg selv gå inn gjennom inngangsporten med pillarene. Jeg hører alle en skoles lyder.»

Hun hadde skrevet fortellinger som var så gode at de hadde skaffet henne medlemskap i Forfatterforeningen. Den 23. august, «frigjøringsdagen», hadde hun marsjert sammen med de andre medlemmene. Hun kjente noen av Romanias mest berømte skribenter: Mihai Beniuc, lyrikeren, og romanforfattere som fikk utgitt bøker som lovpriste kommunismen og rakk ned på Vesten. *Agitrop* (regjeringens byrå for agitasjon og propaganda) sørget for at alt det Paula skrev var av en slik beskaffenhet at det fremmet sosialismen. Man skrev direkte propaganda, eller man skrev om emner som var langt borte fra den omgivende verden.

Paula erklærte seg enig i at sanger som hyllet geniet Stalin var dumme. «Men alle disse hymnene som maner til å kjempe for Gud er ikke stort bedre!»

Til dette svarte jeg: «Forskjellen er at den ene sorten priser alle tings Skaper. Den andre lovpriser en syk skapning som har myrdet millioner.»

Jeg spurte hvorfor hun var blitt arrestert.

«Jeg lot falle en ufornuftig bemerkning om forfalskning av lærebøker i historie. Myndighetene holdt på å velge ut folk som skulle omskrive tingene slik at de ble som russerne ville ha dem.»

«Alle mus er i lenker.»

«Nå ja; men forfattere er svært godt behandlet. Vi hadde spesielle fordeler og høy lønn og feriesteder . . .»

«Men den høye lønnen – som forresten er høy bare hvis du tenker på rumenske forhold – er ganske enkelt en forsikring mot at du skriver noe som de misliker. Kunst og religion er begge forfulgt. De overlever bare som undergrunnsbevegelser . . .»

Slik debatterte vi og fikk natten til å gå. Fangene mumlet og skar ansikter i søvne. Navn ble mumlet eller skreket ut. Det kunne gjelde barn, fedre, kjærester, venner. Men hyppigst hørte vi ordet 'Mor!' Alder og klasse hadde mistet all betydning mens de drømte, og sjeler i nød hvisket det gamle rop ut fra sinnets dyp.

Og det ropet går dypere enn til det å være en henvendelse til ens egen mor. Det er et rop om å få del i den kvinnelige ømhet og moderlige omsorg som vi er omfattet av fra selve Himmelen. Jeg måtte tenke på apostelen Johannes' syn. Han var seg sikkert ikke bevisst noe behov av tilbedelsen av Jomfru Maria. Allikevel var det til ham den ble gitt, denne forunderlige åpenbaring av et tegn i himmelen: – en kvinne kledd i solen og med månen under sine føtter.

Jeg ble ført til kommandantens nestkommanderende, en rødfjeset kvinne med kraftige solstekte underarmer og store praktfulle tenner. Uniformen hennes syntes å være i vegen for hennes bevegelser som en ringbrynje.

«De har preket om Gud blant fangene. Det må det bli slutt på!» advarte hun.

Jeg svarte at ingen ting kunne stoppe det. Hun ble rasende og løftet neven som for å slå til meg.

Så stanset hun brått og stirret på meg.

«Hva er det De smiler av?» spurte hun. Ansiktet hennes var rett og slett skjoldet av raseri.

Jeg sa: «Hvis jeg smiler, er det på grunn av det jeg ser i øynene Deres.»

«Og hva er det?»

«Meg selv. Enhver som kommer tett inntil en annen person, kan se seg selv i den annens øyne. Jeg var også svært impulsiv. Jeg kunne bli rasende og lange ut. Men så lærte jeg hva virkelig kjærlighet er. Og det er å kunne ofre sitt eget jeg for sannheten. Siden jeg lærte det ble det slutt med å knytte hendene så de blir never.»

Hun senket hånden.

«Hvis De ser meg inn i øynene, vi De se Dem selv slik Gud kunne få Dem til å bli.»

Det så nesten ut som hun ble til sten.

Ganske stille sa hun: «Gå Deres veg.»

Jeg har ofte undret på om ikke Pilatus så Jesus inn i øynene. Der kunne han ha fått se den hersker han kunne ha blitt gjennom 'Jødenes Konge' som hans hustru hadde fremstilt for ham som uskyldig og rettferdig. De to navnene sammen har fulgt oss mennesker gjennom århundrer: 'Kristus . . . pint under Pontius Pilatus,' det bekjenner kristne alle steder.

Jeg fortsatt å vitne om Jesus blant mine medfanger. Kommandantens nestkommanderende blandet seg aldri mer borti det.

Mens vi hakket og grov ute på sletten greide Maria å lirke det til slik at hun kom nærmere og nærmere bort til meg. Hun fikk byttet plass med den ene etter den andre. En gang var hun nær blitt grepet av en vokter. Men endelig var hun ved siden av meg og tilbød meg hjelp.

Vaktene la merke til at vi hvasket til hverandre.

«Pass arbeidet deres!»

Og vi grov av alle krefter. Men også denne formiddagen kjente jeg meg syk. Anfall av svimmelhet tvang meg til å gjøre små opphold, og hver gang jeg våget meg til å rette ryggen, ropte vaktene: «Jaså! Skal du i karkeret i natt?»

Bølger av mørke ville drukne meg – Marias stemme syntes å komme fra et sted langt borte. Hun fortsatte å småprate i et forsøk på å få meg til å glemme hva jeg følte.

På en eller annen måte greide jeg å holde meg på bena til middagen. Jeg drakk min porsjon av beisk vannaktig suppe og tygget brødstykket i små biter ad gangen. Men om ettermiddagen falt jeg sammen.

Den blendende solen begynte å fare i stor fart rundt på himmelhvelvingen. Så fikk jeg se Marias ansikt over meg, og at munnen hennes beveget seg. Det forekom meg at hun ropte noe fra en brønn av mørke.

Et par av vaktene halte meg opp på bena. Vann ble pøst inn i munnen min til jeg holdt på å kveles.

«Hun er helt i orden.»

De svor mot Maria. «Stå ikke der og gap. Kom deg i arbeid!» Så gikk de videre. Jeg så dem bare uklart, som om de gikk i en slags slalåmløype.

«Du skremte meg!» sa Maria.

Jeg hadde skremt meg selv også. For en troende er det noe spesielt skremmende ved det å besvime. Når du kommer til deg selv, skjønner du at du har hatt et anfall av fullstendig mørklegging. Da hender det at du funderer over om det virkelige er så at sjelen eksisterer som en spesiell væren. Og den tanken var for meg mer fryktinngytende enn tanken på døden. Det var først etter noen tid jeg greide å overbevise meg selv om at besvimelse ikke betyr noe annet og mer enn en drømmeløs søvn. Hvorfor skulle sjelen alltid være selvbevisst, alltid kunne si til seg selv: 'Jeg er'? Det er da en fattigslig tilværelse, dersom man hele tiden må fortelle seg selv at man eksisterer.

Vi gikk tilbake til arbeidet, og hakket løs på ugresset som hadde så tette røtter. Den nådeløse solen tappet oss for all vår styrke. Det var bare så vidt jeg greide å holde grevet.

Utpå ettermiddagen samlet det seg stormskyer i horisonten.

Da signalet for arbeidstidens slutt gikk, lå skyene lavt og tunge over oss. Nå hadde det ikke regnet på flere uker, og vi lengtet etter regn.

Vi arbeidet langt fra leiren, og nedslitte lastebiler ventet på oss ved vegen for å kjøre oss tilbake. Akkurat i det vi kravlet opp på planet kom det et kraftig lyn. Vi var så tett stuet sammen at det var umulig å falle. Å sitte var jo ikke til å tenke på.

De første varme regndråpene falt på våre oppadvendte ansikter. Regnet økte i styrke. Det var som en vegg som beveget seg over sletten. I løpet av sekunder var vi våte til skinnet.

Maria skrek: «Herlig, herlig vann!»

Men det herlige vannet fortsatte å strømme ned i strømmer så strie at en skulle tro det ble helt ut av enorme baljer. Bulder og brak av tordenen sønderrev luften. Et voldsomt lyn fikk mange av kvinnene til å skrike i redsel.

Lastebilen skrenset – og stoppet. Bakhjulene sank ned i mudder.

«Alle ut! Fort!»

Vaktene rådslo meg hverandre. «Hent trevirke. Greiner og busker.» Men det fantes jo ikke noe slikt. Og mens det voldsomme regnskyll fortsatte, stod vi i søle til langt oppe på leggene, satte ryggen mot vognen, skjøv og løftet. Mens mannfolkene stod og så på!

Hjulene spant. Sølen sprutet. Men bilen ble stående der den var. Etter at vi hadde slitt i en time, ga en sersjant ordre om at vi skulle marsjere tilbake til leiren. Det surklet i alles fotøytøy, klærne ble klistret til kroppen, men vi trasket da av gårde mot leiren.

Vaktene langet ut etter kvinner som snublet.

Endelig nådde den fillete kolonne av gjenferdaktige grå skikkelser hovedporten.

«Rapporterer tilbake med 62 banditter, kamerat kommandør,» ropte sersjanten.

De våte bandittene vaklet bort til hyttene sine. Noen ble straks sendt av gårde til utmattende kjøkkenarbeid. De øvrige prøvde å tørke klærne sine og få litt søvn.

Hvor merkverdig kan ikke det menneskelige sinn være! Like før jeg skulle til å falle i søvn kom jeg til å tenke på en vits som Richard en gang hadde fortalt meg. Hovedpersonen i den var en mann som hadde fastslått for seg selv at det å klage var aldeles hensiktsløst. For fremtiden skulle han gå inn for å gjøre det beste ut av enhver situasjon. Han hadde en firehjulet vogn, og nettopp som han hadde tatt den nevnte beslutning – falt et av hjulene av vognen. 'Ingen ting å bry seg om', sa han. 'Mange vogner har bare tre hjul. Jeg er rik.' Men så gikk det galt med enda et hjul. 'Hvorfor skulle jeg bry meg om det? En trillebår har bare ett hjul. Jeg har to.' Så falt enda et hjul av. 'Vel, vel. Sleder har ingen hjul i det hele tatt, men de er da fullt brukbare allikevel,' sa han. Og dermed mistet han det siste hjulet. 'Jeg har i grunnen bestendig ønsket at jeg var sledekjører,' sa han gledestrålende.

Jeg smilte i det jeg falt i søvn.

Tiden stod stille. Hele vårt liv var slaveri. Kanalen var vår verden. Vi ble knuget ned i en håpløs godtaing av vår lodd. Om det så var nyheter utefra: – de forandret seg aldri. Sult, køer, undertrykkelse. Og så dette evindelige refrenget: Amerikanerne kommer; de vil aldri slå seg til ro med at vi er slaver!

Fortvilelse medførte at arbeidsytelsene ble mindre. Og dermed fikk vi oppleve lurendreierier som skulle øke arbeidsinnsatsen.

Ved et møte ble tyve kvinner ropt opp og steg fram fra

geleddet. Så ble det sagt til dem: «Dere har vært de ivrigste arbeidere her. Som takk for dette blir dere nå løslatt.»

Kommandanten holdt en tale.

«Dette er altså farvel og takk, kamerater. Sammen har vi arbeidet og strevet for å bygge kommunismen, og nå er tiden kommet da vi skal dele arbeidets frukter! Dere er nå frie! Som en avskjedsgave blir det utlevert et brød til hver av dere!»

De tyve heltinnene lente seg ut av lastebilen og viftet med små røde flagg mens de sang Internasjonalen.

Enda et bedrag. 16 kilometer lenger nede ved veggen langs kanalen, ved den neste arbeidsleir, stoppet bilen. Heltinnene ble kommandert ut – og tilbake til arbeidet.

Mange påfunn for å øke arbeidsinnsatsen virket nesten elektriserende i Leir K4. Men det trick vi nå hadde vært vitne til var blitt brukt i andre leirer, og ganske snart fikk vi vite sannheten.

En morgen kom vaktene farende inn med bulder og brak. «Alle her skal være ferdig til å reise innen en time!»

Denne gang gjaldt det ikke bare to eller tre avdelinger. Hele leiren var alarmert. Hundrevis av kvinner samlet sine få eiendeler og pakket dem inn så godt det lot seg gjøre. Mange ga hverandre en avskjedsomfavneelse – for det tilfelle at de aldri kom til å møtes igjen. Vaktene økte spenningen ved så tydelig å vise at de var foruroliget selv. De visste ikke mer enn vi visste.

Amerikanerne hadde sprengt jernteppet! Russerne hadde invadert Vest-Berlin! Vi ble hentet bare for å bli skutt!

«Næ-æ-æ! Virkelige støvler?» skrek Zeanidas klare stemme. Den første tildelingen av støvler til oss skulle finne sted. De ble kastet ut av en kjerre etter antall fanger i hytten, men uten minste spørsmål om størrelse eller andre detaljer. Jeg fikk tak i et par som var tre nummer for store.

Alle var ferdige. Pakker og knytter samlet sammen. Kvinnene stilte opp på linje, fillete som før. Og så begynte ventingen. Hva ventet vi på? Hva var det som ventet oss? Ingen visste det. Hvor skulle vi hen? Alle lot til å 'vite' noe, men alle visste noe helt annet enn alle andre. Fengselslivet er en eneste uendelig venting. Og denne gangen stod vi og hang

helt til det begynte å mørkne. Da kom endelig ordren om å klatre opp i lastebilene. Vi ble kjørt til en rangerstasjon.

Det måtte ikke vise seg tegn til opprør når det gjaldt Leir K4. Derfor var sidesporene ryddet for folk, bortsett fra noen få jernbanefolk som hadde sett slike transporter før. Toget var satt opp av endel godsvogner og en rekke lange, svarte fangetransportvogner. Hver av dem var en enhet for seg og hadde en tung skyvedør. Det var noen få små vinduer oppe under taket. Naturligvis var det sprinkler for vinduene. Vognen var antagelig beregnet på bagasjetransport.

«Sett i gang! Inn med dere, alle sammen!» Jernbanens vaktmannskaper var spesialister på dette slag transport. De var noen sjuskete typer som ikke fortok seg av iver i tjenesten. De overlot til mennene fra Leir K4 å besørge 'stuingen'. Og det tok tid. Vi hadde bare så vidt plass til å stå.

«Vi kan ikke ta imot flere her!»

«Gode Gud, vi kommer til å kveles!»

Men fler og fler kvinner ble presset inn. Til slutt var vi 84 personer i en vogn beregnet på 40. Den digre skyvedørne ble lukket og boltelåsen sikret. Så hørtes den karakteristiske lyden av vognkoblingene i det toget satte seg i bevegelse.

Den vognen vi hadde havnet i hadde noen benker. Den ene skjulte et WC. Uten vann, naturligvis, og uten papir. Men ingen tenkte på å klage over det. Og tenk at det var lokk på WC!

Kvinnene prøvde å innrette seg for natten. Eller også kranglet de, – eller de gråt, for hva visste de ikke riktig. De vindomsuste hyttene i Leir K4 var blitt vårt hjem. Det ukjente var så truende. Ryktefabrikantene forutså masseeksekusjon av oss. Vi skulle skytes ned med maskingeværer, og deretter kastes i den grav vi selv hadde gravd. Og det ville kanskje være det beste, sa noen av de som hadde et enkelt sinn.

En kvinne fra Ploesti erklærte med ettertrykk og autoritet

i stemmen «Vi er bestemt for Ghencea, det store transittleiren, og det betyr en snarlig løslatelse. Hun hadde hørt at Ana Paukers klikk var styrtet og at Partiets linje var under revisjon.

Vognen sydet av formodninger. Tenk om den avskyelige Ana fikk smake litt av sin egen gift! Det var få som egentlig trodde det. Men alle syntes en smule oppmuntret ved tanken.

En eller annen fortalte en vits: «Hva er forskjellen mellom en sebra og en kommunist? Når det gjelder sebraen, er linjene på dyret. Gjelder det Partiet, må dyrene stå på linje.»

Det var mer enn vanskelig å finne en flekk å sette seg på. Det var umulig å få strakt seg ut. Tross alt hendte det at vi døste av korte stunder og ble vekket av oppbremsingen – som varslet om enda et mystisk opphold. Utenfor de smale vinduene var det bare mørke.

Morgen. Det lysnet over høstlandskapet. Kuer beitet fredfullt på markene. Bare synet av disse dagligdagse dyrene ga håp – etter de lange og vide og ødslige slettene i Baragan. Og trærne; riktig nok var løvet falt av dem, men de holdt sine grener oppad, som armer strakt opp i forbønn. Vi fikk også et glimt av småbrukere, frie kvinner og menn, som spredte gjødsel utover den mørke jorden. Tre småjenter vinket og vinket. Aldri fikk de vite at de hadde fått et hundre kvinner til å strigråte!

Toget peste og skranglet seg tvers gjennom Romania, hele tiden med kurs nordover. Etter en time stoppet vi ved et jernbaneknutepunkt. Vi hørte lyden av dører som blir åpnet. Noen bøtter vann ble levert av vaktene, mens andre vakter stod parat med sine maskingeværer.

Men den gretnе unge bondegutten i uniform var vant med å vanne dyr, og visste at en pleide ikke å svare på deres skrik. Brød fikk vi i alle fall ikke.

Da toget satte seg i bevegelse igjen, begynte spekulasjonene. Sigøynerne bablet noe for oss andre uforståelig, som vanlig.

Bondekonene fra kollektivene hadde allerede hengitt seg til minner og til å sørge over bortkomne barn og tapt buskap.

Bare noen få av våre tidligere bekjente var i vognen. Helena Coliu, piken som fremdeles trodde på kommunismen til tross for all julingen hun hadde fått; Annie Stanesco, den muntre lille prostituerte, og Maria Tilea var fremdeles i vårt følge. Men ingen Zenaida, ingen Clara Strauss, ingen Bestemor Apostol og ingen Cornelia Marinescu. Jeg visste ikke om de var på det samme toget i det hele tatt.

Amatørpolitikere ved siden av meg diskuterte valget i Amerika. Vi visste at det skulle skje den vinteren. Truman hadde fullført sin fireårsperiode. Eisenhower, som hadde vært øverstkommanderende i Europa så lang tid, skulle redde oss alle.

«Naturligvis blir han valgt,» ropte en velinformert dame fra Ploesti. «Jeg har fått vite at han vil be om spesielle fullmakter til å befri de undertrykte landene i Øst-Europa.»

Dette var en sensasjon! Og ettersom damen hadde vært innom transittleiren i Ghencea for bare en måned siden, ble hun trodd langt ut over hennes tilhøreres behov for trøst.

Jeg hadde lyst til å si at denne samme Eisenhower hadde utlevert hundretusener av flyktninger fra kommunismen ved krigens slutt til 'Uncle Joe', som Roosevelt kalte Stalin. Noen begikk selvmord, andre ble hengt, mange omkom i Sibirske leirer. Men jeg tidde med det jeg visste. Hvorfor ødelegge illusjonene når folk trengte dem som en tørst mann trenger vann?

Langsomt, langsomt gikk transporten gjennom det fuktige landskapet. Det knirket og rumlet over sporskifter. Det stanset og det sattes i gang igjen. I lange timer stod det på et sidespor vi ikke ante navnet på. Etter tur krøp kvinnene sammen om de små gluggene for å nyte synet av småbruk. De så

ulmende bål som ble passet av tause småbønder. Og nå kunne en ane de første tegn til frost i høstluften.

Spenningen ved å være undervegs gled over. I stedet meldte det seg en kjensle av redsel ved å være stuet sammen i en gyngende og slingrende, svart fangevogn. Reisen ble mer og mer ubekvem, og med så mange kvinner som var 'togsyke' ble det til slutt rene elendigheten. Tross en god del gjennomtrekk var vi plaget av mangel på luft.

Blant kvinnene var det mange som hadde befattet seg med litterære sysler: skribenter, journalister, lyrikere – noen av dem hadde fått bøker utgitt, andre ikke –, og til og med romanforfattere. Den radmagre, mørkhårede Marina Capoianu, som hadde undervist i engelsk og fransk litteratur ved Cluj, viste seg å ha en fremragende evne som forteller. Med et sant vell av detaljer gjenga hun lange avsnitt av klassiske romaner som hun hadde plaget uvillige elever med. Når hun kom til spesielt dramatiske punkter i fortellingen satte hun i med sin dette-skal-høres-over-hele-klasserommet-stemme så det formelig runget! Jeg skal si vi fikk høre Bill Sykes' forbannelser over Nancy, eller Madame Bovarys lidenskapelige skrik.

En av de mest populære av hennes fortellinger var den melodramatiske *Portrettet av Dorian Gray*. Hennes gjenfortelling av Wilde's roman om forbrytelse og straff tok tre timer, mens toget stod på et øde sidespor en kveld. Det ble en forrykende suksess! Da hun kom til mordscenen, slo hun hardt gang på gang sin knyttede høyre hånd mot den venstres håndflate, for å illustrere at Dorian stakk kniven i sitt bytte om og om igjen. Tilhørerne holdt nesten på å revne av begeistring for fremføringen, slik applauderte de. (Oscar Wilde klaget over fengselsforholdene på hans tid. Hva ville han ha sagt dersom han hadde fått se disse kvinnene som ble transportert som kveg?)

«Er det ikke storartet? Tenk, utdannede!» Bondekonene var aldeles overveldet, og såre fornøyd. «Tenke seg til! Å kunne

si alt det der uten å ha boken foran seg?» De intellektuelle hadde ikke vært mindre begeistret; men nå begynte de å gå løs på stakkars Oscar. Han ble beskyldt for frivolitet, eller snobberi – og andre mer eller mindre betente tilbøyeligheter. Under diskusjonen sa Valeria at Wilde hadde villet gi en allegorisk fremstilling i en bok som hadde en dyp religiøs mening. I romanen om Dorian Gray representerer maleren Kristus, som maler sitt bilde i hvert menneskes hjerte. Men på samme måte som Dorians uskyld blir ødelagt, slik blir bildet av Kristus mer og mer forvrent – helt til Dorian ikke lenger kan holde ut synet av maleriet. Han forviser det til mørkeloftet. Og det gjør alle, hver på sitt vis. Men så en dag banker maleren på døren. Han ber om å få se maleriet. Men Dorian kan ikke utholde tanken på at det skulle ble sett igjen. Det er jo han selv som har gjort det til det det nå var blitt! Og så gjør mennesker det samme som Dorian Gray gjorde: han drepte maleren – Kristus blir drept – men i det samme øyeblikk som ha gjør, dreper han også meningen med sitt eget liv.

Romanen er en allegori om *deicide*, (Guds-mord, det å myrde Gud) og det er den største av alle forbrytelser. Men samtidig er den også det som bringer tilgivelse for alle ting – og fornyelse. Det blod som ble utgytt på Golgata, frelste til og med Jesu mordere. Wilde's symbolikk om maleren fortsetter her: han (maleren) visste at døden ble hans skjebne dersom han ba om å få se maleriet; allikevel kom han. Og ved hans offer fikk maleriet av Dorian Gray tilbake sin opprinnelige skjønnhet.

Nå var det Marinas tur til å se forbauset ut. «Ytterst søkt!» ropte hun. «Boken er i virkeligheten et ubevisst portrett av Wilde's egen psykologi. *Han* var egentlig det fete, avskyelige oppblåste portrett, og Dorian Gray representerer hans dager som ung mann, – dager som han i den grad lengtet

tilbake til at han var parat til å myrde sitt eget geni – representert ved maleren – i den hensikt å gjenvinne det. Hvilket naturligvis er det han senere også gjorde.»

Andre var ivrige etter å forklare boken som en beskrivelse av klassekampen. De fant her bildet av de fattige, de utstøtte omstreifere – og de nyttige rikes undergang.

Fru Capoianu hevdet at boken åpenbart var en parabel som var like tvetydig eller mangetydig som all god kunst. «Men det er ikke noen spesielt *engelsk* bok. Den er på mange måter ganske russisk.»

Og slik gikk det altså til at åtti kvinner, under vegs gjennom Romania i et fangetog, glemte frykten for eksekusjon for en stund, og imens ble de underholdt av Oscar Wilde.

Ved et opphold ble døren åpnet og en sekk matrasjoner hivd inn. De svarte brødene var nybakt og luktet deilig. Men her måtte det meget nøyaktig matutdeling til! Vi gumlet i oss vår rasjon med en gang. Når som helst kunne vi være ved endestasjonen. Mat oppspart er mat mistet. Det var regelen under fengselslivet. For en liten stund glemte et vognlass kvinner hvordan huden deres ble skrubbet og rispet mot treveggen, og hvordan det verket i alle lemmer. Det gjorde vondt over hele kroppen – og kløen var ikke til å holde ut.

I samfulle to dager klapret toget videre. Stans, opphold, videre, – gjennom denne skjærsilden. Men på den tredje dagen fikk vi hverken vann eller brød, selv om oppholdene ble av lengre og lengre varighet. Men endelig, sent på kvelden ble døren åpnet igjen og en uflidd sersjant viste seg. Han hadde drukket. Det var uten tvil *tzuica*, seig rumensk plommebrennevin, han hadde drukket. Jernhelene på støvlene hans gnisset mens han snudde og dreide på seg for å følge med når de gretne ledsagerne hans leverte brødsekken.

«Dere kvinner er heldige i kveld.» Vår stillhet var stinn av

tvil. «Det er en spiseskje syltetøy til hver, til å spise sammen med brødet.»

Kanskje tzucia-en kunne tenkes å medføre ytterligere ned-ladenhet. Maria tok mot til seg og spurte: «Hvor meget len-gere har vi å reise, her kommanderssjant?»

Sersjanten følte seg åpenbart smigret og sa: «En dag til.»
«Og hvor skal vi hen?»

Han hikket. «Dere skal skytes, naturligvis!» Han brølte av latter.

Skyvedøren gikk i lås med et brak. Og så begynte den meget lydelige argumenteringen i vognen. De som ikke alle-rede hadde begynt å gråte og jamre seg, stilte hverandre spørs-mål: Kunne det være sant? Men han var jo full. Jo, men det var jo nettopp derfor en måtte tro det han sa! Jødiske kvinner hulket, klappet hverandre og utvekslet farvel-kyss. Reddet fra nazistenes leirer, – og nå: dette!

Toget knirket og beveget seg, men ytterst langsomt. Og det ble stopp igjen etter en time. Så bar det videre.

Fru Capoianu, som en stund hadde vært halvt borte i egne tanker, spurte plutselig: «Sabina, – er vi simpelt hen pris-gitt en sinnssyk manns luner? Hva betyr alt dette? Det sies at han sitter bak låste ståldører, dødsens redd, og at han for-langer fler og fler dødsdommer. Og når de utenlandske am-bassadører kommer, snakker han aldri. Han tegner og tegner! Med rød blyant på et papirark. Og hva tegner han? Tegninger av kvinner som blir torturert!» Hun skalv, nesten som i krampe. «Og alle snakker slik om ham. Det er som han skulle være en gud. 'Full-av-geni'-Stalin! 'Fader Stalin!」

Jeg sa: «Det ville i tilfelle ikke være første gang at men-sker er falt som offer for en diktator som prøvde å sette seg på Guds trone. De anklager Ham. De forsøker å ta Hans plass. Når jeg tenker på Stalin må jeg alltid minnes Farao. Slave-arbeidet, pogromene, terroren, – det er her alt sammen om

igjen. Et menneske har forsøkt å erobre Guds plass. De vet hvordan Farao ga ordre om at alle guttebarn blant jødene skulle kastes i Nilen. Men den samme Farao kom til å oppfostre i sin egen familie den mannen som var utvalgt av Gud til å virkeliggjøre Hans planer med Farao. I Salme 2 heter det at Gud ler enkelte ganger.» (Mange år sender syntes jeg å høre at Gud lo: Stalins datter, nå i USA, var blitt omvendt i en undergrunnsmenighet i Russland!)

«Jeg vet jo at Stalin ikke kan vare i all evighet. Men hva kan det være som gjør at et menneske blir en slik djevel som han?» sa fru Capoianu.

«Det beror ofte på forholdene. De forklarer ikke alt, men de forklarer en hel del,» sa jeg. Stalin var en utenom-ekteskapeleg sønn av en politioffiser. Moren hans måtte arbeide som tjenestekvinne i offiserens hus. Der ble hun altså gravid og fødte den vordende Stalin. Den mannen som ble utgitt for å være hans far var en drukkenbolt, og da han visste at gutten ikke var hans sønn lot han sin harme gå ut over gutten som ble nådeløst prylt rett som det var. Senere ble Stalin sendt til et ortodoks seminar. Der var guttene mer fanger enn studenter. Og så var det dette at Josef var georgier, og det i den tid da russerne hadde stengt og undertrykt den ortodokse kirken i Georgia. Da ble Stalin revolusjonær. Nå kan vi se hvordan slike revolusjonære blir til.

Det ble en fryktens natt. Ved hvert stoppested fryktet vi for at vi skulle få høre knirkingen av soldaterstøvler, – og at de skulle stanse ved denne vognen, åpne døren og jage kvinnene ut for å dø. I timevis forsøkte de kristne fanger å berolige og trøste de øvrige. Men ingen ting hendte den dagen. Ikke den eneste heller. Ved solnedgangstider så vi fjelltopper i det fjerne. De skinte som gull i kveldslyset. Da mørket falt på, sank kvinnene sammen i sløvsinn og jammer.

«Ut!! Alle sammen, UT!!»

Skyvedøren var blitt åpnet – for å vise oss en natt så svart som bek. Dette var ikke noen stasjon. Ikke et avsides sidespor engang. Kjære Gud, var det sant? Hadde de virkelig til hensikt å massakrere oss alle? Gråt, skrik, banning. Kvinner hoppet eller falt ned på det flintharde underlaget langs skinnegangen. Det var ingen trinn på vognen, så jeg falt og slo knærne mine ganske stygt. Ganske mange andre ble hjulpet ned – men ikke av vaktene. De bare stod der og brukte munn, svingte med maskingeværene og beljet som gale mennesker mot de vettskremte kvinnene. Kanskje de selv hadde ventet lenge i nattekulden, og så skulle det gå ut over oss. De forekom oss som djevler fra helvete.

Kvinner ble slått i ansiktet, hivd til side, dengt løs på, rammet av geværkolber. Vi hadde ikke den fjerneste anelse om hva de ønsket at vi skulle gjøre.

«Still opp. Still opp! Hold dere i nærheten av sersjanten!» Men det var jo ikke noe sted hvor vi kunne stille opp. Flere av fangene snublet og falt nedover en sølet skråning og inn i et piggrådgerde. En ung mann trodde at de prøvde å flykte, derfor langet han ut med knyttenevene. Fru Capoianu fikk et kraftig svingslag og tørnet mot de nærmeste i flokken.

Den komplette forvirring varte en time. Så ble noen hundre av oss fanger drevet sammen på jorder ved siden av linjen.

«Ligg ned, alle sammen! Ned på magen! LEGG DERE NED!!»

Vi ble tvunget til å ligge med ansiktet ned i sølen. En ring av bannende vakter omga oss.

«Å Gud, å Gud, de kommer til å skyte oss!» Det var kvinnen ved siden av meg som mumlet dette, om og om igjen. «Ikke la det skje. Jeg skal aldri klage mer.» Hun stotret fram bønner og innstendige begjæringer. Og det gjorde vi nok alle, antar jeg.

«Opp på vegen! Banditter, er dere døve alle sammen?»

Vi marsjerte så hurtig vi kunne gjennom mørket, jaget fremover med slag og trusler. «Bagasjen» vår prøvde vi å holde fast mens vi alt i ett falt, gled og snappet etter pusten. Vi var lamslått av sjokk etter fire dagers stivrygget mangel på bevegelse.

«Stopp! Få dem inn på det jordet der! Ligg ned, alle sammen!»

Vi over ende på våre ansikter eller knær. Halve kolonnen var blitt borte, og vi måtte vente til alle var samlet igjen.

Hvor langt vi marsjerte, vet jeg ikke. Det forekom meg som timer før vi så de høye murene av et nytt fengsel, – lange strekninger av blekgrå tomhet i skinnet av elektriske lamper. Dette er Tirusor.

På fengselsplassen gikk ordet fra den ene til den andre: De tunge portene som var laget av stål og tre ble åpnet, og vi passerte i noe ujevn marsjorden, fem og fem i bredden.

Et nytt navn. Nye vakter. De samme forbannelser, den samme rutine.

Oppsjekkingen av navn og nummer begynte. Det var langt over midnatt før vi kom til de anviste celler.

Hvorfor her? Hvorfor Tirusor? Dette var alles spørsmål. Dette var et fengsel med maksimum sikkerhet. Her ble rov-mordere og andre med stygge forbrytelser på samvittigheten holdt. Navnet var beryktet i hele landet. Hvilket mysterium? Hvorfor skulle *vi* hit? Hva kunne det bety?

«De har ikke flere fengsler igjen,» mumlet fru Capoianu.

Men det trøstet ingen.

Jeg ble satt til å arbeide i systuen i Tirgusor. Kvinner arbeidet døgnet rundt, i skift på tolv timer. Vi satt i et stort høyloftet rom med sprinkler for vinduene – som forresten var oppe under taket.

Symaskinene viste seg å være fra det forrige århundre. De gikk i stå i det minste én gang for dagen. Jeg sluttet snart med å dele Richards stolthet over Singer. (Singer var en jøde som hadde oppfunnet den symaskinen som bærer hans navn.)

Vi sydde trekk til fengselsmadrassene og måtte selvsagt bruke tykk tråd. Stoffet var svært uhåndterlig, så vi snudde og vengte det i det uendelige. Og naturligvis hadde vi bare tråmaskiner.

Det var nokså vanlig at nattskift-kvinnene falt i søvn over arbeidet. De hadde jo ikke fått søve om dagen på grunn av støyen i fengslet. Voktere som patruljerte langs rekkene av syersker sørget – temmelig hardhendt – for å holde dem våkne. Det var ikke så få kvinner som for alvor hevdet at vi hadde hatt det bedre ved kanalen!

I Tirgusor satt landets verste forbrytere innesperret. Mordere, seksualforbrytere, svindlere, sadister, – noen av disse var åpenbart sinnssyke.

Ved maskinen bortenfor den jeg betjente satt det en hyste-

risk kvinne. Hun hadde stukket en lege ihjel med en saks. Mange ganger daglig lånte hun saksen som skulle «deles» mellom alle syersker ved vårt bort. Det lot ikke til at hun la merke til de nervøse øyekast som fulgte henne når hun brukte saksen. Ofte stirret hun på den en stund før hun skjøv den til side.

Stakkars «gale Anna» levde i en fantasiens verden. Hun trodde at hun hadde hatt intime forbindelser med den legen hun hadde drept. Stadig vekk skrev hun brev til seg selv fra innbilte elskere. De var mange og forskjellige. Peters brever var høytflyvende. Johans var lidenskapelige. Henrys var hverdagslige. Alle brevene (de var «skrevet» på såpesmurte underlag ved hjelp av en spiker) ble lest høyt for hennes forbausede cellekamerater.

Anna hadde nå og da anfall av hysterisk gråt; men som regel var hun lykkelig i sin verden av forestillinger. Om hun var i fengsel eller fri lot ikke til å bety noe for henne.

Mange triste gjenkjennelses-scener ble jeg vitne til i fengslet. Nesten hver gang celledøren ble åpnet for å slippe inn en ny fange, lot det til å være mor eller søster eller kusine til en som allerede var der. Hver og en av dem hadde trodd at den andre var løslatt og tok seg av barna. Når nå dette håp brast, var det inderlig vondt å se deres sorg og fortvilelse.

Noen ganger ble vi vitne til høyst pussige møter også – om vi skal kalle dem pussige da. En morgen kom en ny fange som introduserte seg selv som fru Cornilescu fra Cluj.

Det var en underlig sammentreff. Vi hadde allerede en fru. C. fra Cluj. De andre fanger stakk hodene fram fra køyene sine for å overvære konfrontasjonen. Det lot til at begge fruene mann het Emil. Og begge menn var høye og mørke. Og så sjarmerende og belevne. Den andre fru C. bleknet. Hennes Emil var, som sagt, også høy og mørk, og hadde slike fine manerer.

«Undskyld meg,» sa min nabo; «men jeg vet tilfeldigvis

at også i celle 3 er det en fru Cornilescu! Hennes mann stemmer helt med det signalement av herr C. som vi nettopp har hørt.»

Ingen av våre to fru Cornilescu-er kunne kalles pene. Den ene var liten, og det var noe visst slesk ved henne. Hun hadde brune tenner. Den andre var høy og mager, og leggene hennes var tynne som pinner. Begge hadde slått til da de fikk ekteskapstilbud.

Det røk opp til en heftig batalje. Fru C. nr. 1 slo til nr. 2 i ansiktet, og nr. 2 rev hårtuster av fru C. nr.1. Vakter styrtet inn for å skille de kjempende.

«Kjære Dem, det er den gamle historien,» sa nabofangen. «Mannen er på flukt fra det hemmelige politi, som alle forhenværende jerngardemenn er. Han har ikke noe hjem, ingen papirer, ingen penger. Det er kvinner som har underholdt ham, den ene etter den andre, og han har enten vært gift med dem eller lovet dem ekteskap. Så blir hustruene eller forlovedene arrestert – og møtes i fengsel. I forbindelse med slike hendelser har jeg sett mange stygge slagsmål i min fangetid.»

Møter mellom slektninger kom også i stand av den grunn at hele familier var blitt arrestert for å ha hjulpet flyktninger som holdt seg skjult oppe i fjellene. Motstandslederen, oberst Arsenescu, var en populær mann, og hundrevis av mennesker var blitt arrestert for å ha hjulpet hans menn. Hans hustru var i fengsel. Via politispioner var det blitt henne fortalt at hennes mann var skutt. Det var en løgn; den ble servert henne for å få henne til å bryte sammen og komme med opplysninger som kunne føre til videre opprulling.

Vi fikk høre at general Eisenhower var blitt valgt til president i USA. Deretter ble det sagt at mange av våre kommunistledere var styrtet og utrensket av Partiet. Kunne dette bety at en liberalisering var i emning?

«Hvilken betydning har slike nikkedukker?» sa Silviu, en kvinnelig journalist. «Det er Russland som kontrollerer alt. Ingen ting blir endret før Stalin er borte.»

Men det var *ett* rykte som begynte å ta fastere og fastere form: Kanalprosjektet skulle oppgis. De store arbeidsleirene skulle avvikles. Den veldige kanalplanen var en fiasko.

Og ryktet viste seg å være sant. Øyenvitner fra Leir K4 fortalte oss at leiren virkelig var under avvikling. Offiserer var blitt arrestert. Ingeniører ved kanalen skulle stilles for retten fordi de hadde «stjålet av Statens midler».

Og dermed skapt en ny tanke: Hvilken nytte kunne nå myndighetene ha av de titusener av fanger som hadde arbeidet ved kanalen? Ville de bli løslatt?

En ung kvinne som hadde vært ansatt i Ana Paukers ministerium ble ført inn i vår celle. Hun sjenerte oss alle med sine bitre utgytelser. Det var vi som var bandittene, hun den lidende uskyldighet. Jenny Silvestru kunne ikke tro på det som var skjedd med henne.

«Jeg er falt som offer for urettferdighet!» erklærte hun mange ganger hver eneste dag.

«I stedet for «urettferdighet» skal du si «kommunisme»,» sa fru Iliescu, gift med en Jerngarde-mann, til henne.

«Partiet burde skyte slike som dere. Dere er behandlet alt for godt!»

«Kjære jenta mi, – jeg var i fengsel under Antonescu. Så ble jeg løslatt, og friheten varte etpar måneder. Så kom kommunistene og puttet meg tilbake i fengsel. Dette er mitt sjettede år i straff. Dine trusler bryr jeg meg ikke en døyt om.»

Fru Iliescu var på sin måte like meget en prøvelse som Jenny. Hennes forakt for kommunismen var uten grenser.

«Vi må vise at vi er dette avskum overlegne ved å overgå de forhatte arbeidsnormene deres. Under kommunismen eller ei: – det vi utretter vil gange vårt fedreland!»

I fengslet var det såkalte «Sweatshops», dvs. verksteder som utplyndrer arbeiderne. I et slikt arbeidet hun så energisk at dagnormene ble hevet for alle, og dermed ble alle påført nye og større lidelser. Hennes innstilling var dum og utfordrende. Og allikevel var det vanskelig å ikke respektere henne. Hun hadde lidd så meget, og hun hadde et imponerende mot.

En av hennes ofte gjentatte historier handlet som en kvinnelig forhørsleder som hadde sadistiske tilbøyeligheter. Hun riktig koset deg når hun kunne torturere *mannlige* fanger. Men hun havnet i Jilavafengslet etter den første utrenskningen i partiet. «Kvinner som hadde fått vite at deres menn og sønner var blit pint og utsatt for spesielt nedverdiggende behandling fra hennes hånd, gikk løs på henne. De kastet et ullteppe over hodet på henne, holdt henne fast og dengte henne gul og blå,» fortalte fru Iliescu.

Slik kunne tilstanden bli i en celle. Men selv om et slikt bittert hat eksisterte, viste det seg også at forlikelse var mulig. Det er nemlig en veldig makt i Guds Ord. En gang ble jeg bedt om å lede i bønn i cellen. Jeg nektet å gjøre det så lenge som det var kvinner til stede som ikke ville forsones med hverandre. Jeg siterte det som står i Matteus 5, 23–24:

*Derfor, når du bærer ditt offer fram til alteret,
og der kommer i hu at din bror har noe imot deg,
så la ditt offer ligge der foran alteret, og gå
først bort og forlik deg med din bror, og kom så
og bær ditt offer fram!*

Disse ord har bevirket at mange, både menn og kvinner, har bilagt gamle stridigheter. Det fins forresten et apokryfisk ord som er gjengitt som uttalt av Jesus: «Du blir aldri lykkelig før du kan se på din bror med kjærlighet.»

Men i Tirgusor hersket også en intens frykt og mistenk-

somhet. Vi hadde ikke noen 'jungeltelegraf'. Kommunistene prøvde å bruke bankesignaler for å nå sine hensikter. I hver celle kunne det være politispioner som fikk lurt seg til å banke falske budskap i celleveggene. Svarene de i blant fikk fra nykommere som ikke nærte noen mistanke, ble brukt under de intense forhør som gikk for seg akkurat da.

Kommunistene i fengsel var sikre på at de ville bli skutt. De hadde ikke vist skånsel. Nå ble det ikke vist skånsel mot dem.

Men imens ble de som elsket og som var elskelige henrettet.

Datteren til en høytstående kommunistleder delte celle med oss. Hun var en kristen. En kveld fikk hun vite at hun skulle stå foran eksekusjonspelletongen ved midnattstid. Henrettelser forekom ofte, dødsdommer ble avsagt på grunnlag av tarvelige beskyldninger. Ikke sjelden dreide det seg om hevnakter.

Denne unge piken som skulle møte 'midnattsbruden' – som eksekusjonen ble kalt –, delte et nattverdmåltid med vennene sine den siste kvelden hun levde. Måltidet bestod av havregryn og vann. Rolig løftet hun steintøykruset som hadde inneholdt måltidet.

«Snart blir jeg til jord igjen,» sa han. «Av samme stoff som dette leirkar. Hvem vet hva det har vært før? En ung manns pene legeme, kanskje. Snart vil det gro gress der mitt legeme legges. Men døden er noe mer enn dette. Og det er derfor vi har fått være her på jorden. Vi skulle passe godt på vår sjels kongelige pryd mens vi lever.»

I det piken ble hentet ut, fremsa hun med høy stemme trosbekjennelsen. Mens hun ble ført gjennom hall og ganger med buet tak, gjenlød stemmen hennes. Den ga ekko fra vegg til vegg. De ordene hun sa, var de samme som brukes i kirken. Men dette var som en annen og ny trosbekjennelse. *For hun mente hvert ord!* Hun gikk i døden i den allmektige Guds navn. Og hun ble mottatt, inn til det liv som varer evig.

Uker gikk. Ved Tirusor ble vi tellet to ganger daglig. Men det var få av vaktene som kunne telle! Og enda ferre var det som kunne legge antall fanger i forreste rekke til det samme antall i bakerste. Denne prosessen tok timer. Etterpå skulle cellene granskes. Sprinklene ble prøvd med slag av tre-køller. Ute på fengselsgården var det kaldt, og hver morgen ba vi til Gud om det ikke måtte bli for mye feiltelling.

En dag opplevde vi plutselig at denne prosessen gikk usedvanlig hurtig for seg. Og like etter kom den illevarslende kommando:

«Samle tingene deres!»

Vi skulle flyttes!

Vi ble kjørt i åpne lastebiler til en kollektivfarm som heter Ferma Rosie, og ble med en gang satt i arbeid på markene. Vårt første oppdrag var å tildekke vinstokker med jord for å beskytte dem mot kulden. Men jorden var hard som bein, og plantene var for lengst tørre av frost. Det var blitt ventet altfor lenge med å utføre dette arbeidet. Neste år ble det nok ingen vingård, nei. Men ingen brydde seg det minste om det. De hadde ikke noe med det å gjøre! Lederne på bruket sørget bare for å få sendt inn rapporter om at det og det arbeid var utført da og da.

Denne vingården hadde vært en av de mest berømte i hele landet. Den tidligere eier var i fengsel nå. Men det var på ingen måte bare de store godseiere som var falt som offer for kollektiviseringen. Mindre jordbrukere og småbønder var faktisk hardest rammet. Deres forsøk på å gjøre motstand mot systemet ble skånselsløst knust, de ble trist til sinns og uinteressert. De arbeidet så lite som mulig. Og så kom straffen. Fengsling på grunn av at de 'hadde unnlatt å oppfylle sine forpliktelser overfor staten'. Tusener ble fengslet. Og landet ble liggende udyrket. Det som tidligere hadde vært 'Europas kornkammer' stod ansikt til ansikt med hungeren. Statens

svar på dette var å sende fanger til slavearbeid på kollektivene.

Det var den samme historien alle steder: Markene ble så dårlig stelt at det ble svært smått med avlinger. De som var satt til å være være voktere, var ofte småbønder selv. En fortalte at han ved et høve hadde fått ordre om å skyte den første mann han så i en landsby. Deretter ble alle landsbyens innvånere samlet, og ble bedt om å slutte seg til kollektivet av «egen fri vilje».

Tjenestemenn og politi ransaket hjemmene til slike som unndro seg. Bestandig fant myndighetenes folk at bøndene hadde skjult våpen. Men det de ikke sa noe om, var at våpnene var blitt 'skjult' av politiet selv.

Bøndenes fengslede hustruer fortalte hvordan kollektiviseringspatroljene hadde tatt alt de eide: buskap, kjøredoninger, landbruksredskaper.

Fru Manuilla, en bondekone med kraftig benbygning, fortalte meg en dag mens vi arbeidet ved siden av hverandre: «Da alt var tatt fra oss, sa min mann: 'Salmeboken vår har vi i behold. Kom, la oss synge for Herren og takke Ham for de skatter vi har i Himmelen'.»

Fru Manuilla hadde eid en favorittku. Hun fortalte om den med øm stemme. Hun hadde holdt den om halsen mang en kald morgen. Varmen fra det gode dyret hadde liksom gjennomstrømmet henne, sa hun.

«Kuer gir ikke god melk hvis du ikke er glad i dem,» sa hun. «Nå er den et dyr som alle andre dyr.»

Ingen ting ble utført av kjærlighet på kollektivbrukene; og det var ingen velsignelse fra Gud over arbeidet.

Under arbeidet på marken en dag falt jeg sammen. Det uoverkommelige krav i Tirusor's 'sweatshops' og nå på statsbruket her gjorde det helt av med min motstandskraft. Vaktene la meg på en improvisert sykebåre. Jeg

ble lagt opp på en lastebil og kjørt til Vacaresti. Der skulle jeg legges inn på fengselssykehuset. Undervegs var hodet mitt svulmet opp så jeg mente at det mest måtte minne om en melon.

Det nevnte fengsel kjente jeg godt. I gamle dager hadde Richard talt der mange ganger, og en gang – ved juletider – hadde jeg vært med ham og tatt med et lite juletre og noen pakker.

Jeg ble ikke lagt på sykehuset, men havnet i en ensom celle der det ikke fantes noe annet enn en tilgriset dobøtte borte i en krok. Jeg måtte sove på harde betonggulvet.

Da jeg så ut gjennom et vindu neste morgen fikk jeg se mannlige fanger som var ute til lufting og mosjon. I det de passerte vinduet spurte jeg om noen av dem kjente Richard Wurmland. Den første og den andre av dem ristet på hodet. (Vakten tok seg en lur). Da den tredje fangen hørte spørsmålet mitt, sa han: «Wurmland? Pastoren?» «Ja. Han er min mann,» sa jeg.

Han bøyde seg til jorden, etter ortodoks skikk. «Jeg møtte ham,» hvisket han. «Nå beklager jeg ikke lenger at jeg fikk ti års fengsel. De ble av uendelig verdi for meg, for der ledet pastoren meg til Kristus. Og nå møter jeg altså hans hustru!» Så måtte han marsjere videre. Og han hadde ikke fortalt meg om Richard fremdeles var i live.

Han gikk sin runde i gården, med bøyet hode og hendene bak på ryggen. I det han passerte vinduet igjen la han til: «Jeg møtte ham i Tirgul-Ocna. Han var i en celle for døende. Han talte alltid om Kristus.»

Ved neste rundes møte fikk jeg vite at denne nye venn var lærer. Vakten gjespet. Han var ferdig med luren sin og ga fangene ordre om å gå tilbake til cellene sine. Men jeg visste at Richard fortsatte å være Richard: Utrettelig i å opphøye Kristus og vinne sjeler. Eller gjaldt det som denne

fangen fortalte noe som hadde hendt for svært lang tid siden?

Hva angår mannens tegn på ærbødighet: Jeg ble ikke forbauset, for rumenerne hadde en dyp respekt for den eller de som hadde ledet dem til Jesus. Dette gjaldt især slike som hadde en ortodoks bakgrunn.

Jeg ble en dag til i cellen, men ingen lege kom for å undersøke meg. Ellers var jeg glad over at jeg hadde havnet der, for jeg håpet å få se læreren igjen. Jeg trodde ikke at Richard var død. Jeg kan ikke si hvorfor. Men et vers fra Bibelen lød som musikk for mitt sinn. Det forteller at Jakobs sønn Ruben (som er Richards hebraiske navn) avla dette vitnesbyrd: «Jeg skal ikke dø, men leve og forkynne Herrens gjerninger.» For meg ble dette et løfte fra Gud.

Etter 48 timer husket fengselsmyndighetene at jeg var blitt innlangt for øyeblikkelig hjelp. Jeg ble lagt til sengs. Rene lakener og rene tepper!

En kvinnelig lege i hvit kittel gikk visitten.

«Nå må De spise alt det De får,» sa hun. Vennligheten i stemmen hennes gjorde at jeg fikk tårer i øynene.

Dr. Maria Cresin var nylig kommet fra det medisinske fakultet. Med mot og tålmodighet arbeidet hun i det underbemannede og overfylte sykehuset i Vacaresti. Hun ble beundret av sine pasienter.

Jeg hadde fått en lei hudsykdom. Huden ble skrekkelig stygg. Legen sa at det kom av en slags skjørbuk, som igjen skyldtes feil ernæring. Jeg måtte spise. Det var den eneste kur som kunne hjelpe. Jeg fikk noen sprøyter, og symptomene ble etter hvert svakere. Sår og skabb på kroppen viste også tegn til bedring. Tykktarmsbetennelsen og diaréen opphørte. Jeg kunne også se bedre. Vitaminmangel lurte oss fanger rett som det var. Vi forstod jo ikke årsaken til synssvekkelsen. Mange var nattblinde.

I sengen bortenfor min lå det en dame som en gang hadde vært velstående. Hun var ikke noe videre bestyrret over å være i fengsel. For hun kom sikkert til å bli løslatt snart. Var ikke Eisenhower Amerikas president? Og Winston Churchill Storbritannias statsminister? Disse to berømte soldater ville ikke la Øst-Europa forbli i slaveri.

«Når amerikanerne kommer, vil de tvinge russerne til å betale krigserstatninger. Mine tidligere inntekter tatt i betraktning, kommer jeg til å forlange 5 000 lei pr. dag for de seks måneder jeg har vært i fengsel. Det blir en million lei! Og dermed er jeg sikret for resten av mitt liv.»

Jeg antydte at hun like gjerne kunne forlange 10 000 lei pr. dag. Det ville bli to millioner.

«For en strålende ide!» sa hun. «Dere jøder er gløgge mennesker!»

De andre fangene kalte henne 'millionærinnen'.

Det hendte at vi underholdt oss med forskjellige slags leker på avdelingen vår. Men det hendte også at lekene endte med tårer. En lek bestod i at vi skulle forestille oss hvordan livet ville arte seg når vi ble tunghørte gamle damer. Vi stilte i rekke. Den første sa et ord til den neste, denne gjentok ordet i noe fordreid fasong og så videre. Når så den siste i rekken gjenga ordet, var det blitt til noe ganske annet enn det opprinnelig hadde vært. Men latteren og moroen fikk oss ut av likevekt. Og så snart leken gikk over i gråt, bredte stemningen seg til hele avdelingen, slik at det oppstod en sørgelig situasjon. Mange av pasientene var unge, og de så sin ungdom forsvinne for dem. Leken kunne bli til virkelighet før de visste ordet av.

Vacaresti's sykehus var under overoppsyn av en politisk offiser. (Medisin, som alt annet, skulle praktiseres i klassekampens ånd.) En kveld kom han inn og holdt en pompøs tale om de gleder kommunismen hadde gitt oss. Hvem hadde

bruk for Gud, når slike fine hospitaler stod gratis til disposisjon? spurte han.

«Løytnant, så lenge det fins syke mennesker i verden trenger vi Gud og vi trenger Jesus, Han som gir oss liv og helse,» sa jeg.

Han var dypt krenket. Hvordan kunne jeg våge å avbryte? Hvordan kunne jeg fortsette å tro på slikt sprøyt?

Jeg fortsatte: «Alle som bor i et hus vet at det er blitt bygget av en arkitekt. Og alle som er til stede ved en bankett vet at festen må være laget i stand av en kokk. Vi er alle invitert til den fest som heter verden. Og her er det fullt opp av de vidunderligste ting, – solen, månen, stjerner, regn, frukter av alle slag. Og vi vet at den som har gjort alt dette i stand, er Gud.»

Den politiske offiser lo spottende og gikk ut sammen med sine venner og slo døren igjen etter seg.

Neste morgen kom en vokter og ba meg pakke tingene mine. Samme dagen ble jeg sendt til en arbeidskoloni.

Denne gangen var det en av statens grisfarmer. Over hundre kvinner foret mange hundre svin. De foregående år hadde vært harde for meg, men dette ble det verste av dem alle. Matsituasjonen var på hungerstadiet. Vi slepte oss møysommelig ut av køylene kl. 5 om morgenen, og da var vi iført de fillete klærne vi hadde lagt oss i. Så bar det ut i kulden og mørket for å fore grisene.

I grisebingene var det ankeldyp søle, nesten flytende sådan. Det var forresten den eneste substans som ikke frøs til. En kvalmende stank så sterk at en ble svimmel og 'sjøsyk' av den lå over hele anlegget og fylte hver eneste hytte, og hver krok av hyttene. Den satte seg fast i klærne våre, i kroppen, og ikke minst da i håret. Selve den vass-suppa vi slurpet i oss av treskjeer smakte av grisebinge. Men det var allikevel en tanke bedre med oss enn med den fortapte sønn, for vi kun-

ne da virkelig fylle vår buk med de skolmer som svinene åt.

Alle ting mistet sin mening. Døden stirret meg i ansiktet. Hele verden syntes å bestå av tårer og fortvilelse. Et rop steg opp fra mitt hjerte: «Min Gud, min Gud, hvorfor har Du forlatt meg?»

Å gjøre rent i bingene var like håpløst som å få gjort ren hele verden. Hver dag det samme og igjen: Vi begynte – sultne og halvnakne som vi var – å trille bort i bærer hele hauger av skitt og søle.

Jeg skjønnte at det ikke lenger var noe håp for meg. Ikke for verden heller. Nå ventet jeg bare på å få dø.

Det er høyst sannsynlig at jeg ikke hadde overlevd, hvis disse forhold hadde vart lenge. Men heldigvis varte den ikke så mange uker. Jeg er overbevist om at Gud hørte mine bønner og fridde meg ut – etter sin plan og vilje. Jeg måtte lære en meget dyp lekse, nemlig den å drikke kalken til dens sistre bitre berme. Og nå er jeg takknemlig for at jeg måtte gjennomgå denne harde skolegangen. Det var der jeg lærte å kjenne den høyeste kjærlighet, – kjærlighet til Gud, selv når Han ikke sender deg annet enn lidelse.

Fra lasteplanet på en åpen bil så jeg grisfarmen minke i størrelse etter som vi fjernet oss fra den. Jeg så de mørke hyttene som var plassert som i et eneste rot. Landskapet var blitt hvitt. Vinden var som en kald stålhand. Den fikk skjorte-kantene til å flagre og sendte fint snøyr utover omgivelsene. Ingen visste eller spurte – eller brød seg stort om – hva vårt neste mål var. Et kollektiv var vel som et hvilket som helst annet.

Det var uventet for oss at vi havnet i Ghencea, transitt-leiren som var startsted da jeg ble sendt til kanalen.

«Hvilke mengder av kvinner! Stedet syder mer av travelhet enn noen gang,» hvisket vi oss imellom mens vi ventet på

å bli kontrollert og få våre nummer. «Hva er det som foregår her?»

Dagen var slutt før formalitetene var over og vi ble masjert til hyttene våre. Blodsirkulasjonen begynte å fungere bedre igjen, etter at vi hadde stivnet under transporten. Da vi var kommet inn i en etter forholdene varm hytte, begynte håpet igjen å melde seg, som et tøvær etter frost. De hundrer av kvinner som fylte denne og alle andre hytter i Ghencea, var kommet fra leirer over hele Romania. Enten skulle vel en ny, veldig plan for en slavearbeidsleir gjennomføres, eller . . .

Men det var ingen som turde gi ord til sitt håp. Vi hadde vært igjennom så meget, vi hadde narret oss selv så mange ganger.

Den neste dagen spredte det seg et rykte: I kontorene ved Ghencea var ti menn fra sikkerhetstjenestens hovedkvarter opptatt med saksdokumenter. Våre rulleblad! De var ankommet fra Bucuresti for to dager siden. Kunne det være mulig at dette betydde løslatelse?

Jeg så meg om i hytten. Under det svake lyset fra lamper uten skjermer sat fugleskremsel-aktige kvinner og snakket sammen med lave stemmer. Ryktene ble vrent ut og inn, gransket om og om igjen. Og hele tiden tenkte vi på planer for fremtiden. Lukten av sur mat og sure kroppar hang som et smittestoff i luften. Høytalere var kommet i tillegg til leirens øvrige utstyr. Fra tid til tid ga de fra seg kraftige, sprakende lyder. De minte om en kolossal eggesteking mange ganger amplifisert! Brølene ble forvrengte, uforståelige budskap for oss. Da den første sensasjon var over kunne en se tomøyde kvinner sitte i timevis og vente. Vente. Nei, de kunne ikke tro at de skulle få legge fengslet bak seg. Aldri!

Noen av sigøynerpikene jeg var blitt kjent med i Cernavoda var der. Og en dag hørte jeg noen rope navnet mitt.

«Sabina, Sabina!» Det var Zenaida som hadde spilt dronning

i Bucuresti før krigen. Hun var kommet fra Leir K4, etter å ha vært en runde ved diverse kollektiver. Vi prøvde å ta hverandres hender på den måten som gode venner gjør etter lang tids adskillelse. Men vi måtte gi opp forsøket, for alle fingrene våre var så opphovnet, og så sprukne av frostknuter.

Vi lo, og vi fortalte hverandre hvordan vi hadde hatt det – eller så meget av det vi orket å gjenta. Hun insisterte på at jeg skulle motta et par herrebukser og en varm jakke som hun hadde kvartet et eller annet sted. Jeg tok imot gavene med takknemlighet.

«Det er Charlie Chaplin, lys levende!» De andre tok et skritt eller to tilbake for riktig å kunne nyte synet. «Til og med støvlehempene er der!»

Men det varte ikke lenge før vi beskjefteiget oss med viktigere emner.

«Hvor meget lenger?»

«Betyr det at vi antar at det begynner . . .?»

Så begynte vaktene å ta oss med i grupper til leirkontorene. Vi skulle granskes enda en gang. Zenaida var i en av de første gruppene. Hun fortalte meg dette:

«Det var i grunnen som de gamle forhørene, bare at nå var de høflige. Og i stedet for å spørre om *meg*, spurte de om hva jeg mente om *dem*!»

De vanlige tre offiserer i uniform satt bak en skrivepult med hauger av dokumenter, sa Zenaida. Først spurte de om hennes helse, og om hvordan hun hadde likt seg, og om hun hadde slektninger ute. Men etter disse første spørsmål kom det de egentlig ville si henne.

«Forstår du nå hvor galt du har gjort ved å motsette deg sosialismens oppbygning? Hva mener du om omskoleringen i fengslet? Forstår du at staten hadde rett da den ga deg denne sjanse til å bli forandret? Skjønner du at intet vil kunne greie å hindre kommunismens fremmarsj?»

«Selvfølgelig sa jeg til dem at jeg hadde nytt hvert minutt,» sa Zenaida. «Men for et pompøst asen han var, den fyren som førte ordet. Han skrålte i veg om nasjonale anstrengelser og våre fine farmer og ypperlige leirer. Og, kjære deg, dette sa han til *meg*, jeg som har hatt tre år og ni måneder av all denne luksusen!»

I likhet med de fleste andre av fangene hadde hun gjort sitt beste for å gi det inntrykk at hun hadde forstått hvor galt hun hadde handlet og talt, og at hun nå var ivrig etter å finne sin plass i samfunnet.

Før måneden var omme begynte mindre grupper av kvinner å forlate Ghencea. Som alltid visste vi ikke hvor de ble sendt hen. Navnelister ble opplest, grupper ble marsjert til leirkontorene og deretter kjørt bort i lastebiler. Men alt dette var da allikevel oppmuntrende tegn.

Omsider kom turen også til meg. Majoren bak pulten var kraftig, lyserød som en baby. Hendene hans minnet om bunter av pølser, og med disse lubne fingrene drev han på å ordne med noe på pulten mens han snakket. Det så nesten ut som han ryddet plass, for det tilfelle at han aktet å hoppe opp på bordet når han skulle avslutte talen sin.

Han hadde noen spesielle spørsmål som var reservert for religiøse fanger.

«De må forstå, fru Wurmbbrand (fru!), at her er *jeg* mektigere enn Gud! I alle fall har han ikke hittil grepet inn her på kontoret.» Han innkasserte bifallende smil fra sine to assistenter. «Men er dette virkelig gått opp for Dem? Har De virkelig gjennomskuet religionens humbug? Har De forstått at i et sosialistisk samfunn er Gud overføldig? At De altså ikke trenger ham mer? Hvis De noen sinne blir løslatt herfra vil De bli høyst forundret over det vi har oppnådd i løpet av de senere år. Og dette er bare begynnelsen!»

Den gylne, flettede snoren på epålettene hans var ny og

glinsende. Under pølsenevene hans lå en lærfarget aktmappe som kanskje var papirene som angikk meg.

Jeg sa: «Jeg forstår at De er mektig. Muligens har De papirer der som angår meg, – papirer jeg aldri har sett –. Det er kanskje så at De bestemmer over min skjebne. Men Gud har opptegnelser, Han også. Og hverken De eller jeg ville eie liv uten at Han hadde gitt oss det. Så enten Han holder meg her eller setter meg fri, vil jeg godta det og tro at det er til mitt beste.»

Majoren slo begge nevene i bordet. Det så ut som han ville la sin vrede gå ut over det. «Utakknemlig, fru Wurmbrand, utakknemlig! Jeg beklager at jeg nå ser at De ikke har lært leksen Deres. Jeg kommer til å sende en rapport om dette forhold.» Han skrek i et slags spott-raseri noen minutter.

Men tre dager senere ble navnet mitt ropt opp. Høyere autoriteter enn majoren hadde virkelig avgjort min fremtid.

På den snødekte plassen utenfor leirkontorene stod vi og ventet med vår fattigslige bagasje tullet inn så godt det lot seg gjøre. Selv nå var det blant av oss noen som var usikre på om det virkelig var meningen å løslate oss. Det varte en god stund. Venting. Men så ble sannelig portene, som var kranset av ekstra fletter piggråd, åpnet og vi stod skjelvende ute på veggen. Da, og først da, begynte den lange prosessen som utlevering av små papirsedler var.

Vinden reiste med størstedelen av den hese stemmen som sa:

«Wurmbrand, Sabina, født Cernauti, 1931 . . . bopel . . .»

Jeg tok seddelen som bevitnet min løslatelse. FRIGIVELSESBEVITNELSE var overskriften, men nå var det blitt for mørkt til å kunne lese. De siste, ytterste kobberbommene pekte mot skyene i det vi kom oss opp på lastebilen og ble kjørt avsted. Ghencea ligger bare et par norske mil fra Bucuresti, men vi ble satt av i god avstand fra byens utkant.

Med mitt fattede, illeluktende knytte gikk jeg gjennom forstedene. For første gang på nesten tre år så jeg mennesker som skyndte seg hjem etter arbeidet, andre så jeg gå inn i eller komme ut av butikker. Det gjaldt nok innkjøp til familien.

«Hjem!» Det var dit jeg skulle. Hvis det eksisterte, da.

Hvis noe som helst eksisterte. Hjem, venner, familie. Jeg visste ikke hva som hadde hendt med noen av disse. Nå var Mihai blitt fjorten år. Hvordan hadde denne tiden fart med ham? Jeg ble nesten skremt ved tanken på hva jeg ville få se og vite. Men samtidig lengtet jeg inderlig etter å få se ham igjen.

Hvor lysene skar meg i øynene. Og duften av mat fra restaurantene var det rene sjokk for luktesansen. Jeg hadde nær holdt meg for ørene da en sporvogn pistret og skrek seg gjennom en sving. Blå gnister sprutet fra ledningen over sporvognen. Folk var så likegyldige, syntes jeg. Alle hadde det så travelt. Det kom over meg en kjensle av forskrekkelse. Jeg så meg om etter en holdeplass for sporvogn nr. 7. Jo, der kom den. Jeg overvant en gryende panikk og entret vognen. Først da kom jeg til å tenke på at jeg ikke eide penger til billetten.

Men jeg sa høyt: «Vil noen her være så snill å betale for meg?»

Alle snudde hodet for å se hvem dette uvanlige spørsmålet kom fra. Ti-tolv personer ilte til og ville betale. Mange andre flokket seg også rundt meg, det lyste sympati ut av øynene deres. Hendelser som denne ble en del av livet nå. Nesten alle i sporvognen syntes å ha en eller annen slektning eller venn i fengsel. De stilte ikke spørsmål, – de bare nevnte navn på noen av sine kjære som jeg muligens kjente.

I Victoria-gaten passerte sporvognen under vinduene til den politistasjonen hvor jeg først ble holdt i arrest. Ingen ting

var forandret. De gigantiske portrettene av menneskehetens fire genier, Marx, Engels, Lenin og Stalin stirret fremdeles ned på menneskemengden som trasket av sted i sølen. Jeg steg ut av sporvognen i nærheten av et kvartal med leiegårder. I en av dem gikk jeg opp trappen og ringte på. Døren ble åpnet av en venninne.

«Sabina!» Hun holdt hånden opp til munnen og tok et skritt baklengs. «Er det mulig?» Vi omfavnet hverandre. «Jeg tror jeg besvimer,» sa hun. Og så begynte hun å gråte.

En eller annen fløy av sted for å hente Mihai. Jeg kjente det som hjertet mitt skulle stoppe da jeg fikk se ham komme inn gjennom døren. Han var høy og tynn. Svært tynn.

Men han var blitt en ung mann nå.

Da han og jeg omfavnet hverandre, begynte tårene å strømme nedover kinnene mine. Mihai tørket dem bort med hånden.

«Du må ikke gråte for meget, mor,» sa han.

I det øyeblikket syntes det meg som om alle mine vanskeligheter var over, og at jeg aldri skulle komme til å gråte igjen.

TREDJE DEL

Neste dag gikk vi en tur i Chismigiu, den store parken i Bucuresti. Jeg måtte gjenoppdage min sønn. For jeg kjente ham ikke lenger. Da Mihai var liten var vi noe bortimot redd ham. Han ga inntrykk av å være fortært av religiøse følelser. De spørsmålene han kom med var så ransakende. Hvor dyrebar var han ikke for oss, denne gutten – som var en målbevisst liten misjonær da han var fem år! Da han var syv år gammel ledet han en professor til tro på Jesus. Professoren ble medlem av vår menighet.

Nå var spørsmålet: Var det gode i Mihai blitt ødelagt mens vi var borte? Var han blitt 'nedkjempet' av kommunistene, av mennesker som ikke visste hva vennlighet er?

Det ble en stor glede for meg straks å finne gode karakteregenskaper hos ham. Vi samtalte om de årene jeg hadde vært i fengsel eller slavearbeidsleir. I samtalens løp sa han: «Vi kritiserer ikke naturen for det faktum at det fins både dag og natt, lys og mørke. Jeg mener at vi må finne oss i at det er noe ondt i mennesker. La oss prøve å ikke kalle dem for brutale bøller.»

Jeg undret meg over det han hadde sagt, og nevnte for ham noe om det å gå 'korsets veg'. Han lyttet oppmerksomt – helt til øynene hans falt på et frukttre som var i ferd med å knoppe seg. Det var en av disse himmelsk skjønne vårdager

som synes å være forut for sin tid. Det fine sommerværet kan likesom ikke vente lenger med å bli født. Snøkløkker tittet fram. Hyasinter foldet seg ut.

«Du mor – og far også, har valgt korsets veg som den beste måten å tjene Gud på. Jeg vet ikke riktig om jeg skulle velge den samme vegen. Jeg synes Gud er mest nær når jeg er på et sted som dette. Det må finnes et sted hvor det er bare skjønnhet. Ikke lidelser og skam.»

Mihai hadde nytt så få av livets goder. Derfor verdsatte han de små gleder som var for hånden. Vårherres linjer koster det ikke noe å se på. Han sa: «Hvorfor ikke slå seg ned i en have, kjenne blomsterduften og elske Gud på den måten?»

«Du vet at Bibelen forteller at 'det var en have nær ved det sted der Jesus ble korsfestet'. Hva ville du gjøre dersom du var i en have – og så fikk høre skrikene fra en uskyldig mann som ble korsfestet? Fengslene i Vacaresti og Jilava er ikke langt herfra. Mens vi ser på blomstene her blir mennesker torturert i de fengslene. Like så i kjeller-cellene under Innenriksdepartementet tvers over gaten der borte.»

Han var svært lavmelt da han spurte: «Var det fryktelig for deg, mor?»

«Mihai, vi er hebreere og vi er Guds barn. Det som knuget oss mest var ikke den fysiske side ved lidelsene. Verst for oss var dette at vi ble tvangssatt til å arbeide for en falsk verden, – at vi var revet bort fra den åndelige. Det som skjedde med kanalprosjektet viser hvor hensiktsløst og falskt fysisk arbeid er, dersom Gud ikke får lede det.

Kanalplanene ble tilintetgjort til slutt. Slik gikk det også i sin tid med Det romerske imperium, de greske republikker, den første jødestaten, de gamle egyptiske og kinesiske sivilisasjoner. Og nå ser det ut til at Det britiske imperium også skal smuldre. Alt dette hørte hjemme i en illusjonenes verden.

Dette var altså vår bitreste lidelse, dette å være tvunget

til å leve i en illusorisk verden – ikke i vår egen hebraiske, åndelige, som består av 'de som står på den andre siden'. Og dette siste – vet du – er den etymologiske betydningen av ordet *hebreer*.»

En kveld kom han inn på rommet til meg og leste for meg fra Plutark's *Cato's Liv*. I den boken sies det at tyrannen Sulla's palass ikke var annet enn et henrettelsessted, der mange ble torturert og avlivet. Den gang dette skjedde var Cato i sitt fjortende år, like gammel som Mihai var nå. Da Cato så hodene til fremstående menn bli båret ut, og la merke til at de som så dette sukket i hemmelighet på grunn av det de så, – da spurte Cato hvorfor ikke en eller annen drepte Sulla. Til dette svarte læreren hans at folket fryktet Sulla enda mer enn det hatet ham. Da sa Cato: 'Gi meg et sverd så jeg kan drepe mannen og befri mitt land!'

Mihai la boken fra seg. «Jo, det er noe i dette. Jeg føler noe i den retning, jeg også. Jeg kunne også ønske å få nytte av lyvet, men somme ganger forundrer det meg at det blant så mange unge mennesker ikke er noen som foretar seg noe. En ung gutt, som meg, kunne befri landet fra tyrannen. Og er det ikke det Det gamle testamente egentlig handler om? Og er ikke *det* fra Gud?»

Den fremgangsmåten ville ikke hjelpe under moderne forhold, fremholdt jeg. Det ville sikkert ikke være den beste veg å gå. Vi burde forsøke å drepe tyranniet, ikke tyrannen. Vi burde hate synden, men elske synderen.

«Mor, det ville bli det aller vanskeligste.»

I disse første dagene etter hjemkomsten var jeg som en kvinne som hadde vendt tilbake fra de døde. Jeg var fri! Gjennom de mange fengselsårene hadde alle problemer forsonet seg som småting – hvis men bare kunne bli fri. Glade og lykkelige kunne vi si: «Kom jeg så sant ut herfra, ville jeg være glad om jeg så skulle leve på vann og brød resten av

mitt liv. Og aldri skulle noen få høre meg klage.» Og å leve på vann og brød, det gjorde jo de fleste av oss.

Nå begynte de virkelige problemene. Bekymringene, store og små.

Det var et sjokk å legge merke til den nedverdiggende nød og sult som hersket overalt. Folk jeg besøkte var redusert til nesten ingen ting. Utslitte ulltepper på sengene, men ingen lakener eller putevar. Det kunne gå mange dager da de ikke eide penger til å kjøpe det svarte brødet eller bruke litt elektrisitet til oppvarming.

«Vi har måttet selge nesten alt,» fortalte en venn. «Spisebestikk, lintøy og tepper. Til og med bøkene våre. Nei! Ikke sett deg på den stolen der! Et av bena er i stykker.»

Det meste av pengene var blitt brukt til dyre medisiner til hennes far, som bodde hos dem i den lille leiligheten.

«Sabina, vær endelig forsiktig med hva du forteller til folk. Det er angivere *over alt!* Menigheten er likefrem hjem-søkt av dem,» sa hun.

Den rene strøm av mennesker, både venner og fremmedkom for å hilse på meg, og alle spurte etter nytt om slektninger de hadde i fengsel. Det var hjerteskjærende. Det var bare sjelden jeg kunne gi dem noen opplysninger. Samtlige ville de også vite om jeg trodde det forestod amnesti, politisk tøvær, en ny politikk? Hvorfor var jeg blitt løslatt? Hvem kunne de sende ansøkninger til?

Jeg lærte fort det som var å lære om 'ansøkninger' til de offisielle myndigheter. Køene ved regjeringskontorene var større enn noen sinne, – større enn matkøene. Jeg trengte selv matkort. Hadde jeg ikke et slikt, kunne jeg ikke engang få kjøpe brød. En formiddag ventet jeg i fire timer, og da jeg endelig kom fram til den lille gluggen, bet den unge damen meg av med å spørre: «Hvor er kortet Deres? Uten det kan De ikke få matmerker.»

«Men jeg er jo ex-fange.»

«Det kan ikke jeg hjelpe for. Ikke arbeid, ikke noe kort nummer. Da får De ikke noen rasjoneringsbok.»

Altså måtte jeg overleve ved andres godgjørenhet.

I noen tid delte jeg et rom med en venninne. Men nå var Mihai blitt en ung mann. Det var ikke mulig for oss å bo tett på hverandre. Så begynte min meget, meget langvarige ting etter annet husvære.

Vårt tidligere hjem var blitt beslaglagt. Det samme var altså innhold: møbler, senger, bøker. Men fremdeles bodde en av våre venner i den blokken der vi hadde bodd før. De fortalte at en liten kvistleilighet stod tom. Naturligvis var den knøttliten. Det ene rommet var på ca. 16 1/2 kvm., det andre snaut 5 kvm.

Etter dager med køståing og skjemautfylling, fikk jeg tillatelse til å ta i bruk dette 'innlosjeringsområde'. Den eneste møblering var noen vakleворne senger med ødelagte fjærer. Ikke innlagt vann, ikke toilet. Iskaldt om vinteren, for varmt om sommeren. Utsikten fra vinduet var en rå murvegg.

Her bodde vi. Her kokte vi vår mat, her sov vi. Mihai og jeg flyttet inn. Valeria kom og bodde hos oss da hun ble løslatt. Vi hadde ikke senger, så vi delte en sofa.

Men så kom Marietta! Det banket på døren vår en dag. Og der stod hun, pikeaktig smilende; fryktsom, med mørke blå ringer under øynene. Hun var iført en kåpe som så ut til å være skabbet. Hun rakte fram en liten pakke med hyssing omkring.

«Det er ikke noe å snakke om,» sa hun, «bare to franske småkaker.» Hun hadde stått i kø i to timer for å få kjøpt dem. Og de var for øvrig ikke franske.

Marietta hadde lenge vært medlem i vår menighet. Hun var en søt, godmodig pike, men ikke så svært gløgg av seg. Folk var litt redd henne, for hun led av epileptiske anfall.

Jeg ble glad over å se henne. Hun var så preget av uskyld og tilforlatelighet at det var en fryd.

«Kom inn og sett deg, Marietta.» Jeg gjorde plass så hun kunne komme inn. Her måtte manøvreres, for døren butet mot Mihais seng. «Vi har nettopp flyttet inn, og det er nok ikke altfor ryddig her.»

Hun smatt inn og satte seg på et av stolvrakene vi hadde fått tak i. Stolryggen falt i gulvet. Mihai skyndte seg å hjelpe henne opp.

«Hvor koselig det er her!» sa hun og så bort mot ovenlyset der jeg stekte poteter i billig fett.

«Det er sørgelig med taket,» sa Mihai. Skråtaket var flekket av fuktighet. Det dannet seg en moseaktig sopp på flekkene hver dag. Når en av oss skulle flytte seg, måtte de andre delta i manøveren for å skaffe plass.

Marietta delte potetmåltidet med oss. Senere, da Mihai hadde gått inn i sovekottet sitt for å lese lekser, fortalte hun meg at om en uke hadde hun ikke noe sted å gjøre av seg. Familien hun bodde hos hadde bedt henne om å flytte. De ventet slektninger fra Cluj og trengte den sengen hun hadde sovet i . . .

«Ja, Marietta, som du ser er ikke dette noen leilighet. Det er bare et pulterkammer som vi brukte for oppbevaring av gammelt skrammel da vi bodde nedenunder. Men er det så at du tar til takke kan vi vel få lirket enda en seng inn her. Et eller annet sted må vi da vel kunne oppdrive en madrass.»

Ansiktet hennes lyste opp. «Virkelig? Er du sikker på at gutten ikke misliker det? Jeg har noen få ting – ulltepper og tallerkener og litt dekketøy. Å, jeg ville så gjerne få være hos dere!»

Og dermed kom Marietta for å bo hos oss i Oltenigaten.

Det var en ukes tid etter at jeg var blitt løslatt. Luften var gnistrende klar. Sporvognene syntes å bevege seg muntrere

likesom, – nesten som de befant seg på et tivoli. Og menneskene, nedslitt både i kropp og klær, trasket i gatene, lettere til bens enn på lenge. Vinteren hadde vært usedvanlig hard. Den verste på tretti år. Men nå hadde solen ikke bare smeltet all isen, men også være hjerter.

Med ett begynte kirkeklokker å kime. Hvor mange år det var siden jeg hørte den lyden! Klangen nådde ørene våre med en dyp, alvorlig tone, som om det gjaldt et sorgens budskap. Først ble det kimt fra katedralen, så fra St. Spiridons kirke og etter hvert fra alle de kirker i Bucuresti som ennå var åpne.

Byen har mange kirkeklokker. (I middelalderen var Romania et bolverk for kristendommen mot tyrkerne, og landet har mengder av kirker og klostre.) Nå ble det kimt overalt. Lyden var i alminnelighet til glede for oss, men nå syntes vi at den samtidig var uhyggelig. Folk stanset i gatene og spurte hverandre hva som var hendt. Til tross for at politiet på det strengeste forbød sammenstimlinger, var det små grupper som flokket seg sammen på gatene. Hviskende samtaler ble ført.

Så, med ett, ble det liv i høytalerne i hovedgaten.

«Kjære kamerater og venner! Arbeidere i den Rumenske Folkerepublik! Med dyp sorg meddeler herved Presidiet i det øverste sovjet i SSSR partiet og alle rumenske arbeidere at den 5. mars, 1953, døde Josef Vissarionovich Stalin, formann for ministerrådet i Sovjetunionen og sekretær for Kommunistpartiets sentralkomite, etter en alvorlig sykdom. Den kloke leder og lærer for folket, Lenins kamerat og trofaste disippel, er ikke mer.» Budskapet ble fulgt av militær- og sørgemusikk.

Kimingen betød altså ikke død, men gryet av et nytt håp for de fleste av oss. «Men hvorfor gjøres dette?» spurte noen hver. Især ble mange høyst forundret da de fikk høre at det

var gitt ordre om avholdelse religiøse møter og gudstjenester. Til ære for den avdøde president for Verdens Ateisters Organisasjon, som hadde gjort seg så stor flid og møye med å utrydde kristendommen!

Det spredte seg rykter om at Stalin ble grepet av en panisk frykt da han lå på sitt siste. Han hadde bedt om at visse religiøse ritualer måtte gjennomføres, og at han ba om å bli gravlagt med et kors i hendene. Skyggen av millioner av slike som var blitt hans ofre falt over hans døds seng. (Den sovjetiske forfatter Ilja Ehrenburg skrev senere at selv om han hadde brukt hele sitt liv til å skrive lister på navnene til Stalins ofre, ville han ikke få tid nok til å fullføre listen.) Det ble hvisket noe om at den døende hadde anmodet alle kristne om å be for ham.

Skoler og forretninger stengte. Mihai kom hjem med en spesialutgave av *Scintea*, som var vår eneste avis, partiorganet. Avisen inneholdt naturligvis mengder av slagord, og banner i gater, på kinoer og i kafeer la for dagen en overveldende veltalenhet, især om sovjetisk-rumensk vennskap. Radioen utbasunerte det samme budskap.

Vi løp en stor risiko ved å lytte til utenlandske radiomeldinger, men vi gjorde det like vel. Fra en stasjon hørte vi at det ble lest fra profeten Esaias 14. Dette forferdelige kapittel beskriver en undertrykkers død. Han styrtes ned i dødsriket, og der blir han spottet: 'Er også du blitt kraftløs som vi? Du er blitt lik oss. . . . Under deg er et leie av ormer . . . Hvor er du ikke blitt felt til jorden, du som slo ned folkeslag?' Kapitlet inneholder både triumf og ord om gjengjeldelse.

«Hva synes du om dette?» spurte Mihai da sendingen sluttet.

Til dette svarte jeg at jeg ikke kunne delta i uttalelsen av denne dommen. Hos et menneske som stirrer døden i øynene, kan det skje forandringer, selv i vedkommendes siste stund. Jeg kunne ikke la være å tenke på at Stalins mor hadde

vært en god og oppriktig kvinne. Hvor hun må ha bedt for ham! St. Monica gråt over sin syndefulle sønn. En biskop sa til henne: En slik tåresønn kan ikke gå fortapt!

Nå har vi fått høre vitnesbyrdet fra Svetlana, Stalins datter. Hun ble en kristen tross sin fars undervisning og kom seg over til USA. Hvem vet hva den døende Stalin mente med 'den ufattelige og ærbødige gestus' Svetlana beskriver, 'da han plutselig løftet sin venstre hånd som om han pekte på noe . . . I neste øyeblikk var det som om sjelen slet seg løs fra legemet'? Paven leste en messe for Stalins sjel. For oss alle, til vårt livs ende, er det håp.

Den andre siden av medaljen var glede over at nå var den kommet, den nye æra som skulle bety slutten på slavearbeidsleirene og prosjekter som kanalen. For ryktene ble jo bekreftet: Kanalen var virkelig oppgitt. Etter fire år ble hele prosjektet droppet. Til da var bare en sjuendedel av arbeidet fullført. Mer enn 200 000 menn og kvinner hadde arbeidet der. Ingen vet hvor mange tusen av dem døde. Milliarder var bortkastet, statens økonomi ødelagt. Til ingen nytte.

I *Scintea* leste vi at staten nå hadde forlatt de store konstruksjonsplaner, og heretter kom til å gå inn for produksjon av flere forbruksvarer. Levestandarden måtte heves. Men sannheten var at kanalprosjektet var en fiasko. Den ville aldri ha kunnet fungere! En omfattende og endelig undersøkelse ble foretatt av ingeniører. Noen sier at de ble klar over at hele Baragan-sletten ville ha blitt oversvømmet. Andre hevdet at det aldri ville ha blitt vann nok til både Donau og kanalen og irrigasjonsanleggene.

Det som vites med sikkerhet er at de ledende ingeniører og andre planleggere ble arrestert. Dødsdommer for «økonomisk sabotasje» ble avsagt. Minst to menn ble henrettet på stedet. Omtrent tretti fikk dommer på opp til 25 års fengsel.

Jeg fremsa for meg selv påskebønnen: 'Vi var faraos

slaver i Egypt, og Herren fridde oss ut med mektig arm'. Nå var det blitt sant igjen. Barakker og arbeidsleirer ble låst og lukket. Hyttene råtnet ned. Strå og ukrutt vokste opp gjennom asfalten. Den enorme, ubebodde sletten ble gikk tilbake til ørkenen.

I dag er sletten et vilt og øde område. Slinger snor seg gjennom krattene. Ingen gjør jakt på dem for å spise dem nå lenger. Og det er ingen som legger ut brødsmuler for ville fugler. Utstyr og redskaper rustet i stykker i tidligere grønnsakåkrer, og den kalde vinden fra Svartehavet bryter ned de siste rester av noe som skulle bli et av verdens underverker.

Litt etter litt gjenvant jeg noe av min tidligere helse og styrke. Jeg hadde smerter i siden etter den gang jeg ble kastet i Donau og fikk brukket to ribben. Legen sa at smertene kom av at jeg ikke var helt helbredet. Han rådet til noen ukers sengeleie. Det var et mirakel at jeg hadde overlevd, la han til. Men nå var det så meget som skulle gjøres.

En formiddag da jeg gikk en tur i Oltenigaten så jeg en dårlig kledd småvokst mann med grånende hår. Han stirret på meg i det vi gikk forbi hverandre. Like etter stakk jeg en hånd i lommen, og der lå det en sammenfoldt traktat. Han hadde greid å putte seddelen i lommen min uten at jeg merket det. Nå var han borte i mengden.

'Og det skal skje at Herren skal gi deg hvile fra din sorg og fra din frykt og fra den harde trengsel som du måtte trelle i.'

Jeg leste teksten. Og jeg visste at kampen gikk videre; men rundt meg på alle kanter var Guds kjærlighet, selv om den ikke var like synlig bestandig. I mange uttrykksløse ansikter som passerte meg. I hjerter som ingen Stalin fikk røre ved.

En ny lykkekjensle strømmet gjennom meg. Jeg var medlem av undergrunnsmenigheten!

Den finner du ikke ved å slå etter i leksika eller adressekalendere. Og ikke fins dens bygninger i Øst-Europa. For den har ingen katedraler. Dens prester går i slitt hverdagsantrekk. De fleste av dem har ingen teologisk utdanning. De har lite kjennskap til sekterisk småkjekling. Undergrunnskirken har ikke noe navn, ikke engang bak jernteppet. Først da vi kom til Vesten fikk jeg vite at våre menigheter ble nevnt som undergrunnskirke blant de få mennesker der som visste noe om hva vi holdt på med. Hvis jeg tidligere var blitt spurt om vi hadde en undergrunnskirke i Romanis, ville jeg ikke ha forstått spørsmålet. Akkurat som Moliere's Monsieur Jourdan, han som hadde snakket prosa hele sitt liv uten å vite det. Vi gjorde ganske enkelt vår kristne plikt. Vi tok ingen notis av kommunistiske lover. Og det var ingen grunn til at vi skulle gi noe navn til vår holdning.

I de neste tolv år ble dette mitt liv.

Til å begynne med ble jeg noe bedrøvet over kirkegjengernes tilstand. De ble forfulgt av politiet og plaget av angivere. Gjennom radio, fjernsyn, filmer, teaterforestillinger og pressekampanjer ble vårt kristne syn uavlatelig forfulgt. De gamle kunne gå til gudstjenester – riktig nok med vanskelighet og under stadig oppsyn. Men de unge skulle ikke ha lov til å dyrke Gud.

Jeg la merke til hvordan mange av våre tidligere venner ikke våget å komme i nærheten av vårt hjem. De var redd for å miste jobbene sine. Andre ville ikke engang vedgå at de noen sinne hadde deltatt i møter sammen med oss.

En dag gikk jeg forbi universitetet. Der så jeg en lærer som vi kjente godt, og jeg gikk bort for å hilse på ham. Han var sammen med en kollega.

«De tar feil, frue. Jeg kjenner Dem ikke.» Han snudde seg bort, han kunne ikke se meg i ansiktet.

Mens folk var «frie» var de ridd av skrekk. I fengsel hadde

vi fått se Guds hånd utrakt og virksom, selv i de verste tider under fengslingen. Vi fikk erfare at selv om vi var utsatt for lidelse, ville Han ikke forlate oss. Ham kunne vi stole på. Derfor ble det en av de viktigste sider ved vårt arbeid i undergrunnsmenigheten å undervise folk om dette. Og for oss som hadde det vi kan kalle 'fengsels-bakgrunn' ble det lettere å vinne deres tillit.

Jeg måtte selv passe på at jeg ikke gikk ut over det jeg egentlig hadde å gjøre. Vår menighet ble nå ledet av to unge lutherske pastorer. Men det var pinlig for meg å finne at så mange av medlemmene banket på min dør for å be om råd eller fortelle om sine problemer. Troende som hadde lidd for sin tro ble av andre troende behandlet med noe som liknet avgudsdyrkelse. Alt vi sa var 'evangelium'.

Men dette er noe farlig. Martyrer skaper ikke sannhet. Sannheten skaper martyrer. Jeg måtte til tider være meget djerv for å få folk fra dette å behandle meg med overdrevet høyaktelse.

Det var samtidig slett ikke lett å holde sine meninger for seg selv heller. De to unge pastorene gjorde sitt beste. Men de kunne bare forkynne det de hadde lært av lutherske professorer og fra bøker – som igjen var basert på stoff fra andre bøker –. Og mange av disse var skrevet for mange århundrer siden, i en verden som var svært ulik vår nåværende. Jeg hadde ikke så stor respekt lenger for denne lærdommen som jeg en gang hadde hatt. Ikke alt som ble fremholdt i bøkene stemte med de lekser jeg hadde lært i fengslene.

Kommunistiske metoder, som hjernevasking og indoktrinering, var nye ting. Og slike krever nye svar. Etter som tiden gikk ble slike svar funnet av undergrunnskirken.

«Mor, jeg har sluttet på skolen.»

Mihai kom tidlig hjem en dag. Øynene skinte og munnen hadde fått et bestemt drag.

«Hva mener du? Sluttet?»

«Jeg går ikke dit mer.»

«Men du må da fortsette med dine studier!»

«Ikke der!»

Litt etter litt fikk jeg hele historien. Den kommunistiske ungdomsbevegelse var i ferd med å bli dannet, og de beste elever skulle få nyte det privilegium å gå med røde slips. Og de foreslo Mihai – som avslo tilbudet. Han sa: «Jeg vil ikke gå med rødt slips. For det er tegnet til det parti som holder min far i fengsel.»

Bestyrtelse! Læreren – som var en jødinne – visste ikke hva hun skulle si. Men hun måtte jo spille kommunist. Hun skjeldte Mihai ut og sendte ham hjem.

Men sannheten var at lærerne, eller nesten alle av dem, hatet det de var tvunget til å gjøre. De hatet også de folkene som påla dem slike oppdrag. Den neste dagen fikk Mihais lærer smuglet ham tilbake til klassen, og mottok ham med en klem.

Fra den dagen av var han den best beskyttede elev på skolen. Ateistisk propaganda begynte i klasseværelsene, og rett som det var angrep Mihai sine instruktørers argumenter. Selvsagt tapte han debatten noen ganger; han greide jo ikke å finne mottrekk mot alle deres utspekulerte trekk. Men like fullt gikk han til angrep. Og de av lærerne som visste at han var sønn av en fange, holdt inderlig av gutten for hans mot. Romania er ikke et kommunistisk land, det er et land undertrykt av kommunistene.

Mens jeg var i fengsel hadde Mihai blitt tatt hånd om av en kjær gammel venn, Suzanne. Hun var søndagsskolelærerinne. I sin tid hadde hun hatt en fremtredende stilling i et av departementene, men da hun nektet å slutte seg til partiet,

ble hun oppsagt. Hun skaffet seg levebrødet ved å undervise i fransk. Dessuten hjalp hun vordende artianere med ekstratimer før eksamen. Da jeg var blitt arrestert, gikk Mihai ganske enkelt til sin 'tante' Suzanne og sa: «Nå skal du være min mamma.»

Hun var meget fattig og måtte også ta seg av sin gamle far. Alle tre bodde i et enkelt værelse. Hun ville så gjerne også ta seg av andre barn, men ettersom det vitterlig ikke fantes muligheter for å huse flere, hjalp hun dem ved sin godhet og ømhet – og ved å stikke til dem småskillinger som hun greidde å legge til side. Mange barn ville ha vært overlatt til sulten hvis ikke kristne venner hadde vist seg så oppofrende.

Takket være Suzanne greidde Mihai å døyve all den motstand som haglet over ham fra hans niende til hans trettende år, og da jeg kom tilbake kunne han si til meg: «Mor, jeg er på din side, og jeg elsker Herren.»

Men propagandaen på skolen var intens. Ved hjelp av filmer og foredrag måtte lærerne arbeide hardt for å bevise at Gud ikke eksisterte. Derfor spurte Mihai meg ofte om jeg hadde noen beviser for at Gud var til.

Jeg husket at Richard hadde sagt at ingen ba om beviser for at naturen eksisterer. Den rett og slett er der. Og vi utgjør en del av den. Og ikke-materielle ting er like selvinnyttende som de materielle. Et geni kan si at han er blitt inspirert. Av hva? Av noe som er større enn han selv, naturligvis. Inspirasjonen er en åndelig opplevelse, er form for samfunn med Gud.

I hver skole er det et «gudløshets-hjørne», hvor det utstilles bilder og bøker som latterliggjør prestestanden. Og Mihai visste at noen av historiene han slik fikk se og høre, var sanne. Han hadde fått kjennskap til pastorer som oppførte seg meget daddelverdig. De hadde forrådt sine brødre.

Jeg forsøkte å vise ham at kirken har en menneskelig så vel som en guddommelig side. Og at hver kristen har en tvedelthet i sin natur.

Dag etter dag kunne han komme hjem med eksempler på kirkens feiltagelser og prestenes skrøpeligheter.

Da kunne jeg si: «Men de forteller deg aldri om den hjerteskjærende sorg en pastor kjenner når han har gjort noe galt. De viser deg bare den syndige side. De skjuler det gode hos dem. Hvem som helst kan komme galt avsted. Det er når vi viser at vi er bedrøvet over våre synder at det åpenbares noe guddommelig i oss.» Ved slike samtaler kunne jeg medvirke til å drive hans tvil på flukt. Til den neste påkjeningen kom.

Denne kampen må hver kristen mor kjempe. For sønnen min og meg var livet en slagmark. Hver kveld måtte vi gjenerobre og renske opp i det område som kommunistene hadde erobret i løpet av dagen.

«Professorene våre sier at Josef var en kornspekulant.»

«Hvorfor ville kong David absolutt gifte seg med Urias' hustru?»

«Bibelen skjuler ikke sannheten. Den forteller oss også om mennesker som kan synde og gjøre feilgrep. Men når du leser disse beretninger selv, vil du oppdage at det kommunistene som lyver og forvrenger.»

I sin kamp for å vinne ungdommen, syntes kommunistene å ha alle våpnene: skoler, radio, presse. Men Mihai hadde bestandig hatt for øynene på seg aktiv, handlende kristendom som eksempel.

Mens jeg var ved kanalen i 1951 hadde folk fra vår menighet risikert friheten for å hjelpe ham. Et eldre ektepar brukte to dager og reiste via store omveger, – for å unngå oppmerksomhet –, for kunne legge en stor del av det de hadde greid å spare, i hendene på noen som kunne hjelpe Suzanne.

Gamle fru Mihailovici, som også hadde vært som en tante for Mihai, kom reisende hundrevis av kilometer fra landsbyen sin for å levere en pose poteter, som var alt hun kunne tilby. Dette skjedde etter at jeg var blitt arrestert. Hennes besøk ble rapportert av angivere som bestandig holder utkikk etter besøkende hos politiske fangers slektninger. Da hun kom tilbake til sitt hjem ble hun tatt av militsens folk og så voldsomt mishandlet at hun aldri gjenvant helsen.

Tross slik behandling glemte aldri undergrunnsmenighetens folk sin plikt overfor barna til de fengslede.

Det hendte at vi tapte et slag.

Jeg husker en kvinne som kom til meg, oppløst i tårer.

«Mitt barn arbeider for det hemmelige politi,» sa hun. «Han møter regelmessig en mann som spør ham ut om alle som kommer til vårt hus. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre.»

Hun kunne jo ikke jage sin sønn på dør. Og ikke kunne hun tillate at han skulle fortsette å angi kristne som kom for å besøke dem. Jeg rådet henne til å avbryte kontakten med oss noen tid.

Noen ganger, sent om kveldene, kom en mann – eller oftere hans hustru – til oss på kvisten for å bekjenne at de var angivere. «Vi er gått i en felle. Vi elsker Herren, og vi elsker deg og Mihai. Men vi greier ikke å motstå alle disse trusler og fortredeligheter. Mannen min kan miste sitt arbeide eller bli sendt i fengsel. Vi er nødt til å rapportere om alle som kommer i kirken og hva de sier. Vi prøver å si bare slikt som ikke kan skade dere. Men nå *må* dere være forsiktig!»

Andre forlot Bucuresti og flyttet fra by til by for å komme seg unna disse ukentlige innkallelser til det hemmelige politi.

Under kommunistisk åk blir ditt hjem bestandig delt. Hvis de ikke kan finne et barn eller en slektning som kan fortelle hvor mye brød du pleier å kjøpe, hva du koker og hvem

som besøker deg – er det saktens en nabo eller kollega som er villig til å fortelle. Piker blir utspurt om gutter de har følge med. Og alt blir notert på et rulleblad, som igjen kan bli brukt mot deg på en eller annen måte.

Ut fra dette systemet oppstår det fenomen at tusenvis av hemmelige kristne bærer rødt slips eller partimerket. Ja, det fins til og med slike som innehar høye stillinger i staten mens de samtidig er medlemmer av en undergrunnsmenighet. Skal et barn døpes, kaller de til seg en pastor ved natters tider. Gjelder det brudevigsel, drar de lange veger til bort-gjemte småsteder for å bli gift. Og mange angivere kom til meg for å fortelle om alt de var blitt tvunget til å gjøre, og for å søke tilgivelse for sine forræderier.

Det hendte at jeg sa til slike: «Vis nå oppriktigheten i angeren deres ved å fortelle oss hvordan spionasjen mot oss blir gjennomført. La oss få navnene på de offiserer dere mottok ordrene fra. Fortell oss når og hvor dere møtes.»

Hvis det viste seg at de pleide å levere opplysninger til sin oppdragsgiver ved et bestemt gatehjørne, kunne en av oss sitte i en kafe i nærheten og ta bilder av vedkommende politimann. Deretter ville vi følge etter ham for å få vite hvem han møtte i neste omgang. Dersom dette neste møte foregikk i et hus som av politiet ble ansett som 'sikkert' – og dette hendte ofte –, plasserte vi folk som fotograferte dem som kom og gikk.

Dette var risikabelt arbeid, men ved disse metoder ble vi i stand til å listeføre de fleste angivere. Og blant disse var oberst Shircanu. Han var øverste leder for spionasjevirksomheten som var rettet mot de kristne kirker. Vi overvåket ham like iherdig som han overvåket oss. Og vi noterte hans viktigste informanter.

Det lyktes oss å bringe noen av angiverne til omvendelse. Andre ble vi nødt til å ta oss av ved alvorligere midler. På disse

måter forsvarte vi undergrunnskirken og gjorde det mulig å fortsette arbeidet.

Jeg var heldig som hadde Mihai. Min sønn var mer enn trofast. Han var akkurat nå i en alder som er meget vanskelig for unge gutter; men vi betrodde ham de vanskeligste oppgaver. På toppen av sine egne problemer måtte han hele tiden og alle steder være på vakt. Han måtte ta beslutninger som kunne føre oss begge i fengsel. Allikevel bevilget vi oss ofte stunder da vi lo hjertelig over de meningsløse påstander lærerne hans var nødt til å servere, og på grunn av de merkelige ting som hendte.

En kveld, noen måneder etter at Marietta hadde flyttet hjem til oss, kom hun hjem meget senere enn hun pleide. Hun var svært fåmælt. Jeg hadde nok lagt merke til at hun hadde vært noe lengre ute flere ganger i løpet av de siste ukene. Hun var i alminnelighet en lykkelig pike. Nå var hun mer preget av sinnsro og selvsikkerhet.

Helt plutselig sa hun: «Det er noe . . . Jeg vet ikke riktig hvordan jeg skal fortelle deg det . . . Men altså, det er en gutt jeg holder svært meget av.»

Hun hadde møtt ham på et sykehus der hun besøkte en slektning. Han var krøpling. Hele den venstre siden hans var lammet etter en fabrikkulykke som også nedsatte hans taleevne. I flere måneder hadde han vært fullstendig stum og kunne ikke bevege seg uten ved hjelp av en rullestol.

«Men nå er han mye, mye bedre og kan gå ved hjelp av to stokker. Men han må bevege seg svært langsomt. Og han er enda ikke særlig flink til å snakke. Jeg forstår alt han sier, men andre mennesker gjør ikke det, ikke til å begynne med i alle fall.»

Den neste kvelden kom den unge på besøk til oss. Med stort besvær klarte han å komme seg opp de tre trappene. Det var som Marietta hadde sagt. Han var svært vanskelig

å forstå. Den natten hadde vi forresten flere overnattingsgjester fra en annen by. De lå på gulvet og sov. Men så viste det seg at Peter heller ikke hadde noe sted å gå. Etter at han kom ut av sykehuset hadde han sovet i en kjeller, men nå fikk han ikke være der lenger.

Den epileptiske Marietta giftet seg med den stumme krøpling Peter. De ble begge boende hos oss. Nå bestod husholdningen vår av fire. Og da regner vi selvsagt ikke med at praktisk talt hver natt måtte vi huse noen i vår trange kvistleilighet. Det kunne være hustruer til arresterte pastorer, eller kristne som ikke våget å søke kontakt med en tidligere fange mens det var dagslys.

En av disse gjester var en ungdom som arbeidet som kokk i en politikaserne. Der var det aldri mangel på mat, og rett som det var hadde han med seg til oss brød og pølser og andre gode saker.

Mihai kom hjem med en 'historie' som han så visst ikke hadde lært i historietimen. Hitler, Napoleon og Aleksander den store hadde fått fridag fra helvete for å overvære en parade på Den røde plass i Moskva. Da tankskolonnene passerte, sa Hitler: 'Hadde jeg visst at Den røde hær var så mektig, ville jeg aldri ha angrepet Russland.' Til dette kommenterte Aleksander: 'Hvis jeg hadde en slik hær, skulle jeg ha erobret hele verden.' Napoleon, som studerte en russisk avis, så opp og sa: 'Dersom jeg hadde hatt en så lydig avis som Pravda, ville verden aldri ha fått høre om Waterloo.'

Mihai samlet på vitser om kommunismen. Etter at han var ferdig med folkeskolen, kunne han ikke fortsette skolegangen. Barn av politiske fanger hadde ikke adgang til høyere utdanning, så han måtte selv disponere sin tid. Og det gjorde han ved å søke etter en jobb. Så hendte det at en gammel venn av Richard fikk høre Mihai spille piano. Han tilbød Mihai arbeid.

«Jeg har tilsyn med instrumentene i Statsoperaens hus, og jeg trenger en læregutt med slanke fingrer og godt gehør,» sa han.

For å få jobben måtte Mihai fylle ut et ansøkningskjema

på 16 sider! Blant annet måtte han kunne oppgi adressene til to naboer i hver gate der han hadde bodd 'de siste tyve år'. Han var femten.

«Og det er nok best for deg at du vet hva du skal svare når det hemmelige politi kommer på besøk,» advarte piano-stemmeren.

Mihai hentet et skjema, men dagen etter gikk han til vedkommende kontor og sa at han hadde kommet til å lage noen stygge blekkflekker. Kunne han få et nytt skjema? Det fikk han, og så fylte han ut to eksemplarer, et til å levere og det andre til å ha for hånden slik at han til enhver tid siden kunne sjekke hva han hadde anført på det første. Dette spørreskjemaet ville nemlig komme til å følge ham fra jobb til jobb, og dersom han kom i skade for å motsi noe han før hadde oppgitt – kunne det få alvorlige følger.

Et av spørsmålene lød: «Har din far noen sinne vært arrestert?» Han skrev ganske enkelt NEI, i det han sa til seg selv: «Han ble kidnappet, og det er ikke en arrestasjon». Gjorde han noe galt?

Han ble ansatt, og lønnen var ca. 160 kr. pr. måned. Det var mange penger for oss. Og han fikk utlevert rasjoneringskort som ga ham rett til å kjøpe brød.

Stemmeren fant at Mihai hadde et utmerket gehør. Han kunne lett identifisere tonehøyde og han hadde også ypperlig øre for tonenes klangfarge. «Han er flinkere enn jeg, og jeg har da hatt denne jobben i firti år,» sa stemmeren.

Han ble meget flink til å reparere alle slags musikkinstrumenter. Men det ble oppdaget at han allikevel var sønn av en politisk fange, og så mistet han *den* jobben. Nå hadde han imidlertid fått en del kunder utenom jobben blant Bucurestis musikere, så han skaffet seg en liten inntekt ved stemming og undervisning. Dette satte han i stand til også å kjøpe bøker og studere videre på egen hånd.

Jeg påtok meg all slags merkelige jobber for å hjelpe til med familiens underhold.

Den første gjaldt 'silkeorm-oppdrett-cooperativet'.

Marietta leste om dette i et magasin. 'Oppdrett silkeormer hjemme. Øk Deres inntekt og hjelp til med å bygge opp sosialismen'

Mihai smilte. «Marietta ser seg selv iført en raslende aftenkjole som helt igjennom er laget av hjemmeproduisert silke.

«Nei, du da, tosken! Vet du ikke at silke er verdt mange penger?»

Mihai ba om å få se magasinet. «Aha! Er du klar over at du må levere alt du produserer til statens kooperativ. Hva antar du at de vil betale deg der? Og dernest: hvor skulle vi oppbevare silkeormene? Hvis du tror at jeg akter å spise mine måltider med en eske skitne gamle silkeormer på bordet, tar du meget feil.»

«Du kunne ha dem under sen-gen din.»

«Under sen-gen *din*.» . . .

«Hva spiser silkeormer?»

«Nå er det du som er tosken. De spiser morbærblad. Det er da noe alle vet.»

«Mihai, husker du at da du bodde hos tante Suzanne kunne du se hospitalet, og tvers over gaten for det lå kirkegården?»

«Jo da. Det var slikt et oppmuntrende syn!»

«Men kirkegården er full av morbærtrær. Vi kunne sikkert fore disse silkeormer med blad fra trærne der.»

Så startet vi bedriften med en eske som inneholdt 100 larver og et lite hefte med instruksjoner som vi fikk fra kooperativet.

Mihai leste høyt: «Når silkeormer er i ferd med å forvandles til møll, spinner den seg inn i en kokong som lages av stoffer fra deres egen kropp. Det må jeg si, jeg visste ikke at de forandres til møll. Du må passe på klærne, mor. Dessuten: en vakker dag, når du tar av lokket, flyr de sin

veg alle sammen.» Han studerte videre. «Når kokongens fine tråder vinnes av, gir den en silketråd flere hundre meter lang.» Mihai sukket. «Det blir noe en liten tungvint prose-dyre her inne, blir det ikke?»

Vi kikket inn i esken, som Mihai hadde laget små luft-huller i. Larvene var ikke pene akkurat. De hadde en askegrå farge og var omtrent tre tommer lange. Og så var de noen glupske kryp til å ete. Silkeormens liv syntes å være et sammenhengende fellesmåltid. Ved slutten av det ruller den seg inn og blir en kokong laget av sin egen silketråd. Denne tråden kan du så nøste opp på en spole.

Til å begynne med sanket Mihai morbærblad ganske usjenernt på kirkegården. Men det varte ikke lenge før vaktmannen oppdaget ham og jaget ham ut.

«Vi må nok foreta våre raids under dekke av mørket,» sa han.

Neste kveld klatret han, utstyrt med papirposer, over gjerdet og kom triumferende tilbake med forråd for flere dager.

«De døde trenger ikke disse bladene,» sa Mihai.

Jeg kom til å tenke på at Åpenbaringsboken forteller at i det himmelske Jerusalem er bladene på treet til legedom for folkene.

«Jeg er så glad,» sa Marietta, «for det beviser at også svært syke mennesker får en plass der.»

Silkeormens larve er en kresen skapning. Den er blitt kunstig oppdrettet i 4000 år. Den liker ikke temperaturer over 25,6 eller under 16,8 grader Celsius. Lys vil den ha, men ikke for meget. Når den myter (skifter ham) – noe som skjer med få dagers mellomrom – må den ikke forstyrres.

«Hysj!» hvisket Marietta. Hun siterte fra heftet: «Larvene må ikke utsettes for støy i forvandlingsperiodene!»

Etter en måned, og som resultat av gjentatte rassiaer på kirkegården, hadde vi 100 små kokonger. Disse ble levert

til kooperativet – og vi fikk penger nok til å kjøpe mat for to dager. Vel, vel. To dagers mat sa vi ikke nei takk til. Jeg fikk med meg nye 100 larver hjem.

«Å nei!» Mihai ynket seg. Men 'farmen' vår var i funksjon i atskillige måneder.

Men en dag fant jeg at larvene så så bleke og oppsvulmet ut, nesten så en skulle tro at de ville briste. Mihai plystret Chopin's sørgemarsj. Så gikk han til biblioteket for å finne en bok som kunne forklare mysteriet.

«Jo, dette er ganske alminnelig,» rapporterte han. «Det kalles *gresseri*, og årsaken er at stakkarene har stått i trekk.»

«Jeg sa: «Men *gresseri* betyr da rett og slett fedme.»

«Det stemmer. Boken nevner at det er en form for vater-sott.»

Jesus helbredet en kvinne som led av vatersott. Men det foreligger ikke noe om at Han ville gjenta miraklet når det gjelder silkeormer. Enden på det hele var at vi måtte kaste larvene.

Så gikk jeg i gang med annen hjemmeindustri, som for eksempel søm og genserstriking. Og ved hjelp av det Mihai og jeg tjente, klarte vi oss.

Det var året for avholdelse av den internasjonale ungdomsfestival. Unge kommunister og sympatisører fra mange kanter av verden kom til Bucuresti. De siste tre måneder før festivalen var det ingen ting, absolutt ingen ting å få kjøpt i butikkene. Køene for brød så vel som for alt annet spiselig var lengere enn noen sinne. Bare en og annen dag kunne det hende at du etter timer i kø kunne få kjøpt litt margarin og noen gram mel.

Så begynte festivalen. Og da var butikkene stappende fulle av varer. I tre uker kunne vi i butikkvinduene se gode saker som ikke er blitt sett i Romania siden før krigen! Mihai kom

inn en dag og forkynte at han hadde sett esker med dadler i Statens Frukt- og Grønnsakforretning. Sjokolade i gullpapir også.

De tre ukene gikk. Festivalen sluttet. I de følgende måneder var vareknappheten verre enn noen sinne. Alle reserver var blitt ødslet på denne sløseriets oppvisning – for å bedra utenlandske besøkende.

Mihai sa at ungdommen fra andre land var like smittet av spioneriets fordervende pest som vår egen ungdom var. Mange rumere som kom med uoverveide bemerkninger til franske og italienske unge, ble angitt til det hemmelige politi. En av Mihai bekjente ble arrestert.

Alt var så falskt, så kultent! Da jeg hørte om slike ting ble jeg opprørt over at dette virkelig skulle få forpøst hederlig liv og tankegang over en tredjedel av verden. Småbønder ble nødt til å stjele fra marker som hadde tilhørt dem. Arbeidere ble terrorisert i fabrikkene og berøvet sine rettigheter. Korrupsjon forekom gjennom hele samfunnssystemet, fra bunn til topp. Sjefene for de store statsdrevne forretninger var også ledere for svartebørsen, og omsatte 'sine' varer til millionverdier. Løgner og spioner fylte vårt liv. Og dette rammet ofte tidligere fanger, nettopp disse som allerede hadde lidd så meget. Av disse ble det nå ventet at de skulle få folk til å forstå at det å hate kommunistene var negativt og galt. Bare forståelse og kjærlighet kunne triumfere.

Mihai fortalte en historie som viser litt av den frykt vi levde i.

To venner møttes i en buss. Den ene hvisket til den andre: 'Hva mener du om statsminister Georghiu-Dej?' Den andre la en finger over leppene: 'Er du gal? Folk lytter.' De steg av bussen og gikk i en park. Den første var påståelig: 'Si meg oppriktig hva du egentlig mener.' Noen ukjente sitter

på en benk mer enn tre hundre meter borte. 'Hysj', sa den andre. 'Kanskje de kunne høre'. Endelig kom de til et helt stille område, hvor det var sikkert at ingen kunne høre dem. 'Nå da, nå kan du vel fortelle meg hva du mener om Georghiu-Dej,' Den andre svarte: 'Jeg setter ham meget høyt!'

Våre påfunn og metoder for å skrape sammen det nødvendige til livets opphold var ikke det som betød mest. Det viktigste var å bli bevart i bønn og i åpent samfunn med våre kristne brødre, like så med fangenes hustruer og barn. Dette var Valerias og mitt egentlige arbeid de årene da Richard var i fengsel.

På grunn av at flere og flere av de ærlige og gode pastorer nå var blitt arrestert, falt mer og mer av ansvarsbyrden for undergrunnsmenigheten på deres hustruer. Dusinvis av oss ble selvlærte 'forstandere'. Ved å snakke med folk lærte vi også å preke. Kvinner fra alle landets kanter kom til Bucuresti for å be om rettleiding og for å fortelle om hvordan det stod til i deres hjemlige menigheter. Vi oppdaget snart at denne siden av arbeidet tok nesten all vår tid.

I Vesten debatteres det fremdeles om kvinner bør bli ordinert. I Øst har dette problem fått sin løsning. For alle steder der kommunismen har overtatt og pastorene er fengslet, blir deres hustruer pastorer i deres sted. De er ordinert under Jesus gjennomstungne hender.

Undergrunnskirken har utallige møtesteder i byen. Ofte i kjellere – eller oppe på mørkloftet, som hjemme hos oss. I mørke kvelder blir en lampe tent og plassert på avtalt måte, slik at møtebesøkende kan kravle opp trappene og banke det avtalte signal på døren. Vi stuet oss sammen, ofte i rom som var så små at det bare så vidt var surstoff nok til at lampen ikke sluknet. Lampen blafret, og rommet lå i halvmørke.

Pastor Grecu kom en og annen gang til våre møter. Ideen om å bruke den kommunistiske taktikk å danne celler ble

diskutert med ham. Han var prest i den anerkjente kirke, og myndighetene tillot at han fikk beholde sin lisens. Han drakk, nemlig! Drikkende prester gjorde bestandig god propaganda for kommunistene. Øvrigheten visste ikke at pastor Grecu drakk bare for å få beholde sitt embede, og bare så meget som var nødvendig for å kunne kaste dem blå i øynene.

Av hele sitt hjerte var Grecu med oss. Den hjelp han ytet oss var rett og slett enorm. Han utførte i stillhet en tjeneste som gikk langt ut over den grense som staten hadde fastsatt. Mange prester handlet på samme måte. Det var ikke noen klar skillelinje mellom 'Show-kirken' og undergrunnskirken. De var på en måte filtret inn i hverandre.

Sekteriske grenser ble mer og mer borte under forfølgelser. Katolsk, ortodoks, luthersk eller reformert: vi kom alle ned på det nivå der en finner de fundamentale trossannheter. Det var som kirken i de første århundrer.

Pastor Grecu og jeg hadde mange samtaler om taktikk. Ved denne tid var Valeria blitt en av menighetens støtter. Vi hadde begge lest en av Lenins bøker. I denne fremsetter han sin plan om å erobre verden. Boken var skrevet i 1903, – det var den gang all verdens bolsjeviker kunne plasseres i en sofa –. (Det fins faktisk et bilde av dem i nettopp den situasjonen!) Et av Lenins første prinsipper var at man måtte infiltrere i konkurrerende organisasjoner. I alle fall er dette en metode som virker. Etter at kommunistene overtok makten i Romania oppdaget vi at de lenge hadde sneket seg inn i både bourgeoisi-departementer og i ledelsen for antikommunistiske sammenslutninger. Teologiske seminarer og til og med selve prestestanden led også under denne infiltreringen.

Nå burde rollene byttes! Kommunistene hadde bukten og begge endene. Og vi skjønnte at undergrunnskirken ikke kunne

fungere uten at vi fikk plassert folk i de kommunistiske organisasjoner som prøvde å ødelegge oss.

Til å begynne med syntes vi at dette var mot våre prinsipper. Men pastor Grecu hadde et svar på rede hånd:

«Jesus kalte templet en røverhule, men med fullt overlegg arbeidet apostlene der etter Jesu død og oppstandelse. Uvanlige omstendigheter krever uvanlige handlinger. *A voleur, voleur et demi* – skal du fakke en tyv må du være en og en halv tyv!

Men jeg var fremdeles nølende. «Mange av våre brødre og søstre kommer til å få moralske skrupler. Hvis de slutter seg til kommunistiske organisasjoner vil de bli pålagt å foreta seg meget som er galt. Det vil ikke kunne unngås at folk med kirkelig bakgrunn kommer til å røpe seg. På en måneds tid et de utrensket igjen.»

Pastor Grecu sa: «Noen av dem er kanskje flinke skuespillere. De yngre av våre folk kan lettere greie denne jobben enn de eldre. Det skulle ikke by på noen vanskelighet å få dem inn i organisasjonen Kommunistisk Ungdom. Og derfra over til militsen, og derfra inn i det hemmelige politi og Partiet.»

Jeg erklærte meg enig i at vi burde lære en lekse av russerne. Og tilpasse den ved den hjelp vi kunne få av våre kristne unge som kom til våre hemmelige sammenkomster.

De som kom til slike gudstjenester ble alle sammen grepet av entusiasme. Og de var villig til å hjelpe. Men jeg prøvde å merke meg hvem som passet til hva – etter min mening. Jeg delte dem i to grupper.

De fleste ville nok vike tilbake dersom det ble tale om å spille en rolle som innebar direkte falskhet, løgn. Jeg visste hva de ville svare hvis vi foreslo at de skulle infiltrere blant kommunistene. De ville resonnerer omtrent slik: Til

dette oppdraget kreves det en god porsjon bedragersk atferd, og det kan vi ikke rettferdiggjøre.

En annen, men mindre gruppe ville tenke som Paulus, den store sjelevinner. Han var en jøde for jøder og en greker for grekerne for på den måten å vinne både jøder og grekere. Men også innen denne minste gruppen var det bare få som ble tatt inn i vår fortrolighet. De var straks enig i at de ikke kunne forlate undergrunnsmenigheten *ubeskjttet*, for de ønsket å bevare sin egen integritet. Det selviske mål som består i det å være personlig rettferdig, rettferdiggjør ikke at man tillater talløse kristne å gå i fengsel. Det var bare en av hundre blant våre medlemmer som visste hva vi holdt på med. Det var vår sikkerhetsforanstaltning.

Pastor Grecu tenkte på hvordan foreldre ville stille seg. Ville de ikke sette seg imot at barna deres ble satt til så farlige oppdrag?

Til dette svarte jeg: «Da jeg gikk på skolen fikk jeg høre om kong Stephan den store. En gang da han var blitt såret, kom han til slottets port. 'Hvem der?' ropte hans mor. 'Det er din sønn Stephan'. 'Du kan umulig være min sønn. Han forlater ikke slagmarken mens hans menn fremdeles er der. Han blir hos dem og kjemper sammen med dem. Noen annen sønn har jeg ikke.' Jeg kjenner mangfoldige mødre som er oppdratt i denne tradisjon.»

«De må sannelig være kvinner som brenner for en sak.»

«Jeg vet hvordan de føler, de mødre som kommer hit. Hvis kommunistene kunne bevise for meg her og nå at Richard var avgått ved døden i fengslet, ville jeg ikke bli *bare* bedrøvet. Jeg ville bli stolt også. Og denne innstilling brer seg stadig blant våre folk. Kan man være stolt over en sønn som dør for sitt fedreland, hvor meget mer kan man så ikke være stolt over en sønn som er blitt en martyr for Jesus.»

Pastor Grecu smilte. Det var en antydning til bitterhet i smilet hans: «Det å dø er i det minste en hurtig prosess. Det fins andre former for martyrium også!»

Valeria sa: «Ja, det fins mange. Kanskje det er noe høyere å ofre sin integritet for sakens skyld enn det er å ofre friheten – eller kanskje til og med livet.»

Han reiste seg for å gå. Han børstet vek noen smuler fra den slitte dressen sin. «Hvor underlig det måtte være å leve i en verden der en ikke får kall til å oppgi noen av disse ting.»

Marietta hadde en venninne, en vakker pike fra en by ute på landet. Jeg kaller henne her for Trudi. Hun var atten år og hadde mørkt, dunaktig hår og skinnende øyne. Da hun hadde vært hos oss noen ganger, sa jeg til henne: «I fengslet pleide vokterne å si til oss før vi ble torturert: 'Dere ønsker jo å være martyrer, så vær så god, nå skal dere få smake!' Og det fikk vi. Men selv i de aller verste stunder kjente vi en fryd, for vi visste at det var for Jesu skyld. Slik var det også med de første kristne. Men nå foreligger det noe som går enda lenger. Og Trudi, her kan du hjelpe oss.»

Hun så på meg med sine brune øyne. Trudi var en stillfarende, intelligent pike. Hun ble ikke forskrekket på grunn av det arbeid vi nevnte for henne. Hennes lange, velskapte lemmer, den delikate måten hun leverte deg en tallerken eller lukket en dør – fikk deg til å være viss på at her var det en som ikke så snart lot seg knekke. Hun var den eldste pike i en stor familie. I flere år hadde hun vært sine nærmeste sykepleier og gode skytsånd.

Jeg forklarte henne at vi i noen tid hadde festet oss ved henne, og at vi ville be henne om å slutte seg til organisasjonen Kommunistisk Ungdom.

«Nå er noe nytt dukket opp. Det kan bety en storartet anledning. En oberst Shircanu, som arbeider for det hemme-

lige politi, har bedt en av sine underordnete om å finne en ung pike som kunne hjelpe til i huset. Familien har et stort hus i et av byens beste strøk. Oberstens hustru later til å være temmelig stor på det – og dum. Men vennlig er hun. Hvis du gjennom deres spesielle arbeidskontor ville søke om denne posten, kunne du kanskje finne ut en hel del som ville bli til stor hjelp for oss.»

Hun sa ingen ting. Og hun fortrakk ikke en mine. De brune øynene glinset. Jeg fortsatte: «De ville ikke fatte noen mistanke. Sersjanten – oberstens underordnete – har bedt sin hustru om å spørre sine venninner, og en av dem kommer til våre møter. Ingen vet at hun er en kristen.»

«Hva er det jeg skal gjøre?»

«Ingen ting, til å begynne med. Bli fortrolig med stemningen i huset. Bli kjent med alle der. Jeg har lagt merke til at mange mennesker liker å betro deg sine problemer. Tenk bare på hvordan fru Tomaziu viste deg åreknutene sine i går.» . .

Trudi måtte le.

«Det så ut som du var sykepleier.»

Trudi tenkte over det jeg hadde bedt henne om. Så sa hun seg villig.

En kveld fortalte pastor Grecu meg at han hadde funnet en underlig skriftsted i Johannes evangelium. Det ga et vink om en form for infiltrasjon i yppersteprestens råd – ved disiplene.

«Skriftstedet jeg sikter til sier at en av disiplene var kjent av ypperstepresten Kaifas. Ja, han var så godt kjent at på den selvsamme kvelden da Jesus ble forhørt kunne denne disippelen komme inn på selve tempelområdet – og få med seg Peter inn også.»

Pastoren mente dette kunne være noe å fortelle til de unge

som skulle gå inn i dette vårt hemmelige arbeid – dersom de unndro seg. Men det var det svært få som gjorde.

Jeg sendte noen få piker av sted for å melde seg inn i Kommunistisk Ungdom, men jeg lot ikke Grecu få vite navnene deres. Den offisielle kirkes prester var under et konstant press. De skulle «informere» om sine menigheter. Det var best for Grecu at han visste så lite som mulig.

Vi hadde vært vitner til tragedier som var forårsaket av denne uavlatelige spioneringen. En gang Mihais 'tante' Suzanne var på besøk hos oss spurte hun: «Det står i Bibelen at 'alle ting tjener dem til gode . . .', men jeg ville gjerne vite hva slags gode som blir 'tjent' ved angivere? Jeg for min del er redd for å åpne munnen nå for tiden.»

Til å begynne med hadde jeg ikke noe svar. Men spørsmålet forurolet meg. Da jeg hadde gått til sengs den kvelden, gikk det opp for meg at det er en åndelig betydning også i dette som Suzanne hadde nevnt. Angiveri belærer oss om at så lenge vi lever blir vi iaktatt. Engler våker over alt det vi sier og gjør; men de er usynlige og det gjør at vi somme ganger er uvørne. Forræderne skal minne oss om at hver eneste en av våre handlinger teller.

Jeg hadde mitt eget «avsløringssystem». Politiagenter kom også til vår leilighet for spionere. De ga seg ut for å være troende. Første gangen noe slikte hendte, mistenkte jeg mannen fra første øyeblikk.

Han stanset meg i Oltenigaten.

«Undskyld meg – De er søster Wurmbrand?»

«Ja; men jeg er redd jeg ikke husker hvor . . .»

Regnkappen hans var rent for ny og fin, og han virket ikke så lite nervøs. Øynene røpet underfundighet. Han var i trettiårsalderen.

«I Cernavoda. Jeg var i gjeng nr. 4. I løpet av en måneds tid så jeg Dem noen ganger før jeg flyttet til Cape Midia.

De var til så stor hjelp for oss. Folk som De aldri har møtt personlig snakker ennå om hvor frimodig De vitnet om Kristus!»

Han kom med noen vample komplimenter. Under den videre samtale stilte jeg ham noen spørsmål om hans tid ved kanalen. Svarene hans var famlende. Jeg var sikker på at han aldri hadde vært der. Men noen direkte 'brøler'-feil kunne jeg ikke gripe ham i.

Han spurte hvor jeg bodde, hva jeg holdt på med, hva jeg levde av og så videre.

«Jeg er en troende, forstår De. Jeg ble omvendt i fengslet,» sa han. Og så fortalte han en usammenhengende historie om en kristen som hadde overtalt ham til å vende tilbake til sin barndoms tro. Det skjedde mens han var ved kanalen.

Resultatet av dette møte var at han inviterte seg selv hjem til vår leilighet. Jeg lot ham komme opp den mørke trappegangen og sa: «Velkommen til vårt hjem.»

Der begynte han å stille meg spørsmål om mine politiske meninger, – og andre spørsmål av den art som bare en provokatør ville komme med. Derfor valgte jeg å stille *ham* et spørsmål.

«Leser De meget i Bibelen?»

«Jada, jada, meget ofte.»

«Kanskje De ville være så snill å lese litt for oss, da.» Jeg rakte ham Bibelen min. Mihai, Valeria, Marietta, Peter og en kvinnelig besøkende var til stede.

Han leste noe fra en av salmene, og han presterte også å legge til noen gudelige vendinger.

«Nå skal vi be sammen. Vil De lede oss i bønn?»

Så knelte vi rundt ham og ventet på at han skulle begynne.

Han stotret fram noen ord. Men så gikk han i stå. Han rødmet, og det ble en lang taushet. Han fant ikke noe å si. Han skjønte at vi alle visste hva han egentlig var.

Det var Valeria som endelig tok ordet: «Det De gjør er forferdelig galt! De ville gjøre Dem selv en stor tjeneste om De sluttet med det der.»

I 1938, det året jeg ble omvendt, fikk jeg en bibel av Richard. Annet hvert blad var blankt og beregnet på notater. Hver eneste gang vi leste av Bibelen i lag i de første årene, skrev jeg ned tanker og merknader. Jeg skrev om åndelige erfaringer jeg hadde gjort. Slik gikk det til at jeg etter noen tid hadde den kosteligste skatt av tanker og minner. Det gjaldt også minneord til eller om venner, levende og døde, fra alle deler av landet.

Mange av notatene mine var skrevet i min private kode, noe som gjorde hele denne underlige Bibelen min til noe som vekket mistanke. Men sannelig greide ikke Mihai – etter at jeg ble arrestert – å redde og gjemme den velsignede boken.

Når jeg slo opp og leste de mange notater jeg hadde gjort på grunnlag av noe som Richard hadde sagt, da var det som om han var i rommet sammen med seg. Jeg kunne få en sterk fornemmelse av at han virkelig var til stede, at han bøyde seg over meg, oppmuntret og trøstet meg. Slike 'besøk' av ham noterte jeg som stenogrammer. Og når jeg nå åpner Bibelen, opplever jeg hine år på nytt. Bibelen er blitt noe medtatt etter tretti års bruk, men jeg har den alltid med meg. Den er hele min formue. *)

Bibler var en sjelden vare i Romania, da som nå, og mange kom dit vi bodde for å høre på skriftlesningen. Det var ikke lett for meg å få arrangert det slik at jeg fikk overvære noen gudstjeneste i undergrunnsmenigheten. Jeg ble skygget. Og jeg hadde ikke lov til å reise ut av byen.

Men Mihai kunne overvære både hemmelige og åpne møter.

* En kurer fra vår misjon smuglet den ut av Romania.

Disse siste ble arrangert under påskudd av at det dreide seg om selskapelige sammenkomster. Opp til tretti unge mennesker kunne samles i et hjem som hadde stor nok leilighet. De hilste støyende på hverandre i døren. Så ble platespilleren satt i gang. En popplate ga låter fra seg så det riktig gjallet, og forbipasserende kunne se noen danse der inne. En stund etter ble platespilleren slått av. Så holdt noen en evangelisk tale. Deretter var det bønn. Og så ble det igjen platespillerens tur, og ungdomsflokken måtte lage litt selskapsstøy – for naboenes skyld.

«Emil har hat tre fødselsdager allerede i år,» sa Mihai mens han lo. «Og søsteren han har feiret to bryllupsdags-selskaper. Neste møte blir en utflukt.»

Platespilleren ble tatt med ut på landet til stedet de var enig om å møtes. Sammenkomsten ble et bønnemøte. Vaktposter ble satt ut ved stier og alle steder hvor det kunne tenkes å ville komme noen som ikke hadde godt i sinne. Kom noen mistenkelige, ville det avtalte signal bli gitt.

Alt dette ga en egen intensitet til alle møtene våre. Hver detalj var nøye planlagt på forhånd: stedet, klokkeslettet, stikkordet. De som dro avsted til slike møter, visste at de kanskje aldri kom tilbake. Møtene var svært ulik slike som holdes i den frie verden. Og hver predikant holdt sin tale med et alvor og en inderlighet som om det var hans siste. Ordene som ble sagt kunne komme til å bety fengsel og død. Det var vekt i disse talene.

De fleste av våre pastorer var medlemmer av den offisielle kirken. Den 'religiøse frihet' som de nøt var den reneste bespottelse. Men ansikt til ansikt med utålelig kontroll, utførte disse menn sin hemmelige tjeneste for Gud og menigheten. Dette var den eneste måten som stod til deres rådighet dersom de ønsket å nå de unge. Dette var det eneste de kunne gjøre om de ville preke Kristus, fritt og uforfalsket. Men

hvert ord de sa i sine soknekirker var gjenstand for rapportering.

Mihai fortalte oss siste vits: Regjeringens boligreisningsdepartement har gitt ordre om at alle nye boligblokker skal utstyres med så tynne mellomvegger at naboene kan spionere på hverandre.

Men var det bare en vits?

Ved noen av møtene ble jeg spurt om mitt liv i fengsel og ved kanalen. I førstningen kunne jeg ikke snakke så mye om det de ønsket å høre. Jeg kunne ikke finne ord.

Men litt etter litt fikk Mihai hjulpet meg i gang med å fortelle. Da han fikk kjennskap til at vi var blitt mishandlet, og at vi hadde måtte spise gress for å holde oss i live, spurte han: «Hvordan kunne du bære alt dette uten å gi etter – og fornekte Kristus?»

Jeg svarte med å fortelle ham om en eiendommelighet i det hebraiske språk. Forunderlig nok er på hebraisk noen fremtidige hendelser beskrevet som om de allerede hadde funnet sted. Perfektumformen kalles slik fordi den refererer til handlinger som er utført, avsluttet ved den tid da beretningen om dem blir uttalt. Det store Esaiaskapittel, det 53., forutsier Messias' komme og Hans lidelser. Men i dette kapittel taler profeten i perfektum; han skildrer Messias' lidelser som noe som hører fortiden og ikke fremtiden til. Allikevel ble disse ord skrevet 800 år før Kristus.

Da Jesus leste forutsigelsen om de lidelser Han skulle gjennomgå, – da var de allerede begynt. Fra første stund var han foraktet og forlatt av mennesker. Det var hans presens og hans futurum. Men han kunne lese om dem i det eldgamle profetordet, og da i en verbalform som skildret dem som noe som allerede var fullbyrdet.

Nå vel. Dette er presis det jeg følte midt i lidelsene.

Jeg prøvde å forklare det slik: Gleden, fryden, er den kristne ånds evige presens, dens evige nåtid -. Jeg var 'satt i det himmelske', og fra denne plass kunne ingen rokke meg. Hvor var den hjemsøkelse jeg hadde måttet gjennomleve? For den ukrenkelige del av mitt sinn hørte den fortiden til. Jeg 'levde' lidelsene for lenge siden, mens den nærværende virkelighet var liflighet i Herrens nærhet.

Vissheten om at det som hendte meg allerede *hadde hendt* reddet meg. Katastrofer kan ramme oss alle, men så snart de er over, er de over! Det er det som fortelles oss i denne eiendommelighet ved det hebraiske språk. Vi passerer passerte dramaer!

Flere år senere samtalte jeg om dette med Richard. Han kunne fortelle at i ensom celle hadde han opplevd de samme ting på akkurat den samme måten. Jeg undres om ikke dette er enda et eksempel på den kommunikasjon i ånden som eksisterte mellom oss.

En måned senere hadde Trudi installert seg i oberst Shircanus hjem. Det skjedde etter mange samtaler med det hemmelige politi og megen skjemautfylling. Men ansatt ble hun. Og ikke lenge deretter fikk jeg en meget viktig beskjed fra henne. Hun oppsøkte oss aldri mer, men la igjen sine små brev i et avtalt hjem. Frk. Landauer, en lærerinne, sendte det videre til meg.

Det var ikke gode nyheter. Hun hadde hørt obersten nevne i telefonen navnet til pastor N. som ofte var til stede på våre møter. «Jeg er sikker på at han vil hjelpe oss,» hadde Shircanu sagt.

Da pastor N. ble foreholdt hva vi visste, fortalte han at han var blitt truet med en langvarig fengselsstraff. Helsen hans hadde begynt å svikte. Han greide ikke å takle den oppståtte situasjon. Noen få dager tidligere hadde han lover å

'samarbeide' med Shircanu. Men hittil hadde han ikke utført noe oppdrag for ham.

Dypt beskjemmet forlot pastor N. Bucuresti og reiste til en eller annen landsby.

Det neste vi fikk fra Trudi var navnet på en ung kvinnelig student. Shircanu hadde nevnt noe lignende om henne som medarbeider.

Vedkommende unge dame benektet det hele til å begynne med. Da la jeg en hånd på armen hennes.

«Kjære deg, si meg sannheten. Vi skjønner så inderlig godt at du er under et forferdelig press. Det er mange som tidligere, og av sin egen frie vilje, har fortalt oss hvordan de ble tvunget til å gi informasjon. Du skylder dine virkelige venner å la dem vite hva som er hendt.»

Da brast det for henne. Vi knelte sammen.

«Jeg kom spaserende i en gate,» hulket hun, «da en bil stanset ved siden av meg og en mann sa 'Vi er fra politiet. Kom inn i bilen'. De kjørte ikke noe sted hen med meg, bare kjørte rundt omkring i byen. Turen varte flere timer. De drev bare på med å si til meg at det var min plikt å rapportere hver uke om alt som ble sagt og gjort hjemme hos deg og i menigheten. Hvis jeg ikke var villig til dette, sa de, ville forferdelige ting komme til å ramme min familie.»

Da hadde hun lovet å hjelpe dem. Men hun avla ed på at hun ikke hadde rapportert noe som kunne være særlig farlig. Jeg kunne bare håpe at hun snakket sant *nå*.

Igjen og igjen sendte Trudi verdifulle opplysninger. Men hennes mest bemerkelsesverdige bragd var nå allikevel det å forvandle oberstens hjem til et hemmelig tilfluktssted for akkurat de mennesker obersten drev jakt på!

Nå, da Shircanu hadde nådd opp i det kommunistiske hierarki, begynte han å nyte sine privilegier. Med sin familie reiste han bort på fridager til fjells eller til sjøen. Familien

stolte blindt på Trudi som 'oppsyns mann'. Fru Shircanu kalte henne 'min lille skatt'.

En dag kom det en melding via frk. Landauer: «Hvorfor ikke ha et møte her i Shircanu's hjem? Alle her er bortreist, og kommer ikke hjem på flere dager. Huset har mange nødutganger, og det finnes ikke en sjel som vil mistenke noe som helst.»

Og, ikke sant? – Hvem ville ha noen mistanke om at kristne ville holde et hemmelig møte i hjemmet til den mann som var øverste leder for det spionnett som arbeidet mot dem? Jeg syntes det var verdt å prøve. Et halvt dusin ledere fra undergrunnskirken møttes, noe nervøse, på den avtalte kvelden. Vi kom en for en og med en viss tids mellomrom. Vi ble mottatt av en smilende Trudi. Og alt gikk fullstendig perfekt.

Fra da av møttes vi temmelig regelmessig i oberstens hjem når han med sin familie var bortreist.

Trudi spilte dobbeltrollen sin aldeles utmerket. Og etter som tiden gikk, lærte fler og fler av våre folk å gjøre det samme. De måtte være med på å synge 'røde' sanger og istemme lovprisninger av partiet. De fleste av dem lyktes. Ikke så få ble forfremmet og fikk til slutt høye stillinger.

Vi lærte av de erfaringer undergrunnskirken i Russland hadde høstet. Og den 'kirken' hadde overlevd tretti års forfølgelser. Brødre fra Bessarabia, en provins som russerne stjal fra oss under krigen, fortalte om hvordan de kristne gjorde motstand der. Slik lærte vi hvordan vi skulle innrette oss under tilsvarende forhold.

Men det var uunngåelig at vi fikk oppleve at noe gikk galt. For noen av våre folk ble denne dobbelttilværelsen for meget. Andre ble for dristige – og måtte betale prisen.

En av våre var direktør for Statens Bokhandel – en veldig forretning som gikk gjennom flere etasjer. Naturligvis hadde

han ikke bibler til salgs. Men han hadde stort lager av anti-religiøse lese- og lærebøker – som inneholdt store og dyrebare skatter av vers og avsnitt fra Bibelen. Skriftstedene var alltid ledsaget av kommentarer som skulle motsi og latterliggjøre bibelversene. Men de fleste kjøpere lo ganske enkelt av kritikkene. Mange slike bøker ble solgt.

Kanskje det var denne suksess som fikk direktøren til å gå for langt.

På 'frigjøringsdagen' den 23. august, hadde han arrangert en vindusutstilling som samlet beundrende skarer. Men da så mange folk til stadighet samlet seg, og da det til og med forekom applaus, ble politiet nysgjerrig. Det var oberst Shircanu som løste gåten som utstillingen hadde skapt. Dette fortalte Trudi senere. Han albuet seg veg gjennom mengden og tok oppstilling utenfor det store vinduet. Han så nøye på de store bildene av Marx, Engels, Lenin og Stalin. Bildene opptok det meste av utstillingsvinduets kapasitet. Og dette var da ikke noe å smile av? Men så oppdaget obersten at på en liten plakat under bildene var det en bekjentgjørelse om salg av billigtgaver av Victor Hugo's mesterverk. To ord, trykt med svarte bokstaver, dominerte plakaten: LES MISE-RABLES (De Elendige).

Shircanu fikk direktøren arrestert og sent til en arbeidsleir. Der ble han satt til å skjære rørsiv – dette var et av dagens statlige foretak – ved Donaudeltaet.

En dag noen måneder etter at jeg var løslatt, fikk jeg høre tunge skritt i trappen. Opp den klamme trappegangen kom en herre som viste seg å være en representant fra Innenriksministeriet. Han var fet, hadde buldrende stemme og midtskilt hår. Dokumentmappen hans var så velfylt at den holdt på å gå i stykker i sømmene.

Om jeg virkelig var en mor? Det ville han vite. Var jeg? Men hva slags mor kunne jeg være? Brydde jeg meg i det hele tatt ikke om mitt barn? Ønsket jeg ikke at han skulle få den aller beste utdanning? Ville jeg ikke se ham ansatt i stillinger som ble godt betalt og med statspensjon – og rasjoneeringsmerker? Naturligvis måtte jeg vel ønske alt dette. Men **HVORFOR BYTTET JEG SÅ IKKE NAVN? HVORDAN KUNNE JEG VÅGE Å KALLE MEG SELV EN MOR?**

I flere minutter ropte han så blodårene hans svulmet. Jeg satt taus og så på ham. Jo mindre jeg sa dess før ville han komme til det det egentlig gjaldt. Og jeg visste hva *det* var.

Skilsmisse. Kunne det være noen som helst gagn i at jeg fortsatt skulle være bundet til min mann? En kontrarevolusjonær som jeg aldri kom til å se mer? For en intelligent ung kvinne som meg måtte det vel bare være et spørsmål om sunn fornuft, dette å bli skilt fra en som var statens fiende. Og om

jeg ikke lot dette skje nå, ville jeg så allikevel komme til å gjøre det senere. Hvor lenge mente jeg at jeg kunne motstå staten i en slik blind, dum ulydighet?

Han prøvde å skremme. Han smigret. Han tegnet hjerteskjærende bilder av det som ville bli vår endelige skjebne. Kjærlighet, flirte han; *kjærlighet!* Det var noe erkesludder. Det eksisterte ikke. Det jeg trengte var en ny ektemann og en far til mine barn. Og i alle fall var det ingen kjærlighet til overs for kontrarevolusjonære.

'Og dette våger du å si til meg her i mitt hjem', tenke jeg.

Men mitt beste forsvar var å være taus.

«Jeg giftet meg ikke med min mann bare for lykkelige dager og tider. Vi ble forent for alltid, og hva som enn skjer vil jeg ikke la meg skille fra ham.»

Han drev på med sitt. Argumenter, argumenter – en halv time til. Og i den tiden svarte jeg ingen ting. Ikke engang Gud kan motsi en som forholder seg taus. Endelig ga mannen opp, i det han ristet på hodet.

«Før eller siden kommer De til oss,» sa han. «Alle gjør det, skjønner De.»

Jeg hørte ham larme ned trappene. Avsted til sitt neste offer. Kanskje han hadde mer hell med seg der, – kanskje ikke.

Alle tenkelige anstrengelser ble gjort for å få fangers hustruer til å be om skilsmisse. I de tilfelle hvor kvinnene gikk med på det, oppnådde kommunistene to ting: For det første brøt det ned fangens vilje til motstand – eller til å leve. Han ville bryte sammen når han fikk vite at han var forkastet. For det annet bevirket det at hustruene ble fanget inn av kommunismen og dens livsstil. Så snart en skilsmisse var ordnet, gikk hustruene inn for å glemme sin mann snarest mulig. Og den 'greieste' måten å oppnå dette på var å la seg rive med av 'Parti-linjen'. Jeg visste om ganske mange fraskilte

kvinner som etterplapret slagord som hånte politiske fanger, – hånte de menn de hadde elsket og hvis barn de hadde født! Det er også et tredje moment, og det er så menn ikke det minst viktige: de farløse barna falt i hendene på staten, og det betød at de kom til å bli indoktrinert fra sin tidligste barndom eller ungdom.

Det trengtes bare ett ord, så var bruddet ordnet. Du sa JA når departementets mann oppsøkte deg. Han ville sørge for at alle formaliteter ble ordnet.

Og få dager etter ville ektemannen – fangen – i alle cellekameraters påhør få dette budskap: «Din kone har bestemt seg for å skilles fra deg.»

Så ville mannen tenke: «Hvem bryr seg om meg nå? Jeg er en tosk som ikke gir opp og undertegner hvilket tøv som helst for å bli satt på frifot.» Men det kunne godt hende at han, selv om han undertegnet, ikke ble løslatt på mange år. Og i mellomtiden hadde hans kone slått seg sammen med en annen mann og hadde fått barn med ham. På denne måten ble hjem og familier ødelagt. En bok, om aldri så stor, ville ikke ha plass nok til å fortelle om alle de tragedier på dette område som jeg er blitt vitne til etter at jeg ble løslatt.

I fengslet peide kvinner ofte å si: «Hvor dum jeg har vært. Tenk å trette med min mann om småting? Å, så god og kjærlig en hustru jeg skal være – hvis jeg noen gang kommer ut herfra!»

Men var de først kommet ut, hendte det at de skiftet mening: 'Hvorfor skulle ikke jeg la meg skille, hvis det er det myndighetene ønsker? Mannen min blir kanskje i fengsel hele sitt liv? Hvordan skal jeg skaffe mat til barna – uten rasjoneringskort? Hvordan skal jeg kunne få meg noen jobb? Og forresten – er det nå så sikkert at mannen egentlig bryr seg om . . .?' Slik snakket de seg selv inn i den stemning som fikk dem til å si JA til ministeriet.

Til slike kvinner pleide jeg å si at vi skal elske mennene våre for det de er, og ikke for hva vi mener de burde være. Jeg rådet dem til å tenke meget på de lykkelige stunder de hadde delt, og å la de gode minner overvinne fristelsen.

Mine forsøk lyktes så altfor sjelden. Det press disse kvinner var utsatt for ble for meget for dem.

Men det hendte også at jeg fikk folk til å se de ekteskapelege problemer i et nytt lys. Noen ganger ved å fortelle en god og illustrerende historie. Jeg husker en gammel jødisk sådan. En rådløs ektemann kom til en rabbiner og klaget over at hans hustru hadde født et barn tre måneder etter at de var blitt gift. 'Hun må ha bedradd meg', sa han. Rabbineren svarte: 'Å langt ifra. Du har levd med din hustru i tre måneder. Hun har levd med deg i tre måneder. Og så har dere levd sammen i tre måneder. Det blir tilsammen ni måneder. Alt er helt i orden!'

Ofte tok jeg min tilflukt til kompromisser – mer eller mindre lik det jeg har fortalt her – i et forsøk på å lappe sammen et ekteskap.

Det kunne også hende, når en kvinne kom til meg for å fortelle at hun overveiet å la seg skille, at jeg fortalte dem den henrivende fortellingen om noe som lenge har vært skikk blant folk på Madagaskar. Når et ektepar vil skilles der, må de møte fram hver for seg for dommeren. Han spør dem nøye ut om hvordan de har levd. På grunnlag av det han har fått høre, skriver han to erklæringer. Når så dagen kommer da dom skal felles, sier han at skilsmisse er mulig; men først må paret lese det han har skrevet.

Hustruen leser: «Min elskede. – På denne dagen, da vi skal skilles, husker jeg den skjønnne dagen da vi første gang møttes. Hvor jeg lengtet etter å få kaste meg i dine armer. Hvor jeg lengtet etter å få bli din ektemann! Jeg kunne nesten ikke vente til dagens arbeid var slutt, slik at jeg kunne

få se deg. Husker du vårt første kyss . . .» Og så beskriver han alle de lykkestunder og minner han tenker tilbake på. Samtidig leser mannen en lignende erklæring som er laget på grunnlag av hustruens samtale med dommeren. Hennes erklæring avsluttes med en inderlig takk for alle de skjønne opplevelser de hadde hatt, tross den nåværende uoverensstemmelse. I de fleste tilfelle ender 'saken' i tårer, og paret går tilbake til sitt hjem i fred.

Du kommer aldri fram til en slutt på ekteskapet eller et brudd på et vennskap dersom du gjenkaller i erindringen alt det vidunderlige dere har opplevd sammen. Men altfor ofte glemmer vi . . .

Valeria og jeg kjente en tiltrekkende ung kvinne, Maura Dalea, som hadde to barn. Mannen var i fengsel. Såkalt politisk fange. Det gikk syv år uten at hun hørte noe. Så fikk hun forbindelse med en annen mann. Barna vokste opp, forgiftet av kommunistisk propaganda. Endelig kom det et brevkort fra fengslet. Hun sendte ham en pakke. Men hun nevnte intet om sin kjærlighetsaffære.

Etter elleve år ble hennes mann løslatt. Han oppsporet sin familie. Barna, en gutt og en pike, var nå blitt tolv og tretten år.

«Vi vet ikke hvem du er! Pappa? Vi har jo en pappa allerede,» sa barna. Det var et grusomt slag for faren.

Han forsøkte å vinne sin hustru tilbake. Men det var for sent. Hun fikk ordnet lovlig skilsmisse og giftet seg med den andre mannen.

Mauras egentlige mann ble sønderknust. Enkelte ganger så jeg ham på gaten. Ansiktet var fordreid, både av mishandling og av sorgens smerte. Han unngikk meg. Noen få år senere døde han, knust av år i fengsel og av skuffelsen han hadde møtt.

Valeria sa: «Det som hender i fengslene er den minste del

av tragedien. Hundretusener av mennesker, hele denne generasjon og den generasjon som fødes i disse årene, kommer til å bære merker etter det som kommunismen har syndet mot oss.»

Det hendte jo også at jeg fikk være til hjelp for andre på grunn av at jeg selv kjente problemene så godt. Mer enn en gang ble jeg fristet i løpet av Richards fjorten år i fengsel.

Den alvorligste påkjenningen i så måte møtte meg et års tid etter at jeg kom ut fra fengslet. En mann som kom på våre møter ble forelsket i meg. Da var jeg 43 år gammel, alene og med en sønn som skulle hjelpes gjennom den vanskelige pubertetsperioden da gutter trenger en far. Årene fløy avsted med foruroligende fart. Og om Richard forelå intet nytt, ikke et ord.

Mannen som pleide å besøke møtene våre var ungkar, om trent på min egen alder, en solid og stø herre. Mihai likte ham veldig godt. Han var en jødisk kristen og bodde i et enkelt rom sammen med sine aldrende foreldre. Vi avla besøk hos hverandre. Det kunne hende at han tok med seg Mihai ut på kino, eller han kunne hjelpe gutten med studiene. Mihai studerte meget ivrig nå, han hang ofte over bøkene sine hjemme.

Han var en vennlig og dannet mann. Og han visste hvordan han skulle få meg til å le! Jeg må medgi at en tanke meldte seg sterkere og sterkere: – her er det én som en kvinne kan leve sammen med i kjærlighet og tillit. Enkelte ganger tok han hånden min mens han snakket. Og jeg kunne ikke ta hånden min bort. Det kom aldri til noe i retning av det som kirken eller loven ville kalle ekteskapsbrudd. Men i Guds øyne var det det. I mitt hjerte også.

Heldigvis skjønte pastor Grecu hva som holdt på å skje, og han snakket med meg om det. Jeg skulle ønske at alle

kristne som ser en venn holde på å falle – ville gjøre som pastor Grecu.

«Du vet hvor inderlig jeg holder av deg og setter pris på deg,» sa han. «Og det blir det ingen forandring på, uansett hva som skjer.»

Han snakket med en sjelden bevegelse og inderlighet.

«Jeg har kjent både Richard og deg i mange år. Og jeg håper du forstår at enten du synder eller ikke, enten du mister troen eller bevarer den, – jeg vil fortsette med å ha omsorg for deg på samme måte som hittil. Og det på grunn av hva du er, ikke det du gjør.

Så tilgi meg at jeg spør: Hvordan er forholdet mellom deg og Paul?»

Jeg var taus en liten stund.

Han fortsatte: «Du må ikke tro at jeg ikke har hatt slike prøvelser selv. Vær så snill å besvare mitt spørsmål.»

«Han er forelsket i meg.»

«Er du forelsket i ham?»

«Jeg vet ikke. Kanskje.»

Pastor Grecu fortsatte: «Jeg husker noe som Richard pleide å si. 'Ingen lidenskap kan stå seg for fornuftens domstol. Hvis du venter og utsetter, hvis du gir deg selv tid til å tenke, vil du forstå all den skade du kunne komme til å gjøre for din mann eller din hustru. Og for dine barn også'. Jeg ber deg om å ta en tung beslutning – den tyngste som fins. Du skal ikke møte den mannen mer!»

Jeg visste at han hadde rett. Jeg unngikk Paul, uke etter uke, selv om det skjedde med noen vanskelighet. Så sluttet han med å prøve å oppsøke meg.

Senere fikk jeg vite at pastor Grecu hadde snakket med ham også. Han hadde minnet ham om Richard som satt i fengsel. Mens dette stod på, var jeg ikke klar over hvor nær jeg

hadde vært det å forråde alle disse års venting og trofasthet og tillit. Jeg knelte og ba.

Men det var jo også andre fristelser. Fjorten år er en lang tid. Det var stunder da jeg var nær ved å gi etter. Enkelte ganger var det en forbigående kjødets svakhet. Kjønsdriften er en ubarmhjertig, drivende kraft, og det hender at en iblant ikke bør dømme seg selv for strengt. Men man bør erindre – for å ha forståelse for sine egne så vel som for andres svakheter.

En morgen mens jeg holdt på med å skure kirkegulvet kom Marietta rusende inn. Hun viftet med et postkort.

Tårene trillet nedover kinnene. «Jeg tror . . . Jeg tror det er fra . . .»

Hun greide ikke å fortsette. Hun knelte ned på de ennå våte golvplankene ved siden av meg.

Jeg snudde kortet. Det var signert Vasile Georgescu – med Richards håndskrift. Store, litt uregelmessige bokstaver, pen skrift. Det var ikke til å ta feil av. Jeg fikk skygger for øynene.

Jeg visste at politiske fanger bare hadde lov til å skrive ti linjer – som ble sensurert. Hva kunne han skrive, etter så mange år og uten å vite om hustru og barn levde? Jeg så på kortet.

Dette kjære og så inderlig etterlengtete budskapet begynte slik: «Tid og avstand kveler en svak kjærlighet, men får en sterk kjærlighet til å vokse seg sterkere . . .» Og så ba han meg komme og besøke ham en bestemt dag i Tirgul-Ocna, fengselssykehuset.

Nyheten spredte seg snart i undergrunnskirken. Hilsenen ble lært utenat av folk over hele landet, den ble en troens talisman.

Selv Richards navn var tatt fra ham i fengslet. Han var 'Vasile Georgescu.' Vokterne måtte ikke for noen pris ha

kjennskap til hans identitet. Hvis hemmeligheten lekket ut kunne spørsmål bli stillet utenlands. Han måtte og skulle forsvinne uten å etterlate seg den minste trevl av et spor. Men det var i 1948.

Nå arbeidet Krutsjov seg fremover på vegen mot den øverste lederstillingen i Russland, og det var tegn på at store forandringer ville komme. Hele året 1954, etter Stalins død, håpet vi at Vesten ville gjøre noe for oss. Men med året 1955 kom toppkonferansen i Geneve, og deretter Romanias inn-treden i De Forente Nasjoner. Disse nyheter sjokkerte oss. Titusener politiske fanger fylte landets fengsler. Hos oss var det vel ingen som kunne drømme om at Romania ville bli ønsket velkommen i FN før de titusener ble frigitt.

Men selv om FNs charter, som påla alle medlemsland å praktisere religiøs og politisk frihet, ble ignorert, medførte i alle fall toppmøtet noen bedring i fengselsforholdene. Vi fikk høre at det var blitt bedre og mere mat og at medisin var skaffet til veie. Og så var det rykter om amnesti. Hyppigere besøk ble tillatt.

Richards brevkort var den beste nyheten jeg kunne få. Men jeg, som lengtet slik etter å få se ham, kunne ikke reise. For jeg måtte hver uke fremstille meg på en politistasjon. Politiet avslo å oppheve det forbud som gjorde at jeg ikke kunne reise fra Bucuresti. Derfor måtte Mihai ta min plass.

Tirgul-Ocna er en liten by langt nord i landet, på andre siden av Karpatene. Jernbanen går en veldig omveg rundt fjellene. Jeg fikk arrangert det slik at 'tante Suzanne' kunne reise sammen med Mihai. Ikke slik å forstå at hun fikk hilse på Richard. De eneste besøkende som fikk adgang var hustru eller barn.

Jeg ventet hjemme. De ble borte to dager, og hele tiden var jeg plaget av engstelse. Ville de få se min mann? Ville Richard få lov til å motta de få varme plaggene og den ma-

ten jeg hadde sendt med Mihai? Ettersom han nå var på et fengsels-sanatorium, måtte det bety at den gamle tuberkulosen hadde tatt seg opp. Gad vite om han i det hele tatt orket å stå? Kanskje han ikke greide å snakke med gutten vår?

Sent en kveld i desember kom de tilbake. Vi hørte dem i trappen.

«Vi så ham! Vi så ham!» ropte Suzanne før hun var gjennom døren. «Han lever. Han er oppegående!»

De kom inn i rommet. Det var snø på skuldrene deres. «Mihai!»

«Mor! Pappa er ganske kjekk nå. Han ba meg hilse deg og si at han vet at han kommer tilbake til oss snart. Når Gud kan gjøre et mirakel slik at jeg fikk besøke ham, sa han, da kan Han også gjøre to mirakler og la oss alle samles igjen.»

Snart bar det i gråt med oss alle. Men jeg gjorde i stand noe varmt å drikke til de to som hadde reist så langt. Mens de forsynte seg, fortalte de sin historie. Marietta og Peter var også til stede. Vi ble ganske muntre av oss! Å være en stum krøpling, en epileptiker, en fanges hustru og sønn, – er ikke noen hindring for at en kan være fylt av glede. Suzannes ansikt fikk friskere farve, de tynne hendene gestikulerte mens hun fortalte.

«Vi måtte vente i time etter time i snøen. Så slapp de oss inn gjennom hovedporten, og innenfor den var det et inngjerdet område et godt stykke unna sanatoriets bygninger. Fangerne måtte krysse en åpen plass for å komme inn i det bølgeblikkskur hvor de skulle få hilse på sine besøkende. Det var grusomt å se dem! Fryktelig var det! Grupper av innhyllede skapninger mot den fykende snøen. De var som grå spøkelseser. Og blant dem så jeg Richard komme gående. Ham var det ikke vanskelig å kjenne, for han er jo så høy. Jeg vinket og viftet som en galning, men han kunne ikke skjelne

meg ut fra alle de andre som også vinket. Bare Mihai fikk lov til å snakke med ham.»

Da besøkstiden var over, var siste tog for dagen gått derfra. De fikk overnatte hos en småbrukerfamilie i den lille byen.

Da Mihai fikk se sin far, ble han så overveldet at han på en stund nesten ikke fikk fram et ord. Men var for lykkelig til å ta det særlig tungt. Gutten hadde fått tillatelse til å legge igjen hos far den pakken jeg hadde sendt med til ham.

Senere gikk det for alvor opp for meg hvilket sjokk det måtte ha vært for Mihai å få se sin far, som han elsket og respekterte, stengt inne bak sprinkler og piggråd, snauklipt og tynn som et skjelett.

Da Mihai endelig fikk til å snakke, durte han i veg med det han hadde øvd seg på å si: «Mamma sier at vi ikke må være redde, for hvis vi ikke møtes igjen her på jorden, skal vi møtes i Himmelen.» Trøsterike ord, ikke sant? Richard smilte og spurte: «Har dere nok å spise?» «Å ja da, vår far tar seg av oss!» Fengslets politiske offiser som påhørte samtalen, flirte da han hørte dette. For han trodde det betød at jeg hadde giftet meg med en annen.

Under slike forhold som i besøkshytten kunne de bare si noen ord til hverandre. Men Richards siste ord var: «Mihai, den eneste gave jeg som din far kan gi deg, er å si dette til deg: 'streb alltid etter de mest ypperlige av alle kristelig dyder, og det er å kunne verdsette alle ting i forhold til tingens verdi for tanker og adferdsmønster.'

Jeg la kortet fra Richard mellom bladene i Bibelen min. Nå og da tok jeg det fram og leste det – for hundre og fjerde gang. I fengsel ble han en ren mester i å skrive få ord med mye innhold. Han fortalte meg senere at det var så mange som kom til ham for å få hjelp til å få sagt mest mulig ved bruk av et minimum av ord. Eller noen kunne spørre andre hva Richard hadde skrevet, og Richards ord gikk på omgang

rundt i fengslet. Resultatet var blant annet at en hel del av fangene innledet sine postkort med: 'Tid og avstand kveler en svak kjærlighet, men får en sterk kjærlighet til å vokse seg sterkere.' På denne måten gikk et budskap om kjærlighet og håp rundt hele landet vårt.

Året 1956 begynte med hele kommunistblikken i opprørsstemning. 'Femårs-plan'-er hadde ikke kommet av flekken. Matvaresituasjonen var ikke det spor bedre. Lønnene ble holdt nede. Alle de forhåpninger som Stalins død hadde vakt til live var blitt gjort til skamme.

Men så, på den tyvende kongress av kommunistpartier, holdt Krustsjov sin hemmelige tale. Og i den fordømte han Stalin og hans handlinger. Russerne offentliggjorde aldri den talen. Men det varte ikke lenge før mennesker i hvert land i Øst-Europa følte den milde bris som kom fra det politiske tøvær fra Moskva.

Tegnene på avstaliniseringen kom hyppigere og hyppigere. De veldige styrker av milits og det hemmelige politi ble redusert i antall. Handelsavtaler som gjaldt millioner av dollar ble det forhandlet om med vestlige land. Vårt lands økonomi måtte reddes. Kollektiviseringen gikk ikke lenger så energisk for seg. Indre strid om lederstillingene begynte i flere land innen den kommunistiske blokk. Og det vidunderligste av alt: Hundrevis av politiske fanger ble løslatt hver dag under et amnesti.

Jeg våget ikke å håpe at Richard var blant dem. Vi hadde ikke fått noe vink, ingen nyheter. Det var enda tolv år igjen av den straff han hadde fått.

En deilig morgen i juni 1956 gikk jeg for å besøke noen venner. Da jeg kom tilbake – *var Richard kommet hjem!* Han omfavnet meg.

Det ble en kveld med smil og tårer, og det kom hilsener fra venner fra alle kanter av byen. Lenge etter midnatt fikk

vi lånt en madrass av en nabo og gjorde i stand en seng. Richard er så lang at vi måtte skjøte på med en pute på en stol, så han kunne få «lagt fra seg» bena på den.

Han sov ikke. Det vet jeg fordi Valeria og jeg heller ikke fikk sove. En gang ute i de små timer stod han opp og gikk inn i det lille kammer for å se på Mihai, som for å forvise seg om at gutten virkelig var der.

Richard hadde utstått mishandling og var blitt dopet i fengslet. Han hadde atten tydelige merker på sin kropp etter torturen han hadde gjennomgått. Men han hadde tidd, – han hadde aldri oppgitt et eneste navn. Legene fant at lungene hans var dekket av tuberkulosesår som nå var hølbredet. De kunne ganske enkelt ikke begripe at han hadde overlevd åtte og et halvt år – hvorav nesten tre år i ensom celle under jorden – uten behandling. Nå fikk han den beste seng i et sykehus. Alle løslatte fanger ble behandlet med vennlighet og sjenerøsitet av folk hvor som helst de kom. De var den mest privilegerte gruppe i Romania, noe som gjorde kommunistene aldeles rasende.

Richard måtte ustanselig flyttes. Brødre fra hele landet samlet seg for å besøke ham. Derfor måtte han flyttes fra sykehus til sykehus for ikke å vekke det hemmelige politis oppmerksomhet.

Kort tid etter at han ble bedre, kunne vi feire vår tyveårs bryllupsdag. Richard eide ikke en skilling til å kjøpe meg en presang for. Men han fikk skaffet til veie en pen dagbok, og hver kveld skrev han vers – de rene kjærlighetserklæringer – til meg i den. Mihai og nære venner skrev også spesielle hilsener i den. Og på bryllupsdagen vår leverte han meg boken. Men denne henrivende boken fikk jeg ikke beholde lenge.

I den første begeistring etter at det politiske mildvær kom, fikk Richard en preketillatelse. Forfølgelsene hadde bragt mange kirker nærmere hverandre, og den første kirke han

ble innbudt til å tale i, var den ortodokse katedral i Sibiu. Presten der var en av våre gamle venner.

«Den eneste vanskelighet er at jeg må tenke på metropolitten,» sa han. «Det vil bli ventet av deg at du gjør korsets tegn med mere.»

«Jeg skal gjøre korsets tegn hvor mange ganger det skal være i følge ritualet, bare jeg får si det jeg mener.»

Jeg reiste til Sibiu sammen med ham. Han var fremdeles meget svak, og det måtte skaffes en stol han kunne sitte på mens han talte. Kirkens folk besluttet å sette fram metropolittens trone. Da folk så dette, gikk de ut fra at det var selveste metropolitten som skulle preke. Men i stedet kom så denne mannen. Og, sa folk, han er en jøde.

Richard gjorde ikke bare korsets tegn, han talte om korset og dets betydning. Det var en preken uten politisk innhold – overfladisk bedømt –. Ikke desto mindre rapporterte politiets folk hvert ord, og det hemmelige politi forstod talens skjulte mening. I visse henseender bedre enn en del av de kristne.

Neste gang Richard skulle tale, var det til studentene ved universitetet i Cluj. En av toppmennene fra kulturministeriet ble sent dit for å høre. Den mannen rapporterte at Richards forelesning var en «flom av oppvigleri». Oppvigleriet bestod i at han svarte på det ene etter det andre av alle Marx's argumenter mot religionen og plukket dem fra hverandre. Den lutherske biskop ble tvunget til, mot sin vilje, å frata Richard retten til å tale i Romania. Da hadde han hatt 'lisensen' i seks uker.

Kulturministerens representant sa – med hatske ord – ved det neste møte av lutherske prester: «Wurmbrand er ferdig, FERDIG!!» Og dermed gikk han ut av bygningen.

Noen få minutter senere hørtes hvinet av en bil som bremses kraftig, og deretter hørtes brakket av et voldsomt krasj.

Mannen fra ministeriet ble slått over ende og nærmest knust mot en vegg av en bil som av en uforklarlig årsak skjente tvers over fortauet og rett mot husveggen.

I hemmelighet fortsatte Richard å preke. Han reiste fra sted til sted. Han holdt korte taler i små kirker og ved undergrunns møter. Så snart han hadde holdt sin tale forsvant han så fort at ingen fikk tid til å varsle det lokale politi. Når han gikk hjemmefra fortalte han ikke engang meg hvor han skulle, så jeg levde i konstant engstelse.

Mihai kalte ham 'Fantompredikanten', men han visste at det neimen ikke bare var spøk. Min mann kunne når som helst bli arrestert igjen.

Før året var omme hadde oppstandene i Polen og Ungarn funnet sted – og var blitt slått ned. Mildværet hadde vært svært kortvarig.

I de fire måneder mellom Richards løslatelse og oktober-revolusjonene hadde vi et pusterom. Det ble tillatt å åpne et lite teologisk seminarium i Sibiu. Der skulle noen få pastorer få undervisning. Mihai besluttet seg for å melde seg inn der.

Nå var han atten år, og han hadde en stålsatt vilje. Han minte ikke lenger meget om den gutten Richard hadde etterlatt seg hjemme for så mange år siden. Dyptgående åndelige kamper så vel som fysiske påkjenninger hadde han gjennomlevd i denne tiden. Men gjennom all tvil, og til tross for indoktrineringen på skolen, var han fortsatt en kristen.

Richard hjalp ham og gjorde meget for å styrke hans tro. Men fra første stund sa Mihai: «Far, jeg elsker deg og respekterer deg. Men du er deg og jeg er meg. Vi tenker ikke likt om alle ting. Jeg har en personlighet som er min egen!»

Mihai hadde bestått alle eksamener ved høyere skoler uten en eneste dags undervisning etter at han var fylt femten år. Nå var han fast bestemt på å gå inn i prestegjerningen.

«Er du sikker på at du skal reise til dette seminaret? I største alvor tør jeg si deg at jeg ikke anbefaler noen ung mann å studere der,» sa Richard.

«Men hvorfor i all verden sier du det?»

«Fordi den måten de nå til dags underviser på, for det meste er nedrivende! Du kommer ikke til å lære å elske Gud, – ikke Bibelen heller, ei heller kommer du til å lære hvordan du best kan etterfølge de hellige. Du kommer til å plukke Bibelen fra hverandre, du kommer til å pirke ved Guds eget ord. Det *kunne* bli gift for din sjel. Noen professorer er dypt åndelige menn, andre er langt fra å være det.»

Men Mihai hadde bestemt seg.

Da han kom hjem til juleferie fikk jeg et slemt sjokk. Ved familieandakten en dag leste Richard noe fra evangeliet, og det han leste inneholdt ord av Jesus der Han siterer Det Gamle Testamente.

Etter andakten sa Mihai: «Du, jeg tror ikke det betyr det du la i det. I alle fall hadde ikke Jesus den kunnskap og bakgrunn som må til for å gi en korrekt tolkning av Det Gamle Testamente ut fra vitenskapelige mål.»

«Hadde Han ikke?» Jeg var på nippet til å gråte. «La oss være takknemlige for det.»

Mihai overvant snart sin første bråkjekkkhet. Vi samtalte med ham, og det endte med at han motsa de kommunistinspirerte påstander hans professorer kom med. Dette skaffet ham naturligvis mange besværligheter.

Ved denne tiden var det Mihais ideal å bli misjonær i India. Han studerte indiske religioner og buddhistiske gudsyndelsesformer, medregnet visse legemsøvelser. Jeg ble ikke så lite nervøs da han under visse øvelser stod på hodet i flere minutter ad gangen, slik som reglene for Hata-Yoga foreskriver. Jeg spurte ham om han ikke mente at Gud ga oss bena til å stå på!

Med tanke på en avgangs-avhandling begynte han å studere britiske nonkonformistiske predikanter som Booth og Spurgeon, menn som ikke brød seg svært meget om de offisielle teologistudier.

Kommunistene ønsket å holde dette seminaret åpent for å gjøre inntrykk på Vesten (Romania hadde nylig sluttet seg til Verdenskirkerådet), men med så få studenter som mulig. Da 400 søkte om opptagelse ble myndighetene alarmert. De lot de unge menn vite at dersom de insisterte på å få studere teologi, kunne det føre til at fedrene deres mistet arbeidet sitt. Og dermed trakk mange sine søknader tilbake 'frivillig'. I 1965 hadde seminaret i Cluj bare fem studenter igjen. Baptistenes seminar i Bucuresti hadde seks elever.

Mihai fortsatte sine studier i Sibiu i to år. Der var det et godt bibliotek, og noen av professorene var fine og dyktige menn. Da hans far ble arrestert for annen gang, var altså Mihai ikke hjemme.

Vi visste at det ville komme. En ny bølge av terror begynte i 1958. Og nå skjønnte vi alle at vi var blitt bedratt. Mange hadde trodd at kommunistene var interessert i å komme til en forståelse med de vestlige land, – at de ville mildnes. Folket hadde overlevd alle de skjendige bedrag i de senere år, og selv nå var det mange som ikke skjønnte hvor grusom løgnen hadde vært.

I juli 1958 ble det vedtatt lover som var strengere enn noe av det man hadde hatt i satelitt-statene. Dødsstraff ble innført selv for mindre forseelser, og på høstparten ble slike eksekvert mere hyppig enn noen sinne. Massearrestasjoner tok til igjen. Tusenvis av mennesker ble sendt til nye prosjekter som forutsatte slavearbeidsleirer, som for eksempel å rydde opp i sumpene ved Donaus delta. Alle ungdomsforbrytere,

det vil si slike som hadde kritisert regjeringen, ble sendt til 'sivene'.

En ny utrenskning begynte også i de statsansattes rekker. Alle som ble betraktet som sosialt tvilsomme (på grunn av sin familietilhørighet), og som hadde fått arbeid under det litt mildere politiske klima, ble oppsporet igjen, og arrestert. En ny lov forbød dem og deres barn å inneha stillinger i noen som helst gren av den offentlige tjenestesektor.

Kampen mot religion ble fornyet. Etter ordre fra Krustsjov ble kirker stengt og prester arrestert. Det foregikk i hele Øst-Europa, som en del av et syvårig fremstøt for å 'utrydde enhver levning av overtro'.

Kvistrommene våre ble nå, mer enn noen gang før, sentret for undergrunnskirken. Og dette lot seg ikke hemmeligholde så meget lenger. Hver kveld ba Richard: «Gud, vet Du om noen fanger jeg kunne bli til hjelp for, så send meg tilbake til fengslet.» Til denne bønnen sa jeg et nølende *Amen*...

En tirsdagskveld i januar 1959 kom en kvinne fra vår menighet på besøk. Hun bare gråt – og gråt. Uken før hadde hun lånt noen eksemplarer av Richards prekener. Disse var blitt mangfoldiggjort, og i hundrevis sirkulerte de nå rundt om i hele landet. Dette var strengt forbudt, det var ulovlig. Politiet hadde foretatt en rassa i hennes hjem og fjernet alle eksemplarene.

Gjennom en som var orientert innen partiet fikk vi vite at Richard var blitt anklaget av en ung pastor som påstod at han var Richards venn. Det var kanskje pengeutpressing med i spillet, men denne pastoren ble i alle fall tvunget til å undertegne anklagen under trussel om fengsel hvis han ikke adlød. Vi vet at han anga Richard, men det er ikke min sak å dømme om hans motiver. Vi var glad i ham, og det er bedre enn alt annet at vi fortsetter med å holde av ham.

Natten til onsdag den 15. januar kl. 1 dundret politiet på

døren og brøt seg inn i kvistleiligheten før vi rakk å komme oss ut av sengene. Lyset ble tent.

«De er Richard Wurmbrand? Kom Dem inn i det andre rommet, og bli der.»

Den lille leiligheten var full av menn som åpnet skap, drog ut skuffer, kastet papirer på gulvet. På Richards bord som han brukte når han skrev, fant de notater, maskinskrevne prekenes og gamle bibler. De tok med seg alt.

Og så fant de den boken jeg hadde fått på vår bryllupsdag, den dagboken der Richard og Mihai hadde skrevet vers til meg.

«Vær så snill ikke å ta den. Det er helt personlig ting, en gave. Og den er ikke til noen nytte for dere.»

De tok den.

Ansvarshavende kaptein førte Richard ut fra det andre rommet. Da hadde han fått håndjern på.

Da sa jeg: «Skammer De Dem ikke over å behandle uskyldige mennesker på denne måten?»

Richard tok et skritt bort til meg. De grep ham straks i armene. Han advarte dem: «Jeg forlater ikke dette sted uten å sette meg til motverge hvis dere ikke tillater meg å omfavne min hustru.»

«La ham være,» sa kapteinen.

Vi knelte sammen og ba til Gud mens folkene fra det hemmelige politi stod rundt oss. Så sang vi salmen *Guds menighet er grunnet på Herren Jesus Krist* . . .

En hånd ble lagt på Richards skulder. «Vi må gå nå. Klokken er snart 5,» sa kapteinen. Han snakket lavt – og han var fuktig i øynene.

Jeg fulgte etter dem ned trappene. Richard snudde hodet og sa til meg: «Hils hjertelig til Mihai og til den pastoren som anklaget meg.» Så ble han skjøvet inn i bilen.

Da bilen startet begynte jeg å rope: «Richard, Richard!»

Jeg løp etter bilen, ropte og gråt, løp igjen bortover den isete gaten. Så forsvant bilen rundt et hjørne, og jeg måtte stanse. Åndeløs, forvirret.

Da jeg kom tilbake og opp i leiligheten, stod døren åpen. Jeg falt gråtende på gulvet.

I min nød ropte jeg: «Herre, jeg gir min mann i Dine hender. Jeg kan intet gjøre, men Du kan gå gjennom stengte dører. Du kan stille engler på vakt om ham. Du kan bringe ham tilbake til meg!»

Jeg ble sittende der i mørke mens jeg ba. Helt til den nye dagen grydde. Da begynte jeg å huske hva jeg fremdeles hadde å gjøre. Jeg ventet en venninne på besøk. Da hun kom, måtte jeg jo fortelle henne hva som hadde hendt.

«De har igjen stjålet min Richard!»

Først av alt måtte jo Mihai få vite hva som var skjedd. Og det ble ikke lett å fortelle ham det. Han hadde allerede vært gjennom så mye som var tragisk. Og denne nyheten måtte jeg sørge for å holde hemmelig for angivere ved universitetet, ellers ville han bli utvist. Derfor kunne jeg ikke selv reise til Sibiu. Der kjente de meg.

Tidlig neste morgen reiste Suzanne med toget. Hun ventet i en liten park i nærheten av universitetet. Der regnet hun hun med å få se Mihai. Ikke våget hun å spørre noen av de andre studenter. Hvis de meldte fra om hennes besøk (og det var forbudt å ikke å gjøre det!) ville nyheten komme ut.

Hun kunne bare håpe at Mihai gikk gjennom den parken. Det var svært kaldt å stå der og vente. Snøen hang tung på trærne, og på benkene var det et tykt snølag. Det var nesten kveld før han kom.

«Ja,» sa han, «dette har jeg ventet. Si til mor at jeg kommer hjem straks. De vil kanskje ta henne også.»

«Men hva med studiene dine, da,» sa Suzanne. «Du har jo arbeidet her i nesten tre år . . .»

«Hva betyr det? Ofte er det jo pastorer med grader og gode greier som forråder og ødelegger det de virkelige 'menneskefiskere' har bygget opp. Og dessuten blir jeg vel utvist snart i alle tilfelle. Når de finner det for godt.»

Sent på kvelden kom Suzanne tilbake og fortalte meg det de hadde sagt til hverandre.

Jeg fikk se Richard en gang til før han forsvant for seks år til. En rettssak ble avholdt. Slektninger kunne være tilstede. Partiet var blitt en smule mer formelt etter de voldsomme dagene i 1948. Vi setter da ikke folk i fengsel for ingen ting, sa de til verden. Vi har våre rettsinstanser og våre dommere.

Og der satt de, fem i tallet, på en plattform. Over den var det et stort banner tvers over veggen, og på det stod det: RETTFERDIGHET FOR FOLKET = I TJENESTE FOR FOLKET. Og over dette igjen var det portretter av Gheorghiu-Dej og andre velfødde partikoryfeer.

Partiets fiender ble ført inn én dør og ledet ut en annen. Sakens akter ble hørt, forsvarer ble tilbudt, dom avsagt. – Alt unnagjort på minutter. Prester, bønder og journalister gikk runden. Det minte om et transportbånd.

En gatefeier hadde drukket seg full. Han ropte: «Gheorghiu-Dej er en gammel idiot. Han burde gå over til å kjøre sitt *puff-puff* igjen! (Dej var en tidligere jernbanemann). Denne utgytelsen slengte mannen høyrøstet om seg med i rettssalen, inntil gatefeierens forsvarer ba om nåde og mildhet overfor ham. «To år,» sa dommeren. Ut med feieren. Inn med Richard.

Jeg hørte ikke ett eneste ord av det som fulgte, og det gjorde ikke Richard heller. Vi bare så på hverandre. Kanskje det kunne bli for siste gang.

Siden fortalte han meg at saken var en gjentakelse av hans tidligere møte med den – den gang hemmelige rett i 1951. Amnestiet ble annullert, og den tidligere dom ble gjort gyldig. Idet han gikk ut, snudde han hodet og smilte til meg. Et oppmuntrende smil. Saken hadde tatt noen få minutter.

En betjent, en meget sliten mann, kom og leverte meg en

papirlapp. På den stod det: Wurmbrand, R., født 1909., osv., var dømt til fem og tyve år. Fengslingstiden var forlenget med fem år!

Senere oppdaget jeg at dommen også ila oss en stor bot, pluss saksomkostninger. Og så ble alt det vi eide konfiskert en gang til. Dette hendte med alle fangers familier. Vi hadde ingen penger, så to betjenter fra skattemyndighetene kom og trettet med meg om hva de skulle ta. De hentet de få dyrebare ting vi hadde samlet etter min løslatelse i 1953.

Vi fikk beholde sengene, et bord og to stoler. Og dermed syntes vi at vi hadde vært heldig. Men i løpet av de neste seks år kom de, om og om igjen, og forlangte penger. Hver gang fant de noe å beslaglegge. Vinter og sommer førte jeg en uavlatelig kamp med byråkratiet om de fattige tingene som fantes i leiligheten.

Det var en tid fylt av en nesten vill frykt. Hver dag ble venner arrestert. Nesten alle våre kjæreste venner var tilbake i fengsel igjen. Natt eller dag – dette var begreper som var ved å opphøre å ha noen mening for oss. Fra alle landets kanter kom det folk som kunne fortelle om terror. Kirker var blitt stengt, mennene kidnappet.

Mens alt dette hendte avla Krustsjov sitt besøk i USA. Det skulle være et 'issmeltings-møte'. Tanken om et stort anlagt toppmøte i Paris 1960 ble drøftet.

Hva dette kunne innebære drøftet vi en gang i frk. Landauers hjem.

«Sabina, du skal se at etter det møtet vil din mann være fri igjen. De kommer sikkert til en overenskomst. Fengselsdørene blir åpnet!»

Men så ringte telefonen! En nabo fortalte at politiet var oppe i vår kvistleilighet.

«Kom ikke tilbake dit i kveld, Sabina! Du blir sikkert arrestert. De har allerede tatt Elena.»

Jeg tror nesten at Elena var den mest uselviske, gavmilde kvinne jeg kjenner. Alt hun eide ga hun bort. Hun tok seg av politiske fangers barn, – barn som bokstavelig talt var blitt jaget ut på gatene. Hennes hjelpsomhet var hennes forbrytelse.

Under forhørene nektet hun å oppgi navn på sine venner, derfor ble hun skrekkelig mishandlet. Tennene hennes ble slått ut, ribben knekket. Så fikk hun en dom på åtte års fengsel.

Politiet ransaket leiligheten vår to timer den natten. Foruten Elena arresterte de også en pike som tilfeldigvis var innom for å hilse på. Slike arrestasjoner var alminnelig praksis.

Senere kom vi tilbake til en ramponert leilighet. Klær og papir var strødd rundt. Sengene snudd opp ned, til og med madrassene var oppskåret.

Mihai lo! «Gjett hva de har tatt? *Den Store Rheumatis-mekur!*»

Gamle fru Tomaziu hadde skrevet for hånd side opp og side ned etter en tysk leges bok – som for øvrig inneholdt et heller tvilsomt kursus i behandling av rheumatisme. Hun hadde insistert på at jeg måtte låne boken. 'Det er en ytterst sjelden bok, kjære deg. Jeg fikk bare låne den for én dag, så for alt i verden må du ikke miste disse dyrebare notatene'. Jeg hadde den største besværlighet med å få forklart henne at boken var tatt av det hemmelige politi. Jeg tviler på om hun noen gang ble helt overbevist.

Timer og dager ble brukt til å forsøke å skaffe nyheter fra politiet om Elena og andre venner som ble arrestert hver dag. Det var svært sjelden vi hadde noe hell med oss. De hadde forsvunnet i det bunnløse svelg av fengsler. Kanskje vi skulle få vite noe om dem en gang igjen. *Kanskje.* (Hva

Elena angår så varte det to år før vi fikk vite hva som hadde hendt med henne.)

Alle våre nærmeste venner lot til å være blitt tatt.

Den aldrende herr Trifu, for eksempel, han som hadde vært som en bestefar for Mihai. Han var en poet av W. H. Davies' støpning, uten noen høytravende utdannelse, en landens mann som skrev lyrikk av himmelsk enkelhet og dybde. Mihai var så å si oppdratt på hans fang.

Og Nailescu! Kanskje landets fremste komponist når det gjaldt religiøs musikk. Han hadde hustru og fire barn. De ble jaget ut av sitt hjem, – satt på gaten.

Og pastor Armeanu. Hans historie har jeg fortalt til folk i Vesten. De tror jeg forteller en vits! Han fikk tyve års fengsel etter å ha talt over teksten 'Kast eders garn ut på den høyre side' . . .

Aha, sa kommunistene, hvorfor ikke på den venstre side? Presten driver imperialistisk propaganda! En angiver hadde rapportert denne prekenen, og den var påskuddet for fengselingen.

Pastor Armeanu hadde hustru og fem barn. Barna ble deportert til et øde sted, Baraganområdet. En dag kom fru Armeanu og banket på hos oss. Hun var utmattet og syk. Vi ba henne bli hos oss. Hun var ikke vanskelig å ha i huset. Tvert imot. Hennes fine vesen, og det at hun bar all sin motgang uten å klage, ble til stor hjelp for oss alle.

Men nå var vi fem.

Den mannen vi alle mistenkte for å ha anklaget Richard kom til et undergrunns møte en gang.

«La ham være. Han ble truet til å gjøre det han gjorde.» Fru Armeanu ønsket å tilgi og glemme.

Men det ønsket ikke jeg. Jeg bebreidet ham. Hvorfor hadde han gjort det?

Han verget seg iherdig. 'De plaget meg i flere måneder.

Og i alle fall sa jeg ikke noe som ikke var sant. Richard hadde virkelig sagt det som jeg rapporterte, og selv om jeg var enig med ham i det han sa – må jeg medgi at hans ord var kontrarevolusjonære. Jeg gjorde min plikt, slik jeg så den.»

«Men det betyr at du er på regimets side? Og det er et regime som ikke unnses seg for noen ting? De som har makten arresterer og dreper uskyldige mennesker, og de forgifter barna med ateisme. På et sådant regimes side har du altså stillet deg?»

Han flyttet seg urolig. «Nei, langt ifra. Naturligvis ikke!»

«Men hvorfor informerte du dem ikke om at du selv er imot regimet, i stedet for å fortelle at din bror er det?»

Jeg kjente bitterheten i mitt hjerte. Jeg visste at pastorer og venner og til og med en biskop hadde endel skyld i at Richard ble arrestert. De elsket seg selv høyere enn de prinsipper de preket. Jeg hadde en indre kamp, og jeg kjente at det vokste opp et hat hos meg også mot de menn som hadde foretatt arrestasjonen av min mann – og av så mange ektemenn. Jeg prøvde å be, men kunne ikke finne noen fred.

I et magasin hadde Marietta funnet en reproduksjon av en av de gamle italienske mestere. Den forestilte Jesus på korst. Hun festet bildet til veggen, og ofte forvillet øynene mine seg bort mot bildet. Hver gang jeg så på det måtte jeg tenke på Jesu ord: 'Fader, forlat dem, for de vet ikke hva de gjør.' og så disse to ordene: 'Jeg tørster.'

Tenk hvor de tørstet, angiverne også, etter tilgivelse, – som jeg ikke ville gi dem, – som jeg i min bitterhet holdt tilbake.

Etter hvert som denne tanken grep meg kom det til en forandring. Jeg visste at selv for de hellige kunne det komme stunder da kjærligheten til en selv ble sterkere enn kjærligheten til Gud. Den lutherske biskop Müller, en av våre gode venner, pleide å si at disse som andre kaller forrædere, mulig-

ens med Guds øyne er sett på som skrøpelige troende. Dette sa han uten å bry seg om at andre kanskje ville betrakte *ham* som en skrøpelig biskop, på grunn av det han hadde sagt. Jeg tok den beslutning at jeg ville gi kjærlighet i stedet for hat, og at jeg ikke ville vente noe til gjengjeld.

Vinteren 1960 kom snøen tidlig. Den lå dyp i gatene, og ingen gikk ut som ikke var nødt til det. En vindusrute var gått i stykker hos oss. Mihai festet et stykke av et gammelt teppe over åpningen. Men en kuling som er besluttsom kan man ikke stanse ved hjelp av gamle tepper. Gjennomtrekk. Vinden plystret en ondskapsfull vise under dørsprekken også.

«Vi kan like gjerne sette oss ute,» sa Marietta. «Det er ikke det grann varmere her inne.»

Teppestykket stengte lyset ute, og tross trekken i den alt annet enn tette kvistleiligheten var det hårreisende kvalmt om nettene. Vi var jo fem mennesker.

Når jeg ikke var opptatt med arbeid for undergrunnskirken, trasket jeg gate opp og gate ned på besøk til regjeringskontorer for å søke om utsettelse med betalingen av den bot vi hadde fått. Truselen hang jo stadig over oss: Hvis vi ikke innen den og den dag hadde betalt så og så mye, ville de komme og hente det som ennå fantes hos oss. Jeg ventet i trekkfulle korridorer for å få snakke med tjenestemenn. Jeg fylte ut dusinvis av kompliserte skjemaer.

Ingen ting hjalp.

En dag stod to skatteoppkrevere ute på gangen og hamret på døren. Mihai åpnet døren og ropte på meg. De ville ha penger. Jaså? Kunne jeg ikke betale? Beklager, men da må vi sette opp en liste over alt som fins her, husholdningsartikler medregnet. Jeg kunne kreve tingene tilbake så snart jeg skaffet penger og betalte.

«Det tar dere ikke lang tid å lage den listen,» sa jeg.

De rablet ned: stoler, bord, spisebestikk og kabinettet til en grammofon som manglet drivverk (en relikvie fra Mihais instrumentreparatørdager). Sengene kunne vi beholde. De var for øvrig for skrøpelige til å bli flyttet!

«Teppe, brunt, lite,» sa den ene mannen i det han nappet i det. Det løsnet fra vinduet og slapp den iskalde vinden inn.

«Nei, vi får vel kalle det for en del av vinduet,» sa han og hengte det på plass igjen. «Det er jo folk som skal sove her.»

Jeg takket dem. Men det var en bommert, for i samme nu var de ikke noe annet enn såre pliktoppfyllende igjen.

«Dere får tre da'er å betale på. Ellers går'e gærnt med dere.»

Dermed dro de sin veg.

Neste formiddag brukte jeg til å søke foretrede for en overordnet funksjonær. Endelig ble det min tur. Han satt i et lite avlukke. Veggene var dekket av papp.

«De vil ikke si at De ennå ikke har betalt?» Han var rasende. «Hva angår det meg om De ikke vet hva De skal gjøre? Rettens instruks er klare. Enten betaler De øyeblikkelig, eller også kommer våre folk imorgen tidlig, det første de gjør! Alt dere eier og har skal konfiskeres.»

Jeg vaklet ned trappene. Det var ikke mulig for meg å hindre at tårene trillet. Skjelvende og hostende stanset jeg litt nede i den store hallen før jeg likesom tok meg sammen for å gå ut i den isete gaten. Da var det noen som rørte ved armen min!

En høy mann med briller, kledd i mørk dress, hadde fulgt etter meg ned. Jeg gikk ut fra at han var en av funksjonærene, og at han kom med flere trusler. Han så seg rundt et ørlite øyeblikk.

«Jeg kjenner saken Deres,» sa han. «Her. Ta dette.»

Og dermed forsvant han den samme veg som han var kommet.

Jeg så på de sammenbrettede sedler i hånden min. Nok til å holde plageåndene på avstand i mange uker!

På hjemveien la jeg ikke merke til mine tilsølte sko, de frosne hender, utmattelsen. Hjertet var så fylt av en forunderlig ro. Denne vennlige, gavmilde mann som hadde vist meg et tegn på Guds godhet, – hvem *kunne* han være?

Mihai gjorde forsiktige undersøkelser og fikk vite at han var ansatt i en avdeling av skattekontoret. Han var en av de mange hemmelige venner av undergrunnskirken. Vi kunne ikke treffe hverandre – det var for farlig –, men hver måned fra da av og så lenge Richard var i fengsel sendte han meg et beløp av sin beskjedne lønn.

Mihai var blitt utvist fra universitetet. Vår venn, biskop Müller gjorde det han kunne for at han skulle få fortsette studiene. Dr. Müller ble foraktet av mange av sine egne lutherske venner på grunn av sitt åpne samarbeid med kommunistene, som til og med hedret ham med æresbevisninger. De visste ikke at han rapporterte til undergrunnskirken om alle samtaler han hadde med høye autoriteter. I all stilhet hjalp og beskyttet han også mange kristne martyrs familier. Nå kan jeg fortelle dette, for han er død.

Mihai presterte det mesterstykke å skaffe seg adgang til ingeniørstudier ved universitetet. Naturligvis måtte han også denne gang holde hemmelig at han var sønn av en politisk fange. «De finner det nok ut i løpet av et par måneder,» sa han. «Så blir jeg utvist igjen – og kan prøve meg på noe annet.»

Jeg prøvde å tjene noen skillinger ved hjemmearbeid. Jeg hadde funnet en gammel strikkemaskin som var konstruert for produksjon av jersey til pullovere. Problemet var bare det at når jeg ønsket å arbeide, ønsket ikke maskinen det samme!

Den elskverdige sjel som hadde hjulpet meg med å finne

maskinen, oppdaget at da han ga meg den så hadde han gitt seg selv 'på kjøpet'. Han var mekaniker, og det gikk nesten ikke en dag uten at jeg måtte ty til ham for å få vidunderet reparert.

Til slutt sa han at lagrene var gått. «Hva betyr det?» spurte jeg.

«Det betyr at vi kaster den på søppelhaugen. Ut med den. Reservedeler er ikke til å oppdrive.»

«Å nei, å nei.» De pulloverer jeg hadde laget var nok noe uvanlig av fasong, men de var meget etterspurt.

«Jeg skal se meg litt omkring. Kanskje jeg kan finne en annen som du får billig.»

En uke senere kom han med to maskiner. De var mye enklere, og beregnet på strikking av sokker. Nå fikk vi det travelt, fru Armeanu og jeg. Nålene ble et problem. De brakk ofte, og i den nye Romania var det ugjørlig å finne noe som kunne erstatte dem. Alle tenkelige forråd havnet på fabrikkene. Mekanikeren forsøkte å få med seg noen der han arbeidet. Alle ansatte ble kontrollert når de gikk fra fabrikk. Jeg kunne naturligvis ikke risikere at han skulle havne i fengsel for noen nålers skyld. Sokkeproduksjonen stoppet rett som det var, i måneder ad gangen.

Det fantes en svartebørs for sokker. Ingen kunne selge noe som helst uten statens tillatelse (det var forresten ulovlig å strikke sokker til seg selv også!), men våre venner solgte sokker utenfor fabrikkportene. Eller på loppemarkeder, eller ved buss-stasjoner. Overalt hvor en mengde tjente som sikkerhet.

Omsider måtte vi gi opp. I sekstiårene var økonomigrensene mellom oss og Vesten ikke så hindrende lenger. Romania fikk vestlig maskinutstyr og teknisk hjelp. Da nylonstrømpene kom, måtte mine sokker gå. Jeg var ikke så svært lei for det, egentlig.

Etter strikkeperioden gikk jeg over til språkundervisning.
«Kamerat Sabine Wurmbrand?»

En ung mann i mørk regnfrakk hadde kommet opp trap-
pene etter at det var blitt mørkt.

«Jeg er fru Wurmbrand.»

«De skal melde Dem imorgen kl. 9 i Innenriksdeparte-
mentet. De viser dette kortet til vaktene og spør etter det
værelset som er nevnt på kortet.» Han stirret kaldt på meg.
«God natt!» og dermed gikk han.

Mere skrekkinngytende innkallinger enn denne fantes ikke.
Besøkende i dette departement ble som regel ministeriets gjes-
ter på ubestemt tid. Hadde noen anklaget meg? Den natten
var vi en bedrøvet liten familie der oppe på kvisten.

Tidlig neste morgen pakket jeg en liten bag med toalett-
saker og varme klær. Så sa jeg adjø til mine venner og gikk.

Kontoret var ganske flott. Tepper og vakre gardiner. Og
nydelige piker. Sekretærer. Portretter av Lenin & Co. var i
farver og forsynt med flotte rammer. Bak en pult på størrelse
som et flygel satt en tykkfallen mann i sivilt antrekk. Om-
trent de firti.

«Sitt ned, kamerat Wurmbrand.» Han vinket i retning en
lenestol. «Vi har bedt Dem komme hit fordi vi har fattet in-
teresse for deres tilfelle. Fortell meg nå om Dem selv og
Deres familie. De skal ikke engste Dem! Ikke ett ord kom-
mer utenfor disse vegger. De har en sønn (han kikket så
vidt på papirene foran seg), Mihai . . . Hvordan går det med
hans studier?»

Jeg skjønnte godt hvor han ville hen. Dette var et nytt for-
søk på å overtale meg til å søke skilsmisse. Nå skulle høf-
lighet prøves der press og trusler ikke hadde hjulpet.

Han var omgjengelig og tillitsfull der han lente seg bak-
over og formelig este ut i stolen sin.

Jeg sa: «Jeg elsker min mann, og hva som enn skjer vil jeg fortsatt være hans hustru. Vi er forent for bestandig.»

«Nåvel. Men la meg komme med et lite forslag. De ønsker selvsagt at barna Deres skal få fullføre sin utdannelse. De ønsker retten til å få arbeid, til å leve Deres eget liv. De kan på en meget enkel måte oppnå alt dette. De skal bare overlate Deres identitetskort til meg. I løpet av 48 timer skal vi sende det tilbake til Dem i påtegnet stand og i Deres eget navn. Tenk ikke mere på disse store ordene, som for eksempel skilsmisse. Dette er ganske enkelt en meget liten formalitet som staten ber Dem om. Og er ikke dette det mest forstandige De kan gjøre?» Han tok en pause, og imens lekte han med en blyant. «Naturligvis – dersom De ikke samarbeider med oss, har vi jo andre utveger . . . Når det er noe vi vil ha, så får vi det . . .»

Jeg så den politiske offiser inn i øynene.

«Sett nå at *De* en dag er fengslet, slik mange andre tjenestemenn er for tiden? Ville De da ønske at Deres hustru skulle la seg skille fra Dem?»

Da jeg hadde sagt dette, fór han opp med et rykk. Og så eksploderte han.

«Vet De ikke hvor De er? Og hvem er jeg? Hvordan våger De å stille meg spørsmål?» Han kastet blyanten i kaminen. «Kom Dem ut! Ut herfra! Men glem ikke det jeg har sagt til Dem. Forstått!!»

Jeg tok opp den lille bagen og gikk mot døren uten å si noe.

«*Forstår De!?*»

Men han hadde forstått! For dette var den absolutt siste gang de forsøkte å få meg med på skilsmisse.

I stedet brukte de en annen metode. De fortalte meg: *han er død.*

Ved to anledninger fikk jeg høre dette.

Første gang kom det etpar rastløse unge menn på besøk. De sa at de var tidligere fanger, og jeg trodde dem så langt. Men de kunne ikke se meg inn i øynene. Da de begynte å beskrive hvordan de hadde sett Richard i fengslet skjønnte jeg med en gang at de var provokatører.

«Stakkars pastor Wurmbrand,» sa den modigste av dem. «Vi vet ikke nøyaktig hva som hendte med ham. Han ble svært tungsindig da det led mot slutten. Ville ikke snakke med noen. I alle fall hørte vi det i fengslet i Gherla.»

«Hva er det dere prøver å fortelle meg? At han begikk selvmord?»

«Man kan aldri være sikker. Men vi vet at han ble båret ut med føttene først. Og hvem kan vel bebreide ham om så skulle være at han hadde . . .»

Han prøvde seg med listighet. Men han kunne ikke ha valgt seg en dummere løgn.

«Stakkars pastor Wurmbrand. En virkelig helgen var han. Alle sa det.»

«Vær så vennlig, gå!» Jeg kunne ikke finne på noe annet å si.

«Fru Wurmbrand, vi ville så gjerne få si hvor bedrøvet . . .»

«Gå! Vær så snill.»

De så fryktelig skyldige og skamfulle ut. Kanskje de gjorde dette for å få et rasjoneringskort, eller mot løfte om en jobb.

Den andre gangen ble det offisielt stadfestet at Richard var død. Men ikke direkte overfor meg. En alminnelig kledd herre besøkte noen venner av meg. Han ville ikke bringe den triste nyheten til fru Wurmbrand personlig. Ville disse hennes venner være så snill å gå med budskapet? I så fall skulle de bare meddele: Pastor Wurmbrand var avgått ved døden etter noen ukers sykdom. Han var begravet i fengslet.

Jeg var glad over at jeg ble spart for enda et intervju som ville ha fått meg til å kjenne meg kvalm.

Men de ga seg ikke med dette. Nå begynte Richards navn å bli nevnt oftere og oftere over hele landet. Han var i ferd med å bli en legende. Småbarn nektet å legge seg til å sove før de hadde fått be til Gud om sikkerhet og hjelp til Richard. For å få slutt på alt snakket om Richard, ble løslatte fanger sendt til mange kristne hjem rundt om i landet. De skulle overbevise folk om at han var død i fengslet – han hadde tatt sitt eget liv! Ingen trodde det de fikk høre.

Så ble Mihai bortvist fra sitt fakultet. Det hemmelige politi prøvde å få ham til å bli en informator, og han ble sjokkert da han fikk vite at de hadde temmelig detaljerte opplysninger om ham: når han kom, når han gikk, hvem hans spesielle venner var osv. . . De overvåket hver eneste kristen og hadde rulleblad om hver enkelt. Man måtte være den rene virtuos i undergrunnsarbeid – noe som få av oss var – dersom man skulle lykkes i å holde noe hemmelig for politiet. Vi visste at folk ga informasjon om oss. Det var en uunngåelig del av vårt liv. Men Mihai sa at det var blitt for dypt infiltrert i kirken.

«Mor, det gjør meg ondt å si det, men du er for lett å lure! Du lar alle slags mennesker komme til leiligheten her. De har bare å si *pris skje Gud*, og dermed har de fått innpass. Men når det gjelder disse angiverne, er vi nødt til å være hard og bestemt.»

Jeg var på nippet til å si ham imot, men han fortsatte: «Jeg er livende redd for at de kommer til å arrestere deg igjen, mor. Og meg også. De vet at jeg sitter i det til opp over ørene i ditt hemmelige arbeid. Men denne utspioneringen gjelder ikke bare folk som oss. Vi vet da i alle fall hva vi risikerer, og vi har en hensikt med vårt liv. Jeg tenker på guttene jeg ble kjent med i Sibiu. De blir innkalt to gan-

ger i uken og banket – helt til de lover å bli angivere og spioner. De skal især spionere på ungguttene i Brasov som forsøkte å få dannet et frihets-parti. Det med partiet var jo et barnaktig påfunn. Disse ungguttene skrev dagbok og laget referater fra sine møter! Men kommunistene liker å leke med sine offer, de også. Guttungene er alle i fengsel nå. Kanskje de blir slått ihjel.»

Jeg tenkte på Suzanne, denne elskelige, fine kvinne. Strukket ut på en benk med hender og føtter bunnet og tennene slått ut. Richard var blitt skrekkelig mishandlet han også – allerede ved den første arrestasjon. Skjønt – det snakket han aldri om til oss. Hva måtte han gjennomgå denne gang?

Vi visste at selv om noen møter i undergrunnsmenigheter var blitt bragt til opphør av politiet, så var det andre som ennå fikk være i fred. Det skjedde etter politiets egne planer, slik at angivere kunne 'virke' uforstyrret. Nå måtte vi foreta oss noe nytt for å stanse dem. Det kom flere og flere til møtene våre, – opp til femti-seksti personer. Vi måtte være spesielt forsiktig dersom noen særlig fremstående personer – en universitetsprofessor eller et partimedlem – var til stede. Slike ville sikkert være under nøyaktig overvåking. Derfor begynte vi å holde antall deltagere i hvert møte ned på seks-syv.

En metode til å avsløre angivere var å spre falske rykter. Vi sørget for at en mistenkt i all stillhet fikk rede på at det skulle holdes møte hos en venn. Hvis da en del alminnelig antrukne snushaner ble sett i nærheten av huset, visste vi at den mistenkte var 'skyldig'.

Som regel lot vi ham ikke ane noe om hva vi hadde avslørt. En eller annen av våre pålitelige folk var i nærheten og kunne bare smile beklagende til de fremmøtte at 'dessverre, huset er tomt'. Vi hadde måttet forandre adressen i siste øyeblikk, og fikk ikke tid til å gi underretning.

En angiver som vi vet er en angiver kan være verdifull. Han kan misledes. Utelukker vi ham fra menigheten, blir han straks av politiet erstattet med en vi ikke kjenner. Derfor var regelen: vis vennlighet.

Det hendte også at vi oppsporet angivere gjennom opplysninger vi fikk fra menn som hadde vært arrestert. De spørsmål som forhørslederne *ikke* hadde stillet var ofte mer betydningsfulle for oss enn det de hadde spurt om.

Et av våre medlemmer hadde i all hemmelighet fått trykt russiske evangelieskrifter. Og allikevel ble han aldri spurt om dette under forhørene. Vi gjettet grunnen til dette: Hans medarbeider under trykkingen var angiveren. Han var en kristen, men ble fanget i nettet ved pengeutpressing og trusler.

Han arbeidet og ba sammen med oss i kjærlighet; allikevel var han kommunistenes agent – av frykt.

Slik fortsatte det. En side ved livet var å stenge ute vind og regn, skattekrevere og hemmelig politi, – en annen side var kampen for å holde undergrunnsmenigheten sammen. Vi levde farlig. Og vi ble trette av kjedeligheter.

I november reiste jeg til Cluj en tur. En skinn-rettssak der ble 'arrangert' mot noen ledere av *Herrens Armé*, den forbudte religiøse organisasjon som Richard hadde hjulpet mange ganger. Jeg fikk vite at en av våre nære venner, en lærer, var blant de anklagede.

Arméen består for det meste av landsens folk, og det kom hundrevis av dem til Cluj den dagen rettssaken skulle avvikles.

Utenfor portene til huset der det militære tribunal skulle holdes stod de, en masse stille, tause mennesker. Det var kraftig regnvær.

Fra flere steder rundt om i landet var de kommet, tross ri-

sikoen for å bli notert og anklaget. De ville vise sin lojalitet mot dem som var blitt stillet for krigsrett for sin tros skyld.

Da de store transportbilene fra fengslet kom, presset mengden på for å få et glimt av sine kjære. Iført skitne, grove fengselsklær ble de anklagede kvinner og menn jaget inn i rettssalen.

Hustruer og andre familiemedlemmer ropte til dem, mens de holdt godt tak i sine pakker med varme klær og mat.

«Gå tilbake! Gå tilbake!» Militsfolkene svingte med riflene. Noen unge soldater la an som for å skyte. Det ble et øyeblikks panikk.

En offiser skrek en ordre til noen i huset: «Ring etter forsterkninger!» Vaktene brukte sine geværer som stokker, de holdt dem vannrett foran seg, og på den måten skjøv de flokken fra gårdsplassen ut i gaten, – menn, kvinner og barn. Så prøvde de å lukke portene. Et samstemmig rop møtte soldatene: *Ta oss også! Vi er fangenes brødre! Vi har samme tro som dem!*

Ved enden av gaten kom en stor bil, full av politifolk utstyrt med truende geværer. Folk løp til alle kanter og søkte dekning ved husinnganger, i portrom og lignende. Men så snart bilen hadde passert, myldret de fram igjen og stormet mot portene.

Til slutt måtte politiet, som var fullstendig uforberedt på en slik demonstrasjon, slippe inn noen få. Det var bare noen av de aller nærmeste slektninger. En håndfull hustruer og barn fikk komme inn. Alle de øvrige ble stående utenfor hele dagen. De prøvde å overtale vaktene til å slippe flere inn. Sent på kvelden var mengden av fremmøtte like stor.

Retten forsøkte å unngå ytterligere demonstrasjon ved å gjøre slik fortgang at alle sakene kunne avsluttes samme dag.

Da det skimret ble fangene ført ut – og tilbake til cellene sine. En offiser kom ut og fortalte at dommene ikke ville

bli bekjentgjort før neste dag. De som var kommet utenbys fra ble det funnet nattlosji for blant folk som sympatiserte med dem. De fleste av oss kunne bare la tårene få fritt løp. Ingen av hustruene fikk sjansen til å si et siste ord til sine menn, eller å levere dem de dyrebare pakkene de hadde tatt med til dem.

Jeg ble tatt med til et medlem av undergrunnskirken – sammen med seks hustruer til arresterte menn. Vi besluttet å tilbringe natten i bønn for dem.

«Dommen bekjentgjort eller ikke i morgen, – det blir tungt å få høre den,» sukket en hustru.

Dette var ikke den første rettssaken mot Herrens Armé. Så langt ifra. Folk fra 25 års-alderen og opp til langt over de 60 hadde vært som jaget vilt i mange år.

Neste morgen gikk jeg til rettslokalet. En liste var satt opp ved porten – som var låst. En sorgfull gruppe mennesker stod der. Min venns dom lød på åtte år.

Jeg gikk til jernbanestasjonen i regnet og satte meg i venterommet for å vente på neste tog til Bucuresti.

Det lå en beskjed til meg om å komme snarest mulig til en av de hemmelig kristnes hjem. Der var Trudi. Ikke den smilende, dyktige Trudi som ønsket oss velkommen til oberst Shircanus hjem, der hun utrettet de utroligste bragder for undergrunnsmenigheten. Nei, dette var en nedbrutt, ynkerdig pike. For et øyeblikk fryktet jeg at hun var blitt avslørt.

«Hva er det?» spurte jeg. De andre hadde forlatt rommet, og vi kunne snakke fritt ut.

Det gjaldt kjæresten hennes, en ung mann på hennes alder. De hadde ennå ikke penger til å sette bo. Og dessuten følte Trudi at hun måtte bli på sin farlige post, i alle fall for noen tid fremover. Nå ble gutten mer og mer pågående,

han ville ha bevis for hennes hengivenhet. 'Hvis du virkelig elsket meg, ville du ikke holde meg på avstand slik som du gjør.' Hun var fortvilet over tanken på å skulle miste ham. Hva skulle hun gjøre?

Det var altså spørsmålet om renhet, – for Trudi som for så mange unge piker. Skal jeg gi etter, eller skal jeg ikke? Jeg visste et svar; jeg kunne jo se tilbake på tretti år. Problemet møtte meg da jeg som ung pike oppholdt meg i Paris. Og så hadde jeg også sett så meget og hatt så lang tid til å tenke problemet igjennom, både mens jeg selv var i fengsel og i de lange år mens jeg ventet på Richard.

Å stille spørsmålet *Hvorfor renhet* er et like galt utgangspunkt som å spørre *Hvorfor liv?* Renheten er en av naturens store gaver. I de store religioner, hvor som helst, i China, i de greske mysterier – er især ett ideal satt opp for menneskene, nemlig renheten; og det vil igjen si: drømmen om den rene kvinne. Slik har det vært siden livets begynnelse. Evangeliet begynner med beretningen om en jomfru – i motsetning til hine tiders Messalinaer. Jeanne d'Arc måtte være en jomfru for å redde Frankrike. Leser du om den hellige Therese fra Lisieux og hennes liv, da vet du at det er stemmer: du elsker henne for denne dyd.

Å spørre: *Hvorfor være ren?* er som å spørre: *Hvorfor være ærlig?* Spør deg selv! Så skal du se at du blottlegger litt av din egen sjel.

I en hel verden av litteratur er det to skikkelser som er mine yndlinger: *Solveig* i Ibsens *Peer Gynt* og *Gretchen* i Goethe's *Faust*.

Peer Gynt var en slabedask og en drukkenbolt, men på sin veg møtte han en ren pike. Hun var selvoppofrende; hun lovet at hun skulle vente på ham. Fleri tiår gikk, og i den tiden gikk *Peer* fra vondt til verre. Men hele tiden husket han at han hadde møtt en ren pike. Bildet av henne var

stadig for hans indre blikk. Da han vendte tilbake til henne var han blitt gammel. Men hun var blitt midlet til hans redning.

Gretchen ble sett av Faust da hun var på veg til kirken. Hun – på sin side – ville ikke løfte øynene og se på ham. Men i et øyeblikks galskap, og fristet av Mefistofeles, falt hun i synd med Faust. Hun sonde for sin synd i fengsel (som hun kalte et hellig sted) og vant sin renhet tilbake. *Hun* lengtet etter Faust i Himmelen, og tanken på *henne* fikk ham inn på vegen til redningen.

Vi lever så å si i kjelleren til denne verden som er langt borte fra Gud; men hver gang vi åpner vår sjel for Hans lys og kjærlighet – bevirker det sjelens vekst.

Men vi må vise forståelse for menneskelig mislykkethet (hos oss selv som hos andre). Talmud sier at Gud er langmodig overfor enhver synd unntatt mangel på ærbarhet. Den rabbi som skrev dette, kjente ikke Gud. Det er nettopp det motsatte som er sannheten. Det er ingen synd som Jesus tilga så villig som denne. Jesus visste om den nesten uimotståelige drift som seksualiteten er. Derfor fordømte han ikke ekteskapsbrytersken. Han har sagt oss at vi må passe oss for denne synden, men allikevel trykker Han oss til sitt ømme hjerte selv om vi har begått den. Kanskje vi kunne lykkes senere der vi har feilet i dag. Det er ingen grenser for Guds tålmodighet, og det fins ingen synd som ikke Guds menighet vil møte med full forståelse og tilgivelse.

Jeg kunne gi mennesker som Trudi en liten lekse i retning av et praktisk råd. Når du strever med å bli kvitt erotiske tanker eller syndig seksualitet, blir resultatet ofte det motsatte av det du venter deg. Kjønnssdriften er en veldig makt. Forsøk på å slite seg løs gjør bare at båndene blir knyttet enda hardere.

Det er den indirekte måte som lykkes. Forsøk ikke med å eliminere tanker som du avskyr. De nekter å flytte. De akter å bli fastboende. Dette er hva du skal gjøre: Fyll ditt sinn med vakre og rene ideer. Kast deg helhjertet inn i arbeid som er energi- og tidkrevende, det være seg religiøst, sosialt, politisk, filantropist eller studiebetont. Hvis du så sant blir villig til å legge på deg noen av de ansvarsbyrder som egentlig hører Jesus til, – da vil du med tid og stunder bli mere Kristus-lik.

Nye idealer har også det kraftinnhold at de kan drive ut negative ting. Men om du faller, så husk at det fins ingen grense for tilgivelse. Ingen blir en helgen på tre dager. Det tok den hellige Antonius tretti år.

I 1962 begynte en varmere bris å blåse fra Moskva. Leilighetsvis snuste vi på den. Det ble snakket om et nytt 'mildvær'. Vi mottok flere brev fra utlandet. Rykter fortalte at Romania var i ferd med å bryte ut av *Komekon* (det Sovjetkontrollerte fellesmarked). Vi hørte til og med rykter om et amnesti.

Og folk ble dristigere med å lage vitser:

Krustsjov: Mr. Kennedy, hva skal jeg gjøre? Jeg har forsøkt hjernevasking. Jeg har prøvd fengsling. Men disse dumme kristne går fremdeles i kirken. Hvordan kan jeg stoppe dem?

Mr. Kennedy: Sett opp bilder av deg selv i stedet for ikonene!

Ved enhver kommunistisk festlighet lyttet vi spent på radio, for vi håpet å få høre meldinger om løslatelse av fanger. Jeg fikk ikke sove om nettene, for jeg tenkte ikke på annet enn å få høre gode nyheter.

1. mai, 1962, Arbeidets dag. Ingen melding.

23. august, Frigjøringsdagen. Ingen ting.

7. november, Den russiske revolusjons dag. Noen få hundre kriminelle forbrytere løslatt. Intet nytt om 'de politiske'.

Og allikevel begynte de første små tegn å bli flere og større. En bemerkelsesverdig handelsavtale ble gjort med Jugoslavia. *Instituttet for russiske studier* ble en mindre del av *Institutt for fremmede språk*. Og den veldige statsbutikk *Den russiske bokhandel* ble *Den universale bokhandel*.

I august 1963 opphørte forstyrrelsene av rumensk-språklige radiosendinger fra Vesten.

Hvor åndeløse vi satt ved radioapparatet den 23. august og lengtet etter nyheter. Det kom ingen.

Tidlig på året i 1964 ble plutselig en håndfull politiske fanger løslatt uten noe som helst forhåndsvarsel. Noen få av dem var venner av oss.

Vi spurte dem: Hva betyr alt dette? De visste ikke. «Vakten kom inn og leste opp en liste med navn. Og det var det!» Hvor mange navn? Omtrent åtti.

Atti! Så mange! Nå var vi sikre på at et amnesti var forestående. Det hadde foregått på samme måten i 1956. Kan-skje det kom 1. mai dette året?

Men det kom ingen nyheter den dagen.

En morgen – jeg var da hjemme på kvisten – kom Marietta rusende inn, forkavet og andpusten:

«Suzanne er kommet!» Etter fire år! Vi rev til oss kappene våre, løp ut og hoppet på første sporvogn som kom.

Vi kom til hennes hjem. Og der var hun, tynn og utslitt – og smilende! Hvor mange ting hun hadde å fortelle! Men selv eide hun ingen ting, ingen ting. Bare de lappede fillene hun skjulte seg i.

«Imorgen skal vi komme med noe tøy til deg,» lovet jeg.

«Men jeg vet jo at dere ikke har noe selv,» sa hun.

«Pytt san, vi lever i luksusens skjød,» lo Mihai. «Du skulle se leskuret vårt – leiligheten vår, mener jeg.»

«Tepper på veggene,» sa Marietta.

«Foran vinduene også!»

«Rinnende vann.»

«Rett gjennom taket!»

Hvor heldig vi var sammenlignet med så mange andre kvinner, tenkte jeg. Vi var omgitt av godhet. Overalt arbeidet kjærligheten for oss. Den steg i all stillhet som sevje i et tre; – og treet var i vårt tilfelle undergrunnskirken.

Jeg lå våken hele natten. Om morgenen samlet vi sammen noen få plagg og gikk til Suzanne. Hun hadde overnattet hos en kusine.

Nå hadde vi da virkelig håp om at våre kjære snart skulle komme hjem. Men det gikk uker. Og måneder.

Med få ukers mellomrom fikk vi besøk av vår venn Marcia. Hun kom bestandig heseblesende – for full fart.

«Amnesti! Det kommer neste uke! Denne gangen er det virkelig sant!»

Hun ble snart kalt *Søster Amnesti*. Marcia arbeidet energisk for undergrunnsmenigheten. Mannen hennes hadde en offisiell stilling. Derfor ble de rykter hun kom med tatt mer alvorlig enn andres.

Det virkelige amnesti fant oss faktisk uforberedt da det kom.

Jeg hadde stått opp tidlig og gått for å handle for familien. Det var en onsdag i juni, varm og blå. Da jeg kom hjem var dagens avis kommet. En venn hadde levert den undervegs til sitt arbeide.

Som en beskjedne notis på side 1, stod nyheten: AMNESTI.

Det gjaldt ikke alle politiske fanger. I virkeligheten var det ikke klart hvem det i det hele tatt gjaldt. Jeg leste notisen om og om igjen. Bekjentgjørelsen var innpakket i helgarderende fraser. Myndighetene kunne ikke åpent vedgå at tusenvis av mennesker som var blitt holdt bak lås og slå i årevis – nå skulle frigis. Det ville få dem til å ta seg for dumme ut. Og dessuten hadde Moskva et våkent øye med det hele!

Jeg ilte avgårde til en venninne. Der var allerede en liten gruppe samlet for å drøfte nyheten.

«Å nei; det blir nok som forrige gang. Bare for kriminelle forbrytere!» sa frk. Landauer.

Men Søster Amnesti var også tilstede.

«Nei, nei! Har jeg ikke sagt dere det så ofte? La oss be – og takke Gud, så skal dere få se!»

Så ba vi da, – og gikk hjem. Jeg hadde ikke vært hjemme mer enn fem minutter før en nabo kom løpende opp. Hun hadde fått telefonbeskjed fra en gammel venn som var blitt løslatt samme dags morgen fra Gherla.

«Han sier at din manns navn var på listen for i dag! Han så ham stå og vente i fengselsgården! Han kommer!»

Da hun hadde gått, prøvde jeg å skrelle poteter. Men jeg fikk slik hjertebank at jeg måtte sette meg. Det gikk timer.

Enda en kom og banket på døren. Herr Ionescu, en gammel venn som bodde i etasjen under oss, og som hadde telefon, stod smilende i døren.

Han tok hånden min og sa: «Det er en som ringer utenbys fra og vil snakke med deg.»

Jeg gikk ned og tok telefonrøret. Richard var i telefonen! Jeg hørte stemmen hans, men jeg kunne ikke snakke. Bølger bruste, vinden suste, jeg sank, sank, det ble mørkere, susingen for ørene ble som et brøl, – og så senket mørket seg over meg.

Det første jeg så da jeg kom til meg igjen var engstelige ansikter over meg.

«Hun har det bedre nå!»

«Du besvimte!»

De hadde hentet Mihai. Han lo og snakket i telefonen. Richard var i hjemmet til venner i Cluj.

«Jeg visste ikke om jeg hadde hustru og barn,» sa han, «så jeg tenkte det var best å finne ut om *det* først!» Han hadde det bra, og han var fri. Så snart han kunne, ville han komme hjem. Gherla var hundreder kilometer borte – i en av de vestlige landsdeler. Han skulle komme med tog fra Cluj. Men ikke i dag. Hans første undergrunns møte var alt arrangert og skulle holdes samme dags aften.

I løpet av ettermiddagen kom flere venner hjem. De kom fra fengsler over hele landet. Et tyvetall av oss, fangehus-truer og venner, ventet og samtalte oppe i kvistleiligheten, – noen engstelige, de fleste forhåpningsfulle. Noen kom opp trappen. Telegrafbud! Jeg rev opp telegrammet i en fart.

«Richard sier at han kommer med natt-toget. Ankomst her imorgen tidlig kl. 8,30!»

Men et ynk gikk Søster Amnesty i gulvet. Denne gang

var det hun som besvimte. Vi ga henne noen varsomme dask på kinnene og dynket kaldt vann på henne.

Det ble ingen søvn den natten, naturligvis. Hver time fikk vi høre om nye løslatelser. Menn og kvinner som vi ikke hadde sett på ti-femten år kom inn av døren. Det var som en oppstandelse fra de døde. Hele huset fyltes av folk som hilste på hverandre, delte erindringer og snakket febrilsk om fremtidsplaner. Og blomster fortsatte å komme. Store bunter sommerroser som må ha kostet all verden. Blomstene kom fra venner som ikke våget å møte opp personlig. Det var for farlig.

Disse venner kunne da heller ikke møte opp på stasjonen, så vi tok blomstene med, slik at disse kunne representere avsenderne. Det hadde ikke vært klart for meg at det var så mange som ville sende blomster. Søster Amnesti hadde armene fulle av gladioler. Marietta bar rosene. Fru Armeanu og Suzanne hadde ansvaret for de store, hvite strandstjerner (margeritter).

Og solen skinte, og det deilige, friske morgenlyset var aldeles vidunderlig.

Skarer av spente, forventningsfulle mennesker møtte opp ved hvert eneste tog. Med håp og frykt stod de der og ventet og stirret. Kommer han? Kommer hun? De hadde ikke fått noen sikker beskjed.

Så ble klokken halv ni, – og der kom toget. Det veldige diesellokomotivet gled majestetisk forbi. Jeg stirret langs alle vognene. Høytalerne buldret en beskjed. Menneskemengden bølget hit og dit, det ble skjøvet og dyttet.

Jeg så Richard før han så meg. Han lente seg ut av kupevinduet. Tynn og blek, med snauklipt hode.

Gud hadde gitt meg ham tilbake!

Klærne hans var filler og lapper. Støvlene manglet lisser – slike var forbudt – og så var de for store. Han kom mot

meg. Han gikk så langsomt. Høy, radmager – men han smilte. Det var bare så vidt han fikk støvlene med seg da han nådde bort til oss. Så omfavnet han Mihai og meg. Stasjonen skalv nesten under ropene og hilsningene fra de fremmøtte. Noen, utstyrt med kameraer, stilte oss tre opp for å ta bilder.

Folk stimlet sammen om Richard for å spørre etter sine venner og slektninger – som ikke fulgte med dette toget.

Da måtte jeg, midt i all min glede, tenke på de mange som ikke var kommet tilbake, og som aldri ville komme. For de var døde!

«Ikke si noe,» sa Richard. «La meg bare få se på deg.»

Dag og natt var det fullt av folk på kvisten. Kjente og ukjente fra alle kanter av landet var kommet for å ønske Richard velkommen hjem. De stod, de satt, de trengte seg inn gjennom døren. Alle hadde noe de ville si ham. Det hemmelige politi prøvde ikke å splitte dette samværet. Det måtte de i tilfelle ha gjort ved hjelp av maskingevær. Men de var på utkikk, og gjorde sine små notater – i bakgrunnen.

Richard var tynn som en staur og veide omlag 45–46 kilo. Han hadde overlevd pisking og hjernevasking. Nå måtte han straks sendes på sykehus. Men selv der fortsatte besøkende å komme, helt til direktøren unnskyldende sa at han måtte flyttes. Det hemmelige politi hadde klaget. Han ble sendt fra sykehus til sykehus, og kom omsider til sanatoriet i Sinaia, en av de vakreste fjellbyene våre, hvor det kongelige sommerpalass en gang var. Men fremdeles kom folk, pr. motorsykkel, vanlig sykkel eller buss. Politiet sendte en ny advarsel. Richard besluttet å forlate sanatoriet i all stillhet. Det var ikke annet å gjøre.

I Bucuresti hersket en kaotisk tilstand. Titusener fanger ble løslatt dette året. De lette etter hustruer og barn – og

arbeid. Og de møtte omstillingens kolossale problem da de skulle tilpasses et liv de ikke hadde kjent til de siste femten-tyve år! Tragedier utspiltes, i hjerter, hjem og på gatene.

Politiet mestret ikke situasjonen. Derfor grep Richard sjansen til å preke i hemmelighet, – i hvilken som helst kirke hvor pastoren slapp ham til. Og vi ble i stand til å hjelpe mange venner. Fru Armeanu fikk vi sent nedover til Constanza til en ferie ved Svartehavet. Hennes mann var ikke frigitt.

Richard oppnådde til og med å få en preketillatelse. Men den gjaldt bare en kirke i den lille landsbyen Orsova. Menighetens størrelse var av myndighetene begrenset til 36 medlemmer (møtebesøkende).

«Kommer det en eneste én mer enn dette antall,» advarte sikkerhetspolitiet, «får De vanskeligheter. Vi kjenner Dem, og De er overvåket.»

«Jeg tror ikke jeg kan tale der,» sa Richard til meg. «Det er ikke til å unngå at det kommer mange folk, for ryktet vil spre seg. Jeg kommer bare til å gjøre det vanskelig for vennene i Orsova.»

Vi besluttet at vi for tiden ikke skulle dra dit. Og for øvrig hadde vi for mye å gjøre for undergrunnsmenighetene i Bucuresti til at vi kunne reise. Ved hemmelige møter på mange steder – ikke i hjemmene, for det var ulovlig – fikk Richard lede hundreder av sjeler til Kristus. Men min mann var stadig plaget av den tanke at han ikke fikk utrettet nok, og vi visste heller ikke hvor lenge vi kunne greie å unngå politiets lange armer. Da jeg spurte ham hva hans planer for fremtiden var, svarte han:

«Det ideelle ville være å leve isolert, – å trekke seg tilbake til et sted som en gammeldags eremitt og tilbringe resten av sitt liv i stille betraktning og meditasjon. Men tingenes tilstand er svært langt fra ideelle.»

Ennå en gang måtte han sanne hvor liten frihet kirken hadde, – hvordan den var infisert av angivere – fra de høyeste biskoper til de mest underdanige medlemmer av forsamlingen. Prester fortalte ham at hvis de unnlot å rapportere om sin menighet, ville kirkene deres bli stengt. Barn og ungdom ble innprentet kommunistisk ideologi mer aggressivt enn noen gang før.

Men det som foruroliget Richard mest, var det han fikk høre om hvor uvitende og hvor naivt lettlurt folk i Vesten var når det gjaldt kommunismen og dens forsøk på å utrydde religionen.

Ved denne tid begynte jeg å få kontakt med visse høye dignitærer innen den russiske ortodokse kirke, – ved hjelp av midler og menn som jeg nå ikke kan oppgi. Mange var Partiets redskaper, og det fortalte de oss i dyp sorg og helt åpent. Men de hadde ikke noe valg, sa de.

Andre prelater fra bak jernteppet fikk reise til internasjonale konferanser. Disse menn var Partiets utvalgte redskaper. De skulle spille den rollen som var betrodd dem av kommunistene. Men – i virkeligheten arbeidet de for undergrunnskirken!

Da de kom tilbake, sørget de for å skaffe oss opplysninger om sine inntrykk. De var skrekkslagne over å se og høre hvilke lydige slaver (noen kalte dem ganske enkelt dåsemikler!) noen av de amerikanske og britiske delegater ved slike konferanser var. «De tror absolutt hva som helst som blir dem fortalt,» sa de. «Noen av dem er mer begeistret for kommunismen enn noen bekjennende kommunist!»

Hva kunne man stille opp mot slikt?

Ledere for undergrunnskirken møttes og besluttet at Richard skulle gjøre forsøk på å komme seg til USA. Hans oppdrag skulle gå ut på å få folk til å forstå den virkelige

sannhet om det som daglig hender med oss – og som en vakker dag kan hende med dem.

Siden 1948 har Romania solgt jøder til Israel. Våre forhåpninger om å få utreisetilattelse var knyttet til denne trafikken. Mange tusen jøder prøvde fremdeles å komme seg ut av landet vårt. Lange køer ventet ved militsens hovedkvarter for å få utlevert søknadsskjemaer. Denne utvandringen av jøder tok araberstatene som en fornærmelse, og vår regjering var forsiktig. Men myndighetenes skrupler kunne overvinnnes, dersom en kunne betale en stor sum penger.

For oss ble forhandlingene langvarige og kjedsommelige. Alt det myndighetene skaffet oss, var et vink fra høye embetsmenn om at saksdokumentene som gjaldt oss var stempelt FÅR ALDRI UTREISETILLATELSE. Men vi ga ikke opp. Noen venner foreslo at Mihai skulle reise i forvegen for oss. For øyeblikket syntes han å være i størst fare. Andre mente at *jeg* skulle prøve å forlate landet alene, og så skaffe penger i USA for å «kausjonere» oss ut.

Nå, da den første forvirring etter masseløstlatelsene var over, ble undertrykkelsestiltak gjeninnført. Richard ble skygget overalt. Han kunne ikke besøke en kirke uten at dens pastor ble advart eller truet.

Vår egen kirke var lukket. Den var blitt gjort om til et studio for tegnefilmer. Benker og alter var kastet ut og vinduene tildekket. På en måte var dette en forkledd velsignelse: Kirkesalen var i den bygningen der vi nå hadde tilholdt på kvisten. Dermed ble det svært vanskelig å overvåke oss så nøye, for studioteknikere, musikere, sekretærer med flere kom og gikk hele dagen, og de var ikke lett å skille ut fra våre brødre.

Via hemmelige kanaler fikk vi sendt brev til vår venninne fru Anutza i Norge. Hun satte i gang innsamling av pen-

ger til løsesummen. Våre slektninger i utlandet gjorde også sitt beste. Men mer enn noen andre var det fru Anutza som utvirket at vi omsider ble i stand til å reise fra Romania. Hun overtalte nordmennene til å innvilge oss innreisevisa. Ved den Norske Israelsmisjons og den Hebraisk-Kristne Allianses hjelp skaffet hun til veie 45 000 kroner. (Jeg uttrykker med dette min takknemlighet til dem!). En annen kilde reiste over 20 000 kroner.

De første vestlige besøkende som kom til oss var pastor Stuart Harris, formann for *Britisk Misjon i den kommunistiske verden*, og den amerikanske pastor John Moseley. De kom til oss i all stillhet sent en kveld, og overbragte oss den første hjelp til trengende familier. Mihai oppdaget politiet utenfor huset. Noen hadde angitt oss! Gjestene ble hos oss til langt over midnatt. Ved den tiden hadde agentene reist sin veg. De regnet vel med at det var falsk alarm. Neste dag mottok vi av de nevnte to menn noen bibler. Det skjedde i en park. Også der ble det spionert på oss. En angiver kom senere til vår leilighet og stilte oss fornærmelige spørsmål. Harris og Moseley fikk tillatelse til å dele ut bibler neste dag til studentene ved Baptistsamfunnets seminar. De fikk senere vite – av meg – at studentene måtte levere fra seg biblene igjen da de to gjester var reist!

Våre neste gjester kom «ut av løse luften». Det var noen amerikanere og en sveitser. De visste ikke engang Richards adresse, så de gikk til en av de offisielle kirkelige organisasjoner for å spørre seg fram.

Pastor Wurmbrand? Jo, du store all verden, de kjente da pastor Wurmbrand. De skulle sende en av sine menn med som vegviser. Nei, nei, – ingen årsak. Bare glad for å kunne hjelpe! Altså kom denne mannen til oss med de besøkende. Det var opplagt at han skulle gå direkte tilbake for å informere om alt vi sa.

Men samværet tok en komisk vending. «Losen» snakket fransk, men ikke engelsk. Richard snakket engelsk med gjestene, og jeg oversatte for angiveren.

«Nå forteller min mann om den frihet kirken har her. – Nå snakker han om de veldige muligheter det er for turisme i vårt land. – Nå prater de om været!»

Imens snakket Richard som et løpsk hurtigtog om alt det som hadde hendt oss, og om kirkens virkelige tilstand. Han var livlig og meget treffsikker med sine replikker, og fikk gjestene til å le, selv om det som han fortalte slett ikke var noe å le av, – især for oss som hadde gjennomlevd all elendigheten.

Så sa en av amerikanerne: «Well, dette er alt sammen meget interessant herr æh. . . ?, men vi har ikke så lang tid til disposisjon, og før vi går ville vi gjerne veksle noen ord med pastor Wurmbbrand.»

«Men jeg er pastor Wurmbbrand!»

«Det er ikke mulig?!»

«Men det er sant!»

«Når De sier det. så er det vel sant. Men etter fjorten år i fengsel? Vi ventet å finne en mann i siste stadium av nedtrykthet. Og i stedet finner vi en lykkelig mann.»

Og så endelig, etter mer enn ett års arbeid, og etter påtrykk fra venner i den vestlige verden, fikk vi denne beskjed: *Deres utreisevisa vil bli ordnet, pengene er mottatt.*

Richard ble innkalt til den siste konfrontasjon med det hemmelige politi, og der ble dette forelagt ham: «Nå kan De reise. De kan preke om hva De vil utenlands. Men taler De mot oss – vil De bli bragt til taushet.»

Jeg fikk også et siste møte med byråkratiet. Det var skatteoppkreveren. Med en liste i hånden over eiendeler som skul-

le konfiskeres, banket han på vår dør enda en gang. «Dette er Deres absolutt siste sjanse til å betale!»

«Kom i morgen,» sa jeg, «da kan De ta alt sammen.»

Brødre og søstre kom fra landsbyer og byer langt ute i landet for å si farvel. Og venner i Bucuresti kom det hver time for å ønske oss alt godt.

Tidlig neste morgen var vi på flyplassen.

Det var den 6. desember, som en St. Nicholas' dag i den ortodokse kirkes kalender. Han er fangenes beskytter.

En klam tåke syntes likesom å oppløse stasjonsbygningene og det grå flyet ute på startstripen.

Flyet vi skulle reise med var en gammel DC 7. Vi var 60 passasjerer, alle løskjøpt ved kontanter, og nesten alle var jøder. Vi hadde vært på flyplassen siden daggry. En kjensle av samhørighet fylte oss. Alle priste vi vår gode lykke: – vi hadde sluppet unna kommunismen. Men samtidig var vi dypt bedrøvet når vi tenkte på dem som vi måtte etterlate oss i dens grep. Funksjonærene på plassen, passkontrollørene, pikene i uniform og med passasjerlister i hendene så på oss med misunnelse i blikket. Vi skulle reise for å bosette oss i Vesten. I Vesten!

Det ble gjort forsøk på å stoppe den skare som hadde samlet seg på flyplassen. Men der var nå flokken, – som var kommet for å se oss vel avsted. Vi så oss tilbake og vinket til dem gjennom de store speilglassruter før vi gikk bortover den våte, grå asfalten. Tåken lettet.

Vi gikk ombord i flyet. Mihai fikk plass ved siden av den eneste utenlandske passasjer, en italiensk forretningsmann, som straks begynte å snakke. Han var i godt humør og stilte Mihai en hel del spørsmål. Han sa at han ikke hadde trodd at det var så ille som noen hadde sagt til ham, – alle disse historier en fikk høre om livet under kommunismen. Han hadde fått noen svært gode måltider på Athenée Palass (det

mest luksuriøse hotell i Bucuresti. Det ble åpnet i tiden før krigen).

Mihai forholdt seg taus.

Da de gikk trinnene ned fra flyet etter landingen i Roma, spurte Mihai: «Er dette virkelig Roma? Ikke Øst-Berlin eller noe slikt?»

«Javisst, javisst!» lo forretningsmannen. «Se på plakaten der borte: *Bevete Coca-Cola*. Du er på italiensk jord.»

«Virkelig? Da er jeg en fri mann,» sa Mihai, og så brast han i gråt.

Da han fikk behersket seg, sa han til italieneren: «Hvis De vil, kan jeg gjerne fortelle hvordan det virkelig er i Romania, men jeg vet ikke om jeg greier å få Dem – eller noen som helst – til å forstå det.»

Og dermed gikk vi bortover til tollkontrollen. Min bror og svigerinne ventet på oss ute i hallen.

Fra Roma fløy vi til Oslo. Richard hadde ønsket å stanse i Geneve for å rapportere om forfølgelsene i Romania. Men en sekretær i Kirkenes Verdensråd ba pr. telefon Richard om ikke å komme, for «russerne vil få vite det». Det forundret meg at noen ved Verdensrådets hovedkvarter skulle være redd for russerne, når vi ikke hadde vært redd dem der de hersket.

I Norge, dette deilige landet, ble vi tilbudt et hjem. Vi ble møtt av representanter for Den Norske Israelsmisjon, som hadde betalt en del av løsepengene, og av andre kirkelige ledere. Men først av alle burde nevnes fru Anutza. I femten år hadde hun arbeidet for denne gjenforening. Vi hadde ikke vært glemt av pastor Hedenquist heller. Han er lederen for den Svenske Israelsmisjon. Ens ærend kom han fra Stockholm. Gjennom alle disse år hadde han bedt for oss hver dag. Den Hebraisk-Kristne Alliansen spurte øyeblikkelig om hva vi trengte. Alliansen hadde også betalt en del av løsesummen.

Så reiste vi til England. Der åpnet vår venn Stuart Harris dørene for oss til universiteter og til en mangfoldighet av kirker i de forskjelligste samfunn. Britiske kristne var ikke oppmerksom på det faktum at deres brødre ble forfulgt i den tredjedel av verden som er under kommunistisk regime. Dette var bare så vidt – og leilighetsvis – blitt nevnt for

dem. Min mann talte mange steder, somme steder talte jeg. En oppvåkning fant sted i Storbritannia.

Slik som britene nå fikk gjøre bekjentskap med en ukjente verden som vi har kalt *Guds Undergrunn*, fikk vi gjøre bekjentskap med den Anglosaxiske verden, først her og senere i Amerika. (Anm: Rich. Wurmbrands bok GOD'S UNDERGROUND er oversatt til norsk med tittelen KRISTEN I RUMENSK FENGSEL, Nomi Forlag. O. a.) Nå kunne vi forstå pave Gregor den store. Som ung hjelpeprest la han merke til de vakre ansikter og den hvite hudfarge hos noen unge menn som stod bundet på slavemarkedet i Roma. Gregor spurte hvor de var fra. Det ble fortalt ham at de var engelske (på latin: Angles). «Engler,» sa han, «ikke engles. Ansiktene deres er så engleaktige. Hva heter kongen deres?» Svaret var «Aella». Da sa Gregor: «Alleluja skal bli sunget i Aelleas land.» Da han var blitt romerkirkens hode, sørget han for at så skjedde. Nå fikk vi høre Halleluja bli sunget av tusener som la for dagen en engleaktig kjærlighet til undergrunnskirken. Den første *misjon til den kommunistiske verden* ble stiftet.

Venner vi hadde fått i Oslo, pastorene Sturdy og Knutson, sørget for at vi kunne reise til USA. Og igjen talte Richard og jeg i kirker, ved store stevner, på seminarier og ved kvinnesamvær.

Richard ble anmodet om å gi en bevitnelse overfor vedkommende komiteer i Sambandsstatenes Senat og senere overfor Kongressen. Jeg satt like ved siden av ham mens han talte. Ikke bare senatorer, men representanter for aviser og radiostasjoner fra alle verdens kanter var til stede. Hele batterier av fjernsynskameraer var i aktivitet da han fortalte om forfølgelsen av undergrunnskirken:

«En tredjedel av verden har krav på Deres bønner, omsorg og gaver... I fengslene så jeg menn som hadde 25-kilos

lenker om anklene, og jeg hørte mange av dem be for Amerika! Men i Amerika er det sjelden en får høre at noen i en kirke ber for disse som bærer lenker i kommunistfengsler.»

Da han ble spurt av en senator om han bar merker etter tortur, kledte han av seg på overkroppen og viste dem 18 arr etter sår på ryggen. Mange gråt da de så og hørte. «Jeg roser meg ikke av disse arrene. Jeg viser Dem min kirkes og mitt lands torturerte legeme. Jeg taler for de helter og helgener som ikke kan tale sin egen sak, – protestanter, katolikker, ortodokse og jøder som døde under tortur for sin religiøse tro.»

Tårene rant nedover kinnene mine der jeg satt hos ham. Jeg så for meg bondekonene, nonnene, de mange unge pikene, katolikker og protestanter. Jeg så også de zionistiske damene som arbeidet som slaver på de nye 'faraoniske' anleggene, fordi de hadde ønsket å se Guds løfter til det jødiske folk oppfylt. Jeg tenkte på alle de døde. Men jeg visste at de var i *Hans* varetekt som hadde skapt liljer og nelliker. Allikevel kunne jeg ikke slutte å gråte.

Senere sa Richard til meg: «Dine tårer gjorde sterkere inntrykk enn alle mine ord. Tårer underminerer de sterkeste murer.»

Da Richard dikterte sin første bok, satt jeg og lyttet mens jeg prøvde å strikke. Han gråt. Jeg gråt også. Det ble en enkel bok. Men den ble ikke skrevet med blekk, – snarere med martyrers tårer og blod. Noe uventet ble den en bestselger i mange land. Denne boken og våre besøk til forskjellige land og kontinenter ble opptakten til stiftelsen av seksten misjonsorganisasjoner i de frie nasjoner i Europa og Asia, i Australia og Amerika. Disse organisasjoner samarbeider for å skaffe undergrunnskirken kristen litteratur, radio-programmer på de respektive lands språk – og direkte hjelp til martyrenes familier. Den ene boken etter den andre kom

fra Richards penn. Han var utrettelig når det gjaldt å tale, men han snakket ikke bare; han skapte effektive organisasjoner som skulle arbeide i hemmelighet i den røde leir. Det var noen som reiste spørsmål om hans metoder. Men deres kritikk kom alltid for sent. Richard *handlet* og gikk ut fra at det senere ble tid nok til å rettfærdiggjøre sine foretak

Vi kjente oss vel sammen med alle mennesker i hvert land vi besøkte. Hos våre tyske brødre kjente vi oss hjemme, selv om det jo hadde flytt strømmer av blod mellom det tyske og det jødiske folk. Men kanskje det er mer enn en tilfældighet at det hav som Gud sørget for veg gjennom for jødene – ble kalt Det røde hav. De som elsker, kan vandre gjennom selv et hav av blod. Bare de som forherder seg i hat drukner i det. Vi hadde det så giltet også i lag med våre australasiatiske og mæhriske brødre, med kvite og svarte og med indere i Afrika. I Sør-Afrika hadde vi møter uten apartheid. Sammen med hverandre lyttet kristne fra alle raser og hudfarger under gråt til budskapet om undergrunnskirken.

Jeg kom til å minnes en bemerkning Mihai lot falle for flere år siden: «Selv om far kommer tilbake, vil han ikke lenger være den mannen vi kjente. Han blir som et gjenferd, og for alltid ute av stand til å kunne utrette noe for noen som helst.» En avis i Afrika et sted skrev om vårt besøk: «Vi ble rammet av en orkan som heter Richard!»

Richards lære: 'hat kommunismen, men elsk kommunistene og vinn dem for Kristus' ble godtatt av millioner alle steder. Nå er det bønn, omsorg og praktisk hjelp for undergrunnsmenigheten. Kirkens fiender blir omsluttet av kristen kjærlighet, selv om det pågår en kamp mot deres onde gjerninger. I denne kampen angriper Richard også kirkeledere som går kompromissets veg i forholdet til kommunismen – eller til og med er dens lakeier.

Richard er Richard, og jeg er meg. Jeg greier ikke riktig å følge med i hans kampstilling overfor så mange mennesker. Jeg skulle ønske han var roligere. Enkelte ganger sier jeg til ham: «I Salomos høysang blir Kristus sammenliknet med en blomst. Blomsten kan bli plukket, eller den visner – uten å ha gjort noe annet i sitt liv enn å være til fryd og vellukt for de som får se den. Og den setter seg ikke til motverge om noen vil drepe den. Jeg tror at dette er den mest fullkomne kristne livsholdning.»

Richard svarer: «Hvis vi ikke bekjemper kommunismen og dens infiltrasjon i kirkene, vil undertrykkerne overvinne oss.» Det undrer meg at han gjorde seg bekymringer i denne retning. Ble ikke Herrens menighet født korsfestet, overvunnet? Var den ikke skjønnere i katakombene enn om den fikk dele tronen med keisere? Og våre undergrunnsgudstjenester, – tålte de ikke svært godt sammenlikningen med gudstjenester i vestlige katedraler, der ingen gråt om Jesu lidelse ble nevnt, ei heller ropte av fryd ved å høre at Han er oppstanden?

Det nyttet ikke å komme med slike argumenter overfor Richard. Han spurte meg: «Hvilken blomst er Jesus sammenliknet med i Salomos Høysang?» Jeg skjønte ikke straks hvor han ville hen med spørsmålet, og svarte: «En rose.» Svaret kom øyeblikkelig: «Rosen har torner. Ikke rør den. Den kan stikke deg!»

Jeg har kjent min mann i tretti år. Aldri kommer jeg til å forandre ham. Derfor har jeg valgt å være den mer stillfarende partner. Jeg organiserer trafikken med kurerer for vår misjon som reiser til kommunistland og tilbake til USA. De må instrueres. Og fra dem får vi opplysninger om menighetenes tilstand. Ved dem skaffer vi kirkene bibler, litteratur, lydbånd og pengehjelp. Hundretusener kristne er i kommunistiske fengsler. Mange av våre venner i Romania

er bak lås og lukke. Og nyheter og meldinger om hva våre folk må utstå får meg hver dag til å gjenoppleve fortiden. I juni 1969 skrøt sovjetpressen av at myndighetene hadde arrestert en mann ved navn Riabchuk og hans fem sønner for deres tros skyld. Jeg kunne ikke la være å tenke på fru Riabchuk. Hvor forferdelig hun må kjenne det i sitt tomme hjem. I Albania er prester blitt spikret levende fast til tønner og kastet i sjøen. I Nord-Korea ble 45 kristne myrdet på én dag. Det var også i 1969. Familiene til disse mennesker, og utallige andre, sulter. Og overalt fins det tørstende sjeler som ber om å få Guds ord.

Bestendig må jeg jo ta alle slags forsiktighetsregler; men jeg treffer kurerer og får høre disse ting av dem personlig. Nå har dette arbeid pågått i fire år, men ingen av våre kurerer – eller deres kontakter i kommunistland – er hittil blitt arrestert.

Også et annet slags mennesker har jeg hatt kontakt med, nemlig slike som kom til den frie verden for å delta i møter og konferanser, – Verdenskirkerådets, baptistiske og ortodokse, – eller for å preke og å bedra kristne i USA ved å påstå at det er stor religiøs frihet i den kommunistiske leir. De er en egen type menn, disse ledere for de offisielle kirker i kommunistland. Richard kaller dem 'forrædere'. Jeg ønsker ikke å kalle dem det. Hvem er vel jeg, at jeg skulle dømme? De er ulykkelige skapninger. De er røde nikkedukker. Men har de noe valg? Noen av dem har ventet i årtier i håp om at deres land skulle bli frie. Meget var blitt lovet av USA's presidenter, men ikke gjennomført. Hjelpen fra vest ventet de på inntil fortvilelse; men de har måttet lære seg å leve under det herskende regime. Deres brødre har valgt fengselens martyrium. Men disse besøkende talere har valgt det martyrium som består i å leve i en bevisst løgn – for å kunne holde noen kirker åpne, for å kunne forrette noen dåps-

handlinger, brudevigsler og begravelser. De reiser rundt om i verden og forteller om den fulle frihet de nyter i Sovjetsamveldet. Men de håper at tilhørerne vil ane at bak deres entusiastiske utrop kan man også høre sannheten om hvor forferdelig tingenes tilstand egentlig er. (Må britiske og amerikanske kristne reise verden rundt og påstå at de har religiøs frihet?) Men de vestlige kirkeledere kan ikke se inn i folks hjerter. De er ganske enkelt ikke oppmerksom på tragedien; derfor propaganderer de selv det de har hørt av disse som ser seg tvunget til å lyve: 'Det er religionsfrihet i den kommunistiske leir!' I Vesten vet bare få at disse ulykkelige representanter fra kommunistland overfor politiet i sine hjemland må angi og anklage trofaste kristne. Dette hører med i kommunistisk 'moral', men det synes ikke å bli forstått i Vesten.

Både jeg og noen av mine kvinnelige venner har mer enn en gang møtt mange slike offisielle kirkeledere fra de østlige land. Som regel foregår slike møter på de besøkendes hotellværelser sent om kvelden. Jeg er ikke ung lenger. Men de kommunistiske agenter som uavlatelig spionerer på disse delegatene regner med at biskoper med skjegg og skrud ikke har så mye å velge i. Og dermed tolker de våre samvær på sin egen måte.

Vi ber sammen med kirkelederne. Noen av dem blir våre gode hjelpere. Kommunistene greier ikke å gjette hvem som er vunnet over til vår side. Det kunne godt være biskopen! Eller det kunne for den saks skyld være K.G.B.-agenten som ble sent over for å skygge biskopen!! Det kunne være den sovjetrussiske ambassadør! Eller til og med et regjeringsmedlem som en av de foran nevnte sender rapport til. Og at undergrunnskirken har vunnet Svetlana Stalina, fru Kosygin

og den største nålevende russiske forfatter, Sojenitsin har bevist at kirken vet hvordan den skal arbeide.

Vår personlige livsførsel har gjennomgått store forandringer. I mange år hadde Richard vært en fange; behandlet med forakt, velkjent med forhånelser, utsatt for tortur. Nå blir han skamrost på en måte som kunne få en hvilken som helst annen mann til å miste hodet. Men Richard har vært gjennom den brennende ildovn. Han vet at bifallet ikke tilkommer ham. Æren er Guds, og bare Guds. Den vunne publisitet hjelper imidlertid disse som har få andre talsmenn. Berømmelse – så vel som vanære – kan bæres i ydmykhet.

Til å begynne med ble jeg redd for den store velstand som omga oss i USA. Selv om vårt første hjem i California var det mest fattigslige hus i en forstad, var det som et palass å regne for sammenlignet med kvistleiligheten i Bucuresti. Noen møbler kjøpte vi. Vi mottok en bil som gave. Jeg ble noe forvirret over all denne 'luksusen'. Men Richard sisterte den tyske mystiker, Mester Eckehardt: «Hvis du forakter penger – skal du prøve å bli rik, for da kan du anvende dine eiendeler godt.» Hvorfor ikke være rik? Bibelen sier at Herren var med Josef, og han var en rik mann. Så la oss *ha*, så lenge vi vet at det vi «har» ikke er vårt, men Herrens. Og Han tillater oss å gi, ikke bare til andre, men også til oss selv. Hvor kommer den fra, denne ideen om at Gud skapte biene til å produsere honning bare for syndere? De hellige har også sin rett til å nyte sine goder. Vi har fått vite hva det er å bli fornedret. La oss nå ha overflod. Sa Richard!

Jeg elsker visse utvalgte sjelers asketisme. Tenk for eksempel på den hellige Therese fra Lisieux. Eller tenk på de russiske brødrene i landsbyen Nijnaia-Tagila. De hadde fastet uavbrutt en hel uke og bedt om å bli spart for å betale en stor bot (da hadde de allerede solgt møbler, verktøy og red-

skaper, hjemmene sine – for å kunne betale). Maten vokser i munnen når en tenker på slikt. Richard prøver å ta seg av slikes behov på enhver tenkelig praktisk måte han kan. Det var en tid i fengslet da han fastet opp til fire dager i uken.

Jeg, som kjenner Richard så godt, kan hos ham legge merke til det samme jeg har sett hos andre som har gjennomgått år med torturens redsler. Reaksjonens ufrakommelige lov kommer inn i bildet. Etter en slik berøvelse av alt det som hører livet til – endog solskinn – melder det seg en brennende lyst til straks å smake på alle gleder som tenkes kan. Jeg var ikke engstelig, for Gud er ikke urettferdig; Han glemmer ikke tidligere oppofrelser. Richard er selv oppmerksom på faren. Og enhver fare du er oppmerksom på – er ikke lenger en fare.

Men dette ville jeg si til Richard: «Det gleder meg å høre at du forakter penger. Se nå til at du *ikke* slutter med det nå du har rukket den første millionen.» (Det er ikke noen fare for noe slikt for tiden!)

Mihai og hans unge hustru Judith er til hjelp for oss i vårt misjonsarbeid. De er til så stor en glede for oss. I Bucuresti hadde de vært venner fra barnsben av. De ble kjent da hun var ti og han tretten. Foreldrene hennes tok henne med til Israel. Der ble hun omvendt ved en en kvinne som Richard hadde fått lede til Kristus tretti år tidligere. Etter at vi var kommet til USA, kom Judith på besøk til oss. Den første dagen sa Mihai til henne: «Er det ikke så at du vil bli hos meg for bestandig?» «Naturligvis!» svarte hun. Så var den saken avgjort.

Mange gleder har vi hatt. Endel engstelse også. I løpet av det siste år er seks menn fra jernteppeland blitt myrdet. De kjempet alle mot kommunismen i vestlige land. Fire ble drept i Tyskland, en i Italia og en i Spania. En katolsk prelat, Monsignore Draganovic er blitt kidnappet i Trieste og holdes nå

fengslet i Jugoslavia. Dokumenter som er forfalsket av kommunistene er blitt offentliggjort for å bevise at andre som er fengslet ikke ble arrestert for sin tros skyld, men enten for underslag av kirkens penger eller for homoseksualitet. Hver gang jeg er borte fra Richard kjenner jeg meg engstelig. Men er det farlig å arbeide for Gud – så er det enda farligere å ikke gjøre det. Intet menneske kan stanse en orkan. Og ikke kan jeg forhindre at Richard blottstiller fler og fler av kommunismens grusomheter og dens lumske infiltrasjoner. Men dette vekker jo raseri hos kommunistlederne og hos deres redskaper i kirken. Må Guds engler beskytte ham.

De som blir angrepet av Richard forholder seg naturligvis ikke passive. De legger alskens barrikader i hans veg. Men jo høyere barrikadene er, dess høyere hopper Richard. Hadde hans motstandere studert hans kakakteregenskaper først, ville de ha forstått at det var håpløst. Sitt liv som kristen begynte han ansikt til ansikt med alvorlige hindringer, men han greide å forandre dem til goder.

Mine reiser for misjonen ledet meg også til Israel. Der fikk jeg se de hellige steder. Jeg møtte mange fra vår tidligere menighet, like så endel av mine slektninger, og blant dem en som den dagen jeg ble arrestert sa til meg: *Lesbanah habe-Jerusalaim!* (Neste år i Jerusalem.) Det var nesten tyve år siden.

I Israel vandrer menneskene på hellig grunn. Det fins en form for sømmelighet som får deg til å tie med hva du opplever når du tilber der hvor Kristi kors stod en gang. Her gråt Maria Magdalene i stillhet. Jeg kan selvsagt ikke sammenlikne meg med henne. Men også jeg foretrekker å være taus.

Jeg ble bedrøvet over å se at én del av en kirke tilhørte et kirkesamfunn, mens en annen del tilhører et annet, og så videre. Jeg har min evangeliske tro, men jeg ville aldri krang-

le med en kristen som hadde en annen overbevisning. Roser spreder sin duft i ethvert land selv om de har forskjellig navn i de forskjellige land. Slik også med de kristne.

Jeg forlot et fritt Israel, – fritt selv om det er omringet av fiender. Tsjekkoslovakia hadde en mektig 'venn' som nabo, men nå er landet i lenker. Dette skulle lære meg verdien av vårt misjonsarbeids fiender: – de bevirker at arbeidet har fremgang. Zionistenes drøm er blitt virkelighet, og mine jødiske medfanger hadde ikke lidd forgjeves. Deres drøm er min drøm også. Jeg kjenner meg ett med dem, for kristendommen har lært meg å elske mitt eget folk mere og å arbeide for dets beste.

Det disse venner ikke visste, var at i et annet land var Gud i ferd med å utføre et storverk gjennom det jødiske folk. Boris Pasternak risikerte alt han var og alt han hadde, og akkurat han, en jøde, bragte Jesus tilbake til den russiske litteratur – som Han var banlyst fra etter den kommunistiske revolusjon. De jødiske forfattere Daniel og Ginzburg, og Litvinov, en jødisk politiker, gikk i fengsel for russisk frihet. I Russland er det jøder som leder an i kampen mot kommunismen. To ortodokse prester (begge var av jødisk herkomst) våget å protestere mot patriarkatets samarbeid med sovjetregjeringen. Den største helt innen den rumenske undergrunnskirke er en jøde. Milan Haimovici er hans navn. Syv års fengsel og tortur måtte han gjennomlide. Hvor ofte tilbragte jeg ikke kveldene sammen med hans hustru Monica, mens vi snakket om våre menn som vi hadde mistet. Nå har den lutherske kirke belønnet ham. Han er oppsynsmann for en kirkebygning i Vest-Tyskland. I Romania var han ansett som en av de beste pastorer og predikanter. Men på en tysk talerstol kunne han bli 'farlig': – han kunne komme til å blottstille kommunismens grusomheter. Derfor måtte han bringes til taushet.

Gud ga Israel tilbake til jødene. Han vil også gi dem dyktige og hengivne menn som innvier seg til Kristus, Han som er Jødernes Konge.

Nå er jeg tilbake i mitt arbeid. Mitt arbeid som smugler. Det er jo ikke noe pent ord, bortsett fra at smuglergodset er bibler. Og så er det mitt arbeid å prøve å få fram hjelp til kristne fangers familier og til pastorer i undergrunnsmenighetene. Det er også mitt arbeid å være med i kampen mot kommunistisk forgiftning av Vestens ungdom.

Dette arbeid utvides dag for dag. Navnene til fler og fler martyrer blir nå kjent over hele verden. Småbarn ber for dem når de skal til sengs om kvelden. Vil ikke disse bønner bli hørt?

Som en pastors hustru har jeg ofte fortalt til jenter og gutter historien om en gutt som stod ved stranden et sted og vinket av alle krefter til et skip ute på havet. En mann som stod ved siden av ham sa: «Nå er du en tosk! Tror du den damperen vil endre kurs om du vinker aldri så meget?» Skipet endret kurs, kom mot land og gutten ble hentet ombord. Fra broen ropte han alt han orket: «Min herre, jeg er ikke så stor tosk allikevel. Kapteinen her ombord er min far!»

Vi vet at Han som styrer universet er vår Fader, og at Han hører våre bønner.

Interesserte kan skrive til forfatteren under denne adresse:

EUROPEAN CHRISTIAN MISSION,
24 Elm Grove.
London N. 8,
England.

Bidrag til spredning av bibler i østeuropeiske land og hjelp til kristne som blir forfulgt for sin tros skyld kan sendes til

MISJON BAK JERNTEPPET
Postgiro 20 50 40
Bankgiro 1730.391 348-3
Vidarsgt. 20 b
Oslo 4.